НАША НІВА

Пяты год выданьня

№7 8, 1995

ЛІТАРАТУРНАЯ ГАЗЭТА

СЭЗОН ПАВЕТРАНЫХ ШАРОЎ

***

Цокатам, грукатам,
крыкам нянаскім
хрыпатым
сёньня апоўначы
поўніцца горад ізноў:
гэта чужая, бяссонная
конная варта
горад вартуе ад гораду
гаспадароў –
вірных сыноў і дачок
спадкаемнага дому,
тых, што у войнах
міжсобку
ня ведаюць стомы,
тых, што начамі
пільнуюць
дзённыя страты
і не зьвяртаюць увагі
на страшную варту

ТС

...словы "незразумелая сьмерць" "паветраны шар" сталіся знакамі мінулага сэзону. Яны ўвесь час спалучаліся між сабою, надаючы ўсяму, што адбывалася, нейкі камічна-трагічны зьмест. Бо што можа быць лепшага за ...сьмерці, чым паветраны шар?

Эсэ на старонцы **16**

Нобэль-1995

5 кастрычніка Швэдзкая Акадэмія Навук прысудзіла Нобэлеўскую прэмію ў галіне літаратуры ірляндзкаму паэту й эсэісту Шэймасу Хіні. ● 56-гадовы творца атрымаў прэмію за "творы лірычнае прыгажосьці й этычнае глыбіні, якія ўсхваляюць штодзённыя цуды й жывую мінуўшчыну". Ён – трэці ірляндзец, Нобэлеўскі лаўрэат за літаратуру, пасьля Уільяма Ейтса (1923) і Сэмюэла Бэкета (1969). Хіні прызнае сваю духовую блізкасьць да У.Б.Ейтса, чыя творчасьць таксама глыбока каранілася ў неад'емным адчуваньні ірляндзкае этнічнае прыналежнасьці. ● "Хіні, ірляндзец католік, займаўся аналізам гвалту ў Паўночнай Ірляндыі – з выразнай агаворкай, што ён хоча пазьбегнуць традыцыйнае фразэалёгіі", – адзначыла Швэдзкая Акадэмія. ● Народжаны ў каталіцкай сям'і на захад ад Бэлфаста, Хіні быў старэйшым зь дзевяці дзяцей. Рос і гадаваўся на гаспадарцы, акружанай вёскамі й балотамі, у краі, багатым легендамі й паданьнямі, якімі насычаная ягоная паэзія. ● Хіні скончыў Каралеўскі Унівэрсытэт у Бэлфасьце, атрымаўшы дыплём у ангельскай мове й літаратуры ў 1961 годзе. Удасканальваючы сваё паэтычнае умельства, ён зарабляў сабе на хлеб выкладаньнем ангельскае мовы. ● Яго раньнія вершы выйшлі асобным зборнікам «Адзінаццаць вершаў» у 1965 годзе і адразу атрымалі ухвальную ацэнку, крытыкі адзначалі яго шчырасьць і сьмеласьць, непасрэднасьць і матэрыяльнасьць. Наступныя творы увайшлі ў зборнік «Поўнач» (1975), які лічыцца ягоным шэдэўрам. ● У сваіх эсэ, такіх як «Валадарства Мовы» (1988) і «Месца Пісаньня» (1989), Хіні разважае над роляй паэта й паэзіі – тэма, да якой ён часта зьвяртаецца. Досьвед жыцьця Осіпа Мандэльштама й іншых пісьменьнікаў XX ст. прывялі яго да высновы, што задача паэта – забясьпечваць выжываньне прыгажосьці, асабліва ў часы, калі тыранічныя рэжымы пагражаюць яе зьнішчыць. ● Адным з зыходных пунктаў для Хіні было тое, што ў вершы «Поўнач» (1975) ён называе "паўночнай стрыманасьцю". Ён зь цеплынёю гаворыць пра багаты досьвед, перададзены яму бацькамі, але разам з тым выказвае нецярплівасьць да іхнае стрыманасьці. ● Сябра Ірляндзкай Літаратурнай Акадэміі, ён надрукаваў свае першыя творы пад псэўданімам "Incertus", Няпэўны. ● "Беспарадкі" паміж пратэстантамі, якія падтрымваюць брытанскае панаваньне ў Паўночнай Ірляндыі і католікамі, якія выступаюць супраць яго, змусілі Хіні ў 1972 годзе пераехаць у Дублін, дзе ён на нейкі час перастаў выкладаць і цалкам аддаўся паэтычнай творчасьці. Аднак у 1975 годзе ён вярнуўся на прафэсарскую катэдру. Ён выкладае як запрошаны лектар у амэрыканскіх унівэрсытэтах, а таксама у Брытаніі, дзе ад 1989 году займае прэстыжную пасаду прафэсара паэзіі Оксфардзкага Унівэрсытэта. ● Нобэлеўскую прэмію і чэк на 7,2 млн. швэдзкіх кронаў (1,03 млн. даляраў) Шэймас Хіні атрымае падчас афіцыйнай цырымоніі ў Стакгольме 10 сьнежня, у гадавіну сьмерці Альфрэда Нобэля у 1896 годзе.

Вершы Шэймаса Хіні зьмешчаны у гэтым нумары на старонцы **17**

Ірляндзец Хіні піша па ангельску. Але есьць у Ірляндыі паэты, што пішуць на роднай мове.

Эсэ на старонцы **22**

АПАВЯДАНЬНЕ

Адбіткі пальцаў

Сяргей Астраўцоў

1

Сьпякотны жнівеньскі дзень. Захад лета. Горад пацее, мружыцца ад сонца, хавае вочы за шкельцамі цёмных акуляраў, бесьперапынна п'е аранжаду. Ты частуесься каля кожнага шапіка з бананамі й лёдамі, пад кожным парасонам з напоямі, цябе абкурваюць, глушаць музыкай у "кнайпе". Усё спрабуеш улесьціць уласны арганізм, здаволіць, нібы якога пражора. Ён – твая адмысловая машына, мэханічная галава, ад якой ты чакаеш адных тэкстаў.

Прыкры наваждэньне. Быццам напярэдадні змовіўшыся, агенцтвы, рэдакцыі газэт і радыёстанцыі чакаюць навінаў на першую старонку мэтавіта агенцтва... Дзе вонкава нічога не адбываецца. Ты зьнядужаны гарачынёй, твой южунскі нюх зьвянацку сама хоць узяў сабе выхадны, нікога не напярэдадні... Пульс амаль не намацваецца. Лагодна-бяззбройны настрой. У галаве – ні яскаркі. Нуль на фазе. Твой рабак – пачуцьцё абавязку, адказнасьці і г.д. Посьпіх усіх дабрадзейнасьцяў адразу. Але ён таксама ляноты ад летняга паветра. Ягоныя сямейнікі, сваякі, сябры й проста суайчыньнікі песьцяцца ў салодкім ліпкім рочыве, прасьвідравайўшы калідорыкі ў бобахах садавіны, якая высьпявае ў межах каменнага гораду. Яны напаўсілы працуюць сківіцамі, а не кулакамі ды локцямі. Яму ж выпала разварушваць здранцьвелыя думкі, якія згарнуліся, сьцятрэлі, запаволіўшы дыханьне, нібы палоўкі валоскага гароха, які нарыхтаваўся зазімаваць у сваёй надзейнай кісьцёвай шкарлупіне.

Вось бы й самому заснуць у гароху! Ты бадзяесься ад аднае вулічнае "кнайпы" да наступнае, быццам вандруеш паміж астраўцамі пляжнага архіпэлягу, прымхліва спрабуючы адрозьніць пры гэтым *Coca* ад *Pepsi*. Здаецца, усе варыянты не пасуюць. Люстра вычыруе: недарэчныя бакенбарды, неўласьцівыя вусы, пачварны нос і сьмешная барада. Цябе заносіць зусім не Гальфстрымам, а потна-парфумнай плынямі амаль пад зялёны жалезны танк. На п'едэстале, зь бяззубым тэкстам бяз часткі літараў. Хаваесься пад парасонам, які агортвае цябе аранжавым ценем, нібы лябараторны фоталіхтар. Некранутыя аркушы, асадка, бляшанка аранжады. Газаванай, з дробнымі бурбалкамі і нават толькі зь лядоўні, але даволі прыкрай. Ты пачуваеш сябе ледзьве ня Хэмам у вулічнай кавярні на якой-небудзь авэню. "Не адцягвай увагу", – загадваеш сам сабе нібы некаму іншаму і замест празаічнага ўступу пачынаеш прайбаваць пра жніво.

За тваёю сьпінай, ускінуўшы крылы, памкнуўся ў нябёсы вялізны мэталёвы П'гас. Ён намёртва прымацаваны да цэнтральнага гмаху жалезным сувом, які гэтак пацэліў у чэрава крылатага каня, што міжволі выклікае думкі пра фалас.

2

Мажная кабеціна акарэ-да-бальзакаўскіх гадоў прыпініла... дзьвярэй афішку. Кароткастрыжаная, з зацёнутай у роце папяросай. Нагадвае фільмы пра бальшавіцкую рэвалюцыю.

Канцэрт джазавай піяністкі. Непрызнаная, яна аднойчы купіла ў чыгуначнай касе дзевяцідаляровы квіток на варшаўскі цягнік. У Варшаве, пабачыўшы танцоўную мітусьню ейных пальцаў па клявішах, ёй прапанавалі граць на вечарох у кавярні-клюбе. Трыццаць даляраў за вечар. Затым зацікавілі пісаць музыку для тэатру. Яна прыехала дамоў як замежная зорка. На невялічкія гастролі. Яе лічылі дзівачкай, не прыстасаванай да жыцьця.

Цябе прыводзіць дазамагчы ўсьцягнуць на подыюм раяль. Не шматлікія слухачы. Сьціплыя букецікі. На білетах чамусьці па-вайсковаму сьцісла паведамлена: "Министерство обороны СССР. 3 руб. 30 коп." Перад уваходам кантралёрка бесцырымонна парушае іхнюю музэйную кантоўнасьць.

3

На вакзал пасьнулі, згасіўшы люлькі комінаў, заводы й фабрыкі. Але каго гэта можа абыходзіць? Там усё адно не плацілі й даўно не было працы. Цэлы горад гандлюе й перапрадае з рук у рукі замест таго каб страйкаваць. Няма пораху, а запалкі спачатку адсырэлі, а потым зрабіліся дэфіцытам. Нічога, апроч нябачных кайданаў. Усе гандляры, а пакупнікоў няма. Працяг гульні ў ілюзіі, мыльная опэра. *Żydzi wojnę, polacy handlinę...* Каб заехаць з польскай тэрыторыі на машыне, тры дні трэба чакаць у чарзе, паведамляе табе гандлярка. Так-так, раней было наадварот згаджаесься ты і купляеш у яе пачак кавы з малюнкам: у вулічнай кавярні элеганцкая публіка смакуе з паркіх філіжанак чорную каву – "моцную й духмяную". Вулічная кавярня на пачку з кавай. Пачак кавы з вулічнай кавярняй. Тэлерэкляма

Працяг на старонцы 7

Уводзіны ў «НН»

Мы спрабуем зьмяніць «НН». Усе ў газэце павінна быць зразумелае для усіх. Вось сутнасьць зьмены

Умовы нашага існаваньня, мякка кажучы, не зусім звычайныя Усе як бы адбываецца само. Мы нібы дазваляем часу рабіць з намі ўсе, што заўгодна, спакушаць нас, уваходзіць да нас у любым выглядзе і зь любым выразам твару, – такім, які ен ёсьць. Усё, што мы маем “ад сябе” – імкненьне рабіць прафэсійна. І наколькі нам гэта ўдаецца, настолькі «НН» – жывое люстэрка часу, якое дазваляе бачыць як вонкавыя, так і ўнутраныя ягоныя праявы.

Мы друкуем самыя сьвежыя творы. І гэтыя творы, як правіла, самі ўступаюць на старонках у дзіўныя ўзаемасувязі, ствараючы кантэкст кожнага новага нумару Гэта й ёсьць кантэкст часу, які не заўсёды можна вытлумачыць наўмысна.

Усе гэта есьць і застанецца, але кожная жывая справа патрабуе разьвіцьця

Тры месяцы «НН» не выходзіла. І эта таму, што з паловы году газэта пастаўленая ва ўмовы самаакупнасьці Такая была адна зь першапачатковых мэтаў рэдакцыі. Усё ж газэта мусіць выжываць сама, калі яе стваральнікі не залічваюць сябе (сваю мову й культурную традыцыю) у льготныя катэгорыі інвалідаў ці састарэлых. А тое, чаго мы хочам – гэта якраз сьцьвердзіць сталасьць і здароўе нашае мовы и традыцыі, а таксама – здольнасьць нашых аўтараў

Мы ня маем намеру зьмяняць «НН» ва ўгоду грашам. Між тым, сродкаў ад усёй нашай квартальнай падпіскі хапае толькі на трэць затратаў аднаго нумару Вось чаму мы маем намер правесьці наступныя зьмены.

«НН» будзе каштаваць дорага – столькі, у колькі яна абыходзіцца. Будзе або ня будзе яна выходзіць да новага году – залежыць ад таго, ці будзе яна на сябе зарабляць. Нумар, які вы трымаеце ў руках, трапіць толькі да падпісчыкаў Магчыма сёлета выйдзе яшчэ адзін здвоены нумар Далей падпісчыкі будуць атрымліваць газэту «Свабода», у якую будзе ўкладзены анонс «Нашай Нівы» 1996 году (Калі такі парадак не задаволіць нашага падпісчыка, рэдакцыя верне яму затрачаныя грошы.) З наступнага году «НН» будзе выходзіць штотыднева.

Сталы чытач заўседы будзе знаходзіць у газэце тое, да чаго ён прызвычаіўся: пашыраны літаратурна кніжны разьдзел, важнейшая культурная інфармацыя з-за мяжы й прафэсійныя пераклады найноўшых твораў, тэматычныя нумары, культурна-палітычныя агляды, матэрыялы па гісторыі і ўжо традыцыйны для «НН» суб’ектывізм

Да гэтага кроку мы ішлі пяць гадоў. Мы ўсё яшчэ залежым ад абставінаў, але нямала перадумоваў ужо створана й намі самімі.

Мы можам памыляцца, але мы ніколі ня будзем хлусіць, рабіць выгляд, пазіраваць. Бо ўрэшце тое, што мы ўсе робім – гэта ня столькі наша праца ці ваш адпачынак, колькі наша й ваша адзінае жыцьцё.

Рэдактар

ТЭНДЭНЦЫІ

у літаратуры

Леанід Галубовіч друкуе «Зацемкі зь левай кішэні» Ад Галубовіча заўсёды чакаеш меншага. Так было зь вершамі, так цяпер з гэтымі зацемкамі. Наймацней гэта адчуваецца ў параўнаньні з новымі публікацыямі “клясыкаў мініятурызму”, ад якіх чакаеш якраз большага Рэч, мабыць у тым, што Галубовіч як бы на ўсе сто не належыць літаратуры а ягоныя творы не належаць імю “Галубовіч”, ён гуляе сам па сабе. І таму рэдкія выключэньні – красівасьці, пафасы, піетэт – у зацемках асабліва рэжуць слых. Праўда, сама “канструкцыя” зборная і гэта выратоўвае.

“Піша як дыша” “Я пішу рэдка, а трэба было б гусьцей...” Каму “трэба”? Не-не ды загаворыць усё ж “кваліфікаваны пісьменьнік’ Згадваецца іншы афарызм “рэдка ды метка”.

У «Зацемках» прадчуваецца іншая, новая якасьць літаратуры і мовы Мова ачышчаецца ад “літаратуры”, каб пасьля стаць іншай літаратурай. Магчыма таму Галубовіч цяпер рэдка друкуе вершы. Мова павінна вылузацца з папярэдняй эпохі, ажыць, стаць на пісьме такой, якою мы сёньня думаем і гаворым, каб на ёй хацелася пісаць мастацкія творы. Зразумела каб гаварыць пра гэта як пра тэндэнцыю трэба мець шмат прыкладаў

Вось яшчэ адзін. Усевалад Гарачка у «Культуры» «Замарыў паэт Марылю». Тут ужо вершы, але кірунак той самы. Паэтычны тэкст, які ня мае патрэбы апраўдваць сябе тым што ён паэтычны.

у палітыцы

Міністар працы Сасноў у Беларускім радыё адказвае на пытаньне слухачкі (настаўніцы, аклад 400 тысяч): “Навошта абкладаюць забаронамі тых людзей, якія ганяюць з захаду машыны? Няхай яны зарабляюць шмат, але яны ня робяць нічога крымінальнага. Яны самі знайшлі сабе прымяненьне, яны працуюць, у іх ёсьць вопыт. Дык чаму дзяржава ставіць іх у такія ўмовы, каб яны або ўвогуле страцілі занятак, або падаліся ў крымінал?” Адказ міністра: па-першае, дзяржава ўлічвае думку масаў (хай лепш у суседа карова здохне, чым я завяду сабе другую), па другое, у нас ёсьць абавязкі перад Расеяй – бараніць яе аўтамабільны рынак

У гэтым адказе, як у фокусе – уся логіка цяперашніх уладаў у Беларусі. На першым месцы – “думка масаў” (прычым, гэта як правіла, дэструктная думка: хачу СССР, хачу, каб было як раней, хачу стары сьцяг...). На другім – інтарэсы Расеі. І толькі на трэцім месцы – на апошнім – Беларусь, яе людзі, іх намаганьні самім выбірацца з крызысу, знаходзіць сабе занятак. У выніку такое іерархія псыхалёгія натоўпу і дагаджэньне расейскаму рынку фактычна паралізуюць усё жыцьцё ў Беларусі

у гісторыі

Расейская рэдакцыя радыё «Свабода». Гутарка зь пецярбурскім акадэмікам Панчанкам. Ці была рэвалюцыя 1917 г. пралетарскай? Акадэмік сьцьвердзіў, што гэта была “лакейская” рэвалюцыя. Лёкаяў у Пецярбурзе на той час было болей, чым пралетарыяту. Гэта ад іх пайшлі камунальныя кватэры, гэта яны жадалі паразы Расеі ў вайне зь немцамі, бо лёкаі паводле псыхалёгіі сваёй заўсёды жадаюць паразы сваёй краіне. Гэта яны пасьля апрануліся рэвалюцыйнымі матросамі. Пралетарыят на той час меў яшчэ вясковую, г.зн. патрыятычную сьведамасьць. Выходзіць, усе гэтыя 70 гадоў імпэрыя жыла паводле лёкаяў у масцы пралетарыяту.

Калі ўсё гэта праўда, то шмат чаго становіцца зразумелым у невытлумачальнай гісторыі XX ст., перастаюць блытацца праўда й зло, норма й анамалія, здароўе й хвароба а сам гэты пэрыяд не выскоквае з гісторыі як Пілін з канапель (не трасуць сьвет ані 10 менскіх эрэсдээрністаў, не трасуць 10 дзён, “которые потрясли” і г.д.) а лягічна лягае ў падрыхтаванае XIX стагодзьдзем расейскага быту ложа

у друку

«ГАСИС в Беларуси Ежемесячный бюллетень по сельскому хозяйству и продовольствию». Новае выданьне адразу нясе ў сабе стары парадокс. Наша вёска – жывая традыцыйная культура і мова база беларушчыны, якая неадрыўна зьвязаная зь сялянскай вытворчасьцю... А ўсе выданьні для вёскі ў нас – па-расейску. Чаму? Адкрывае сьпіс афіцыйная «Белорусская нива» – рупар кіраўніцтва, які ўжо толькі па мове дэманстратыўна чужы беларускаму селяніну. Такая мэтода, выпрацаваная ў сталінскія часы (калі, напрыклад, газэты ў новадалучаных заходнебеларускіх раёнах і абласьцях выходзілі падкрэсьлена па-расейску) добра ўелася ў кроў аграрыям І ўжо ня толькі афіцыёз, але и самыя незалежныя выданьні гэтай тэматыкі выходзяць па расейску

У дасталінскі пэрыяд да беларускіх сялянаў было прынята зьвяртацца ўсё ж на іхняй мове. І ў XIX ст., і ў часы нашаніўства, і ў першыя савецкія гады была створана цэлая спэцыяльная літаратура па с/г па-беларуску І гэта было натуральна, пакуль плуг ня стаў інструмэнтам палітыкі пакуль не пачалося закалгашваньне

Што такое «ГАСИС»? “Новое издание послужит европеизации белорусского села”. Забаўна гучыць і адразу паказвае, што Эўропа ня ў тым баку, дзе вы думаеце. Праўда, грошы на “новое издание” бяруцца усё ж ад Эўрасаюзу, а не з Расеі. Калі справа пра грошы – тады жарты ўбок

Цяжка сказаць, ці дапаможа Эўрасаюз беларускім сялянам у гаспадарцы, але першую сваю лепту ў русіфікацыю беларускай вёскі – сіламі мясцовых старацеляў – ён ужо ўнёс (брат)

РЭДАКЦЫЙНАЯ ПОШТА

Міральд Камінскі

Гэта было гадоў 10 15 таму. У Менску, у пустым двары паміж домам Ваньковіча і домам Масонаў шэраю гадзінай мы, студэнты, праводзілі свой першы сьпірытычны сэанс. Ведаеце прага пазнаньня цікавасьць да патаемнага, вострыя ўражаньні і ўсё такое Здавалася, яшчэ трохі, і паміж старых муроў пазьяўляюцца сапраўдныя прывіды. У той вечар мы выклікалі дух Янкі Купалы. Зразумела, што першае наша пытаньне было: назавеце вашых забойцаў Іван Дамінікавіч

У двары павісла мертвая цішыня мы сталі дыханьне захвалявалася самое паветра Сподак скрануўся пад нашымі пальцамі і пачаў соўгацца па кругу, усё хутчэй і хутчэй Мы ледзь пасьпявалі складаць літары *Міральд Камінскі*..

Пазьней у нас шмат пісалі пра гібель Купалы. У 1942-м годзе паэт упаў у лесьвічны пралёт маскоўскага гатэлю й разьбіўся. Было выказана мноства вэрсіяў: энкавэдэ, немцы, выпадковасьць, самагубства... Адно з раньніх і ўжо забытых меркаваньняў: сьмерць Купалы – на сумленьні беларускіх нацыяналістаў. Прозьвішча, якое мы даведаліся на сьпірытычным сэансе ніколі й нідзе больш ня згадвалася

Наступова жарсьці вакол гібелі паэта ўлегліся Адышлі ў лепшы сьвет два найбольш кампэтэнтныя дасьледнікі гэтага таемнага эпізоду нацыянальнай гісторыі – Георгі Колас і Барыс Сачанка Але загадка так і засталася загадкаю

І вось сёлета, у пачатку верасьня, у рэдакцыю «НН» прыйшоў ліст. Без зваротнага адрасу і бяз даты На нашую думку, гэты допіс не патрабуе камэнтароў, і таму мы зьмяшчаем яго цалкам. Тэкст надрукаваны на беларускай машынцы і толькі подпіс акуратна выведзены зеленкай *Міральд Камінскі*

Паважаны Спадар Рэдактар

Самы паганы, самы хлусьлівы й самаедскі беларускі верш перакладзены на 80 моваў сьвету.

Гэты верш – ключ, якім у XX ст была знутры замкнутая беларуская ідэя Вось чаму ў 94-м яна ўжо не магла даць нікога іншага, апроч Лукашэнкі, у 95-м – ніякага іншага адказу на рэфэрэндум вось чаму ў 96-м Беларусь ня здолее НЕ ДАЛУЧЫЦЦА да Расеі.

Усё іншае ў ёй памірае, забітае, заткнутае, затрамбаванае гэтай крыўдай з лапцямі Салодкі мазахізм эстэцкага паэта, які ніколі (!) не насіў лапці і быў заўсёднікам установаў, куды й блізка не падпускалі тых, хто “людзьмі ня зваўся’

Ён быў болей геній, чым чалавек. Монстар у бязвольным абліччы. У яго ёсьць боскія вершы, але на 80 моваў сьвету перакладзены вершы сатанінскі, вусьціша-гульлівы, “швэйцарскі”. Так ён выставіў свой народ за дзьверы «Штраля»

За Шушкевічам гэты верш ня быў выключаны з нашых школьных праграмаў. І таму нашы школьныя праграмы цяпер выключаюць са школаў

Гэты верш быў вірусам, які выглядаў на жывую клетку, але заўў пры гэтым сваю сьмертаносную атруту, выклікаў імунадэфіцыт у нашым нацыянальным арганізме. Пакуль паралізаваў усё. Ягоная геніяльнасьць – гэта геніяльнасьць разбурэньня. Урэшце гэты верш матэрыялізаваўся у першай асобе доўгачаканай беларускай дзяржавы.

Ён сьпявае бяз нотаў, але побач з ім глохне кансэрваторская прафэсура. Ён грае ў свой паляўнічы ражок, і бязвольныя казулі статкамі ідуць на ягонае граньне Але ні ён, ні яны ня робяць гэта ўсьвядомлена

Трэба сказаць сабе праўду: Беларусь будзе далучаная да Расеі. Няма такой волі якая б перашкодзіла гэтаму Дый не было такой волі ніколі. Можа, таму, што воля – гэта заўсёды неўсьвядомленая сіла? Яна нараджаецца як музыка І ўзьдзейнічае, як музыка А мы занадта рацыяналістычны народ Мы ня ўмеем верыць у бога.

Трэба сказаць сабе праўду: беларуская мова памрэ. Ніхто сур’ёзна ня стане размаўляць на ёй. Яна памрэ, як толькі пакіне веску. У горадзе ніхто – самыя заўзятыя моўнікі (паглядзіце сабе ў вочы) не размаўляюць на ёй сур’ёзна. Сур’ёзна па-беларуску магла гаварыць толькі вёска Пакуль не навучылася па-іншаму

Трэба сказаць сабе праўду беларуская ідэя – фікцыя, якая так і ня стала рэальнасьцю. Наш спэктакаль зацягнуўся. Нашы жарты даўно сталі хлусьнёю

Гэта – канец рацыянальнага нацыяналізму

Гэта канец рацыяналістычнай нацыі

Гэта было найвялікшае глупства, на якое толькі можна было патраціць час

Нацыя нараджаецца зь любові й сьмерці. Яна – ня тая ідэя якая дазваляе сказаць сьвет.

Нацыянальная ідэя не [illegible] дзеля вечасьця

Трэба сказаць сабе праўду... Калі нас далучаць да Расеі, калі памрэ мова, і беларуская ідэя разьвеецца як ранішні туман – тады мы будзем са скураю зьдзіраць зь сябе гэтую маску бязвольнага генія і крывёю змываць таўро “людзьмі звацца”

Калі толькі маска не урасла ў касьцяк”

Культурная палітыка ў прэзыдэнцкай Беларусі

РАЗВОД БЕЛАРУШЧЫНЫ ЗЬ ДЗЯРЖАВАЙ

Ігар Бабкоў

Апошні год для беларускай культуры стаўся надзіва невыразным. Усё працягвалася як бы па інэрцыі, без асаблівых набыткаў, пэрспэктываў, і, можна сказаць, без асаблівага сэнсу. І ўсё ж такі, я думаю, менавіта 1995 год назавуць паваротным пунктам будучыя культуролягі

Сымптомы гэтага павароту зьбіраліся настойліва. То прыкрываюць на пару месяцаў дзяржаўныя газэты культурнага кірунку, і ніхто гэтага як бы й не заўважыць. То пасьля прагляду ў вузкім коле далёкай ад народу грамадзкасьці забароняць фільм на творах народнага пісьменьніка Васіля Быкава. То гэты самы народ прагаласуе на рэфэрэндуме такім чынам, што інтэлігенцыя, якая паўтары стагодзьдзі шчыра імкнулася гэтаму народу служыць, з гэткай жа апантанасьцю пачне набываць квіткі на самалёты й параходы, каб ад такога народу ўцячы — і пажадана вельмі далёка — у Аўстралію або Аргентыну. То сьпіцца ў Беларусі *Европейское время*, пахаваўшы пад амбіцыямі галоўнага рэдактара магчымасьць для мясцовае расейскамоўнае публікі мець культурную газэту ненавісьціцкага кшталту. То ўсе раптам усьвядомяць, што Саюз Пісьменьнікаў, былы штаб і цытадэль беларушчыны, вось ужо ня першы год як спачыў і ціха дажывае ў сваёй дамавіне па Фрунзэ 5 у асяродзьдзі разнастайных фірмаў, фірмачак, фондаў, цэнтраў і фундацыяў.

Усё гэта можа значыць толькі адно: у 1995 годзе наступіў праўдзівы канец беларускай савецкай культуры. Скончыўся раман беларушчыны й дзяржавы, які быў распачаты нацыянал-камуністамі, працягваўся савецкай элітай, і які так імкнулася працягваць пасьля 91 году эліта дэмакратычная. Раптам стала відавочна, што адбылася глябальная перамена ў калядзяржаўнай культурнай герархіі. Калі раней на вяршыні гэтае герархіі знаходзілася літаратура, недзе побач — тэатар і кінематограф, а ўжо там уніз, далей, масавыя формы, усе гэтыя народныя хары, сьпевакі й танцоры, дык цяпер усё наадварот.

Культурны герой сёньняшняе афіцыёзнае Беларусі — які-небудзь А.Саладуха — дзецючок, які сьпявае свае песенькі на БТ і Астанкіна, бразгае ланцужкамі і бесьперапынна звоніць па сотавым тэлефоне.

Такім чынам увесь гэты нібыта невыразны пэрыяд мае сваю лёгіку й сваю пасьлядоўнасьць. Культурная палітыка Лукашэнкавага рэжыму ня ёсьць нейкім настальгічным вяртаньнем у савецкія часы. Савецкая культура была надзвычай элітарная і па-свойму прэстыжная. Лукашэнка ж заняўся — зьніжэньнем статусу культуры, татальнай плебеізацыяй культурнага жыцьця ў Беларусі. Ня дзіва, што культура пачынае помсьціць. Лукашэнка зьяўляецца на старонках не ў якасьці героя *à la* Маркес, дыктатара-патрыярха, па-свойму глыбокага і інтэлектуальна рэспэктабельнага, а ў вобразе Лукі Мудзішчава, героя тупавата-парнаграфічнай расейскай, а цяпер і ананімнай беларускай паэмы. Лукашэнка зьніжае планку культуры, культура "апускае" Лукашэнку.

І ўсё ж такі, нягледзячы на такую лякальную помсту, нізкі жанр і плебейства — тэрыторыя, на якой культура задыхаецца й паміраe. У якія далі й высі, у якія жанры й дыскурсы памкнецца культура, уцякаючы ад небясьпечнага суседзтва, пакуль невядома. Але ўжо цяпер можна зрабіць пэўныя высновы, пазначыць новыя правілы гульні, у якіх знаходзіць сябе культура пасьля года Лукашэнкавага патопу.

Па-першае, беларуская культура раптам усьвядоміла, што яна засталася на самоце: безь дзяржавы, без прэстыжу і амаль што без народу. З аднаго боку, ёсьць пачуцьцё паразы й дэмаралізацыі, зь іншага — паўстае спадзеў, што мусіць абудзіцца інстынкт самавыжываньня — галоўны набытак нашаніўскага часу, так бяздарна пахаваны ў часы савецкія. Да таго ж пачуцьцё пакінутасьці для культуры, як зрэшты і для чалавека, часам бывае больш плённае, чым пачуцьцё самазадаволенага служэньня агульнай справе.

Па-другое, гэта — працяг першага, культура мусіць засвойваць гэтак званы трэці сэктар, — сэктар недзяржаўных і няўрадавых арганізацыяў. А гэта вядзе да глыбокіх псыхалягічных зьменаў, да канчатковае адмовы ад бяздумнага канфармізму и калябарацыянізму — што было сапраўдным жахам беларускай культуры дваццатага стагодзьдзя.

Па-трэцяе, і магчыма гэта самае аптымістычнае ... мы жывыя

КАНФАРМІЗМ — ШЛЮБ АД СТРАХУ

Сяргей Паўлоўскі

У Беларусі людзі зноў адчуваюць страх перад уладамі

У канцы 80-х спатрэбілася сапраўды рэвалюцыйнае намаганьне (Курапаты, страйкі і г. д.), каб паўстаць і вырвацца з гэтых ліпучых абдымкаў. Чалавек ачысьціўся, адрадзіўся, памаладзеў. Ён зрабіў высілак над сабою і перастаў баяцца. Ён адчуў нікчэмнасьць рэжыму ў абліччы яго апошніх прадстаўнікоў. Дземіянцея ўжо не баяліся. Тым больш не баяліся Шушкевіча. Так пачыналі фармавацца зусім іншыя адносіны чалавека і ўлады. Улада стала "зямная", без шаманства і ўсемагутнасьці. І цяпер трэба было навучыцца паважаць яе не ад страху, а таму што яна — законная ўлада.

Але на такую ўнутраную рэвалюцыю ў нашых людзей духу ўжо не хапіла. Якая ж гэта ўлада, калі яна не пасяляе ў сэрцах вусьцішны страх? І вось — Лукашэнку баяцца. Падтрымваюць, ухваляюць, любяць, таму што страшна. Пяць гадоў рэвалюцыі духу скончыліся пэрыядам рэакцыі. Чалавек зноў уцягнуў галаву ў плечы. Ужо ніхто не выступае з выкрывальніцкімі прамовамі, ніхто не высьмейвае прэзыдэнцкія выбрыкі, як гэта было нават яшчэ ўчора. Зрэшты, і выступаць ужо няма дзе. Усе развагі і ўчынкі людзей як бы "по умолчанию" глумачацца татальнай пагрозай, якая сыходзіць ад уладаў. Гэтак зь дзікім зьверам, які, ты ведаеш, не сьпініцца ні перад чым. Ні перад чалавечай годнасьцю, ні перад законамі...

За год свайго прэзыдэнцтва Лукашэнка зь нятэглага саўгаснага гаваруна без каманды й праграмы ператварыўся ў маналіт. І ў душах людзей зноў падняўся з дна панічны каламуць.

Страх узьнікае ад вераломства ўладаў. Калі ўнутраную палітыку ў краіне ажыцьцяўляе амон, калі народных дэпутатаў б'юць гумовымі палкамі, калі страйкоўцаў садзяць у турму — тады паэты пачынаюць славіць прэзыдэнта.

У савецкія часы ў нас быў самы афіцыёзны з усіх рэспублікаў нацыянальны культурны афіцыёз. Беларуская савецкая культура ў найменшай ступені зьведала салідарнасьць сваіх дзеячоў і сама стала сынонімам канфармізму, вернай спадарожніцай таталітарнага рэжыму.

З развалам гэтага рэжыму рухнуў і наш афіцыёз. Пасьля абраньня Лукашэнкі канфармізм неяк адразу стаў у нас агульнапрызнаным сьвінствам. Інтэлігенцыя дыстанцыявалася ад прэзыдэнта і замест КПСС і сацыялізму стала славіць бел-чырвона-белы сьцяг і незалежнасьць. Але так было, пакуль з Лукашэнкі сьмяяліся. Сёньня, калі гэты сьмех стаў як бы недарэчны, калі пачалося адраджэньне новага таталітарызму, мусіць вярнуцца і канфармізм.

Дзеячам культуры проста няма куды дзявацца. Можна, вядома, эміграваць, але ў нас гэта, па-першае, не прынята, а па-другое — калі ты проста ўцёк, а ня вытураны — гэта таксама свайго роду канфармізм і яшчэ не вядома, каторы зь іх большае сьвінства. І потым, каб быць вытураным, трэба ўчыніць нешта моцнае і валявое. І тут высьвятляецца, што непрыняцьце інтэлігенцыяй Лукашэнкі было толькі яркаю позай, але так і ня стала прынцыповай пазыцыяй. Бо ён жа, як паглядзець, сапраўды народам падтрыманы, і наогул — невядома, што зь яго будзе. І потым, не пратэставаць жа з-за таго, што прэзыдэнт — малакультурны чалавек! А ва ўсім астатнім... Ёсьць незалежная Беларусь. Адкат да расейшчыны й савецкай сымболікі можна разглядаць як вяртаньне з "высокага неба ідэалу" на рэальную зямлю. "Рынкавы сацыялізм" не будуюць ані у Расеі, ані ў Польшчы... Словам, як ні круці, усё, што ні робіцца, — толькі падкрэсьлівае спэцыфіку Беларусі. Іншая рэч, што гэтая адметнасьць зусім ня тая, якую хацелася б падрэсьліваць чалавеку культурнаму. Але выбару няма.

Гэта страх не пакідае выбару, прымушае зноў упрагацца ў лямку і пад жорсткім наглядам далёкіх ад культуры ўладаў будаваць пампезны палац новага беларускага афіцыёзу.

Сёньняшняя беларуская культура яшчэ прыйдзе на гэтую будоўлю, бо была народжаная ад канфармізму й безь яго ня здолее выжыць. Гэта пакуль яна яшчэ крывіцца ад таго, што маральнае ўбоства й часовы выгляд новых уладаў ня йдуць ні ў якое параўнаньне з 70-гадовай савецкай дыктатурай, якой яна так верна служыла.

Але выбару няма. Ён зьявіцца хіба што ў пакаленьняў, якія ня ведалі сталінскага страху, якіх не адсочвала й не палохала КГБ, якія выхад з сацыялізму зразумелі як уласнае нараджэньне. Яны ня ўмеюць будаваць афіцыёз, каб нават і прымушалі, яны ня ўмеюць быць рабамі, яны пішуць вершы пра восень.

... І ДЗЕНЬ СТАЎ ЯК НОЧ

Сяргей Харэўскі

За савецкім часам культура, якой была дадзена пахабная дэфініцыя "невытворчая сфэра" (г.зн тое, чаго ня можна зьесьці) стаяла на дзяржаўным забесьпячэньні цалкам. Інтэлігенцыю непакоіла тое, што культура и мастацтва фінансуюцца паводле рэштковага прынцыпу ў самым канцы дзяржбюджэту, такім чынам грошай бракавала заўсёды

Але нікому не магло й прымроіцца, што дзяржава, на станаўленьне якое тая к інтэлігенцыя паклала столькі сілаў, выкіне за борт нават традыцыйныя для савецкіх часоў этнічныя дэкарацыі, груба й цынічна будзе заганяць інтэлігента, нібы тая мыша, у кут. Не зважаючы на Канстытуцыю й Закон аб культуры сёньняшні рэжым звужае матэрыяльную базу культуры да крытычнага стану, у той жа час несупынна нарошчваючы так званыя сілавыя структуры.

... Сонца ўзыходзіла, сядала, каб зноў узыйсьці й сесьці, і нікому нат не прыходзіла ў галаву, што нешта можа зламацца ў гэтай завядзёнцы. Але аднойчы сонца ня ўстала. Яно стамілася. І дзень стаў як ноч.

Сьпісеньне дзяржаўнага фінансаваньня засьпела сыстэму нашае культуры, што склалася яшчэ за Сталіным, зьнянацку. Дзесяцігодзьдзямі ціхія скаргі інтэлігенцыі на свой лёс і на лёс нацыянальнае культуры, якія друкаваліся ў інтэлігенцкіх дзяржаўных выданьнях, заставаліся па-за ўвагаю нацыі. Скаргі на дзяржаву ў яе ж структуры. Калі ж дзяржава цалкам кінула інтэлігенцыю зь ейнымі прэтэнзіямі, адбыўся абвал. Раней было кепска, але ніхто не ўяўляў што можа наогул нічога ня быць. Змагары за незалежную Беларусь не ўяўлялі сабе такога нават тэарэтычна.

Заняпад базы культуры адбыўся імкліва на працягу апошніх пяці гадоў. З прыходам да ўлады рэжыму Лукашэнкі, фінансаваньне культуры зьменшылася на 20-25% і складае сёньня менш аднаго працэнту дзяржаўнага бюджэту. Гэта, вядома, ніжэй за вызначаную Законам аб культуры лічбу ў 3%. Але што *ім* да Закону? Таму сёлета, да прыкладу, музэі Беларусі атрымаюць ледзьве 40-50% ад запрошаных імі сьціплых сумаў на гэты год. Раней частку бюджэту культуры бралі на сябе прафсаюзы. Але цяпер прафсаюзы ня ў стане ўтрымліваць нават свае дамы культуры, якія сёньня здаюць у арэнду пад крамы, бары і г. д.

На ўвесь 1995 год Міністэрствам фінансаў выдаткавана (на паперы) на культуру й СМІ дакладна 265,7 млрд. рублёў, альбо разам блізу 1,78% дзяржбюджэту. Але пры тым на Міністэрства культуры й друку разам з упраўленьнем па рэстаўрацыі прыпадае толькі 101,6 млрд. рублёў (зноў жа на паперы) супраць 385,9 млрд., якія былі імі запрошаныя толькі дзеля падтрыманьня наяўнага стану. Такім чынам, нават фармальна патрэбы Міністэрства былі задаволеныя толькі на 26,3%.

На асобных пазыцыях забясьпечанасьць фінансавых патрэбаў на 1995 год выглядае наступным чынам: кінавідэавытворчасьць — 36,6%, нацыянальны друк — 26,0%, капітальныя ўкладаньні — толькі 14,6%. Пры такой сытуацыі немагчыма нават захаваць традыцыйную структуру ўстановаў культуры. А таму толькі за апошнія тры гады было зьліквідавана пяць музэяў, звыш 300 клюбных установаў, 409 бібліятэк. У катастрафічным стане знаходзяцца паркі, якія ўжо даўно пакінутыя бяз сродкаў.

Ня дзіва, што колькасьць работнікаў дзяржаўнай сфэры культуры за тры гады скарацілася на чвэрць. Няцяжка падлічыць, калі іх ня будзе наогул. Тым часам сёньняшні рэжым выяўляе фэнамэнальную пагарду да культуры, дэманстратыўна пакідаючы за яе пасьбітамі самыя малыя заробкі ў краіне: ў галіне мастацтваў яны складаюць 64%, а ў культуры 63% ад нацыянальнага сярэдняга заробку, альбо каля сарака даляраў у месяц.

Дзяржава пры сёньняшнім прэзыдэнце карміць салаўёў і не падумае, бо рэжа нават курэй. Ня ў стане падтрымліваць культуру й мастацтва прафсаюзы. Прыдушаная падаткамі буржуазія тым больш імкнецца ашчаджаць капейку, пакуль не пачаліся экспрапрыяцыі. Зрэшты, нашае буржуазіі яшчэ шмат чаго бракуе. Для некаторых творцаў выйсьце ўсё ж знойдзецца — эміграцыя, каапэрацыя. Аднак ня можна патрабаваць ад творчае й навуковае інтэлігенцыі большага, да-прыкладу, ствараць свой бізнэс. Бо, па-першае, бізнэс у сфэры культуры — гэта толькі бізнэс, па-другое, ня ўся культура паддаецца капіталізацыі, бо яе плён часам заўважны толькі праз вялікі тэрмін. Дзеля таго ва ўсім разумным сьвеце існуе акадэмічная нацыянальная культура й навука. Без магутнае дзяржаўнае рукі сёньня ня ўявіш сабе ні ангельскага тэатру, ні францускага кіно.

Тым часам пануючыя колы дзяржавы вызначыліся ў прыярытэтах: калі ў 1990 г. на праваахоўныя органы трацілі 1,1% бюджэту, то ў 1993 ужо 5,2%, а сёньня блізу сямі... У 1990 колькасьць злачынстваў склала 75,5 тыс., ў 1993 — 103,3 тыс., а сёньня ўжо на трэць болей. На што йдуць грошы? Як завецца дзяржава, якая на карныя сілы траціць ў пяць (!) разоў большыя сродкі, чым на культуру, мастацтва, СМІ ды рэстаўрацыю разам?..

Ігар Бабкоў

адсутнасьць
што прырастае да твару
набрынялая цішынёю
далёкай забытай
нібы начныя прысады

дзе вецер
вядзе перамовы
зь цемрай
бясконцай
як успамін аб дзяцінстве

о гэтыя сны на руінах
сьвету!
ён прыйдзе
дрымучы цёмны
герой вайны за празрыстасьці

Андрэй Антонаў

З гулам крыгі пад
Нагамі плывуць Хто мяне
За крысо затрымае?

Спыніся будзік
Мая мама хоча
Спаць

Зялёная рунь
Шэрае неба Якога
Колеру былі ў яе вочы?

Закінутая хата
У павуціньні –
Матыль засохлы

Дождж Спаць ідуць
Надзеяй што заўтра
Горад патоне

Над дохлай коткай
Дзяючо ўкленчыўшы плача
Ужо вечарэе

БЭСТСЭЛЕРЫ

(другі й трэці кварталы 1995 г.)

на падставе дадзеных буйнейшых менскіх кнігарняў У лічваліся толькі кнігі беларускіх выдавецтваў і калекцыйных прыватных асобнікаў

МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА

1 Караткевіч Уладзімер Зямля пад белымі крыламі Дзікае паляваньне караля Стаха

2 Гарэцкі Максім Творы Апавяданьні, аповесьці

3. Разанаў Алесь Паляваньне ў райскай даліне Вэрсэты Паэмы Пункціры Вершаказы Зь Веліміра Хлебнікава Зноўку

4. Багдановіч Максім Поўны збор твораў У 3 т Т 3 Публіцыстыка, лісты летапіс жыцьця творчасьці

5 Шэрман Карлас Таямніцы почырку Літаратурна-крытычныя артыкулы, эсэ.

Тое, што з жывых у нас найболей чытаюць пэн-цэнтрыстаў, *заходнікаў*, а зь мёртвых – эўрапейцаў, якіх ніяк не назавеш пан славістамі ці "почвенниками" – гэта знак. Гэта значыць, што спажывец беларускай культуры пазірае сёньня зусім ня ў той бок, куды пазірае "электарат" і куды скіраваная афіцыйная ідэалёгія. Імёны большасьці пераможцаў – наша сымболіка Захаду. Магчыма, гэта сьведчыць і пра тое, у якім кірунку беларуская культура мае найбольшы й найбольш адпаведны сваёй сутнасьці посьпех.

Яшчэ адзін знак сьпісу – гэта сьпіс выключэньняў. Тут няма "тыповых" прадстаўнікоў беларускай прозы. Гэта значыць, што "тыповых" або не чытаюць або не выдаюць. Тут няма і маладых літаратараў. Напэўна, таму што яны яшчэ не перайшлі ў катэгорыю аўтараў з катэгорыі чытачоў. Але мы ведаем, *што* яны чытаюць.

Цікава, што пры ўсёй выключнасьці пералічаных аўтараў, яны прадстаўляюць ці ня ўсе галоўныя этапы разьвіцьця нацыянальнае літаратуры ў XX ст. Гэта таксама паказвае, куды ідзе самая наша літаратура. І яе кірунак – адваротны афіцыйнаму.

Нарэшце, апошняе, што кідаецца ў вочы. У параўнаньні з папярэднім сьпісам бэстсэлераў, дзе тры зь пяці кніг былі перакладныя, у гэтым – усе арыгінальныя. Наўзамен перакладным мы маем кнігі *неперакладабельныя*. Усе аўтары тут, у адрозьненьне ад "почвенников", былі й ёсьць адкрытыя сьвету, мовам, іншым культурам: ці то іх найбольш актыўна перакладалі, ці то самі яны перакладалі іншых.

Крыт.

ЛІТАРАТУРА ФАКТУ

1 Бутрамееў Уладзімір Вялікія й славутыя старажытнага сьвету Энцыкляпэдыя для дзяцей

2 Віцьбіч Юрка Плыве з-над Сьвятое Гары Нёман

3 Богданович А.Е. Пережитки древнего миросозерцания у белоруссов Этнографический очерк.

4 Сагановіч Генадзь Невядомая вайна 1654 1667

5 Нясьвіж Nyasvizh Nieswież Альбом

Кніжка Уладзімера Бутрамеева «Вялікія й славутыя старажытнага сьвету» займае першую пазыцыю ня толькі дзякуючы свайму салідНаму накладу – 10 000 асобнікаў. Гэта рэдкая беларуская кніжка па сусьветнай гісторыі й культуры, напісаная, апроч іншага, з разьлікам на дзіцячае ўспрыманьне. Таварны знак выдавецтва «Беларуская Энцыкляпэдыя» таксама гарантуе камэрцыйны посьпех.

Выразная асаблівасьць кнігі – індаеўрапейскі фон. Кожнага разу, калі ёсьць падстава, аўтар аплюе да індаеўрапейскай агульнасьці, да сваяцтва *гістарычных* народаў. Яшчэ адна адметнасьць – сынхранізацыя. Нарысы падаадзеныя не па альфабэту, а паводле храналягічна-геаграфічнага прынцыпу, з-за праводзяць гістарычных эпох. Гістарычныя асобы супастаўляюцца ў тэксьце, акрамя таго сынхронныя табліцы перанагчін пададзеныя на фарзацах. Такім чынам дасягаецца максімальны дыдактычны эфэкт.

Посьпеху кнігі спрыялі таксама ілюстрацыі. Іх шмат, яны рэпрэзэнтатыўныя ў дачыненьні да тэмаў. Але застаецца ўражаньне, можа да канца не апраўданае, што некаторыя ілюстрацыі падлягалі цэнзуры шырока вядомым выявам Апалёна й Афрадыты, да прыкладу, пакідаюць толькі верхнія часткі цела.

Часам спатыкаесься аб некаторыя русізмы. Усе гэтыя "упраўляць", "правіцель", "прадвадзіцель" значна парушаюць структуру тэксту. Прабраліся таксама памылкі набору – пазначана, што Аларых жыў у 370-410 г. да н.э., а Атыла памёр у 453 г да н.э (с. 169). Насамрэч, гэтыя лідэры жылі ўжо пасьля Нараджэньня Хрыстовага.

Ня ведаю, ці можна лічыць недахопам кніжкі тое, што ў ёй адсутнічае апэляцыя да беларускага матэрыялу. Усё ж кніжка выглядае досыць цэльна. Але каб падобную энцыкляпэдыю пісаў я, дык у разьдзеле аб Аляксандры Македонскім узгадаў бы аб старабеларускіх перакладах «Александрыі»; у разьдзеле аб хрысьціянстве не задаволіўся б толькі канстатацыяй таго, што "хрысьціянская рэлігія распаўсюдзілася на ўсёй зямлі", але ўзгадаў канфэсійную сытуацыю ў Беларусі й тое, што беларусы маюць тысячагадовую традыцыю хрысьціянства. Дарэчы, некаторы ілюстрацыйны матэрыял таксама мог быць беларускім – у мастацтве эпохі клясыцызму выкарыстоўваліся антычныя сюжэты.

Уладзімер Бутрамееў закончвае энцыкляпэдыю «Вялікія й славутыя старажытнага сьвету» абяцаньнем выпусьціць падобную кнігу пра сярэднявечча.

І. Ш.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» працягнула сваю традыцыю і выдала яшчэ адзін рэпрынт – кнігу Юркі Віцьбіча «Плыве з-над Сьвятое Гары Нёман». Нарыс прысьвечаны паходжаньню й лёсу геаграфічных назоваў Беларусі "паводле навуковых дадзеных і народных паданьняў". Гэтая кніга акумулюе вялізную колькасьць фактуры – уласна тапонімы, даты, падзеі, асобы. Але дзіва – пры такой інфармацыйнай насычанасьці кніжка чытаецца зусім лёгка і вартая аднаго вечару нашага жыцьця. Эфэкт такой чытабельнасьці спачатку незразумелы. Потым ужо заўважаеш, як аўтар працаваў над фарматам тэматычных блёкаў – апісаньне гісторыі паходжаньня аднаго тапоніму рэдка калі займае больш за паўстаронкі, і пры ўсёй сваёй сьціпласьці яно не перагружанае інфармацыяй. А вось гэтая апошняя рыса тлумачыцца яшчэ адным аўтарскім прыёмам: па сутнасьці

БЕЛАРУСІ

няхітрым, – здольнасьцю ўбачыць незвычайнае ў звычайным. "Мы Беларусы напэўна ўжо прывыкшы да дарагіх нашаму сэрцу геаграфічных назоваў сваёй краіны, што часам проста не заўважаем іхняе своеасаблівасьці і прыгажосьці". Праз гэтае сіта своеасаблівасьці і прыгажосьці ідзе адбор фактуры, трапляе яна на старонкі кніжкі ня ўся, але самая характэрная й цікавая. Адметнасьць почырку кніг Віцьбіча – шматлікія цытаты да канкрэтных назоваў, датаў, падзеяў. Па-свойму нарыс зьяўляецца незвычайнаю анталёгіяй беларускіх гістарычных назоваў.

Такім чынам, наўстае інтэграцыйны праект Віцьбіча: розныя жанры літаратуры, розныя гістарычныя эпохі, розныя вэрсіі – усё пад адною вокладкай. Гэты нарыс будзе блізкі для ўсіх жыхароў краіны: "Мы Беларусы незалежна ад таго, скуль мы – ці з-над Дзьвіны, ці з-над Прыпяці, ці з-над Дняпра, ці з-над Бугу, ведаем, як цячэ Нёман праз Налібоцкі і Дакудаўскія дубовыя лясы і [illegible] хапіўшы ў дарозе Бярэзань і Шчару".

У сваіх апавяданях аўтар апэлюе да таго, што было і ўсё адно не адпусьціць – да досьведу "нашае Праматці – старое й мудрае Эўропы".

Яшчэ адзін прыклад папулярнасьці рэпрынтаў – кніга Адама Багдановіча «Пережитки древнего миросозерцания у белоруссов». Гэта грандыёзны праект, як і сама ідэя рэпрынтаў, як выдаўцы тытул на кніжцы: "Да 100-годзьдзя выхаду кнігі". Фраза з адваротнага боку тытула арыгіналу выбівае з сьмеху: "Дозволено цензурою 3-го Іюля 1895 г. Г. Вильна". Засталася Вільня, адпаўдзецца цэнзура.

Сама кніжка геніяльная. Гэта больш маштабнае выданьне, чым канкрэтны аналіз паданьняў і забабонаў. Ці, дакладней, праз паданьні й забабоны Адам Багдановіч ідзе да разуменьня тых канстантаў этнічнага характару, якія ў розныя пэрыяды могуць рабіцца дамінантамі народнага жыцьця. Беларускі кансэрватызм прачытваецца А.Багдановічам як негістарычнасьць, беларускі чалавек праўдзіва дзесь, "забывая то из своего прошлого, что не имело непосредственного отношения к текущей действительности, не заглядывая далеко в будущее, словом – не выходя из узкаго круга чувствований и идей, которые давала повседневная жизнь, бедная событиями". "Среди белоруссов почти не сохранилось исторических сказаний, так как этот народ несколько веков не жил историческою жизнью". У такіх умовах для стабілізацыі этнічнага арганізму асаблівае значэньне набываюць "окаменелости прошлой действительности" – абрады, што супрацьстаяць "згубе беларуса ад калыскі да магілы", і якія могуць падацца аўтару «Пережитков...» "крайне дикими с точки зрения цивилизованного человека". Алесь Бяляцкі ў камэнтары да кніжкі спрабуе спрачацца з Адамам Багдановічам: "Тое, што аўтар называе "акамянеласьцю мінулай рэчаіснасьці", на самой справе зьяўляецца пацьвярджэньнем багацьця духоўнага сьвету беларускага народу, якому можа пазайздросьціць любая эўрапейская нацыя".

Але і сам А. Багдановіч ня піша, што гэтыя абрады – прычына адсталасьці беларусаў. Магчыма, разгадка ў тым, што антыгістарызм мог стаць што дзённым прагматызмам, мог стаць у рэшце рэшт гістарычным рухавіком беларусаў. Тут патрэбна элемэнтарная заможнасьць. "А для этого необходимы известные условия, как например – некоторая материальная обеспеченность, дающая досуг для наблюдений, исследований и обобщений. К ней-то мы теперь и обратимся".

Расейская акупацыя ў XX ст. была, апроч іншага, савецкаю па форме, люмпэнаўскаю. Акупацыя абудзіла самыя пачварныя рысы характару беларусаў, якія ў іншых умовах маглі й не праявіцца. Калі ўжо няма старажытных абрадаў і забабонаў, што зьнішчаныя ўрбанізмам, дык "акамянеласьці мінулай рэчаіснасьці" пераўтвараюцца ў жахлівыя ўчынкі.

Адам Багдановіч пісаў пра такую магчымасьць.

Кніга «Невядомая вайна» была напісаная колькі гадоў таму. Спачатку яна мелася выйсьці ў выдавецтве «Беларусь», калі там яшчэ працаваў Аляксандар Лукашук. Кастусь Тарасаў прапанаваў выдаць яе большым накладам, і кніга была перададзеная яму. Арганізацыйна-фінансавыя праблемы не дазволілі рэалізаваць гэты праект. «Невядомая вайна» перайшла ў выдавецтва «Навука й тэхніка». Недзе на адным з этапаў гэтай эпапеі рукапіс быў здадзены ў часопіс «Спадчына», дзе на працягу гадоў 1993 (№3-6) – 1994 (№1) друкаваўся часопісны варыянт. Такім чынам, публікацыя кнігі зацягнулася, але яшчэ да выхаду з друку кніга атрымала пэўную вядомасьць. Прыгоды пасьля выхаду кнігі не скончыліся. 10 000-ы наклад дазваляў «Невядомай вайне» падняцца вышэй у сьпісе бэстсэлераў, спрыяў гэтаму таксама назоў. Але кнігу, падобна, заблякавалі: «Белкніга» адразу ўзяла толькі 1500 асобнікаў, і ў выніку была прададзеная нязначная частка агульнага накладу. Цяпер кніга [illegible] зьявілася ў кнігарнях.

«Невядомая вайна» ствараліся на падставе апублікаваных крыніц, фактаў, якія здаваліся б былі схаваныя не надта глыбока. Але да гэтай кнігі беларуская гістарыяграфія падыходзіла толькі да некаторых аспэктаў генацыдна-дэмаграфічнай катастрофы ў Беларусі ў сяр. XVII ст. Аўтар «Невядомай вайны» зьвязаў і зьвёў пад адну вокладку розныя раней сюжэты: вайна паміж Маскоўскаю дзяржаваю і Рэччу Паспалітай 1654-1667 г., перасяленьні (гвалтам – прымусовы вываз) беларусаў у Расею, гаспадарчы заняпад беларускіх земляў у сярэдзіне XVII ст., дэмаграфічная катастрофа сяр. XVII ст. Да таго ж, аўтарскі аповед публіцыстычны, псыхалягічна напружаны.

Яшчэ адна выразная рыса кнігі – вывераннасьць тэрмінаў і гістарычных назоваў. Аўтар найбольш пасьлядоўна з усіх беларускіх гісторыкаў працуе ў гэтай галіне. Вылучаецца гэтая кніга і сваім дадаткам: няма яшчэ індэксу, але ёсьць біяграфічныя зьвесткі.

«Невядомая вайна» служыць паўнаце гістарычнай карціны. Тым больш, што падзеі, якім прысьвечана кніга, раней альбо абміналіся, альбо фальсыфікаваліся. Але можна паспрачацца з адною з асноўных ідэй кнігі, імплікаванаю практычна ва ўсім тэксьце, а найбольш – у заключнай частцы, ідэяй жорсткага дэтэрмінізму. Разьвіцьцё тых думак, што выказвае аўтар, вядзе да прызнаньня заканамернасьці гісторыі Беларусі – катастрофа сяр. XVII ст. вызначыла далейшы шлях краіны. Гэтая думка справаўды апраўдваецца, калі бярэцца гісторыя як дадзенасьць, калі падзеі сяр. XVII – кан. XVIII ст. і далей разглядаць як адзіную плынь. Тут, безумоўна, працуюць законы фармальнае логікі. На маю думку, шмат якія сюжэты беларускай гісторыі мелі альтэрнатыўныя варыянты рэалізацыі. Падзеі сяр. XVII ст. стварылі базу для аднаго з напрамкаў разьвіцьця.

Зрэшты, мая заўвага не носіць крытычнага характару ў дачыненьні да таго канкрэтна-гістарычнага матэрыялу, зь якога складаецца кніга. Гэта рэфлексія хутчэй агульнакультурнага характару, чым разьвіцьцё гістарычнага дыскурсу. Гэта прызнаньне існаваньня двух ісьцін – невыразнай (інтуітыўнай) і аксэрадаванай (што трымаецца на падставе доказаў).

Кніга Генадзя Сагановіча была разьлічаная на посьпех – фактураю, назовам, ілюстрацыямі. «Невядомая вайна» – прыклад прадуманага кніжнага праекту.

Альбом «Нясьвіж» наогул – прыгожая кніжка. Фотаілюстрацыі ў большасьці сваёй падаюцца вывераньнімі, адабранымі. Таму што фотамастак Валянцін Ждановіч рабіў свае здымкі ў Нясьвіжы на працягу дзесяцігодзьдзяў. Ілюстрацыі для альбому адбіраліся з шматлікіх здымкаў, а не былі вынікам аднае экспэдыцыі. Сам Валянцін Ждановіч альбом ужо не пабачыў.

Ва ўступным тэксьце Валерыя Дранчука ключавыя словы – "эўрапейскі час". У далейшых камэнтарах да ілюстрацый частае вызначэньне "Усходняя Эўропа".

Але ў тых жа камэнтарах прысутнічае занадта вольнае абыходжаньне з фразамі кшталту "адзін зь першых". Да прыкладу: "Сымон Будны... заснаваў друкарню й выдаў у 1562 г. «Катэхізіс» – першую кнігу на беларускай мове... У ёй Будны выступаў супраць каталіцызму". За што ён выступаў, да якой канфэсіі належаў – у камэнтарах не пазначана. Сучасны чытач можа падумаць што заўгодна, пра арыянства ўзгадаюць нямногія.

Адзін зь нясьвіскіх слайдаў Валянціна Ждановіча быў выдадзены асобнай паштоўкаю.

Сьпіс бэстсэлераў фіксуе цікавасьць пакупнікоў кніг да гісторыі Беларусі. Таксама заўважна, што выдавецтвы ўжо могуць прапанаваць літаратуру па сусьветнай гісторыі. Прачытаньне ўсёй гэтай фактуры зь беларускага гледзішча будзе спрыяць, падобна, камэрцыйнаму посьпеху падобных выданьняў.

Ян Грэчыц

НОВЫЯ КНІГІ

мастацкая літаратура, крытыка, эсэістыка

Багдановіч Максім. Поўны збор твораў: У 3 т. Т. 3. Публіцыстыка, лісты, летапіс жыцьця і творчасьці. – Менск: Навука і тэхніка, 1995. – 461 с. 7000 ас.

Гарэцкі Максім. Творы. Апавяданьні, аповесьці / Укладаньне Т.Голуб. – Менск: Мастацкая літаратура, 1995. – 446 с. (Сэрыя «Бібліятэка беларускай клясыкі») 8000 ас.

Залоска Юрась. Вэрсіі. Шлях да Храма "idea sui": дзёньнік, дыялёгі, эсэ / Мастак У.Бойка. – Менск: Незалежная выдавецкая кампанія «Тэхналёгія» 1995. – 463 с. 2500 ас. ISBN 985-6234-01-8

Караткевіч Уладзімер. Зямля пад белымі крыламі. Дзікое паляваньне караля Стаха. – Менск: Юнацтва, 1995. (Сэрыя «Школьная бібліятэка») 20 000 ас.

Разанаў Алесь. Паляваньне у райскай даліне. Вэрсэты. Паэмы. Пункціры. Вершаказы. Зь Веліміра Хлебнікова. Знамы / Мастак С.Харановіч. – Менск: Мастацкая літаратура, 1995. – 287 с. 2000 ас.

Шэрман Карлас. Таямніцы почырку: Літаратурна-крытычныя артыкулы, эсэ. – Менск: Мастацкая літаратура, 1995. – 255 с. 1000 ас. ISBN 985-02-0059-6

літаратура факту

Адраджэньне. Гістарычны альманах. Вып. 1 / Складальнік і навуковы рэдактар А.Грыцкевіч. – Менск: Унівэрсытэцкае, 1995. – 259 с. 8000 ас. ISBN 985-09-0088-1

Без-Корнилович М.О. Исторические сведения о примечательнейших местах в Белоруссии с присовокуплением и других сведений к ней же относящихся / Факсімільнае выданьне. – Менск: Алфавіт, 1995. – 358 с. 5000 ас. ISBN 5-87264-028-5

«Беларускі кнігазбор». Плян-каталёг: Шматтомнае выданьне беларускай літаратуры і літаратуры пра Беларусь ад старажытнасьці да нашых дзён / Складальнік Костусь Цьвірка. – Менск: Міжнародны фонд «Беларускі кнігазбор», 1995. – 32 с. 1000 ас. ISBN 985-431-012-4

Богданович А.Е. Пережитки древнего миросозерцания у белоруссов. Этнографический очерк / Рэпрынт паводле выданьня: Гродна: Губернская Типография, 1895. – Менск: Беларусь, 1995. – 186 с. 6000 ас. ISBN 985-01-0057-5

Бутрамееў Уладзімір. Вялікія і славутыя старажытнага сьвету. Энцыкляпэдыя для дзяцей. – Менск: БелЭн, 1995. – 175 с. 10 000 ас. ISBN 985-11-008-0

Васілеўская Н.У. Абвінавачваецца ў нацыянал-дэмакратызме (пра наркома асьветы Беларусі А.В.Баліцкага) / Пад рэд. У.А.Палуяна. – Менск: Навука і тэхніка, 1995. – 78 с. (Сэрыя «Вернутыя імёны») 840 ас. ISBN 5-343-01240-X

Віцьбіч Юрка. Плыве з-пад Сьвятое Гары Нёман. Мастацкі нарыс. Частка 1 / Рэпрынт паводле выданьня: Мюнхэн: Бацькаўшчына, 1956. – Менск: Мастацкая літаратура, 1995. – 96 с. 9000 ас. ISBN 985-02-0155-x

Ганецкая І.У. Маёліка на Беларусі ў XIII-XVIII ст. – Менск: Навука і тэхніка, 1995. – 120 с. 1760 ас. ISBN 5-343-01566-2

Ганцуш А.Г., Кручок П.С. Мітрафан Доўнар-Запольскі. – Менск: Агенцтва «Геронт-А», 1995. – 31 с. 1000 ас.

Гістарычная навука і гістарычная адукацыя у Рэспубліцы Беларусь: Новыя канцэпцыі і падыходы: У 2 ч. Ч. 2. Сусьветная гісторыя / Навук. рэд. У.С.Кошалеў. – Менск: Унівэрсытэцкае, 1995. – 232 с. 1190 ас. ISBN 985-09-0062-8

Гісторыя Беларусі: Даведачна-інфармацыйнае выданьне / Пад навук. рэдагаваньнем А.Г.Каханоўскага і А.А.Яноўскага. – Менск: НПЧ «Фінансы, улік, аўдыт», 1995. – 240 с. 5000 ас.

Дучыц Л.У. Касьцюм жыхароў Беларусі X-XIII ст. (паводле архэалягічных зьвестак) / Пад рэд. Г.В.Штыхава. – Менск: Навука і тэхніка, 1995. – с. 2660 ас. ISBN 5-343-01525-5

Заікоўскі Эдвард, Тычко Галіна. Старадаўняя беларуская кухня. – Менск: Ураджай, 1995. – 287 с. 2000 ас. ISBN 5-7860-0742-1

Левін Лія. Правы чалавека. Пытаньні і адказы / Мастак Планту. – Менск: Беларусь / ЮНЕСКО, 1995. – 88 с. 2000 ас. ISBN 985-01-0074-5

Лесік Язэп. Граматыка беларускае мовы. Фанэтыка / Рэпрынт паводле выданьня: Менск: Выдадзена коштам аўтара, 1926. – Менск: Народная асьвета, 1995. – 132 с. (Сэрыя «Беларуская мова: гісторыя і сучаснасьць») 6150 ас. ISBN 985-03-0249-6

Лоўзі Джон. Гістарычныя уводзіны ў філязофію навукі / Пер. з анг. А.Карцеля; Пад рэд. У.Бяркова, Ю.Залоскі. – Менск: Беларускі Фонд Сораса, 1995. – 328 с. (Сэрыя «Адкрытае грамадзтва») 5000 ас. ISBN 985-6022-10-X

Макеева Г.П., Цэдрык М.С. Фізычныя парадоксы і займальныя пытаньні. – Кн. для вучняў. – Менск: Народная асьвета, 1995. – 223 с. 16 300 ас. ISBN 985-03-0225-9

Мысьліцелі і асьветнікі Беларусі: Энцыкляпэдычны даведнік. – Менск: БелЭн, 1995. – 671 с. 6000 ас. ISBN 985-11-0016-1

Никифоровский Н.Я. Странички из недавней старины города Витебска. Воспоминания старожила. – Менск: Полымя, 1995. – 149 с. (Сэрыя «Літаратурныя помнікі Беларусі») 1000 ас. ISBN 985-07-0015-7

Нясьвіж. Nyasvizh. Nieśwież: Альбом. На беларускай, ангельскай, польскай мовах / Укладальнік М.Дзялянкоўскі. Аўтар тэксту В.Дранчук. Фота В.Ждановіча. Мастак А.Ждановіч. – Менск: Беларусь, 1995. – 128 с. 5000 ас. ISBN 985-01-0086-9

«Пагоня» у сэрцы – тваім і маім: Зборнік / Складальнік і навуковы рэдактар Анатоль Цітоў. – Менск: Беларускае выдавецкае таварыства «Хата», 1995. – 124 с. 2000 ас. ISBN 985-6007-22-4

Сагановіч Генадзь. Невядомая вайна: 1654-1667. – Менск: Навука і тэхніка, 1995. – 144 с. 10 000 ас. ISBN 5-343-01637-5

Снапкоўская С.В. Ля вытокаў нацыянальнай пэдагогікі: З гісторыі школы і пэдагагічнай думкі Беларусі канца XIX – пачатку XX ст. – Менск: Народная асьвета, 1995. – 128 с. 5000 ас. ISBN 985-03-0232-01

Сысоў Уладзімір. Беларуская пахавальная абраднасьць: Структура абраду, галашэньні, функцыі слова і дзеяньня. – Менск: Навука і тэхніка, 1995. – 182 с. 500 ас. ISBN 5-343-01489-5

Эрме Гі. Культура і дэмакратыя. – Менск: Беларусь / ЮНЕСКО, 1995. – 144 с. 2000 ас. ISBN 985-01-0070-2

Ярмоленка Валеры. За даляглядам Аякушэны. Іван Чэрскі. – Менск: Навука і тэхніка, 1995. – 59 с. (Сэрыя «Нашы славутыя землякі») 3000 ас. ISBN 5-343-01564-6

Яскевіч А.А. Творы Ф.Скарыны: Жанравая структура, філязофскія погляды, мастацтва слова / Навук. рэд. У.В.Гніламёдаў. – Менск: Навука і тэхніка, 1995. – 144 с. 1390 ас. ISBN 5-343-01503-4

паштоўкі

Беларуская кафля. Камплект паштовак (33). На беларускай і ангельскай мовах / Складаньне і тэкст А.Трусава. – Менск: Беларусь, 1995. 5000 ас.

Менск: камплект паштовак (12) / На беларускай, ангельскай, нямецкай мовах. Аўтар-складальнік А.Дзярновіч. Выданьне 3. – Менск: Беларусь, 1995. 15 000 ас.

Нясьвіскі замак. Помнік архітэктуры XVI-XVIII ст. / Фота В.Ждановіча. – Менск: Беларусь, 1995. 18 200 ас.

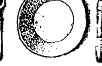

Проза па-пластунску

Вашко Л Эўрапейскія гісторыі. Апавяданьні – Менск Мастацкая літаратура 1995

Ёсьць гульня У яе есьць правілы. Неіsто тна ці ты гуляеш у шахматы, клясыкі альбо ў чу. Ты прытрымліваесься правілаў. Інакш не бывае. Літаратар жа стварае *свае* правілы гульні або ён не літаратар, а трывіяльны эпігон. Калі б ня гэтая аксіёма, то чытачу было б усё адно, каго чытаць: Караткевіча ці Адамчыка, Брыля ці Гарэцкага. Толькі таму ў Васі на паліцы стаіць Гамэр, а ў мяне Гарэцкі. Яшчэ на маёй кніжнай паліцы ёсьць пакуль што першая кніжка Лявона Вашко «Эўрапейскія гісторыі»

Лявон Вашко дэбютаваў у рэспубліканскім друку яшчэ ў старой «Крыніцы», зь якой напачатку хацелі зрабіць беларускі «Огонек», пасьля часопіс для пэтэвэшнікаў, а пасьля – тое што зрабілі Апавед называўся «Кызючка» Тады я ня мог зразумець што мяне падкупіла ў гэтым творы. Праз добрых паўдзясятка гадоў, калі маёй другой мовай стала музыка Эрыка Саці ды Філіпа Гласа, магу дакладна сказаць, што ў гэтым апавяданьні было маё. Мінімалізм

Кніга не падманула спадзяваньняў. Адчутая некалі аўтарам прыгажосьць і самадасканаласьць простай формы, адсутнасьць уласнага стылю як такога, сумневы ва ўсемагутнасьці псыхалягізму Тое, што было пасаджана, вырасла. У беларускай літаратуры зьявіўся першы прынцыповы і высокаклясны пісьменьнік-мінімаліст Мае віншаваньні

Сюжэты апавяданьнаў гэтай кнігі маглі б стаць падставай для значных па сваім аб'ёме раманаў, але аўтар лёгка спакойна ды найкарацейшым шляхам ідзе праз лябірынт Яго нічога не зьбівае з панталыку Там дзе трэба рваць сабе кішкі ды намагацца ўзяць высокі бар'ер, Вашко папросту пралазіць пад ім па-пластунску, спакойна страсае бруд з каленяў і йдзе далей нясьпешным разьмераным крокам За ім не заўважыш пыхі. Менавіта такія людзі шукаюць ня выйсьце з пабудаванага імі ж лябірынту Яны йдуць да сваёй Арыядны У кнізе няма аўтарскага стаўленьня да таго ці іншага героя. Хай сабе, здарылася сьмешная сьмерць Яна сьмешная для герояў і можа быць для чытачоў Для Вашко гэта толькі факт. Цікавы факт для ягонага ўласнага летапісу Нехта нейкі памёр, а людзі сьмяяліся. Ня добра гэта і ня дрэнна Няма ацэнкі няма пошуку па прынцыпу "а можа а калі б… . Гэтыя пытаньні пакідаюцца героям. Ёсьць канстатацыя, у якой цікавы сюжэт і сродкі яго рэалізацыі. Кніга гэта крыжаванка запоўненая словамі-амонімамі Няхай чытач сам дапісвае непатрэбныя аўтару пытаньні

Займеньнік "Я" зь вялікай літары тут адсутнічае, аўтар хавае яго для Сябе Лявон Вашко зайшоў у цягнік і сеў у абсалютна пусты вагон, у той час, калі ў суседніх проста не прадыхнуць. Добра езьдзіць у цягніках пры адсутнасьці суседзяў па купэ, якія любяць выпытваць адкуль ты і што. Ты едзеш сам па сабе Чалавек у капелюшы. Проста чалавек Проста аўтар. Так лягчэй і прасьцей за ўсе застацца сабою

Такую кнігу мог бы напісаць ці ня кожны з нас. Але не напісаў. Гнаны мітусьнёю істэрыкай, жыцьцёвымі абставінамі, праз бег вагон, у якім можна класьці ногі на лаўку паліць ці проста глядзець у вакно

Андранік

Сонца за вакном і каравяк на дарозе

Андрэй Федарэнка Веска Аповесьць // Полымя 5 1995

Новая аповесьць А Федарэнкі «Вёска» сьведчыць пра тое, што яе аўтар пасьля некалькіх сумбурных кніжак "прымачыў віхры" – навучыўся пісаць роўна, гладка і шмат Нішто не вытыркаецца ў «Вёсцы» нішто ня рвецца нішто ня кліча. А.Федарэнка ўтаймаваў свой "саксафон" і акуратна па нотах выканаў джазавы стандарт" беларускай савецкай прозы

Студэнта выгналі з унівэрсытэту Ён паехаў у свой Мазырскі раён, пакалыхаўся паміж "вобразамі мілымі роднага краю і "ідыятызмам вясковага жыцьця", адчуў непрыкаянасьць і толькі пачаў быў сьпівацца, як яго аднавілі на вучобе…

Такога кшталту аповесьці ёсьць у добрай сотні беларускіх празаікаў і складаюцца ў роўны фон нацыянальнай прозы. ад «На ростанях» – да «На простынях» (як жартуюць калегі героя «Вескі» па філфаку) Розьніца ў тым што калі іншым празаікам такая аповесьць даецца сходу – як абавязковы нумар у дэбютнай праграме «Першай кніжкі празаіка», – то Федарэнка ўжо дагэтуль пасьпеў наламаць дроў і засьвяціцца як асоба неардынарная Іншымі словамі, зьяўленьне гэтага зусім абыклага твору – з знарочыста бляклым тэкстам, дзе няма ніводнай сваёй мэтафары (праўда, няма і "ляпаў", акрамя хіба, выразу "пабітае шкло валялася на падлозе", – неадчуваньне матэрыялу) – было абстаўленае напружанымі пошукамі сэнсу літаратуры і сябе ў ёй

Вынікам пошуку стала нешта накшталт крэда – тэкст мусіць быць максымальна звычайны й просты (пра сонца за вакном і каравяк на дарозе) а ўжо сама арыгінальная "душа" і чалавечая прырода аўтара выявіцца ў кантэксьце й зробіць твор непаўторным Ня мае рацыі Борхес, – ускрыквае А Федарэнка, – калі кажа пра ўсяго чатыры гісторыі. Іх, гісторый, – мільярды, як людзкіх жыцьцяў

Не бяруся сьцьвярджаць што Борхес усё ж меў рацыю але дапускаю, што ня меў рацыі Федарэнка Літаратура – ня "праўда" а праўдападабенства У гэтым моц мастацкага ўвасабленьня, эстэтычная вартасьць і бясконцыя магчымасьці тыпізацыі, кантэксту У праўдзе" – мастацкая слабасьць літаратуры.

Паводле "бесьцялеснасьці такая проза нагадвае кінасцэнар Кінасцэнары як правіла, "нетэкстуальныя". Але ж і арыгінальнага фільма зь «Вёскі» ня зробіш

Захоплены сваім адкрыцьцём, аўтар "звычайным і простым" зрабіў ня толькі тэкст Атрымалася пасрэднае апісаньне пасрэднага жыцьця што героі што ўчынкі што матывацыі ўчынкаў. У такіх выпадках звычайна гавораць: аўтар не разгледзеў за будзённым – чалавечую камэдыю, за вёскай – сусьвет, за тыповым – экстраардынарнае. Справа ў тым, што кантэксту на які ўсклаў такія спадзяваньні А Федарэнка, у «Вёсцы» няма

Крыт

Разьвітальны сьпеў

Арон Скир. Еврейская духовная культура в Белоруси. Историко-литературный очерк Менск Мастацкая літаратура, 1995.

Гэтая кніга – бадай першая за апошнія дзесяцігодзьдзі праца па гісторыі беларускага гэбрайства, калі не лічыць выкрывальных опусаў барацьбітоў супраць сіянізму. Горыч і пачуцьцё жалю за страчаную культуру, якая стагодзьдзямі прысутнічала на беларускіх землях, будзе блізкая кожнаму, хто ня лічыць сьмерць моваў і культураў натуральнай зьявай.

Дарэчы, напрошваецца шмат паралеляў у лёсах беларускай і гэбрайскай культураў на нашай зямлі. Заняпад традыцый, заняпад моваў, зьнішчэньне нацыянальнай інтэлігенцыі, асыміляцыя

Аўтар не прэтэндуе на паўнату і ўсеахопнасьць тэмы. Кніга ўяўляе сабою пераважна агляд гістарычных падзей літаратурных твораў з дадаткам уласных успамінаў а таксама вызначэньнем сэнсу "духоўнасьці". Асноўным стрыжнем апісаньня зьяўляецца двухтомная праца з сэрыі "ізкер-біхер" (кнігі памяці) пра Менск. На жаль, пэўна з аб'ектыўных прычынаў, аўтар не скарыстаў іншыя кнігі памяці пра беларускія гарады й мястэчкі. Такіх кніг больш за 50 і напісаныя яны пераважна ў 40-я, 50-я, 60-я гады ў Ізраілі й Амэрыцы. У час, калі на месцах расстрэлаў і масавых забойстваў гэбраяў ня ставілі помнікаў, а там дзе ставілі, то пісалі на іх эўфэмізмы кшталту "3000 советских граждан", – дык вось, кнігі гэтыя зрабіліся помнікамі Успаміны, артыкулы пра сваё роднае мястэчка, родны кут сьпісы палеглых – амаль як у кнігах памяці выдавецтва БелЭН. З тым адрозьненьнем, што рабілася ўсё паводле іншых законаў – утвараліся зямляцтвы, шукалі грошы; маленькія зямляцтвы вымiралі, не пасьпеўшы выпусьціць кніжку. У цэнтральнай і ўсходняй Беларусі зусім мала гарадоў і мястэчак пра якія выйшлі "ізкер-біхер Слуцак, Койданава Віцебск, Бабруйск разьдзел пра Гомель у зборніку і нарэшце двухтомнік пра Менск – вось і ўсё ў параўнаньні зь пяцьцю дзясяткамі кніг аб заходняй Беларусі – ад Моўчадзі й Беліцы да чатырохтомніка пра Слонім.

А Скір піша пераважна пра савецкую Беларусь. Гэбрайская культура зьнікала там хутчэй і саветызавалася таксама хутка У 30 я людзі насілі заявы, каб гэбрайскую школу перарабілі на расейскую. Сёньня маем тое самае, толькі ў дачыненьні да сьвежарэанімаванай школы беларускай. Камуністы зь евсекцыі шчыра радаваліся, топчучы традыцыі свайго народу, зачыняючы сынагогі, перарабляючы гэбрайскі альфабэт. Думалі што жыць будзе лепей, шчасьней. Так не атрымалася. Дзядзькі, што топчуць цяпер кволыя парасткі беларускага адраджэньня таксама кажуць, што жыць будзе лепей, шчасьней. Так не атрымаецца. Евсекі, што насілі транспаранты "Могила Ленина – колыбель человечества спачываюць у магілах без імёнаў на Калыме або ў Грасьцянцы. Так пэўна будзе і з тымі хто сёньня марыць легчы ў маўзалей побач зь Ленінам (а мо й замест яго)

Варта адзначыць, што менавіта беларускія землі далі сьвету сыянізм і яўрэйскі сацыялізм Бунду, гэтаксама як рэлігійныя рухі рацыянальнага хасыдызму – Хабад і маральна-этычны – Мусар. "Яўрэйскія буржуазныя нацыяналісты" Лэйзар Пэрлман Хаім Вэйцман, Мэнахэм Усышкін, Нахум Гольдман, што далі свайму народу адроджаную мову й адроджаную дзяржаву – таксама былі духоўным плёнам беларускай зямлі. Айцамі гэбрайскага адраджэньня згаданымі аўтарам, былі рабін Хаім Салавейчык і Хофец-Хаім, а таксама Аўром Карэліцэр (Хазон Іш), Аўром Айзік Кук, Хацкель Абрамскі і шматлікія іншыя рэлігійныя дзеячы

Цікава таксама ўзгадаць, што мянчук Лэйзар Маер спрычыніўся да стварэньня галівудзкай фабрыкі мараў (Мэтро-Голдвін-Маер студыя) а другі мянчук Довід Сарноў стварыў Радыёкарпарацыю Амэрыкі (RCA)

Лагодная беларуская зямля акрамя геніяльных адраджэнцаў і духоўных лідэраў, нараджала таксама й геніяльных злодзеяў, як Мэер Сукаўлянскі з Горадні што стаў Мэерам Ланскім, завадатарам арганізаванай злачыннасьці ў ЗША.

Былі й сьветлыя галовы, што шукалі для народаў шляхі да сумленных заробкаў – пінчук Шымон Кузьнец стаў Нобэлеўскім ляўрэатам у эканоміцы

Паэма Іцхака Кацэнельсана з Карэлічаў «Сьпеў аб забітым гэбрайскім народзе» сталася адным з найбольш узрушальных твораў пра Катастрофу

Калі я гартаў гэтую кніжку пра гэбрайскую духоўную культуру узіраўся ў фотаздымкі, у мяне ў вушах стаяла цішыня Ціха, і ўсё. Сьціхла культура, цэлы духоўны кантынэнт сьціх Я баюся гэтай цішыні я не хачу гэткай цішыні

Віталь Зайка

ГУЛЬНЯ

Зьміцер Бартосік

Зь якім бы вялікім задавальненьнем пазбавіўся я выпадковых сустрэчаў, ці то ў цягніку, ці яшчэ дзе, з сымпатычнымі мне людзьмі зь мінулага. Адпаклясьнікамі, аднакурсьнікамі ды іншымі былымі таварышамі. Дакладна ведаю, што пасьля першых хвілінаў шчырай радасьці ды рукацiсканьняў павісьне цікавае маўчаньне, пачнуцца марныя пошукі хоць нейкай узаемна цікавай тэмы. Аднак як ўжо няма, і ўсё зводзіцца да банальных "А памятаеш?" ці "Як справы?" Альбо — з адценьнем скрайняй зацікаўленасьці — "Ну як там Гомель?" Праз пару хвілінаў гэтая далікатна абыякавая гульня пачынае мяне раздражняць. Бо і суразмоўцу відавочна ні цікавы мой адказ, і мне сказаць асабліва няма чаго. Хоць бы й самому сабе.

Ды ўсё я памятаю. І справы справяцца. А Гомель увогуле дзіўносны. Як і жыцьцё ягонае. Канкрэтна?

Ну, нейкія мужныя хлопцы адламалі руку нейкаму невядомаму мне Ільлічу на ўскраіне, чым прысьвяцілі даўно чаканы ўсімі сумленнымі грамадзянамі дэмантаж. Паспрабуйце вакол па дымасеціцы касыцёй, прыўносячы крыху забытай цывілізаванасьці ў бэтоннапанэльны ляндшафт. Адвечны боль і надзея гомельскіх футбольных заўзятараў — «Гомсельмаш» нарэшце вылецеў зь першай лігі, чаго, зразумела, усе заўзятары ад яго й чакалі. А незалежны тэлеканал «Ніrэя» пачаў штодзённую трансьляцыю незалежных ад БТ ды ГТБ сэрыялаў.

Што да мяне, то я выкалочваю пэрфаратарам рублі з кішэняў родных месьцічаў, выціскаю эмоцыі свамі срэбнымі струнамі з душаў сяброў-бяседнікаў ды чакаю бацьку, запрошанага сюды «Независимым» тэатрам на пастаноўку. Далібог, для мяне гэта падзея нашмат больш цікавая ды значная, чым усе футболы з касьцёламі. Але ж я забыўся сказаць пару словаў пра «Независимый». І гэта гаворачы пра Гомель!

Напэўна гомельскія будаўнікі вырашылі згуляць у супэрсучаснасьць, калі паставілі на рагу Замкавай і Кузьнечнай нейкую інстытуцкую будыніну, што складалася з 12-павярховага небасягу, шкляных бэтонных сьцяна ўздоўж вуліцы ды вынятага зь яе кубу зь незразумелымі барэльефамі на фасадзе ў стылі Фэрнана Лежэ, які глыбока навісае над уваходам. Удзень — у звычайную страўню, а ўвечары — у рэстарацыю зь нейфіцыйнаю назвай «Тры прыступкі» (дарэчы, чым ня назва для тэатра?). Тое, што ў гіганцкім кубе знаходзіцца гэтая дзейная зала, мне асабіста і ў галаву не прыходзіла. Пакуль пару гадоў таму не зьявілася над бэтонным брылём афіша «Независимого». У такі галодны час? У такім нетэатральным горадзе? Але, ягонасьць, зьявы жывыя не нараджаюцца без парадоксаў.

Каму ж дзякаваць за тое, што ў другім горадзе рэспублікі за колькі там стагодзьдзяў зьявіўся другі тэатар? Рэжысэру Натанаву, які пакінуў «Абласны драматычны» з кучкаю лепшых акцёраў і распачаў сваю гульню? Ці мэцэнату Фіглiну, расейскаму мільянэру, на чые грошы зроблены гэткі выгодны падарунак роднаму месту? Так. У першую чаргу дзякуючы ім у Гомелі ўпершыню нарадзіўся тэатар па ўсіх правілах мастацтва. За свае тры гады, працуючы без правалаў, запрашаючы іншым разам маскоўскіх знакамітасьцяў, гуляючы на сваіх камэрных, невысокіх падмостках зусім неправінцыйна, «Независимый» зрабіўся нашмат больш цікавай зьявай у нашым нестабільным жыцьці, чым «Гомсельмаш» зь «Нірэяй».

Зь першых хвілінаў сустрэчы й да самага ад'езду баця не пераставаў уражвацца ды зьдзіўляцца, як тут "усё гэта" робіцца. Пачынаючы з аплочанай тэатрам бялізны ў беларускім цягніку й да адсутнасьці праблемаў ці то з рэквізытам, ці то з рэпэтыцыйным працэсам. Я ж даўно ўжо засумаваў па гульні ў "дарослага сына" й гасьціннага гаспадара "Да, да. Уже другой страны". Таму з асалодаю прыняўся за ролю мясцовага гіда. Каб прыемныя эмоцыі не выветрываліся, я трымаў маршрут бліжэй да надзейных апошнім часам карчомак ды забягалавак і як мага далей ад усякіх БТ і СМІ, зірнуўшы куды, можна хутка пачаць пазяхаць, патрапіўшы пад шалёнае "конскае" вока Бацькі ды некалькіх мільёнаў "гарамычных" сыноў.

Помніцца, Віктар Някрасаў красамоўна пагаджаў, што піць гарэлку лепш за ўсё ўдвох. Безьліч разоў я ўпэўніваўся у слушнасьці гэтай аксіёмы. Але нашмат больш тонкая рэч — піць з тым, на каго яшчэ ўчора глядзеў зьнізу ўверх, рухі й інтанацыі каго пераймаліся нязмушана й трохі гіпэрбалізавана і з кім парадаксальнасьць нароўніх карцела ад нараджэньня й не надакучыць, спадзяюся, ніколі, як недагульняная ў дзяцінстве гульня. Гульня, дзе пытаньні ўсё больш для нас незразумелыя, а адказы ўсё больш асьцярожныя ды няпэўныя.

Да отцу весь ли с этой "своей краiнай"? Самому не надоело? Чужой ты тут. И почувствуешь ты это на башке своей при первых же успехах идеи вашей светлой, от своих же серпастиков в большевиков.

На жаль, я ведаю, хто з нас пераможа у гэтай гульні. Я бачу гэта на сівізьне якой наболела на ягонай галаве ад часу мінулай сустрэчы, на гэтых нэрвовых: "Куда ты лезешь?" Ды нікуды я ня лезу. Для гэтага я не настолькі мэтны. Проста калісьці мне думалася, што я — гэта "Я". Аж трыкроць узрастаў ва ўласных вачох ад самай дробязнай, знойдзенай ў сабе непадобнасьці да іншых "Я". Пакуль не дасталеў да высновы, што я ўсяго толькі адзін сярод сабе падобных з падобнымі думкамі й жаданьнямі. Калі, напрыклад, я думаю так, то чаму ў гэты ж самы момант некалькім тысячам "я" не падумаць гэтаксама. Мудра! І трэба ж было ў такім здаровым стане заразіцца гэтай, можа, апошняй сьветлай авантурай ня толькі майго жыцьця а яшчэ некалькіх мільёнаў жыцьцяў. Ды, раптам, новае адкрыцьцё. Калі мяне, гэткага інэртнага й неамбітнага *яно* захапіла, то дзе ж астатнія? Энэргічныя дзейныя, крутыя? Але ўголас я гэтага гаварыць ня буду. Я лепш разьліваю пароўну рэшткі гарэлкі. Пасьля запалю, вазьму гітару й гульня набудзе бясьпечны характар. Пад «Темную ночь» з «Офицерским вальсом».

Пасьля я пасьпяхом забягаў на бацевы рэпэтыцыі, дзе ад даросласьці маёй не заставалася й сьледу. Дзяцінства, заваражанае аднойчы надпісам "Тише! Идет репетиция", рэфлексіўна завалодвала мною. У пустой цёмнай залі я зноў быў хлопчыкам, якога пусьцілі на бацькаву працу й дзе шумець нельга. Можна адно зьдзіўляцца недарэчнай прастаце цудоўнага пераўтварэньня, такой непадобнасьці да сябе чалавека, якога ведаеш усё жыцьцё, а цяпер нават не сабе адчуваеш волю таго, хто кіруе. Дакладней, гуляе ў прызначаную сабе аднойчы гульню, уваходзячы ў радасны раж, калі ўсё ідзе паводле ягоных правілаў.

Мне здавалася, што я ўжо пазбавіўся сэнтымэнтаў, набыў неабходны запас цынізму ў ацэнках прыдуманых гісторый. Але зноў быў уратаваны гэтай "несапраўднай" ягонай гульнёю. Брадвэйскаю казкай, амэрыканскай трызьнянцай, па вышэйшай меры прафэсіяналізму скроенай, пра невідушчага юнака, які сыходзіць з-пад пяшчотнай матчынай апекі ў цёмны сьвет у пошуках каханьня як доказу сваёй жыцьцяздольнасьці, як адзінага зразумелага сьвятла. І чым мацнейшая ягоная прага, тым небясьпечнейшае тое каханьне. Зыркай усьмешкай яно асьляпляе яшчэ болей і прыводзіць героя да загубы.

Посьпех быў неаспрэчны. Як яшчэ адзін доказ жыцьцяздольнасьці гэтага тэатру і бацевай справы. Ён заўтра паедзе, пакінуўшы мне трохі зайздрасьці да ягонай пасьпяховай гульні ды безьліч пытаньняў без адказу наконт пасьпяховасьці маёй.

Пакуль усё гэта пісалася, з Масквы прыйшла вестка аб забойстве Рыгора Фігліна. Я хачу спадзявацца, што ягоная гульня ў Гомелі ня скончыцца. Але, баюся, убогай нашай незалежнасьці (ці незалежнасьці ўбогага) тэатар за расейскія грошы непатрэбны. Хай і добры і, нават, расейскі.

А мне што рабіць? Мне чакаць у прыхільніку ўсяго жывога й незалежнага Снобу, які жадае прыйсьці з дамай на нашую «Таганку». Тэатралу, які даўно засумаваў па гульні на сапраўдных нэрвах.

Распачаць, нарэшце, сваю гульню. Уцягваючы ў яе ўсё болей гульцоў ды заўзятараў. Каб заўсёды мець пэўны адказ на пытаньне "Як там справы?"

Гомель

Адбіткі пальцаў

Працяг з старонкі 1

крыкма грэчыцы менавіта пра яе: купі, купі! Спакушае цябе па-польску красамоўна: найдасканальшы водар... падзвычай шляхетны смак... вынік непараўнаўча старраннага прыжаньня абавязкова найлепшых гатункаў, выбітна зьмяшаных. Нарэшце сапраўдны смак сапраўднай кавы! і г.д. У рэшце рэшт ты капітулюеш.

На начох на заводзкіх комінах зьяўляюцца сьцягі. Раніцай яны расквечваюць аднастайнае неба. Міліцыя нават за свае заробкі лезьці на вышыню баіцца і толькі здымае з пэверхні комінаў адбіткі пальцаў.

4

З помніка Пілсудзкаму спаўзае белая шата. Ён задумна глядзіць у дол, абапёрся на шаблю, у руцэ — маршальскае жазло. Грошы на помнік зьбіралі пяць гадоў, гарадзкія ўлады казырыліся, не згаджаліся даць месца на плянцы. Пацямнелае неба выбухае іскрамі салюту.

Калісьці ён сказаў на допыце, што — беларус. А пазьней ён разьбіў бальшавіцкае войска над Варшавай, уратаваўшы Эўропу ад акупацыі, а сьвет — ад сусьветнае рэвалюцыі. У Менск-Літоўску ўтварыўся першы польскі авіятрад, а ў Бабруйску — корпус Доўбар Мусьніцкага. Паэт-палкоўнік, які ствараў і не стварыў беларускае войска, пахаваны на кракаўскіх могілках, памёр ад сухотаў. Усе вашыя паэты памiралі звычайна ад сухотаў. Адзін ля сіняга мора, іншыя — у савецкіх лягерох. Спрабавалі рыфмаваць нават генералы. Нацыя паэтаў, якія пачалі з часам паміраць ад гарэлкі.

Лех Валэнса зноў адгадаваў пацучыныя вусы й перапранае ў мікрафон беларусаў, што палякі нічога ім тады не зрабілі. Ён гаворыць зьбіўна, значыць, хвалюецца. Самі вінаватыя, гаворыш ты сабе. Пілсудзкі хацеў, але выраша ня ён, ён толькі камандаваў войскам.

5

Горача. Вы п'еце каву з адзінай у горадзе жанчынай-пісьменьніцай. Пра фільм аб Сэнт-Экзюпэры яна гаворыць тое, што ён быў падобны да лётчыка, але не падобны на пісьменьніка.

Рачныя цеплаходзікі зьмянілі сьцягі і здрацьцелі. Іх апанаваў летаргічны сон. У сваіх непрытомных сьненьнях яны церпяць ад смагі: рака зьмялела.

Гарачы, перапоўнены потнымі целамі тралейбус перапаўзае высокі рачны мост. Сонца ў зэніце. Ты марыш прачысьціць як сьлед галаву, змазаць нібы друкарку, закруціць спружыну, вадсыпаць графітавага парашку, зьмяніць чорную вузкую стужку.

6

На адной бананавай высьпе жаўнеры па зале з афіцэрамі (толькі ад кубінскіх інструктараў) штурмам захапілі прэзыдэнцкі палац. Як заўжды, на досьвітку. Парлямэнт разагнаны, канстытуцыя скасаваная. Арыштаванага прэзыдэнта трымаюць у кашарах. Прэм'ер-міністар — пад хатнім арыштам. Лейтэнант, які кіруе за калотам, абвясьціў па радыё, што дэмакратыя завяла астравітаў на цясьлушную дарогу, і войска мусіла сказаць сваё слова.

Ня ведаючы, што далей рабіць з уладай, лейтэнант быў змушаны прасіць прабачэньня ў арыштаванага прэзыдэнта.

7

Сьлівы й алыча абсыпаюцца на асфальт. Растаптаныя абуткам. Апанаваныя гніеньнем. Акуляры за пэсьць марак зь цёмназялёнымі шкельцамі. Сэзон сканчаецца. Цэлы месяц цяпла, апошні летні. Ад штодзённай гарачыні баліць галава. *Рапа dol.* Амаль кожнага дня падстаўляеш яе пад душ. Вельмі асьвяжае. Але не дадае думак. Ад зьнясіленьня, разумовага вычарпаньня, якое заўжды зьяўляецца й якога ніколі не пазьбегчы, ёсьць іншы замежны лек. Безь ніякай хіміі. А яшчэ нэўтралізуе ўплыў вялікай колькасьці кавы, якой таксама не пазьбегчы. Жоўцевай бурбалцы гэта спадабаецца.

Адзіны клопат — ня страціць здольнасьці пісаць, уратаваць штандар, не дапусьціць да поўнай капітуляцыі. Своечасова заводзіць гадзіньнікавы мэханізм, запраўляць атрамантам, надзіўкоўваць калёрыямі, градусамі, пэрыядычна спраўджаць тэмпэратуру, кардыяграму, вагу, тэмпэратуру, моц гуку, танальнасьць, частотнасьць літараў, іхні лік у радку, памер інтэрвалу. Стаўленьне да сябе як да мэханізму. Пад'ём а шостай, практыкаваньні, душ, кава, аркуш паперы і твой *ceramic pencil*.

Абкаканы ў цэнтры гораду птушкамі маршал даўно абыякавы да свайго лёсу. П'едэстал пад ягоным абцятым тулавам калісьці належаў тав. Сталіну. Платы заклееныя дзівакаватага выгляду вясковай бабай у хустцы. Бясплатна выганяе д'ябла, ратуе ад сурокаў, сьніме пісаньне пад

Працяг на старонцы 8

Некалькі дзён на паўднёвым захадзе

Натальля Бабіна

ОЖЭЛ БЯЛЫ

Брат, пагойсаўшы на чамадане, каб зачыніўся, заявіў: "У Італіі буду размаўляць зь дзецьмі адно па-беларуску. Напэўна, гэта будзе адзіны месяц у іхнім жыцьці, калі яны будуць чуць толькі беларускую ды італьянскую мовы".

Пазванў знаёмы и паведаміу цікавыя для нас весткі. Паводле перапісаў насельніцтва, у Прылуках і Заказанцы ў 1905 годзе было ўдвая больш жыхароў, чым у 1921-м; у пятым усе запісаныя маларосамі, а ў дваццаць першым беларусамі. "Польша ў той час ваявала з Украінай, таму ёй было выгадна рабіць выгляд, што ўкраінскага пытаньня ў нас не існуе, што мы – беларусы", – ставіць дыягназ брат. У 21-м годзе у вёсках жыло каля 400 праваслаўных і адзін каталік. "Пан Родзай", – у адзін голас робім мы выснову, бо шмат чулі пра настаўніка пачатковай школы, якому на працягу дзясяткаў гадоў маленькія прылучанцы расказвалі на памяць: "Хто ты естэш? Поляк малы. Які знак твуй? Ожэл бялы..." Наша бабуля, калі ў гуморы, чытае цяпер гэты верш ык сваёй маленькай праўнучцы. Пад час вайны, у 1939-м, менавіта пан Родзай выратаваў ад немінучай сьмерці заложнікаў – сваіх былых вучняў і іх бацькоў. Адзін толькі ён ведаў нямецкую. Пан Родзай насіў крухмальныя каўнерыкі і хадзіў з тросточкай.

Лядашчы самалёт, у якім брат вязе групу дзяцей на аздараўленьне, бярэ курс на поўдзень. У лядашчым цягніку едзем на поўдзень і мы з Поляй. Туды, дзе ў 1921 годзе сеялі жыта маларосы, а жалі беларусы.

ПРАЗ БРЭСТ

Ад доўгага чытаньня трохі баліць галава. Літары скачуць у такт грукату колаў. "У сілу жанра аўтар гэтаи хронікі мусіць карыстацца толькі дакумэнтамі, агульнавядомымі фактамі ды найбольш распаўсюджанымі чуткамі", – стыль Камю, як заўсёды, выклікае асацыяцыю з глухаватым голасам стомленага чалавека.

А вось і Брэст – цудоўнае месца, дзе несўмiручы дух жыцьця віруе з асаблівай згрaбнасьцю. Дрэвы распускаюцца тут на два тыдні раней, чым у сталіцы, летам адусюль вее пахам трускавачнага варэньня, а восеньню хараство залатых бульвараў, пабудаваных згодна з тым самым праектам, на якім будаваўся і Санкт-Пецярбург, прымушае забыцца, што некалі гарадзкі магістрат выдаткаваў грошы на тое, каб увесьці пасаду гарніста, які з ратушнай вежы кожную гадзіну трубіў хейнал, адзначаючы бег часу... Каменя на камені не засталося ад таго гораду. Няма вежы, няма ратушы, няма безьлічы цэркваў, касьцёлаў, кляштароў. Затое ёсьць невялікі камень, які знакуе гэта. Тых, хто жыў у гэта, няма.

АЎТАЛАЎКА

У Заказанцы працуюць. Нясьпына. Раз у тыдзень вяскоўцы зьбіраюцца разам – праз лес, сыгналячы на усю моц, прaносіцца аўталаўка, і зухавата разьвярнуўшы машыну ля старой вярбы, шафёр ператвараецца ў гандляра. Я гляджу на знаёмыя зь дзяцінства твары, і сэрца сьціскаецца: якія яны, заказанцы, спрацаваныя, худыя, якія ў іх глыбокія зморшчыны. І якія глыбокія вочы.

З рантоўнаю злосьцю ўспамінаю шматлікія аб'явы, якімі забітыя газэты: "Гербалайф – поможет сбросить лишний вес". Скінуць лішнюю вагу...

З-за няэграбнага руху бохан хлеба падае на жухлую траву. Перш чым палажыць хлеб у торбу, жанчына цалуе цёмную скарынку – каб хлеб прабачыў.

ГІСТОРЫЯ

Штовечар Заказанка заміраe. Заноўненыя касымі вечаровымі праменямі кроны соснаў пануюць над навакольлем, і, напэўна, калі глядзець зьверху, з няблеклага ад сьпёкі неба, хатаў, што, хаваюцца ў лесе, не відаць. Ля самай мяжы жаўцеюць ад непатоленай смагі заказанскія сады й агароды.

А раніца тут – заўжды як дыямэнт настолькі вялікі й чысты, што перад ім дрыжаць рукі.

Раней Заказанка, як і Прылукі, стаяла ня тут, у лесе, а каля самага Буга. Дня не праходзіла, каб хто-небудзь зь вяскоўцаў, адмысловых рыбакоў, ня вёз на продаж у Брэст агромністага, з чалавека, сама. Восеньню трыццаць дзявятага заказанцаў і прылучанцаў прымусова адсялілі. Адсяленьне пачалося й скончылася ў адзін дзень. Хатамі тых, хто "крычаў", загацілі балота – там і шукалі людзі потым бярвеньне сваіх сьцен. А падлогі тады ва ўсіх былі земляныя. У сорак чацьвертым тых, хто вярнуўся на старое месца, зноў высялілі, на гэты раз назаўсёды. Толькі й засталося ад вёсак: цьвітуць вясной у нэўтральнай зоне зьдзічэлыя сады ды зыходзяць водарам буйныя карчы бэзу. Згібелі й старыя могілкі.

А вось царква прылучанская стаіць. Калі вялі мяжу, сяляне здолелі ўпрасіць, каб яе пакінулі па гэты бок. У выніку мяжа праходзіць каля самага царкоўнага парогу. Ня ведаю, калі дакладна царква пабудаваная, але ведаю кім: Сьцяпанам, Іванам, Сьцяпанам, Рыгорам, Антонам, Дзям'янам... Ці многа гэта – амаль два стагодзьдзі? Вось ужо амаль два стагодзьдзі сьвятары напрыканцы службы памінаюць гэтыя імёны з падзякай і пашанай.

Нядаўна з царквы выкралі каштоўны абраз. Каб дастаць яго, станавіліся ботамі на алтар – засталіся брудныя сьляды. Пасьля такога алтар з малітвай разабралі й аддалі агню, а на яго месца зрабілі й высьвяцілі новы.

ДАЧНІКІ

А збудаваць царкву заказанцы маглі б і цяпер. Ёсьць майстры з азораным талентам аблічам і бруднымі ад работы, здольнымі на цуд рукамі. Гэты наш сусед – з такіх. Седзячы за сталом, ён расказвае,

Адбіткі пальцаў

Працяг з старонкі 7

сябе. І ўсё гэта пад акампанэмэнт чыгунай уголас біблії. Цябе сьпяе на вуліцы знаёмы мастак і агітуе наведаць: некаторых пачынае трэсьці, іншыя шалёна рагочуць або роўма раўнуць. Але ты даўно ўжо ня пісаесься, а ксёндз забараняе зьвяртацца да ягражбітак.

Да мура каралеўскага палацу прыхілены вялізны чаканены герб, трохмэтровы ў дыямэтры. На яго паверхні распляскаўныя старыя надпісы і серп з молатам, ад якіх засталіся адно сьветлыя плямы. На молата-серпным месцы прылітаваны ў два шэрагі мэталёвы пасак, унутры – нібы кантрольна-сьледавая паласа. Прыблізныя абрысы бульбяной рэспублікі, якой кіруе калгасны старшыня.

У прыватнай галерэі каля гарадзкой турмы карціны нямецкай мастачкі. Ветракі, прускі фахверкавы мур, разгорнутая панарама старога гораду на беразе ракі. Нібы тэатральная дэкарацыя.

8

Дж. Оруэл абівае парогі выдавецтваў, прапануе свой «Жывёльны двор». Рукапіс не друкуюць, каб не пакрыўдзіць Сталіна. Ні ў Англіі, ні ў Амэрыцы. Ён зусім бяз грошай. Жонка памірае на апэрацыйным стале, ня вытрывала сэрца. Яна вельмі нэрвавалася, што дактарам давядзецца заплаціць пяцьдзесят фунтаў.

9

Галава перапоўненая тэкстамі. Чужымі і ўласнымі. Газэтным шрыфтам. Навала. Аблога. Захоп. Агрэсія. Ты больш ня можаш чытаць кнігі, слухаць навіны, усприймаць музыку, глядзець кіно. Ты зноў ня здатны напісаць ні радка. Твая галава засьмечаная як нерасьчышчаны ўвечары рэдыеэфір.

Напаўняю ты з пляшкі келіх, адразу заўважаеш сапсаваны колер. Віно скісла, пачало брадзіць. Яго не абаранілі нават нямецкія словы *Kote Wein*. Славянскае віно адтуль, дзе адбываецца вайна і сярод вінаградпікаў людзі забіваюць адзін аднаго.

Чаканьне дажджу. Таямнічы неакрэсьлены час, калі лістота запамацца, ствараючы ілюзію пачатку дажджу.

10

Над будкай міліцыянта лунае бела-чырвоны сьцяг. У пакоі зьлёгку пахне мускатным віном, разьлітым у кілішкі. Жонка консула цяжарная, у вольнай сукенцы. У кухні завіхаецца гаспадыня. Амаль хатняя атмасфэра. Чамусьці ніхто з узнагароджаных не прыехаў. Так, далёка, аўтобусы на вёску ня ходзяць. Яны – старыя й нямоглыя. Але чамусьці не зьявіўся нават спадар Брускін, які жыве на суседняй вуліцы. Яго польскі прэзыдэнт асабіста ўзнагародзіў Срэбным Крыжам зь мячамі. "Марш-марш, Дамброўскі!" растуляе твае плечы, нібы ззаду ў цябе разгарнуліся крылы.

Прывід страху дагэтуль блукае па гарадзкіх вуліках.

11

На лесе ў Крэйдавых Гарах разбрыліся альчовыя дровы. Жоўтыя і, радзей, чырвоныя ягады вабяць праз лістоту, як запаленыя сьвечкі на калядпай ялінцы. Ты спускаесься на гарах да ракі, схаванай за шэрагамі дрэў. Распранаесься і ўваходзіш у ваду. Сонца сядае ў лес на другім беразе. Праплыўшы першы й апошні раз за ўсё лета, ты вяртаесься.

12.

Прыблізна апоўначы зачынаецца дождж і не сьціхаецца да раніцы. Як утульна было б застацца, вылезьці з ложка, каб толькі закрыць кавы і вярнуцца з кубкам і кніжкай. Але трэба гаіцца перад люстэркам у ванным пакойчыку, прыглядацца да вулічнага тэрмомэтра, гадаць наконт адзеньня, паспець на апошні аўтобус з разьдзёртымі крэсламі, змакрэлы й жаласны як стары валачашчы сабака.

А дождж упарта не жадае спыняцца. Згарнуліся, прылінулі да мэталёвых тычынаў псэўданародныя спадніцы арнамэнтных сьцягоў з калгаснага клюбу. Яны ўсьведамляюць сваю недарэчную прысутнасьць над гарадзкім брукам. Ім няўтульна на залатых чорнай смалою дахах адміністрацыйных будынкаў. Шэрых і няўсьмешлівых. Вялізны чыгунны помнік на пляцы ніяк не заржавее. Ён стаміўся стаяць. У каналізацыі над ім вiруюць дажджавыя ручаі, яму застаецца спадзявацца толькі на іх.

Упершыню на мокрых плятах ня вывешаны тандэтныя карціны. Вулічныя мастакі, адрэзаныя ад цябе, засталіся дома. Амаль ніхто не малюе, нехта п'е гарбату, той-сёй налівае з бутэлькі апошнюю чарку, хтосьці пачытвае заўчорашнюю газэту і ўсе аднолькава мараць аб замежных турыстах і ганарарах, якія аднойчы – нібы сьнег на галаву... Кніжкі таксама ніхто не патурбаваў. Дождж шкодзіць іхняму здароўю. Кніжныя гандляры засталіся ў сваіх ложках. Яны нічога не чытаюць, як бармэн ня п'е дома кавы, а, гвалтам разбудзіўшы тэлевізар, глядзяць мэксыканскую «Трапіканку».

13

У рэдакцыі сьціплай, але зьедлівай газэты адключаны тэлефоны. Каб ня зьвязваліся з забастоўшчыкамі. Як бяз рук. Бязьлюдная высна. Самота ў перанаселеным горадзе. Камяніца, адцятая ад астатніх і ад усяго сьвету. Паўзы запаўняюцца кавай. У "кнайпе" яшчэ пуставата. Падае дождж, надта захапіўся, хоць даўным-даўно вымыў неба, шыбы й твары. Даюць гарачыя сасіскі з кетчунам пад сіртакі. На вуліцы праплываюць панцыры парасонаў, хто куды. На закратаваных шыбах стэнаграфуе дождж. Дождж абсыпаў брук порцыяй жоўтага лісьця. У купах дрэў першая сівізна.

Дзесяць ці болей гадоў газэтнай руціны. Карэктуры, клішэ, цыцэра, пятыт і нанпарэль, тоны шрыфту, друкарскай фарбы і дэфіцытнай канцлерскай паперы, тры пары акуляраў, якія ня вытрымалі гэткай працьмы бязглуздага чытва, і паслабелыя на пару дыёптрыяў вочы. Модны партфэль, дыхтоўныя чаравікі, доўгі парасон і акуляры ў нібы-залатой аправе. Пісьменьніцтва пакуль не дало табе анічога, апроч кішанёвае дробязі на каву. Так-так, але зь вінціка й шасьцяронькі яно пасправавала зрабіць цябе зэгармайстрам.

Лета рантам скончылася. На моры моцна штарміць. Восем балаў паводле шкалы Бафорта. І магчымы нават першы сьнег. Яшчэ дзень-два назад навегра выгравалася амаль да трыццаці градусаў. На заўтра абяцаюць пяцьдзесят літраў дажджу на кожны квадратны мэтар. Прападзе бульба.

Горадня 28-31 жніўня 1995 г.

Рэспублікі Беларусі

што вось хадзіў праведаць сваё бульбянае поле ў лесе. "Бачу – два дитюка з бородами копають зкраю. Я до їх сваритися. А одьон достає ніж та каже: бачиш дід? То йди, поки цілий. Проті ножа шо зробиш? От і пошов", – дзядзька гаворыць спакойна, нават абыякава

Над дачы высеклі лес, над іх перааралі луг, над іх парэшце аддалі поле, дзе былі соткі калгасьнікаў з суседняй Страдзічы. Калгасьнікі зьвярталіся нават у ВС. Уяўляю, зь якім выразам твару чытаў іх ліст Б.П.Савіцкі.

Дачы: недарэчныя разваліхі, напаўразбураныя вагончыкі, шыкоўныя асабнякі і засохлыя, маленькія сторчыкі расьлін, на якія нікода глядзець. Сяляне працавалі тут цяжка, таму і плён іх працы быў. Большасьць з тых, хто цяпер карыстаецца на былых сотках, прыпнохваючыся да паху нашлыка, гэтага плёну не пабачыць. Нават калі яны вэтэраны працы (як яе разумеюць у горадзе).

Дошка з аб'явай пра тое, калі адбудзецца паседжаньне ў садовым таварыстве «Ветеран», была прыкалочана проста да асіны, тым не менш аддзіраць яе ад дрэва на вачох людзей, што сабраліся да цягніка, я не рашылася. Але гэта зрабіў адзін з тых юнакоў, якіх, на шчасьце, пусьціла ўсьвет Заказанка. На наступны дзень аб'ява з лаўкі, куды ён яе наклаў, зноўку перакачавала на асіну. Тады хлопец яшчэ раз адарваў дошку, разламіў яе надвое й выразна напісаў на абодвух палавінках: "Нармальныя людзі аб'явы да дрэваў не прыбіваюць". Так што заказанцы яшчэ могуць пабудаваць царкву

ШЧОДРАСЬЦІ

Кожную суботу бабуля слухае па радыё прамову (ці што там) каталіцкага сьвятара. Аднойчы выходзіць на двор расчараваная – перадачы няма. Я выказваю меркаваньне, што ксяндза не пусьцілі ў эфір, каб не расстроіць патрыярха, які прыехаў у Менск. "Лукашэнка ж сказаў, – тлумачу, – што будзе падтрымліваць толькі праваслаўную царкву, а каталікоў і баптыстаў – не." "Та-а-ак?" – перапытвае бабуля, і па яе характэрнай інтанацыі я адчуваю, што яна вельмі задаволеная. Праз нейкі час, аднак, дадае: "Але ж той ксьонз так молився, шо й наш піп не докаже: і за слабих, і за студентів, і за солдатиків"..

У чарговую суботу перадача зноў ідзе, і бабуля, адклаўшы справы, слухае, для зручнасьці прылегшы на ложак.

НЕЧАКАНАСЬЦЬ

Кожны вечар, пасьля таго, як паліта ўсё што толькі можна паліць, пасьля таго як куры заходзяць на седала, а парасяў загону – на свае месца жыхарства ў хлеў, пасьля таго, як, асьмялеўшы, змрок выходзіць з-за камлёў, за якімі да пары хаваўся, і ўсё больш упэўнена расьцякаецца па лесе, настае пара прагнозу надвор'я. Уключаю першую праграму польскага ТБ: "На всходзе краю – дошчэ пшэлётнэ" Беларусьля каністна паведамляюць, што над усёй Беларусяй бязвоблачнае неба. Так а цяпер на першую ўкраінскую праграму: "На північним заході короткочасні доші". Хто не чакаў у сьпёку дажджу, хай кіне ў мяне камень за лішнюю падрабязнасьць аповеду, але не магу не адзначыць, што назаўтра ўліў такі добры дожджык.

Украінскае тэлебачаньне я паглядаю з задавальненьнем: прыемна, што й казаць, чуць з тэлевізара тую мову, якую чуеш і ў полі, і на лавачцы пад грушай... Ды і ўзровень УТБ на парадак вышэйшы за наша. Аднойчы мяне напаткала нечаканасьць: украінцы паказалі інтэрвію з нашым прэзыдэнтам. На самым пачатку карэспандэнтка спытала, ці можна ёй весьці гутарку па-ўкраінску? А.Р.Лукашэнка адказаў, што "мой самый любимый язык – украинский. Я мог бы слушать его целый день". Карэспандэнтка задаволена засьмяялася. Думаю кожны зь беларускіх журналістаў таксама ўзрадаваўся б, пачуўшы ад прэзыдэнта сваёй краіны такую фразу ў дачыненьні да беларускай мовы.

"Ой, ти козаче з чужого краю! Чом ти не знаєш, де я мешкаю?" – сьпявае бабуля

Залішне гаварыць, што на ўсім абсягу Беларусі, дзе карэнныя жыхары размаўляюць па-ўкраінску, няма ніводнай школы, дзе б іх вучылі чытаць і пісаць на гэтай мове

САЛА ДЫ ЦЫБУЛЯ

Дачка падбягае да мяне й заклапочана пытаецца: "– Мама, а лук по украински цибуля? – Цибуля. – А сало? – Сало. – Хорошо". Яна зьбягае, а праз нейкі час з хаты даносіцца: "– Бабо, я хочу їсти. – Та-ак? А чого тобі дати? – Сала и цибулі". Бабуля сьмяецца, бразгаюць дзьверы каморы і хутка прабабця і праўнучка узброеная вялікай лустаю хлеба і ня меншай лустаю сала, уладкоўваюцца на парозе. Слухаць іх размову – адна асалода. Маё кланянё з набітым ротам сьпявае "Розпрагайте, хлопци, коней...", на ходу справы тлумачачы словы па-расейску. Няблага для чатырох гадоў перакладае

Малайчына, – кажу я – А цяпер хадзі сюды, прасьпяваем гэтую песьню па-беларуску". Выконваючы пастанову сямейнай рады, з траўня гэтага году я больш грунтоўна займаюся з дачкой беларускай мовай. Чаму я гэта раблю? Можа, таму, што з дваццаць першага году заказанцы сталі беларусамі... А хутчэй таму, што як да дваццаць першага, так і пасьля яго ветер тут вецер з Украіны і ня з кніг, а ад блізкіх людзей я ведаю што на вокліч "Слава Україні!" трэба адказваць "Слава! Слава! Слава навік!", і дзякуючы гэтаму разумею, што слова "нацыяналіст" – гэта не сынонім слова "сволач".

НОЧ

Укладваемся. Ціхенька, каб не перашкаджаць бабулі й дачцэ, уключаю прыёмнік. Перадача з варшаўскай піўніцы «Под баранамі». Ня так і далёка адсюль усё гэта – песьня, ціхі сьмех, бразганьне пэкладзенага на талерку нажа...

Вокны ледзь шарэюць. Усё сьціхла: рух на недалёкай шашы, грукат жорнаў, што перамолваюць час, вецер. Падабраўшы крысо, ноч пераходзіць за Буг. Я прыслухоўваюся да дыханьня абедзьвюх Поль. Пануе цішыня

Менск

Інтэрнацкая хроніка

Ганна Матусэвіч

У гэтым "аповедзе без канца" спалучылося адразу некалькі жанраў: "пошуканьне праўды" ў рэдакцыі газэты, апісаньне паходаў да чынавенства (не раўнуючы як у «Новай зямлі», толькі гэтым разам не зямлю шукае наш чалавек і ня ўласнасьць, а хоць якога катуха), хроніка канкрэтных жывых людзей, якая месцамі нагадвае «Камароўскую хроніку», і, калі заўгодна, "мыльная опэра" – бясконцая правінцыйная п'еса, пастауленая ў дэкарацыях нашых заштатных інтэрнатаў. Між тым, гэта зусім цэльны твор, пазначаны адзінствам стылю і аўтарскае асобы. Чарговы ліст у «НН» загадкавай Л.Г. з Койданава, якая гэтым разам раскрывае сваю асобу

Калісь глядзеў на сонца я
Мне сонца асьляпіла вочы.
Ды што мне цемень вечнай ночы
Калісь глядзеў на сонца я.
Няхай усе зь мяне рагочуць.
Адповедзь вось для іх мая:
Калісь глядзеў на сонца я.
Мне сонца асьляпіла вочы.

Максім Багдановіч

Думаць вершы прасьцей, хоць бы таму, што іх можна думаць і за любой працай у хаце, у полі, у лесе і ў дарозе. Прозу можна таксама думаць там жа, але яе трэба ўрэшце сесьці й занатаваць, інакш яна ўцячэ і рассыплецца. Зь вершамі ў мяне цёплыя адносіны, а на прозу бракуе часу. Бо на каго ж накінеш сваіх любых апоўзьлікаў, вушасьцікаў, зайкаў, рыбак, верабейкаў, цудатворцаў, а пад злосьць – урвіцаў, лопатняў і попасьць? Дый розуму вялікага я так і не прыдбала, а "со средним специальным (медицинским) образованием" надта не разгонісься. То што ж рабіць часінамі, калі бывае сумна на гэтым сьвеце нашым?

Ня ведаю, як хто, а я асьмельваюся пісаць у «НН». Найперш раскрываюся, бо мая таямнічая асоба пэўна надакучыла ўжо і чытачам і супрацоўнікам. Л.Г. магло быць і Ларысай Геніюш, але цяпер яно будзе Ганнай Матусэвіч. І не таму, што гэта маё сапраўднае імя (паводле пашпарту я Сьцепулёнак, паводле мэтрыкі – Суднік), а таму, што гэта дзявочае прозьвішча дзьвюх маіх родных бабуляў па маме і тату

Нас высяляў з дому, які называў маласямейным інтэрнатам, начальнік СУ-42 Камушэнка П.Н. СУ-42 – гэта "строительное управление" будтрэста №23, які ўжо распаўся. Мы – гэта, здаецца, 11 чалавек, якія не захацелі больш за нішчымніцу працаваць на будоўлі. Камушэнка П.Н. – гэта наш уладарны начальнік, якому хто хацеў і не хацеў – біў паклоны. Дадамо яшчэ, што мая сям'я не ўваходзіла ў лік 11 высяленцаў, але я ўжываю займеньнік "мы", бо гэта нашыя людзі і наш дом. Нобач, як вольналюбівая Прыбалтыка, маячыў вока дом Раманава, дырэктара швейнага аб'яднаньня «Эліс». Цэгелька ў цэгельку такі самы праект, як і наш, але там з ордэрамі, а ў нас бяз ордэраў. Адным словам, мы жылі, як інтэрнаваныя ў інтэрнаце інтэрны (interns – арыштанты)

Дом шумеў, як развярушаны мурашнік, а бараніць сваю хату падняўся толькі Коля Макаед. Пэўна ж таму, што ён сам калі наш дом будаваў, то іншыя, а яго – катэдж начальніку адбухаў за 5,5 гадоў паднявольнай працы ў СУ-42, пакуль сам начальнік разьяжджаў па польшчах. Нехта знутры ледзь чутным, але ўладным голасам патрабаваў ад мяне зацямагчы гэтаму мужчыну – Макаеду. Я паслухалася, але ці магла я адна разьбіць муры?

Мур першы. Дэбют. Да вынасу рашэньня я пасьпела нанесьці візыт судзьдзю Сысу Анатолю (?). Гэта быў "умудренный жизненным опытом", сталы чалавек, які Багушэвічаў запавет "каб я панам ніколі ня быў" прыняў за ананімку, а мяне – за Колеву палюбоўніцу. Урэшце суд, як тое суду й належала, вынес рашэньне – высяліць.

Імклівей забегалі мурашы, нават гупат стаў чуваць ад іхных ног. Кучкамі зьбіраліся людзі ўсюды: на двары, у холе, на лесьвічных сходах. Я не падыходзіла да іх, бо мела горкі досьвед стыхіі. Тады яны самі прыйшлі ў нашую хату. Шумелі за незалежны прафсаюз, за страйк... Тады ж Мішка сказаў, што трэба йсьці на злом галавы. Надта ж цікавы гэты Мішка! Усе рысачкі падабраў з усяго нашага народу Мішка, як і народ, – усё бачыць, усё чуе, усё ведае й знае, што трэба рабіць, але ня робіць. "Вось ты, – кажу, – і станавіся за незалежнага прафорга". Схамянуўся ён, нейкая агнічка ў вачох мільганула й згасла. "Не, – кажа, – я не змагу". І пстрыкнуў сябе пальцамі па шыі. На злом галавы павінна была йсьці я, але ж ці магла я разьбіць муры?

Мур другі. Дужы. Я ўжо нічога не баялася, але тут захварэў Міколка. Гэта было насланьнё, і мяне апанавалі падвойныя страхі: страх за дзіця і страх, што не змагу пайсьці. Прыйшла доктарка, сказала, што гэта "какой-то вирус" і выпісала заменьнік бісэптолу. Я, вядома, ня стала труціць дзіця ні бісэптолам, ні ягоным сурагатам. Увечары тэмпэратура падскочыла да 40,1%. Тады стрэліла мне думка – сьвечкі! Але мае рукі дрыжалі й былі нікуды ня вартыя, і мусіў муж сваімі таўстымі пальцамі заганяць у дзіцячую дупку сьвечку пад адчайны сынаў лямант. Палягчэла

Але ўсе гэтыя бяссонныя ночы й дні... Толькі прымружу вока – зьяўляюцца нейкія брыдкія жанчыны, нахабна развальваюцца на крэслах каля мяне... Адзін раз, калі я напісала Людзе (мы сябруем 20 гадоў, яна баптыстка), выразна пачула ад тых жанчын: "Дзьве гадзіны". Толькі націск быў пастаўлены, як у Панцеляймона Панамарэнкі. Палепшала Міколку, і я ўночы стала складаць ліст-малітву ў газэту «Свабода». Там я называла нашага прэзыдэнта Неразумнікам і казала, што калі-небудзь Бог пасылае людзям калецтва дзеля ўратаваньня, прасіла толькі разумных людзей адыйсьціся ад Неразумніка і рабіць тое, на што кожны зь іх здольны... "Мама, нешта зьлятела са столі і зьнікла" – трызьніў Міколка. Я прылегла зь ім. Толькі заплюшчыла вочы – зьявіўся на гэты раз мужчына і сказаў: "Я не чапаў". Пераніцу, калі ўжо ляскатаў «Радыёфакт», мільганула ў ім паведамленьне пра адмоўную энэргію Ленінавага маўзалею.

Усе гэтыя трывожныя дні я скрупулёзна выконвала капрызы майго 4-гадовага ўладара. "Мама, ты мне зёлкі падавай у кубку

Працяг на старонцы 10

Інтэрнацкая хроніка

Працяг з старонкі 9

з хлопчыкам Міколкам, а не падавай у цёмным кубку"... Яны адчапіліся ад мяне і я завяла сваю малітву ў «Свабоду». А Коля ўвесь час езьдзіў па ўсіх інстанцыях Суд адвёў яму на гэта 10 дзён. У інстанцыях жвайкавалі гумку. Апіх і наш мурашнік, затое на двары ў самым разгары была перадвыбарная валтузьня. Я стала прыглядацца да тутэйшых бэнэфаўцаў.

Мур трэці, прывідны БНФ. Але ж, ці магла я разьбіць мур, няхай сабе й прывідны? Барташэвіч, іхны намесьнік, падаўся мне разумным чалавекам хоць бы таму што выслухаў мяне, але адначасна й з савецкімі комплексамі, бо даў мне цыдулку, пісаную па-расейску, з адрасам тутэйшай знакамітай адвакаткі Я схадзіла да яе, але яна стала жаліцца мне, што хоча ўсё кінуць і паехаць у вёску да прыроды Я адказала, што мабыць трэба рабіць тое, што хочацца

Далей цягнулася яшчэ большая нудота. Я напісала павучальную гісторыю пра нас, пачатак якой бярэцца з зараджэньня калхознага прыгону. (Высялялі кулацкую сям'ю Наўроцкіх. Гаспадыня закляла сваю хату. Людзі расьцягнулі бярвеньне й паставілі 2 хаты з адной. Абедзьве хаты згарэлі ў 70-ыя гады.) Прачытала ўсім людзям з БНФ, што прыйшлі на пасядзёлкі ў бібліятэку. Але ў іх былі больш важныя справы: яны прайгралі першы тур, у другі тур сілііся ўпіхнуць дэмакратычнага, але без нацыянальнасьці сьледчага Сазанчука. Я ім параіла: прапала кароўка — няма чаго плакаць па вяроўцы. Ды стойкі лідэр Міхась Цішук мне запярэчыў: "Гэта ня наш шлях: чым горш — тым лепш" На тым і разьвіталіся

Мур чацьверты. Адвакаты. Калі ўжо яны не маглі абараніць нас, то ці ж магла я адна разьбіць мур? Барташэвіч яшчэ даў мне тэлефон хаты дзе сьпяўся Сазанчук. Найсьці?

Штораніцы а сёмай гадзіне я малілася за Беларусь. А ў гэтую нядзельку дала сабе палёгку — праспала. І вось у прыўкрасную сонную цішыню залятае Максімаў матылёк. "І ліецца хваляй песьня на раздольны вольны сьвет. Толькі хто яе пачуе? Можа толькі сам паэт?" Я пачула ўсю мэлёдыю ад пачатку й да канца, хоць і не паэт. І пайшла. Сазанчука не застала, гаварыла з Мокатам — даверанай асобай Кажу яму што "Вы нас ведаеце, бо гэта Вы, як намесьнік пракурора, далі санкцыю на высяленьне трох сем'яў з малымі дзеткамі на вуліцу Ён паправіў мяне: "Я дал санкцию на 2 семьи"

— Усе роўна, гэта — парушэньне правоў чалавека!

— Вы не жили в общежитии и не знаете... Если не работаешь в организации — выселяют без предоставления жилья Так и раньше было.

— Раней мы жылі у Латвіі.

— Вот видите, Вы здесь не жили... Вы не знаете, что такое интернат. Общежитие и интернат — это разные вещи...

— ... Вы маглі б хоць якую адтэрміноўку даць, знайсьці нейкую шчыліну ў законе і адстаяць гэтых людзей, раз Вы ўжо лезеце ў дэпутаты. Людзі самі сабе гэты дом збудавалі і катэдж Камушэнку вымахалі а цяпер начальнік выганяе няўгодных яму людзей. Шчэміцеся карміцца каля Лукашэнкавага карыта! Ён жа калека, чаго Вы з розумам туды прэцеся!

Вы сходите к Валахановичу! (Валахановіча ўрэшце й выбралі, бо ён — прадпрыемец.)

У гэтым маладым чалавеку, што трымаў малую дачушку на руках, яшчэ жыла душа. Ён пачаў жаліцца, што сам жыве ў хаце на 3 сям'і, што ад цямна да цямна будуе сабе дом, а на разьвітаньне адказаў мне па-беларуску: "Да пабачэньня".

Зьезьдзілі мы яшчэ да аднаго абаронцы знаёмага майму мужу адваката ў Менску. Трэст распаўся, ці можна нам на гэтай надставе запатрабаваць сабе жыльлё? Дзякуй тому адвакату, што хоць грошай за бясплённую кансультацыю ня ўзяў

Вось і ўсе муры А яшчэ ў «Зьвязду» напісала. Ну, але там і спадзеву ніякага не было. Гэта ж ня Зорка Вэнэра. Цяпер Вам напісала, але ж ці мур гэта — «Наша Ніва» і ці трэба яго разьбіваць?

Але гісторыя на гэтым ня скончылася, ня думайце. Хоць зацішак разьлёгся на цэлае лета. Тое не ўважаецца за гісторыю, што ўлетку Шпілеўскія перабраліся ў калхоз. Няшчасную жанчыну з трыма малымі дзяўчатамі ды мужам-п'яніцам папросту перапхнулі да другога інтэрнату. На іхнае месца, ратуючыся ад прусакоў, кінулася трохдзетная сям'я з фурманаўскага інтэрнату, набудаванага яшчэ за Сталінам. "И раб судьбу благословил". І ўсё паўторыцца наноў" Ці ж не нудота?

Маладушнікі не вытрымлівалі камэндантскавых цыдулак з пагрозаю высяленьня, якія яна падкідала ў паштовыя скрынкі, а то й пад дзьверы. Я прасіла людзей трымацца разам, але іх наўмысна разлучалі рознымі тэрмінамі судоў. Галоўная бяда была ў тым, што кожны паасобку кідаўся ў свае лёхі, спрацоўваў інстынкт самазахаваньня: "У лісічкі свая норка, у вавёркі ёсьць каморка". Хто шукаў паратунку ў службовых кабінэтах, хто варочаўся на працу да гаспадара. Былі й такія разумнікі, што разварушвалі вялікія стосы папераў з мэтаю даказаць, што дом зьяўляецца жытлом, а не маласямейным інтэрнатам але прыходзілі да шчырага перакананьня што гэта самы што ні ёсьць інтэрнат

Людзі блукалі ў загадзя падрыхтаваных для іх лябірынтах. Але знайшліся й такія дальнабачнікі, што згледзелі іржавае зьвяно ў татальным ланцугу аблогі. Яны загадзя пасьпелі разьвесьціся з сваёй паловаю. Мужчынскі розум Колі Макаеда таго не дапетрыў. Ды грэх папракаць у гэтым шчырага працавітага хлопца, калі да разуменьня свабоды не дарасьлі й адукаваныя людзі — нашыя правінцыйныя бэнэфаўцы Цішук заявіў без апэляцый Раз яны ўжо пастанавілі, то высяляць, будзьце ўпэўненыя". Барташэвіч задаў наіўнае пытаньне: ці ёсьць запасная крыша над галавой" у Колі? А я ім казала пра волю. Наогул, будзь мая воля я б спаліла той запасны дах, каб не было куды адступаць, але тэрмін маёй волі яшчэ ня быў пазначаны. Я параіла Колю ўладзіць сяк-так узаемаадносіны з судавыканаўцам і Камушэнкам ды зьехаць адсюль зь сям'ёю што ён і зрабіў

Нашае беларускае лета ці то працягнулася, ці то праімчалася, але ўрэшце скончылася. Настала бульбяная восень. Я выкапала ўжо бульбу ў бацькоў, а Коля шчэ дакопваў яе ў сваім Гоцку на менскім Палесьсі.

Аднойчы ўранку я выправілася на кірмаш па муку і нечакана пайшла на баёвую сцэну У знадворных дзьвярох ліпела нізенькая, тоненькая, што смычок, заплаканая Галя — Макаедава сястра. Побач мітусіўся тоўсты, вялізны судавыканаўца Хамёнка, кідалася ў вочы міліцыянцкая апратка на маладым хлопцы тоўпіліся каля грузавой машыны нейкія нікому не вядомыя асобы мужчынскага роду ў ватроўках. Да мяне данеслася: высяляюць Макаеда й Пякарскую. З нашых былі, здаецца, толькі дзьве жанчыны Адна стаяла маркотнай, другая актыўнічала. Сілы былі няроўныя. Мужчынская сіла стаяла на баку закону, жаночае бясьсільле абараняла правы чалавека на жыльлё. У маёй душы нешта зашумела — пачаўся бой Галя прасілася ў мужчын, каб не ламалі дзьвярэй, пакуль не прыедзе брат, не выносілі рэчаў, казала, што званіла брату і што ён прыедзе, мо нават сёньня. Мужчыны дзеілі з кожнай хвілінай усё больш груба, апэлюючы да закону і свайго службовага абавязку. Бедная жанчына даводзіла, што ейны брат сірата, чарнобылец адрабіў 6 гадоў на будоўлі і няўжо ж не зарабіў адзінюсенькага пакойчыка для двух маленькіх дзетак! Але мужчыны былі мужныя. Тады яна пашаторылася, што тая курыца над куранятамі, і заляментавала: "Спалю, калі палезеце!" Міліцыянт імгненна выхапіў паперу: "Сейчас протокол составлю, заберем в милицию". "І мяне забірайце, я зь ёй разам паеду! Ідзеце, узломвайце дзьверы, калі Бога не баіцеся, бандыты!" — памагала я Галі. Крычала й другая жанчына. Але мужчыны адпіхнулі Галю ад дзьвярэй і рушылі на штурм пытага паверху. Тут прыехалі яшчэ дзьве жанчыны з канторы: нашая камэндантка — таксама Галя, ды зноўабраная старшыня прафкаму Сімакова Яўгенія Мікалаеўна. Галя кінулася да апошняй, упрошваючы пазваніць Камушэнку, каб ён адтэрмінаваў няпрошаны візыт казала што заплоціць за ўсе растраты...

Каля Макаедавых дзьвярэй доўга кешкаліся — не знаходзілася сьмельчакоў іх ламаць. Быў там чалавек адзін, зайка Петкам звалі. Сам жыў у фурманаўскім інтэрнаце, рабіў у СУ-42. Яму сказалі ўзламаць дзьверы, а ён адмовіўся. (Пасьля яго Камушэнка выкрасьліў з чаргі на кватэру, сказаўшы: "Я цябе паслаў вешчы выкасіць з Макаедавай кватэры, ты этага ня зьдзелаў — значыць табе кватэра не нужна" Пазьней і зусім звольніў з працы.) Наступіў зацішак.

Здаецца, вырашальную ролю адыграла трэцяя Галя — мая суседка, якая зьявілася на пятым паверсе са словамі: "А в администрации президента так не разговаривают". Тады яны сталі глядзець Галін (сястры) пашпарт, пакязваць свае пасьведчаньні Затым прыйшла Мікалаеўна, якая не дазванілася да Камушэнкі, але ўзяла на сябе адказнасьць да аўторка не ламаць дзьвярэй. Быў, здаецца, чацьвер, і мы, дзякуй Богу, выйгралі некалькі дзён перадыху

У вечары зьявіўся Коля. Мы умомант выпрацавалі плян дзеяньняў: ехаць заўтра ўсім кагалам у адміністрацыю Лукашэнкі. Кагал наш быў стракаты: дзьве разьвядзёнкі — Пякарская Ларыса і Галя Кукеіка ды Коля

Хадакі зьбіраліся там з усяе Беларусі. Доўга, нудна цягнуўся ў чарзе час... Нарэшце падыходзім да дзьвярэй з шыльдачкай: "Оноприенко Эдуард Анатольевич" За сталом сядзіць невялічкі, кругленькі, лысаваты мужчынка. Зь ягонае апраткі запомніўся толькі чырвоны гальштук. Мы селі каля парогу. "Ближе, ближе садитесь", — падцягнуў ён нас да стала. Я адразу ўзяла занадта высокі тон: "Если Вы не защитите нас Вы подпишете себе смертный приговор Ведь мы все голосовали за Лукашенку" Ён асадзіў мяне, цьвёрда захапіўшы ўладу ў свае рукі, пачаў доўга й нудна апавядаць пра тое, што мы — "винтики, темные рабочие"... У паўзах я пасьпявала задаваць свае пытаньні: што такое дзяржава і ейныя дачыненьні з намі, хто будаваў сярэчнае жыльлё і якую ролю выконвае тут ён чыноўнік вышэйшага дзяржаўнага ўзроўню?

Няпэўную сытуацыю перапыніў тэлефон. Эдуард Анатолевіч падняў слухаўку. Голас яго зрабіўся мяккі, ён добранька ўмасьціўся ў сваім крэсьле й завуркатаў, як кот: "Мне бы в баньке попариться..." Доўга цягнулася тое вуркатаньне, а я са сваёй далечыні мэтава, упарта ўглядалася ў Галін малады, прыгожы й сумны твар. Мая місія ў гэтым кабінэце была скончаная. І я настойліва шукала Галіны вочы. Нарэшце мы сустрэліся і я весела ўсьміхнулася ёй. Мяне лепей зразумела больш вопытная Ларыса: "Вы любите попариться? Мы бы Вас пригласили к себе, но у нас в общежитии на 5-м этаже по вечерам вообще никакой воды не бывает". "Неужели правда?" — шчыра зацікавіўся Эдуард Анатолевіч. Тут ужо й Галя выйшла на сцэну, і ўсё пайшло на лад. Быў знойдзены 114 артыкул, які не дазваляў перасяляць адзінокіх жанчын зь дзецьмі з добрых умоваў у горшыя. Тут і Коля падаў голас за сябе й за сваіх дзяцей, як за чарнобыльцаў. Я махнула на яго рукой, але тое было лішняе Яго, беднага, добра аддубасіў сам жаночы праваахоўнік: "Вы мужчина, сами должны семью содержать. Я только одиноким женщинам помогу..." Недзе ў грудзёх сьціснулася маё сэрца, але я ў адказ толькі мацней сьціснула зубы, каб не пашкодзіць справе. А справа была ў тым, каб даказаць тое, што відаць было без аніякіх доказаў: дом, дзе мы цяпер жывем — гэта наш дом, а не Камушэнкаў маласямейны інтэрнат, а будка на Фурманава, куды зьбіраюцца нас выганяць — гэта будка, хоць і называюць яе таксама інтэрнатам. Такую паперу мог бы даць галоўны санітарны лекар Марыновіч, але нехта зьверху павінен быў вырашыць гэтае пытаньне да яго. Мы сталі прасіць добрага Эдуарда Анатолевіча патэлефанаваць у Дзяржынск. Ён спачатку аднекваўся, але мы сунулі яму падрыхтаваныя загадзя сьпісы тэлефонаў, і ён падняў слухаўку. Камушэнкі не было, і Эдуард Анатолевіч затэлефанаваў у наш "белы дом". Знайшоў там Сакалоўскага Эдуарда Баляслававіча — намесьніка старшыні гарвыканкаму (старшыня адпачываў) і моцна насварыўся на яго за "провинциальные суды", што няправільна выносяць рашэньні, дагаджаюць мястэчковым панам. Адно пагана, што добры Эдуард Анатолевіч заступаецца толькі за няшчасных жанчын пакінутых мужамі.

Працяг на старонцы 32

Расея, убачаная зблізку

Сяргей Харэўскі

У пачатку мінулага жніўня рэдакцыйная брыгада «НН» зрабіла свой традыцыйны летні прамэнад на байдарках, гэтым разам — у Цьвярской вобласьці Расеі

Наш шлях пралягаў па рэках Обшай, Межы и Дзьвіне праз Бельскі, Жаркоўскі й Вяліскі раёны, а скончыўся ў Суражы на Віцебшчыне. Напэўна, гэта якраз тая прастора, на якой мусіць прасочвацца ўзаемапранікненьне Расеі й Беларусі — прыроднае, этнічнае, культурнае. Мяжа дзьвюх краінаў і народаў, якая блукала на гэтых тэрыторыях на працягу стагодзьдзяў, аж пакуль не абазначылася вузкай стужкай сучаснай дзяржаўнай мяжы. Сьляды гэтых гістарычных блуканьняў і цікавілі нас найперш. Іншы край і іншы, непадобны да нашага люд увесь час "напрошваліся" на параўнаньні...

Самая ідэя такога прамэнаду зьявілася некалькі гадоў назад. Было нешта мэтафізычнае ў неўтаймоўным жаданьні дабрацца да гэтае кропкі на мапе — Жаркоўскі на Мёжы, колішняя Калінінская, сёньня Цьвярская вобласьць. Як філятэліст над альбомам, узіраесься ў кропкі и рыскі геаграфічнае мапы... Прадчуваньне простых адказаў, нечаканых адкрыцьцяў, цуду...

За тыдзень вандроўкі нам стала зразумела, што ніякага такога ўзаемапранікненьня няма. Дакладней — яго трэба шукаць і дасьледаваць у сталіцах, у Менску і ў Маскве, бо адбываецца яно праз тэлевізар, праз школу, праз міграцыю й палітыку. Тут жа, за мяжою, нейкія зусім аўтаномныя сьляды падабенства заўважныя толькі на бліжняй Смаленшчыне. Ужо крыху далей ідзе выразна чужы край, жывуць чужыя людзі, якія за чужакоў успрымаюць нас.

Не зважаючы на акцэнт, на беларускую гаворку паміж намі, на кепку «White Russia» з «Пагоняй» на галаве, гэтыя людзі, расейцы, упарта прымалі нас за "прыбалтаў", за латышоў. А ўжо зусім "дасьведчаныя" глумачылі: Мёжа цячэ ў Дзьвіну, а Дзьвіна ў Балтыку, а там Латвія. Вось як! Зрэшты, на Цьвершчыне даволі часта перапытвалі, у каторую Дзьвіну мы плывем. Для расейцаў усё ж існуюць дзьве Дзьвіны, і ня так істотна, што Паўночная — у паўтысячы км адсюль... Калі Дзьвіна плыве яшчэ й праз Беларусь, то гэта недзе зусім далёка. Не, беларусаў тут няма... Не, раней ня бачыў... Не, у Беларусі ня быў.

Дарога туды была вельмі доўгаю. Н... па-беларуску ўжо доўгаю.

На мытні дождж. Пахне жалезам і ўжо недалёкай восеньню. Брэша сабака. Сьцямнела. У закрытым кузаве машыны гэта адчувальна хіба што па гуку рухавіка, ён стаў больш выразны. Вось ужо колькі гадзін як скончыўся асфальт. Машыну гайдае й трасе. Ноч. Кіроўца засынае. Прыехалі.

З аднаго боку, гэтыя краі, бадай, найбольш чыстыя славянскія ў Расеі, мусяць успрымацца намі як наша гістарычная, этнічная, лінгвістычная ўскраіна. Менавіта так яе і ўспрымалі на мяжы XIX-XX ст. Аркадзь Смоліч без ваганьняў прылучаў да абсягаў Беларусі і гэтыя паветы Цьвершчыны. Аднак, зь іншага боку, гэты рэгіён настолькі даўна зьвязаны з Расеяй, што яго няможна цяпер уважаць за нешта асобнае ад яе. Да таго ж гэты край так і не падзяліў зь Беларусяй свой лёс у XX ст. Такім чынам, мы ўсё ж у Расеі, мы замежныя турысты. У краі, што некалі быў мяжою, у краі крывіцкім...

Белы. Летапіснае паселішча. Мястэчка, як для нас, незвычайнае. Усё вакол (як і паўсюль у блізкай Расеі) — будынкі, рэльеф, дарогі — такое, быццам людзі тут удвая ўтрая буйнейшыя за нашых. Фізычна гэта ня так. Але сам модуль чалавечага руху — больш грубы й шырокі.

Новых дамоў не відно. Старыя, яшчэ ад царскіх часоў, тоўста пафарбаваныя з фасадаў. Пляніроўкі няма. Мястэчка нібы рассыпанае ў краявідзе. Арыенцір стварае галоўная вуліца — шаша. Шыльды на будынках не мянялі бадай пэрыць стагодзьдзя...

Раніца. На лагчынах, парослых хмызьняком, гадзіне а сёмай зьбіраюцца мужыкі. П'юць зь вялікіх слоікаў вадкасьць розгага колеру. Мы складаем байдаркі. Зусім разьвіднела. Адчыніліся крамы. Чэргі мужыкоў. Пузатая вадакалёнка, чыгунная, надпіс: "1912". Вада нясмачная. Бярозы прыгожыя. Мы ціха сплываем па Обшай. Не заўважылі, як зьнік у хмызох горад...

На другія суткі выцечкі зьявілася поўнае пачуцьцё, што будзем плысьці яшчэ вельмі доўга, болей чым уяўлялася, і што мы запылі ў невядомы, чужы край. Край пам... стану натуры й душы. Нібы нехта пажартаваў з нас. Рака, расьліннасьць, краявід — усё такое ж, якое сотні разоў мы бачылі у Беларусі, але нібы скажонае — ня столькі маштабамі, колькі гэтым самым модулем. Быццам у нашым жа краявідзе папрацаваў Гулівэр.

"У краіне гэтай, непадобнай на усе астатнія, сама прырода зрабілася паплечнікам чалавека, каторы, кленчыўшы перад аднастайнасьцю, зьмярцьвіў усялякую свабоднасьць. Яна таксама паўсюль аднолькавая: балотныя альбо пяшчаныя раўніны, зарослыя, на колькі хапае вачэй, чэзлымі й рэдкімі дрэвамі дзьвюх пародаў, бярозай ды сасной, — вось і ўся натуральная расьліннасьць паўночнай Расеі..." Вядома, як пісаў пазьней пра аўтара гэтых радкоў Герцэн, Расея "шмат глыбей таго бруку, па якім каціліся элегантная брычка маркіза дэ Кюсьціна". Зрэшты, нас Герцэну не было б чым папракаць: мы дасьледавалі Расею глыбей за дарогаў, па рэках.

Сярод бясконцых раўнінаў, парослых нягеглаю, хваравітаю флёраю, пачалі дыбіцца вялізныя пагоркі (альбо, як па-нашаму, дык і горы). Мала сказаць, што дрэвы тут больш каржакаватыя, разлапістыя, кожнае з характарам, біяграфіяй. Яны супрацьстаяць аднастайнай бяскрайнасьці тутэйшых краявідаў. Недзе на сумежжы Бельскага й Жаркоўскага раёнаў горы, да таго мала прыкметныя, пачалі вырастаць за паваротамі ракі, як надзіманыя. На адной такой гары мы вызначылі прыстанак. На беразе гара аказалася шмат большаю, чым здавалася з ракі. Над ёю ў лагчыне цьвірчэлі крыніцы. Ледзь кранұты чалавечай рукою ляндшафт гатовы быў распавесьці баляду: дзьве аграмадныя ліпы, нас старога арэшніку, здурнелая ад вуркатаньня крыніца алешына, а там, вышэй па гары — тры дубы, а за імі пяць бярозаў, дзьве калярытныя, рыхтык "крамлёўскія" елкі, пяток замшэлых валуноў, раўчук, балотца, а за імі — хата, роўная стужка яловага лесу ад краю да краю далягляду.

Відаць — страшэнна далёка — на дзясяткі кілямэтраў: на другім беразе — панурая раўніна паплавоў, зарослых там-сям няпэўным вербалозам. Сядае сонца. Доўга будзе яго відаць...

Тутэйшы чалавек, дзяцюк з заечаю губою, паведаміў, што да аўтобуснага прыпынку адсюль кілямэтраў дзесяць, а адзіны аўтобус — у Белы — будзе паслязаўтра. Уся сувязь з астатнім сьветам. У бліжэйшых хатах ніхто не жыве, а сам ён тут начуе, ловіць рыбу.

Стужкі туману зацягваюць рэчышча, як у мультыплікацыі — сунуцца й набухаюць, аж пакуль унізе ўсё не прапала. Зьніклі час і прастора. Мы сядзім на высьпе між аблокаў туману...

Ёсьць сэнс у ранішнім купаньні! Крынічная радасьць вады...

На вадзе нешта бянтэжыць, нешта тут ня тое для звыклага да беларускай ракі падарожніка. Нарэшце пачынаеш разумець. Гэтая рака — не жывая. Ані броххае рыба, ані выскачыць наперадзе качка, як гэта звычайна бывае на Нёмне, Прыпяці, Сажы, на Вяльлі, Бярэзінах, Котры... За дзень бачым адну ці дзьве стракозы, якія *ў нас* раяцца вакол байдаркі дзясяткамі.

На першым цэлым месяцы, яшчэ зусім новым, складзеным з бэтонных блёкаў, між якімі можна ўсунуць далонь, а то й дзьве, мы, перахінуўшыся праз парэнчы, зірнулі навокал і лепей зразумелі гэты край. Паўсюль па рацэ, куды толькі можна было кінуць зрокам, стаялі, ляжалі, тырчалі, сядзелі бёрны. Усё дно ракі выкладзена гэткім "паркетам". Зблізу нібыта бязглузда, а зьверху — роўна й чыста, дакладна паўтараючы выгіны ракі, шчыльна ўбітыя у берагі сасновыя й яловыя палі — тысячы тонаў патанулага лесу. Обшая і Мёжа — забітыя рэкі.

Дзіўна, што ў такіх без перабольшаньня глухіх мясьцінах цяжка знайсьці лясок, прыдатнае месца для супынку: каля ракі — хмызы і два-тры дрэвы, за імі — вялізарнае поле, аточанае лесам ужо праз колькі кілямэтраў. Дый так толькі там, дзе берагі занадта стромыя, няпручныя, каб да іх надабрацца, узяць бэнзапілу, заваліць дрэва, абкорыць яго, расьпілаваць, дацягнуць да ракі і — будзь што будзе! Палова патоне, палову недзе вылавяць. З шумам, гулам, рокатам ляцелі калісьці тут па вадзе старыя сьвежаспілаваныя камлі, разьбівалі ўшчэнт берагі, каб пасьля назаўсёды спачыць на дне.

Раней, гадоў сто таму, рака была несудаходнаю й непрыдатнаю для сплаву лесу — ад гэтага яе берагі пазбегнулі парогі й вадаспады. Гэтыя бязьлюдныя лясы, гарысты край сапраўды мог быць натуральнай мяжою паміж народамі й дзяржавамі. Тут, у лясных нетрах, недалёка ад ручая Рубеж ратуючыся ад манголаў, прыбеглыя людзі заснавалі ў XIII ст. Ардынскі манастыр, які значна пазьней стаў сьвятыняю краю.

У XVII-XIX ст. гэта ўжо была прывілеяваная пустэльня для іерархаў царквы, альбо для заможных грэшнікаў, якія імкнуліся абстрагавацца ад рэчаіснасьці... Падчас апошняе вайны будынкі манастыра, ягоных цэркваў і сабору былі моцна пашкоджаныя, пасьля зь неверагоднымі высілкамі раскіданыя... і кінутыя. Калі мы набліжаліся да таго павароту, дзе мусіла быць сьвятыня, выпадковыя людзі казалі нам што там нічога няма й глядзець няма чаго... Аднак самыя мясьціны станавіліся ўсё больш лагодныя й пагодныя сярод гэтага дзікага и няўтульнага краю. Прыгадалася слова "намоленасьць". Гэтае месца штодня больш пяцісот гадоў чула гарачыя словы малітваў...

Насустрач нам выплыў на чаўне адзіны насельнік манастыра, барадаты, з шалёнымі вачыма абляяў нас расейскім матам і некуды сплыў. "Івак" — як яго завуць тубыльцы, ніякага дачыненьня да царквы ня мае. Ён — бомж, зэк, які пасьля шматгадовай "адсідкі" пасяліўся ў адзіным ацалелым манастырскім будынку. Апроч гэтага калярытнага будынку XIX ст. ад манастыра засталіся паўразбураныя стайні, нейкі дамок, прыстасаваны пад трансфарматар, а таксама шматкроць пераараная зямля навокал колішняга сабору й цэркваў. Месца пад манастыр было абранае надзвычай удала — на высокім пагорку пры сутоку ракі з ручаём у атачэньні няўклюднага казачнага лесу.

У самой вёсцы Ардынцы жывуць дачніцы з Масквы. А тутэйшая кабетка, мове якой могуць пазайздросьціць маскоўскія дыктары, проста сардэчна распавяла нам пра ўсе ардынскія намяткі, папярэдзіўшы на разьвітаньне, каб хадзілі па лесе абавязкова абутымі, бо поўна гадзюк. Распавяла і пра тутэйшую дзяўчыну, якая дамагалася адноўленьня Ардынскага манастыра, але марна. Праз тое патрапіла ў вар'ятню.

Дзіўна, што распавядала яна гэта, шкадуючы пакутніцу, але не спачуваючы яе падзьвіжніцтву. Справа адраджэньня веры ў гэтых краях здаецца ёй безнадзейнаю. Гэта цяжка ўкладаецца ў нашае ўяўленьне пра Расею, сфармаванае праз «Астанкіна», нібы тут ледзь не на кожным кроку адноўлююцца цэрквы, ходзяць папы з кадзілам, міністры й мэры кленчаць у бажніцах, зьзяе й радуецца Багародзіца. Па ўсёй нашай дарозе ад Белага, праз тры раёны да самога Вяліжа не было відаць аніводнае бажніцы (за выключэньнем малюсенькае царкоўкі ў Жаркоўскім), ні крыжоў, ні капліц. А таўкавіска на месцы старажытнага манастыра толькі нагадала словы зь Бібліі: "... брыда запусьценьня". "Праваслаўны атэізм", як гэта гучыць у інтэрпрэтацыі адэпта — прэзыдэнта РБ.

Маркіз дэ Кюсьцін: "Я ўбачыў у Расеі хрысьціянскую царкву, што не падлягае нічыім нападкам, якую ўсё, прынамсі вонкава шануе, усё спадзейнічае гэтай царкве ў дзеяньні не духоўнае ўлады, і аднак, яна ня мае аніякае моцы у сэрцах людзей, нараджаючы толькі крывадушнасьць і забабоны".

Плывем і разважаем пра веру. Чаму адбываецца заняпад праваслаўя? Чаму вера больш падобная на ідэалёгію? Чаму?..

Жаркоўскі. Мясцовыя завуць сваё мястэчка Жаркі, у множным ліку.

Прыстань. Завод. Склады сплаўленага лесу. Мясцовы чалавек крычыць зь берагу, чамусьці менавіта мне: "Плыві сюды, у лоб дам!" Вялікі мост. Ня церпіцца выйсьці.

Кнігарня. На паліцах — толькі вокладкі бяз кніг і пустата. У гожай зубатай прадаўшчыцы з пульхнымі вуснамі тупавата-гульлівы выгляд. Перад ёй — японскі касавы апарат. Душна. Смажыць. Даведваемся, што ўся сыстэма кнігагандлю й саюздруку ў Расеі разваленая. Друкаванае слова — газэту ў райцэнтры можна набыць толькі на пошце. Кніг няма ў прынцыпе.

Плывем на Захад. Сонца сядае нам у вочы і ўзыходзіць за нашымі сьпінамі. Нашы сьпіны розныя шырыні.

Прыплылі ў вёску. Цішыня. Не відаць ні быдла, ні курэй. Нават сабакаў не чуваць. Бачылі ката. Выйшаў чалавек. Зашмальцаваны. Глухаваты. Дабразычлівы. Вынес мядовага квасу. Вялікі лінкі слоік. Каламутная вадкасьць с лусткамі сотаў. Смачна. Ваду тубыльцы бяруць з крыніцы — "ключа". Калодзежаў тут няма.

Хаты ў вёсцы параскіданыя абы як, бяз вуліц. Хаты бяз комінаў. Тутэйшы чалавек тлумачыць, што дым ідзе зь дзіркі ў тарцавым шчыце пад страхою. Стрэхі крытыя рубэроідам. Непафарбаваныя хаты таксама маюць колер рубэроіду. Рубэроідныя вёскі. Высачэзны быльнёг. Вакол неверагодны абсяг. Відаць так далёка, што аж займае дух. Глухаваты чалавек і гаворыць глухаваты. Напэўна, рэдка гаворыць. "Не, — кажа, — тут адны толькі расейцы, іншых ня бачыў". "А жыдоў бачылі?" — раптам пытаецца Сагановіч. Чалавек прастадушна кажа, што не. Некалі тут было шмат людзей і шмат працы. Некалі — гэта за Сталінам. А цяпер усё кінутае.

Рака Межа убіраецца ў сілу пад суток зь Дзьвіною. Пакрысе яна набывае нечаканую эпічнасьць. Тоўстыя сінія дрэвы, ільсьняна чорныя валуны ў бялюткім шумавіньні. Порсткая плынь. Навальніца. Проста ў твар. Бура і націск... Высока-высока кружляе драпежная птушка. Сінія ажыны на блакітным камяньні.

Паварот. Яшчэ паварот. Рака пашыраецца але плытчэе. Лес расступіўся. Дзьвіна.

Паўсюль вада. На цыклапічным камяні цыкляпічны зялёны конік. Камень вышынёй у два чалавечыя росты, конік на паў-далоні. Кава на Дзьвінскай вадзе, згатаваная ў вогнішчы. Дзярновіч ходзіць па натуральных рачных пляжах. Абірае найлепшыя пляны для фота. Найлепшы быў бы конік каля Бартосікавага носу. Вельмі зялёны, вельмі вялікі конік...

Ці бывалі вы у Вяліжы? А ці верыце вы у цуды? Да прыкладу — у цуд спатканьня на водах.

Плысьці перад горадам нецікава. На раку выходзяць не фасады, а якраз наадварот, ды прырода некуды адступае. Ну во, здаецца й Вяліж.

Першая наша байдарка ўзяла ўлева, да нейкага вудаля зь сям'ёю ў драўляным чаўне. "Далеко ли до города?" — практыкуюцца ў вымаўленьні. У адказ — рогат. Вудаль — сакратар управы БНФ Вячорка з жонкаю й сынам. Такое адбываецца нячаста. У адно лета, у адзін дзень, у адну хвіліну ля аднаго берагу шырокай ракі.

Арына Вячоркава зь Вяліжу. Вяліж рыфмуецца зь Нясьвіжам. Мы рушым на шпацыр. Прадмесьці на ўзгорках старога магдэбурскага места, пакручастыя берагі, вялікая дагледжаная царква зь зіхоткімі залатымі крыжамі. Віцьбіч. Паўстаньне. Беларушчына. Вячорка не стамляецца "грузіць" нам усё, пра што ён ведае тут сам. Вяліж запомніцца.

Але трэба далей. Нам па рацэ. Хутка цямнее. Доўга, ужо амаль адчайна ў халодных прыцемках шукаем сабе стаянку. Прапалі камары. Бракуе прыпасаў. Перайшлі на шчаўе й грыбы.

Наступны дзень проста ідэальны для такога, як наш, спосабу перамяшчэньня. Краявіды пачалі мяняцца, як у калейдаскопе. Каменныя перакаты. Ціхія тоні, каменныя глыбы на беразе, балоцістыя нізіны. Не пасьпяваеш захапіць, адчуць гэтыя віды. Вельмі ціха. На берагох слупы паказваюць адлегласьць да Віцебску. Гэта Дзьвіна. На запыты людзі адказваюць з гатоўнасьцю. Па-беларуску. Аднак яны яшчэ расіяне. Беларусь блізка.

Улетку 1822 году юнкер коннага палка Аляксандар Адоеўскі пісаў: "Как сильно чувствуется разница между Россией и Белоруссией тот час за межою, которая отделяет Псковскую губернию от Витебской. Другой воздух, другая жизнь в моих жилах!". Малады Адоеўскі меў рацыю.

На рацэ памежных слупоў няма. І тэму мы арыентуемся па ўскосных прыкметах.

Неўзабаве пайшоў па беразе яблыневы сад. Першы за ўвесь тыдзень выцечкі вясковы сад! Другое — каровы. Вялікі калгасны статак падыйшоў нам насустрач да вадапою, — *адтуль!* Яшчэ — шпакоўні перад хатамі... Нарэшце, ці ня самае яскравае. У хмызах на беразе пяцёра мужчын з дапамогай трактара мяняюць падгнілы тэлеграфны слуп. Уражаньне ад гэтае абыклае сцэны можа зразумець толькі той, хто цэлы тыдзень ня бачыў, каб людзі — пор'лі... штонебудзь рабілі, працавалі.

Пунсовыя, глянцавыя і маціцова-ружовыя жоўтыя, як ячны жаўток, мярцьвяна-бледныя прахалодныя, корсткія й сакавітыя, мяккія, як вараная бульба і цьвярдыя, як дрэва яблычкі, яблычкі... Беларусь мая старонка...

Тут проста цікава. Тут усё знаёмае й неадноичы спазнанае. Тут цікава не параўноўваць, а адчуваць, што ты дома.

Сураж, сьпека. Шыкоўныя рыхтык таіцянскія бялюткія пляжы. Ярка-кобальтавыя лужыны й пластыкава-зялёныя плюмажы мяккае травы. Аўтобус на Віцебск. Не, беларуская глухамань — гэта не глухамань. У нейкай вёсцы на прапынку ў аўтобус заходзіць вакаліст «Крамы» Варашкевіч. Што ён тут робіць? Мусіць, тое самае, што і мы. Жыве.

Дзёньнік рэваншыста

Славамір Адамовіч

1995

1 студзеня (нядзеля)

Сустракаў гэты дзень і гэты год з жанчынаю. Глядзелі фільм пра жывёльны сьвет (барацьба за выжываньне паміж ільвінымі прайдамі і зграямі гіенаў).

Цьвітуць амарыліісы. Замест навагодняй хвойкі

2 студзеня (панядзелак)

Вечар. У суседнім пакоі пара ажыцьцяўляе палавы акт. Стогнуць, сьціскаюць зубы й стогнуць. Я так не магу, я ў такіх выпадках рыкаю, што аж на калідоры чуваць. Аднойчы гэткім крыкам перапужаў суседаву кабетку, якая прыйшла да яго па тое ж самае што я даваў сваёй жанчыне.

А цяпер п'ю халодную ваду.

5 студзеня (чацьвер)

Быў на юбілейным вечары Вольгі Іпатавай. Калі Э.Х. пачаў п...ць на-расейску ды Вольгу назваў Валяй, маючы на ўвазе Аколаву, я не стрываў і выйшаў. На гэтай жа імпрэзе нейкі субчык мой кейс пераблытаў са сваім. Разабраліся

16 студзеня (панядзелак)

На рабоце. Заходзіў Пушкін з магілёўскага цяплніка. Гаварылі пра мой вечар, прызначаны на 13.03. Апоўдні ў мэтро сустрэў N. Прыгожая, але сэксуальна не хвалюе. Што за трасца? Чаму? Занадта ідэальная, чыстая, правільная? Тады трэба прызнаць, што сэкс — гэта брудна, брутальна, няправільна

18 студзеня (серада)

Каб ня мёрлі, то неба падпёрлі б. Народная мудрасьць пра непазьбежнасьць сьмерці

Учора з Валяй сварыліся, пеіхавалі, а потым добра любіліся, аж пакінулі на ложку лужыну. Плавільшчыкі расы

24 студзеня (аўторак)

Эх, спалі мяне пяруны! Жарсьць мая мяне ўваскрэсіць, з крэсівам заміж сэрца, з сасудамі рэк і крыніц заміж артэрыяў-вен. Кроў мая — сок вагіны, вялікай Маці ўсяго жывога!

Блін, не жыцьцё, а суцэльная рэфлексія на тэму самога сябе

28 студзеня (субота)

Штосьці канальчык мой дарагі пчымшчыць (і тут ужо не да таго, куды б уштачміліць) Ці застудзіў, ці нешта горшае?

Ліст ад Пушкіна. Адзін зь нямногіх. Сапраўдны. Наш. Як я. Таму й сябра. Калі дрэнна, гэты будзе побач

"Быць чалавекам — самая файная з магчымасьцяў, якую толькі можа прапанаваць жыцьцё. Гэта значыць, зьмяшчаць у сабе ўвесь Космас. І спазнаць сьмерць, чым нават бог ня можа пахваліцца". З Г. Мілера, «Тропік Казярога».

Вечарам піў і закусваў у Вялікай Жанчыны. Зь ёю была сяброўка, арганістка з касцёлу (сьвятога/сьвентага — адчуваеш родпасьць гэтых словаў?), што на Залатой Горцы. Хацеў бы я пайграць на ейным арганчыку...

4 лютага (субота)

Альбо, як кажа цётка Стася, сьбота. Цікава, адкуль гэтае "ы". Відаць, яно стараейшае за "у". Сустракаецца, ведама толькі ў мове старых векам людзей.

Дзень цэлы дома. Заходзіла Арганістка. Прыўзьняўшы станік, я гуляў зь белымі арганчыкамі ейных грудзей, я быў катком і ейныя ружовыя смочкі — пшанічнымі, ячменнымі, жытнёвымі налітымі каласкамі. Ад задавальненьня яна прыкусвала ніжнюю вусенку, тады відаць былі роўныя белыя зубкі чалавечай самкі. Мы цёрліся адно аб аднаго геніталіямі. Яна спрабавала кратаць маю маленькую, кедровага зерня колеру, штучку, але мне гэта было ня вельмі ў кайф. Магутная, шырокая Арганістка. Цяпер вось бегае па калідоры, поўная мною. Правалілася б мне ў матку Геі, калі ўся гэтая сітуацыя ня ёсьць фантастычна файная!

9 лютага (чацьвер)

Учора ранцай быў у паліклініцы. Ужо ішмы ўроляг соваў мне ў пеніс тры разы мэталічны прут. Раскалупаў, п...к, да крыві. Бач, патрэбнага яму для аналізу ён ніяк ня мог зь мяне дастаць.

Сёньня заходзіў Іваноў С., "пад градусам". Кажа, частаваў К.К., каб прынялі да друку яго, Іванова, легендарную паэмку, напісаную 12 гадоў назад. Фэномэн. Пацыяналіст сам па сабе. З катэгорыі выказьнікаў, якіх хапае. А вось дзейнікаў, дзейнікаў катастрафічна мала. Кажа, што К.А. скраў у яго 20 тысяч. Проза жыцьця.

Днём у рэдакцыю заходзіў Т.М., дзейнік, але, на жаль, ня наш. Ды ну яго на хер, засранец! Няхай «Пагоня» друкуе мой яму адказ

16 лютага (чацьвер)

Сёньня па БТ павінны паказаць мае неандэртальскія сківіцы ў профіль. 14-га наведаў мяне малады тыпчык, прапаноўваў стварыць фірму, узяць беспрацэнтны (?!) крэдыт усё гэта для ўмацаваньня Арганізацыі. Назваўся Вадзімам Лабанком

19 лютага (нядзеля)

Сёньня ноччу прыходзіў канец. Правае распухла і апусьцілася. Пісаў крывёю паэм. Столькі ўсяго трэба зрабіць да 13.03 а тут гэты хрон зь яйцамі!

20 лютага (панядзелак)

Я ў 5-й клінічнай. Доктар (жыдок) улазіў мне ў задніцу й сказаў хутчэй класьціся на ўколы. Яшчэ суткі — і магло быць позна. Відаць, 8-га сакавіка 62 г. на ст. Унежма, дзе вакол костачкі паліпоакаў я недарма ў катпульцы нарадзіўся.

13.45. Далі ўкол у вену і ў левую палавінку.

Абед. Суп гарохавы посны, чарапок шорэ бязь мяса (на мяне не пасьпелі выпісаць). Лыжка ды кубак павінны быць свае. Хоць пальцам па талерцы квэцай.

З суботы на нядзелю сьніўся сон. Нейкія канструкцыі, яны разбураюцца, горы цэглы. Нары, на якіх істоты, падобныя на людзей. На галаве адной зь іх зьвіваецца сталёвая зьмяя. Мне хтось паказвае, я гляджу. Потым на месцы вачэй і лба ў істоты зьяўляецца квадратная дзірка. Канец сюжэту.

Вечар. Запісваю вершы. Сусед з гангрэнознай нагою пачынае гучна перамяшчаць сківіцы — пагрызае арганку. У шпіталі, відаць, як і ў турме — думка канцэнтруецца на здароўі (свабодзе) і ежы, як бы што зьесьці.

22.15. Усё навокал раздражняе — ідзе верш, дакладней, ужо ён выйшаў, ужо ён просіцца да людзей

21 лютага (аўторак)

Кардыяграма паказала парушэньні ў рабоце пашага маторчыка. З маім стажам ананіста плюс жанчыны, як яно ўвогуле яшчэ б'ецца.

Сястрычкі тут здараюцца такія, што лепш бы ім наглядчыцамі ў калёніі. А вось абразок "гігіенічны". Прыбіральшчыца, якая парадкуе туалеты і палаты, займаецца яшчэ й на кухні: разносіць хворым пайку, мые посуд; прыбірае за ляжачымі.

Сусед з разьбітай галавой ажыў і пачаў нудна й доўга трындзець

24 лютага (пятніца)

Трасца яго ведае, дзе я мог застудзіць маю залатую цацку? Рэдкая хвароба, тым і небясьпечная. Па калідоры ходзіць такая медсястрычка, што ах! 33 — лічба падступная. Захварэў вось. Гэта лёс выпрабоўвае, але я пэўны, што вылечуся, я яшчэ напішу сёлета ой якую паэму. У медсястры на тварыку Вялікі Маэстра прыладзіў рымскі носік. Рым: багі як людзі, людзі — як багі

Як жа я буду любіцца як толькі вылечуся! Як змагаецца за жыцьцё стары(?)кі арганізм хворага ў рэанімацыі. Праляжаў ён там 9 дзён.

У Чачэнскай Рэспубліцы Ічкерыі працягваецца разьня. Нашы людзі маюць на гэта свае тлумачэньне: хто дужшы, той і пружны (ці прушны), альбо: хто дужэйшы, той і прушчэйшы.

27 лютага (панядзелак)

Прозьвішчы хворых, зь якімі я ляжаў у палаце №1 5-й клінічнай бальніцы: Камінскі, Кандраценка (палянук з-пад Мазыра) Награбінскі (стары, нетрыманьне мачы) Даражынскі, Шыманец (стары з рэанімацыі, стравўнік), Катковскі (трафічная язва нагі) Германовіч. Цікава, а дзе хварэюць патэнцыяльныя "славянасаборнічыкі"?

Прыходзіў тав. з БНФ, прынёс тару апэльсынаў. Што ж, прыемна.

1 сакавіка (серада)

Выходжу на волю, хоць і не зусім яшчэ вылечыўся. Кульгавая сястрычка-беларуска робіць старому перавязку. Як жа файна гучыць у ейных вуснах наша звонкае "дзе" і цвёрдае "чаго". Люблю!

8 сакавіка (серада)

Дзень нараджэньня. 33! Хрыстосаў век хоць і не люблю я гэтых асацыяцый на біблейскія тэмы. Адзін. П'ю фуразалідон. Зайшоў сусед, студэнт-выпускнік, падарыў тры кандомы. Жартаўнік, кажа, каб не хварэў.

24 сакавіка (пятніца)

Позна ўвечары з Ц.К. заходзіў нейкі Юра. Нібы хахол, нібы былы член тутэйшага філіялу "РНЕ". Расчараваўся ў апошнім і шукае новую арганізацыю. Прапаноўваў супрацоўнічаць. Мауляў, трэба быць хітрым, тады сам А.Л. дасьць грошы на наша разьвіцьцё. Эх, Юра, ня ты першы з "прапановамі" пад'яжджаеш. І менавіта цяпер, перад выбарамі. Але мы не паддаёмся на правакацыі — мы іх творым самі. І наша жарты — гэта заўсёды сур'ёзна.

На днях заходзіў П.Б., браў інтэрвію, за якое ён ужо атрымаў аванс 150 "баксаў". Хваліўся, што мог у свой час прабаніляць Зьезд Нацыяналістаў у Віцебску, але, бач, не палічыў патрэбным, ня ўбачыў сэнсу. Казёл! Да таго ж, аказалася, што ён, галубок, "блакітны" [illegible] няма сярод нас

24 красавіка (панядзелак)

Наўдня апанаваў. Горача. Выйшаў у магазін. Там тая, чорненькая прадаўшчыца, што мяне хвалюе. У яе такая вялікая галованька, вусенкі тоўстыя. Хачу. Гэта было ўчора. Пазаўчора заходзіў у "Полымя" да Федарэнкі. У пакоі зь ім дыміць уперта чэпнехта Кудласевіч. Яму, бедалажыне, мая вечарына 13-сакавіка не спадабалася. Ён у мяне дапытваўся, што такое літаратура. Дурдом!

Сьніўся сон пра вялікую вульву. О, якая яна была жывая і рэальная! Якой жанчыне належала — невядома. Проста вульва, геніяльная, сакавітая, раскрывалася ракаўкай і выпускала жывое — тустыя срэбныя крупінкі. Потым сьніўся мост, брудная вада, зь некім стараюся перабрацца праз ваду. Мост разбураны...

Цёпла. Завітаў у Лошыцу. Яна канчаткова развальваецца, занепадае. Вечарам з-над сьвіслацкіх кустоў вяртаецца пралятар, цягнучы за сабой свае неўматлікае сямейства.

Цяпло. Плоць. Плот. Плыткасьць. Плынь. Плён і пот. Жанчына. Навокал і скрозь — яна. Здаецца, хутка яна прарасьце зь мяне самога (і ў гэтым чуцьці няма нічога "блакітнага"), я пачынаю пакрывацца вульвачкамі, я, саракакілітарны... "Войди в меня..." пяе пявуля па 2-м канале БР

15 траўня (панядзелак)

Пасьля "Детей лжи" часта пазнаюць у транспарце, асабліва моладзь. Рэакцыя станоўчая, разумныя людзі зразумелі, што ў тым фільме да чаго. Некуды запрашаюць радзяць, прапануюць і — патрабуюць радыкальных дзеяньняў. БНФ мяне канчаткова расчараваў, дрыхло інтэлігенцкае.

19-га, пятніца

Рыхтуюся да шмону. Кажуць, днямі БТ і БР перадалі, што пракуратура (якая?) заводзіць (ці завяла?) на мяне справу за прапаганду фашызму ці нечага падобнага.

20 траўня (субота)

Запісваю ў цягніку «Менск-Полацак». Толькі што "пагаварыў" з "гласом народа". Адзін зь іх пазнаў мяне, стаў чапляцца, пагражаў набіць (ці забіць?). Іншыя вязні супакоілі яго. Што за ён? Працуе ў міліцыі?

Еду. Чытаю (вядома ў пер. на расейск.) «Антологию французского сюрреализма». Вось якраз дарэчы: "Самый простой сюрреалистический акт состоит в том, чтобы, взяв в руки револьвер, выйти на улицу и наудачу, насколько это возможно, стрелять в толпе". Як актуальна! А апавяданьне у «Н.Н.» пра "забіць свінчо" — гэта ж сеньяшнія эксцэ...

Учора тэлефанаваў мне М.С., казаў, што дзён 20 таму памёр А.Пяткевіч. Зямля яму пухам-імхамі, нацыяналісту і паэту.

Пятая каманда атрымала першую партыю мупак. Пачала працаваць наша алейная фабрыка. Далі рамантуе антыкварыят. Я пішу чацьвёртую кніжачку вершаў («Плавільшчыкі расы» — ейная назва), а Пушкін малюе да яе свае філязафічныя абразочкі

22 траўня (панядзелак)

На "рабоце". Сёньня пасьля пляпёркі мне сказалі пісаць заяву пра звальненьне. І гэта той момант, калі сапраўды трэба. Пры цяперашнім рэжыме ў дзяржвыдавецтве рабіць няма чаго.

31 траўня (серада)

Міліцыянтры спорваюць зь левага рукава форменага адзеньня нашыўку з выявай «Пагоні». Праўда, ня ўсе, некаторыя працягваюць насіць «Пагоню», а іншыя (голь на

Славамір Адамовіч (нар. 1962, ст. Унежма Архангельскай вобл.) скончыў школу ў Будславе, сьвірскае СПТВ-17. Рабіў трактарыстам на цаліне, служыў у ВМФ, працаваў на чыгунцы, на заводзе Кірава ў Менску. Скончыў філфак БДУ, быў карэспандэнтам «Настаўніцкай газэты». Уваходзіў у літаратурнае таварыства «Тутэйшыя». Выдаў тры кніжкі вершаў: «Кальварыйскія клёны», «Зямля Ханаан» і «Зваротныя правакацыі». Стварыў суполку «Правы рэванш».

Непрыгожага пісьменства" ў сучаснай беларускай літаратуры, бадай, яшчэ не было. Таму й назва гэтая – калька з расейскай мовы ("неизящная словесность"). Аналёгіі знаходзяцца сярод кніг Джойса, Мілера, Жэнэ альбо Маякоўскага... Яны выйшлі з поля ідыліі, у якім іх калегі-пісьменьнікі рабілі сваю "рэвалюцыю" ў межах пэўнай адаптацыі да пэўнай ідэалёгіі й пэўных публічных "прынятасьцяў". Шок быў абумоўлены тым, што ўласна літаратура, як высьветлілася, – зусім ня тая зьява, да якой можна падыходзіць зь меркамі прынятае маралі. Літаратура ў прынцыпе – дзікі чын, выплеск чалавечае стыхіі, якая прагне свайго шчасьця, якога якраз і няма ў "прынятым" жыцьці. Літаратура ня мусіць выхоўваць або навучаць. Гэта справа пэдагогікі й адукацыі. І менавіта "благообразная" літаратура – справа амаральная, таму што наскрозь хлусьлівая... З гэтым можна згаджацца або не згаджацца, але гэта – ёсьць. Вось чаму мы друкуем гэты твор Славаміра Адамовіча, пакідаючы, зрэшты, усе згаданыя тут факты, ацэнкі и характарыстыкі на адказнасьці аўтара.

Рэдактар

выдумкі хітра) і на левае рукаво нашываюць "зубра" (уласна міліцэйская эмблема)

7 чэрвеня (серада)

Львоў. На канфэрэнцыі «Новыя напрамкі ўкраінскай геапалітыкі», арганізаванай УНА-УНСО. З гасьцей – толькі мы, беларускія правыя. Імпрэза праходзіць у дзяржуніверсытэце «Львівська політехніка» Фантастычны будынак!

Я – беспрацоўны. Рэдактар дзесьці ўздых нуў з палёгкаю – пазбыўся скандаліста, як жа. Стаў на біржу працы, якая, вядома, ніколі не прапануе адпаведнай мне работы. Усё на вачах згасае. Куды што падзелася? Дзе той дух канца 80-х ды пачатку 90-х? Зрэшты, ці быў ён? Ад слова "дэмакратыя" верне, як і ад слова "камунізм". Абодва тэрміны – фікцыя, эфір, замазка для вачэй і вушэй, якія й так ні бачыць, ні слухаць не жадаюць. Merde!

10 чэрвеня (субота)

Дома, дакладней, у сваім інтэрнатаўскім катуху. Гарачую ваду адключылі. Паскудна. У «Г. А.Климова» зьмешчана маё інтэрвію, а ў «Нар. г.» за 3/5 чэрвеня – паклёп С.Грахоўскага пра маю вечарыну ў ДЛ.

22 чэрвеня (чацьвер)

Учарашняе Купальле, ладжанае газэтай «БМ», не адбылося ў поўнай меры, бо яго забаранілі. Зьбіраліся ў парку Горкага, чытаў там свой верш «Разьвітальная для Сашкі». Ночай сьніліся якіясь катакомбы, кампаніі, псіхбальніца, праз сьцяну якой мы спрабуем ўратавацца. Але штука ў тым, што выратавацца можна толькі праз дзьверы, якія ахоўваюцца Нейкай Істотай. Трэба забіць Істоту, гледзячы ёй у бельмы.

Быў Вялікі Кітаец Лі Пэн. Цэнтар горада у раёне пл. Фаласа перакрыты. Тралейбус спынілі каля цырку. Народ мусіў абыходзіць месца "возложений" аж каля былой БВА. Маразм крепчал. Цікава, колькі каштавала гэтае тупыньне менчукоў дварамі ў сваім уласным горадзе? Колькі ўвогуле каштуе дзікасьць у канцы 20-га ст.?

1 ліпеня (субота)

Днямі мы напісалі першыя радкі сваёй геніяльнай паэмы; мы, плавільшчыкі ўсеачышчальнай расы; мы, творцы антытаксіну; мы, малявальшчыкі натуральнымі фарбамі; мы, асэнізатары; мы, расісты...

28 чэрвеня, як паведаміла «Звязда», у газэце «Менск» была знойдзена супрацьтанкавая міна з дыстанцыйным кіраваньнем. Справай займаецца Маскоўскі РАУС і КДБ. Адказнасьць за зьдзейсьненае бярэ на сябе арг. «Правы Рэванш». Акцыя была прымеркаваная да 53-й гадавіны забойства Янкі Купалы. Так падала газэта. Я запісваю без камэнтароў. Час пакажа. Падобна на тое, што ўжо нажыў арытмію. Пісаць паэмы для гэтага трэба моцныя сэрца й нэрвы. Думаю, яны ў мяне яшчэ папрацуюць. Сёньня «Звязда» выйшла без адбітку «Пагоні». А з сэрца, з сэрца яе ня выпушчыш, ня выплавіш!.. Сёньня ж быў на футболе. На стадыён не прапускаюць ня толькі са шкляной тарай, але й з пластыкавай... І міліцыя, кругом міліцыя, расслабіцца нельга. На другім тайме пайшоў дождж. Курсанцікі змоклі, пасьля чаго ім прынесьлі плашчы

7 ліпеня (пятніца)

Слухаю па «Свабодзе» (расейск. рэдакцыя) перадачу пра прапіску. Я, напрыклад, прапісаўся ў сталіцы на 12-м годзе жыцьця тут. І то толькі пасьля адпаведнага рашэньня гарвыканкама. Маўляў, ён там некалі рабочым быў, маўляў, наша душа, пралятарска-сялянская, трэба прапісаць. Як той казаў, дзякуй дзядзьку за сьвярдзёлак а цётцы за тэбель.

Учора быў у парку Купалы. Хутчэй ад чуў, чым убачыў, што Н.М. (цяпер С.) цяжарная. "Убранзавелыя" прамаўлялі "правільныя" словы. Няхай! А мы будзем рабіць "няправільныя" дзеі. З нашымі пілі піва за бюстам Дзяржынскага ў сквэры.

10 ліпеня (панядзелак)

Мала, што гарачай няма, дык і халодную ваду адключылі. І так круглы год. А ў космас некалі першыя паляцелі. У паштовым аддзяленьні № 13 зьявілася "навінка" – ксэраксе. Цяпер усе ксэракапіруюць, а паштовыя паслугі – гэта як удасца. Я вось што яшчэ заўважыў: як толькі тая ці іншая рэч робіцца рэччу бытавой, даступнай для ўсіх, яна губляе нутраную самакаштоўнасьць; а пасьля таго, як яе пачынаюць штампаваць мільярднымі тыражамі, рэч губляе й сваю першапачатковую якасьць, грунтоўнасьць. Калі патэфон 50-х, акрамя рэчы бытавой, быў і рэччу эстэтычнай, калі хочаш, духоўнай, то сучасны магнітафон – гэта кандом, гумка, жвачка на адзін раз – пакарыстаў і выплюнуў. Пры гэтым ужо дзеці ня памятаюць, напрыклад, тэлевізары якой мадэлі былі актуальныя ў пару маладосьці іх бацькоў.

Як кажа мая салодкая Арганістка, мутанты спраўляюць гадавіну мутацыёзу свайго Галоўнага Мутанта. Краіна ў кратах. Дзесьці а палове дзявятай увечары зайшоў лягавы з Маскоўскага РАУС, хацеў падаць позву. Адправіў яго назад, растлумачыўшы, што прыму гэтую пісульку толькі тады калі яна будзе афармленая па-беларуску. Выклікаюць у якасьці сьведкі па "міннай" справе. Але ня зломіш, як піша «НН», дай ёй бог здароўя!

Яшчэ на неастылай ад N. пасьцелі быў з Арганістачкай. Пахі жанчын пераблыталіся на мне і вакол мяне

11-га, аўторак

Памёр Сачанка. Зь ягоным братам я працаваў у «Настаўніцкай». Раніцай дзяўчатысуседачкі прынесьлі сьнеданак. Хіба гэта ня файна?! Няўжо заслужыў?

13-га...

Злавіў мышку ў вадасьцёку душавога, пасадзіў у слоік. Сымпатычная, відаць, як тахкае сэрца. Хоча жыць. І я хачу, але не як мыш, ня ў слоіку, бля, паскуды! Што такое, чаму раптам Хэмінгуэй? Вайна? Гішпанскі варыянт "калектыўнага забыцьця" нам не падыходзіць. Каб застацца, нам патрэбна дзяржава. Рыторыку пануючых "дэмакратычных" дзяржаваў мы ўспрыняць адэкватна. А што ж інтэлігенцыя, яна, здаецца, хоча свабоды, "ненадзяглоесьці"? Калі я бачу на ранішнім праменадзе М.Г. з пенапо-цялем, што я думаю пра ўсё гэта? Я думаю, як думае вось той, што прыйшоў да мяне з павесткай: трэба "гасіць", "мачыць". Каго? Таго, хто не дае мне вольна дыхаць. Прэч з дарогі! Вон, фарысеі! Заткніцеся пра дэмакратыю! Вас трахаюць ва ўсе дзіркі, а вы толькі падмахваеце. Вы што, сапраўды думаеце падняць дзяржаву, пачынаючы дзень з выгулу вашага цюцькі? Так сказаць гадзінку на oxygenium-ванны, 8 г. на адраджэньне, 8 на глыбокі сон... А БНФ? З такімі жывоцікамі, якія носіць яго вярхушка (акрамя Пазьняка ды Вячоркі, бадай), цяжка вядома, адраджацца. Можна выкінуць якога-небудзь сацыял-дэмакратычнага неданоска... А што далей? Дзе работа з моладзьдзю? За сем гадоў існаваньня не стварыць моцнай маладзёжнай структуры гэта трэба было пастарацца. Зрэшты, менш крытыкі. Сам рабі, рабі так каб зь цябе бралі прыклад

14.07.95 г., г. Менск

Я ў кабінэце № 6 ст. сьледчага Каптура Анатоля Францавіча (Маскоўскі РАУС дом 9). Побач М.Н. зь філфака БДУ выступае ў якасьці перакладчыка.

... Ты памятаеш Міколку 88-га году. Здаецца, гэта быў летні сэмэстар, у вашай групе экзамэн па псіхалёгіі. Ваша "псіхічка" па-беларуску не разумее, але вы ўсе дружна заяўляеце, што будзеце здаваць толькі на роднай мове. Пабеглі шукаць такую, якая можа вас зразумець. Тут і зьявіўся Міколка, тады яшчэ, здаецца, сакратар парткаму. Ой жа як ён гневаўся, што вы пасьмеліліся патрабаваць экзамэнаў па-беларуску, як гневаўся! Ты не забыў пра гэты характэрны мамэнт? О, колькі іх было, такіх мамэнтаў! А беларускамоўную "псіхіцу" знайшлі. І вы здалі іспыт на "5".

Але вернемся ў кабінэт сьледчага. Перакладчык недзьве спраўляўся са сваёю місіяй, заікаўся, доўга ўспамінаў самыя элемэнтарныя словы. Так і хацелася яму дапамагчы. Зрэшты, а чаго ты чакаў, Славамір, ад гэтага экс-камуністыка? Ён жа так і не захацеў зразумець, што Беларушчына – гэта не філфак, не 80 хвілін аўдыторнага часу з пятага па дзясятае на бел. мове, а гэта калі твая любімая жанчына шэпча табе ў экстазе аргазму тыя словы па-беларуску, якія шаптала некалісь твая прапрабабка нашчадку князя Чартарыйскага; гэта калі ты не выцьвілай кровачкай здэгенэраванага шляхцюка, а блакітнай крывёю крывіцкага салдата гатовы змыць чорную крывянку нацыянальнай здрады...

Пытаньні, якія задаваў сьледчы, былі прыблізна такія: з кім і дзе жыву? дзе працую? у якой партыі (арганізацыі) знаходжуся? дзе зьбіраемся? ці зарэгістраваны? мэты і задачы «ПР»? чаму не рэгіструемся? ці ёсьць у мяне дома боепрыпасы? ці даваў я каманду на ўстаноўку міны ў гатэлі «Менск»? і г.д. Пасьля роспытаў было апазнаньне і дактыляскапічны экспэрымэнт. Пры разьвітаньні грамадзянін ст. сьледчы падаў руку. Увогуле быў ён ветлівы і не дазваляў сабе грубага тону. Але ж і я – дзякуй богу, пакуль толькі сьведка.

18 ліпеня (аўторак)

Працуем у надзвычайным рэжыме. Кантакты мінімальныя. Летнія базы закрыты на няпэўны час. У выпадку, калі хто-небудзь з нашых "выпадзе з вакна", пачне дзейнічаць плян "Завіруха". Мусіў зьявіцца да пракурора Ігнаценкі, але сёньня я сяджу на хутары. Побач – каток на канапе і «Дневник заключенного» Дзяржынскага. Ніжэй цытую па выданьні: Дзержинский Ф. (толькі цяпер заўважыў, што і па-расейску яго прозьвішча пішацца праз наша "дз") Дневник заключенного. Письма. Минск, «Беларусь», 1977. "...кое-кто уже воображает, что период репрессий кончился". Так пісаў Дзяржынскі 16 жніўня 1908 году. Вельмі актуальна для лета 1995-га

20 ліпеня (чацьвер)

Пасьля дажджу захаладала. Няхай, затое сьвежа. Нічога рабіць ня хочацца. Здаецца, у анабіёз запаў бы і каб нічога не адчуваць. Гэта ад фізыялягічнага дыскамфорту, ад адсутнасьці элемэнт. гігіены. Чыстае паветра але бруднае рыла. Гляджу «Гонкі па вэртыкалі». Савецкі маст. фільм. Зусім не шкада сав. сьледчага. Мне сымпатычны яго "ліквідатар", у выкананьні актора В.Гафта.

23 ліпеня (нядзеля)

"А за пределами сознания душа переживает целый процесс, столько раз уже происходивший, и накопляется яд, и когда наступит время, он загорится местью и не позволит теперешним победителям-палачам испытать радость победы". Запіс ад 3 чэрвеня 1909 году.

Рвануў на Дзьвіну. Старажытнае наша мястэчка. Спыніўся ў жанчыны. Тут рай зямны. Адпачываю, супакойваю сэрца. Грызу садавіну-гародніну, п'ю малако й цалуюся, цалуюся, што аж поцячак-рэха па рацэ йдзе. З тою, што падстаўляе мне роцік для пацалункаў, былі ў цудоўным сасновым бары. У аўсах змачылі ейны балахон. Файна было ў хлярафіле – сыравата-мухавата. Дзесьці леваруч крумкач крумкаў і рыпела маладая асінка. Якая буйная й чыстая маліна! "Жить – разве это не значит питать несокрушимую веру в победу?" Эдмундаў Фэлія 3 чэрвеня 1909-га.

Усё ва ўсім, але хто над усім?

26 ліпеня (серада)

У Менску. Чатыры дні адпачынку на Дзьвіне праляцелі. Некаторыя з нашых гатовыя спароць гарачку. Прыходзіцца стрымліваць пад пагрозай кары. Канспірацыя й грунтоўная падрыхтоўка, а для пэсьцяў і сьвятаў яшчэ будзе час. Яшчэ адсалютуем, яшчэ нашы фэсты наперадзе. Нарэшце за межжа пачало настаўкі "зерня".

"И вот в то время, как слова признанной поэзии отражают то, что сейчас уже умерло, что уже является ложью, родилась новая поэзия – поэзия действия, неизменного долга человеческих душ, отрицающая всякие трагедии, безвыходные положения беспросветное отчаяние" Зь пісьма Дзяржынскага да жонкі.

Сапраўдная Паэзія ёсьць Рэвалюцыя Эпіграф да чацьвёртай кніжкі.

Дзяржынскі не любіў інтэлігенцыю и нацыяналізм. Шкада, што ён не любіў апошняга. Быў бы нашым – была б і Беларусь нармальнай дзяржавай.

Ніякіх адзнакаў, што заўтра Дзень незалежнасьці. Чытаю карэспандэнцыю, адпісваю пісьмы

27 ліпеня (чацьвер)

Дзень Незалежнасьці. Сумна. Фронту забаранілі сьвяточнае пэсьце. Рыхтуюся да сутычкі зь міліцыяй. Як лёгка паголеным шчокам як цяжка ў грудзях...

28 ліпеня (пятніца)

Учора сутычкі адбыліся у парку Чалюскінцаў. Пакуль абываталь "сьвяткаваў" амон зьбіваў нашых. Мяне й яшчэ двух узялі каля ўваходу на ст. мэтро. Ноч правёў у Першамайскім РАУС. У вялікай але душнай камэры, было нас 8 чалавек. Адзін ублюдак касіў пад крутога. Ужо яго чакае наша сьвінцовая ляндрынка.

Выпусьцілі мяне сёньня а дзявятай, бо я падпісаў пратакол затрыманьня. Сьцяг канфіскавалі ціхенька. Далі яшчэ 60 тысяч штрафу. Так я вам, ..., і заплацў. Нач. Першамайскага РАУС падпалкоўнік Пятровіч. Жыві і памятай.

"Когда я думаю о том, что теперь творится – о повсеместном якобы крушении всяких надежд, я прихожу к твердому для себя убеждению, что жизнь зацветет тем скорее и сильнее, чем сильнее сейчас это крушение".

Падпісваюся над гэтымі словамі майго земляка і мушу ставіць пакуль што кропку Іншыя аповесці чакаюць нас. Атрамантам ар гэрыявен мы пачынаем трасьліць знакі нашай Свабоды.

Праця будзе, грамадзян пракурор

ПЛАВІЛЬШЧЫКІ РАСЫ

урывак з паэмы

Мы любім горача халоднае лязо.
Няхай па ім сьцякае кроў ахвяры.
Каб вольна жыць і спраўдзіць нашы мары
мы адназначна выбіраем "Зло".
Але для нас, для нас яно "Дабро".
Злом ёсьць яно для ворагаў Айчыны
Наставім здрадзе піку пад рабро
за герб, за сьцяг ды іншыя з'явы
Нячыся, сука, падла, на нажы.
Энэргію спазнай беларусінаў.
Павесім здраду на худой асіне,
а служкаў ейных, навалач і псіну,
закінем у пушчанскія лаўжы.
Мы шыхт у шыхт ідзём і наш клінок
гатовы ўзрэзаць ворагу вантробы,
мы не баімся арыштанцкай робы,
мы за Айчыну робім гэты крок.
З дарогі, страх! Зашыйцеся ў нару
гайня інтэлігентных імпатэнтаў
І ару бяруць, сягаючы ўгару,
і тыя, хто гатоў да інцыдэнтаў.
Мы шыхт у шыхт... Устаўлены запал
глядзіць за гарызонт прыцэл і руля
і фаўст-патрон рахуе: ці прапаў,
ці панам буду, калі схібіць куля.
І вось прыйшлі. Займаем нумары
Яшчэ лясок не разагрэла сонца,
яшчэ раса, і сьвет такі бясконцы,
і сьпяць у пад'ездах камары.
Хвіліна-дзьве – і "пяты" распачне,
затым "сямёрка" паласьне канкрэтна
пасьля імпэтна шухне РПГ
і дух кладоў адчуецца ў паветры

Ліпень 1995

ДАРОГА

Вольга Бабкова

Тэма "мікрагісторыі" была распачатая ў 3-м нумары «НН» сёлета артыкулам Вольгі Бабковай «Вясельле» пад рубрыкай «Гісторыя штодзённасьці»* Сёньня мы публікуем наступны матэрыял гэтага цыклю — «Дарога». З архіўных дакумэнтаў аўтарка выбірае й абагульняе факты, зьвязаныя з гэтай тэмай: назовы й характар дарог сярэднявечнай Беларусі, тагачаснае будзённае жыцьцё і здарэньні на дарогах. Гэтак гістарычны матэрыял ачышчаецца ад дыдактычнасьці, падахвочвае да параўнаньняў, набліжаецца й засвойваецца. Паступова ўзьнікае новы мэтад інтэрпрэтацыі гісторыі.

«Гісторыя пад мікраскопам» — адно з апошніх захапленьняў постмадэрнісцкай гістарыяграфіі, якая імкнецца стварыць унівэрсальны тэкст (і гіпэртэкст) — навукова дакумэнтальны, праблемны, не абцяжараны ідэалягічнай дыдактыкай і адначасова блізкі ды зразумелы для нас палітага чытача.

* *На недакладнасьць гэтага тэрміну зьвярнуў увагу Алег Латышонак зь Беластоку: "Мае дзед і баба жаніліся толькі раз дый раз згулялі вясельле. Затое войнаў перажылі пяць: японскую, І сусьветную, польска-савецкую 1920 г., савецка-польскую 1939 г. і нямецка-савецкую. Да таго яшчэ тры рэвалюцыі: 1905 г. і дзьве ў 1917. Пытаюся ў Вас, што было для маіх дзядоў тэмай больш штодзённай: вайна ці вясельле? Сваты ці рэвалюцыя?"*

Дарога — як рака: разгаліноўваецца на шматлікія прытокі — сьцежкі і цячэ праз двары, гарады, агароды, усё закранаючы сабою і ўсё пакідаючы па-за сабою

Алесь Разанаў

Дарога — паласа зямлі, прыстасаваная для язды і хадзьбы

Гістарычны слоўнік беларускай мовы

Сярэднявечныя дарогі — гасьцінцы, тракты, шляхі, сьцежкі, пуцявіны... Колькі было іх, што несьлі вандроўных, сялянаў, манахаў, купцоў — падарожнікаў у сваім часе. Дарогі злучалі вёскі зь мястэчкамі, гарады з фальваркамі. Злучалі ўсё з усім. Ногі чалавека пратапталі сьцяжыны да ўсіх месцаў, прыдатных яму. Ці то была карчма, млын ці велічэзны дуб у бары. Зарасталі травой адныя сьцяжыны — зьяўляліся новыя, як найяскравыя праявы прысутнасьці чалавека ў сьвеце.

Апроч здарожаных і зьнямоглых надарожных, што ўласнымі нагамі вымяралі мілі сваёй і чужой зямлі, па дарогах таксама езьдзілі на конях, калёсах, вазах, падводах, карэтах, узімку — на санях. Апошнія, у сувязі з ранымі завеямі, выцягваліся ўжо напрыканцы восені, як сьведчаць пра тое актавыя запісы*. Чалавек імкнуўся ўпрыгожыць гэтыя сродкі руху, як з павагі да самога сябе, так і да дарогі. Гэтак сані прыгадваюцца "малеваные", воз — "нарадный", а што тычыцца конскіх рыштункаў — дык гэта цалкам залежала ад заможнасьці падарожніка. Выкарыстоўваліся сёдлы "з войлакам", "казацкие", "гусарские", турэцкія, крытыя саф'янам "возницкое", подмалеваны демид роботы острозское", а таксама "седло малеваное з радом мосендзовым".

* Для тэкста выкарыстоўваліся вытрымкі й фрагмэнты з актавых кніг «Слонімскі гродзкі суд» (сярэдзіна XVI ст.) і «Менскі гродзкі суд» (1600 г.), якія захоўваюцца ў Нацыянальным архіве Беларусі.

Другая дзейная асоба дарогі, чые адбіткі перамежваліся зь сьлядамі чалавека — конь. "Конь вороной белокопытный", "конь шерстю половый иноходник", "конь шерсцею белою", "конь мышатый белокопытный", "шпаковатый", "кары", "тисовы", "рыжарабы", стрекаты, "кони почтовые турецкие и стадныя", "езные и робочые", "шлехедские", "конь дворный возничок панский", "коник дрыгантик рыжый". Конь — верны памочнік і спадарожнік, аб'ект куплі й продажу, сьведка крадзяжу й злачынства. Неаднойчы ў актах сустракаліся факты гвалту ў дачыненьні да коней, калі злодзеі білі іх абухамі й кіямі ледзь не забіўшы да сьмерці. "видел... коня шерстю сивого, шаблями зрубаного, а меновите на крыжу видел рану тятую, а на хвосте... две раны тятых крывавых на стегне.

Дарогі крыжаваліся, сыходзіліся, разьбягаліся ў розных кірунках, складалі заблытаныя малюнкі на мапе зямлі, якія, мабыць, былі бачныя адно птаству ў небе. Але ж пачаткам шляху звычайна зьяўлялася вуліца населенага месца, менавіта таму малюнак асноўных вуліц горада практычна не мяняўся на працягу стагодзьдзяў, бо яны былі зьвязаныя з накірункам вялікіх дарог і таму мелі адпаведныя назвы. У 1600 г. дарога, што вяла ў бок Магілёва ў Менску пачыналася з вуліцы Вялікай Магілёўскай. Пэўна, што "гасцинец великий виленский" браў начатак зь Віленскай вуліцы, гэтаксама былі й іншыя накірункі. Існавалі й такія дарогі, якія пачыналіся ля гаспадарскага ганку й вялі да рэчкі, г.зв. "дорога выгонная", праціналі наскрозь пушчу ці гай, закручваліся "обапол речки". Здаралася й так, што раптам даўняя дарога зьнікала, яе межы руйнаваліся і тады наступала чарговая скарга ў гродзкі суд, як, прыкладам, ад каралеўскага лясьнічага кн. Івана Палубенскага на зямяніна Яна Гашчоўскага за захоп слонімскай пушчы й псаваньне дарогі: "... дорогу старожитную давно от ревизоров господарских до села королевского Ходаков положоную кгвалтовне заорал, границы и копцы старые попсовал и ново свои засыпал".

У актавых матэрыялах занатаваны пэўны гістарычны выраз пра дарогу — "дарога добровольная", "звыклая", "звечная", што значыць вольная, адкрытая, дастунная для ўсіх апякунцаў сьв. Аўласа (старажытнага Вялеса) — абаронцы й апекуна "чоловека подорожного". Але, відаць, нядбайна маліліся вандроўныя, выпраўляючыся ў дарогу, бо часам акурат яна рабілася месцам страшэнных злачынстваў, гвалтоўных нападаў, боек ды рабункаў. "Усё, што здараецца з дарогай, здараецца і з чалавекам, і ўсё што не здараецца з чалавекам, здараецца якраз у дарозе" (А. Разанаў).

На ростанях дороги, апроч "люду подорожного, спрацаванага" сустракалася безьліч іншых, што скіроўваліся ў розныя бакі тагачаснага сьвету. Хто ў свае маёнткі на Падляшша "ку Короне Польской", хто на Валынь, хто на Русь, хто на вайсковую паслугу ў Інфлянты, хто ў Жамойцію, а хто у Менскі край — "до тутошнего места Менского до Литвы", ці да "земли Новгородское", а хто яшчэ далей.

Усе гэтыя "езные и пешые" — драбы, жакі віжы, пахолкі ў чырвонай барве, людзі служэбныя, "торговые купецкие", "текуны", "бакаляры", зьбегі, галота... былі добра ўзброеныя. Сама дарога вымагала гэтага. Супраць "чоловека подозроного" напагатове былі розныя "брони войне належачые": "шабли булатные", ко-

Дзьве кніжкі пра дзьве вёскі

o. Aleksy Wołkowski. Historyczny oraz statystyczny opis cerkwi i parafii w Czarnej Cerkiewnej / Wstęp i przypisy Doroteusz Fionik, Sławomir Iwaniuk. – Czarna Cerkiewna – Bielsk Podlaski: Bractwo Młodzieży Prawosławnej Diecezji Warszawsko-Bielskiej, 1994. – 87 s.

Irena Matus. Wieś Strzelce-Dawidowicze w tradycji historycznej. – Białystok: Białoruskie Towarzystwo Historyczne, 1994. – 242 s.

Як вядома, гісторыя пішацца або з прымусу, або з унутранай патрэбы. Гісторыя адной вёскі — таксама. Вось апошнія прыклады, якія зьявіліся ў асяродзьдзі польска-беларускай навукі: нарыс айца Аляксея Валкоўскага і манаграфія Ірэны Матус пра дзьве беларускія вёскі ў Польшчы — Чорную Царкоўную і Давыдавічы.

Нарыс а. Аляксея быў напісаны яшчэ ў 1891-1892 гадах паводле інструкцыі епархіяльных уладаў. У свой час быў такі даволі значны, як бы мы цяпер сказалі, праект складаньне прыходзкіх летапісаў і гістарычна-статыстычных вопісаў парафіяў. Некаторыя з гэтых твораў былі надрукаваныя ў «Епархиальных ведомостях» беларускіх губэрняў, большасьць — загінула. Вопіс Чорнай Царкоўнай захаваўся і нарэшце таксама пабачыў сьвет.

Твор невялікага памеру, надрукаваны па-расейску і ў польскім перакладзе. Захаваўся ў царкоўным архіве і прыходзкі летапіс Чорнай-Царкоўнай. Але ў новым выданьні ён не надрукаваны. Верагодна таму, што не такі зьместоўны, як вопіс.

Пісаць прыходзкі летапіс складана. Трэба распытваць жыхароў аб далёкім і недалёкім мінулым, аб іх сучасным жыцьці. Зразумела, што прыхадзкі сьвятар і сам шмат чаго з гэтага ведае. Але каб даверыць гэта паперы, а потым перадаць начальству — трэба праводзіць старанны адбор і цэнзуру непажаданых зьвестак. Напрыклад, а. Аляксей мімаходзь згадвае пра падзеі 1863 году, аб тым, што ў прыходзе былі нейкія "мнімыя" бунты, а некаторыя сяляне набылі заможнасьць, задушыўшы багатага ксяндза. Начальству такая гісторыя ня трэба. Але што можна прапанаваць наўзамен? У выніку гісторыя прыходу атрымліваецца фрагмэнтарнай, яна замяняецца статыстычным нарысам.

Рызыкнем дапусьціць, што ў гісторыі пераважаюць пэсымістычныя падзеі. Ствараць аптымістычную карціну жыцьця можна толькі на шырокім прасторавым фоне, набраўшы прывабных фактаў адусюль патроху. Калі ж у гісторыка прастора не шырокая — "проза" будзённага жыцьця выступае на першы плян.

Аб гэтым міжволі думаеш, чытаючы кнігу Ірэны Матус. Гэта манаграфія ў сучасным разуменьні слова. У адрозьненьне ад папярэдняга аўтара, Матус пісала яе не на прапанову начальства, а, відаць, з уласнае ініцыятывы: "Гэтую працу лічу неабавязкам, а свайго роду спатканьнем з жывой гісторыяй".

Кніга прысьвечаная пэрыяду ад канца XIX да 1944 году. Кожны, хто гаварыў зь людзьмі на вёсцы, ведае, што жывая памяць ня йдзе ў глыб часу далей за канец XIX — пачатак XX ст. Гэта й прадвызначыла першую храналягічную мяжу дасьледаваньня. Другая мяжа абумоўленая тым, што пасьля яе пачынаецца ўжо сучаснасьць.

Людзі вёскі Давыдавічы былі шчырыя з аутаркай, дый цяжка было нешта схаваць ад яе — яна тут нарадзілася й пражыла першыя гады жыцьця. Кніга атрымалася вельмі насычаная жыцьцёвым матэрыялам, значыць — праўдзівая. Ацэнак аўтарка пазьбягае: падзеі гавораць за сябе самі (адносіны з панамі, рэвалюцыя 1905 году, вайна 1914 году, эвакуацыя й рээвакуацыя, прыход Саветаў у 1939 годзе, вайна, партызанка). Адсюль узьнікае і дваістае пачуцьцё: відавочны шчыльны кантакт аўтаркі зь яе інфарматарамі й адчужанасьць ад іх. Вырашаць, добра ці блага рабілі яе аднавяскоўцы, Матус пакідае чытачу кнігі.

Што ж, кожны робіць свае высновы. Для некаторых будзе адкрыцьцём тое, што давыдаўцы зусім ня памятаюць пра падзеі польска-бальшавіцкай вайны 1920 году, для іншых — тое, што яны ўпэўненыя, што іх вёску ў 1905 годзе наведаў Ленін. Цікаўны чытач даведаецца пра тое, як у вёсцы зьявіліся бульба й самагон, чым прымусовыя работы пры Саветах адрозьніваліся ад такіх жа пры немцах, чаму людзі кармілі партызанаў... Яскравы эпізод характарызуе наіўнасьць давыдаўцаў. Калі адзін з гаспадароў хаваўся ад немцаў у лесе, чакаючы прыходу Чырвонай Арміі, немцы нагадзілі ў ягонай хаце. Узрушаны чалавек вельмі хацеў прывесьці сюды вызваліцеляў, каб яны паглядзелі на гэтае фашысцкае бескультур'е. Новы абстрэл вёскі зноў прымусіў яго схавацца ў лесе. Калі ён вярнуўся ў другі раз, то адчуў, што сьмярдзючы пах памацнеў. Тут ужо пабывалі вызваліцелі. І выкарысталі яны ня цёмныя куты ягонай хаты, а патэльню на пліце.

Для польскага чытача ў колеры на шыкоўнай паперы надрукаваная ўкладка: школьная пахвальная грамата 1941 году з партрэтамі Леніна й Сталіна. Экзотыка! Падаюцца кароткія біяграфіі вяскоўцаў, слоўнік мясцовых мікратапонімаў, схемы вёскі на розныя часы, статыстычныя табліцы насельніцтва (найменныя). Большасьць гэтых матэрыялаў застанецца незапатрабаванаю, але, відаць, аўтарку гэта не бянтэжыць — яна ж пісала кнігу для сябе й свайго чытача.

Што не было канчаткова высьветлена аўтарамі абедзьвюх кніг, дык гэта этнічны склад вёсак. А. Аляксей вагаўся: у Чорнай Царкоўнай говар беларускі з маларасійскім дамешкам. Жыхары Давыдавічаў падчас перапісу 1921 году назваліся беларусамі, хоць насілі фармальна ўкраінскія прозьвішчы, а ў Расеі іх звалі то хахламі то беларусамі. Урэшце час зрабіў сваё: пальшчызна ўзяла верх...

Як трэба пісаць гісторыю вёскі, у свой час паказаў вядомы гісторык М.Улашчык. У яго знайшліся пасьлядоўнікі. Але афіцыйную беларускую навуку вёскі не цікавілі. Толькі апошнімі гадамі яна сышла на ўзровень раёнаў, але яшчэ не асобных вёсак. Жывая гісторыя асобнай вёскі небясьпечная для палітычных спэкуляцыяў. Таму застаецца даць сучасным гісторыкам параду: не пішыце, калі раптам прапануюць, гісторыю вёскі на замову. Пішыце яе ў вольны час, для сябе і для цікаўных людзей. Гэта будзе бесьсьмяротная кніга.

Гараджанін

рды, мячы, бардышы, сагайдакі, кіі, "секиры полские", "ощепы казацкие", пулгакі, ручніцы шводзкія кароткія ці доўгія, лук са стрэламі, аркабузы, нажы маскоўскія і вугорскія, а то й проста мачука, косы рагаціны, калы, пугі ды камяні. Зброя ўжывалася і для нападу, і для абароны, і для пагоні.

Амаль 400 гадоў таму, на самым пачатку кастрычніка, мусіць, у самую "Восень Сярэднявечча" на дарозе з "Незвижа да Менска" ехаў самотны вершнік на інаходніку "шерстю полововой", на прыгожым сядле "малеваным". Апрануты ён быў па-шляхецку: у жупан фалюндышавы з шнурамі "жолтою каразею надшитый", "шлык мармуровы" атласам зялёным "новолоченый", "убранне фалюндышавае бурнатнае, поес едвабный турецкае работы", боты саф'янавыя. Пры ім былі некаторыя рэчы: нажы маскоўскія, хустка турэцкая, шабля "оправная золотистая".

Ня блізкая дый недалёкая дарога зь Нясьвіжа да Менску. Ёсьць час для роздуму, для сузіраньня. Дарога вядомая й невядомая. Сёньня дождж, заўтра блакіт. Сёньня аблокі загрувашчвалі небасхіл, а калісь — адно дрэвы ратавалі ад бязбожнай сьпякоты... Хто ён, самотны вершнік? Акты захавалі ягонае імя — Станіслаў Збуйнеўскі — служэбнік ваяводзіча віцебскага Юрыя Паца. Захавалася і тое таму, што да Менску шляхціч Станіслаў не прыехаў і цела ягонае знойдзена не было, бо "... недоеждчаючы корчмы пана Еноха Кавасинского, называемое Кухтич, недоеждаючы мосту..." ён быў гвалтоўна спынены, абрабаваны, забіты й немаведама куды схаваны. Нагода забойства паўсюдная — прагнасьць да чужога. Падарожны меў пры сабе грошы — уласныя і гаспадаровы.

А на дарозе зь сяла Матарова да Смілавіцкай царквы сьв. Юрыя ў самыя велікодныя дні рабаўнікі спынілі й абрабавалі матароўскіх сялянаў, паздымаўшы зь іх сьвяточную вопратку "убране новое сукна белого, ... сермягу сукна белого, кожух новы, колпак лисами подшыты", а таксама "рушник долгий ткацкий" дый іншае.

Часьцей за ўсё здарэньні адбываліся "ночным а злодейским обычаем" ці надвячоркам, як, прыкладам, адбылося зь Дзьмітрыем Закалічам "праве на заходе сонца на доброволиной дорозе на врочыщу у сосен радовых, не доеждчаючы Ляховое Луки, неподалеку Менска", ці калі бралася "вжо на вечор" і дарогу прыходзілася асьвятляць лучынай. Ці на малой і невядомай дарозе, ці на "гостинцу великом звыклом виленском" ці ў дзень, ці ўначы сыходзіліся шляхі ката і ахвяры, а вынік іх драматычнай сустрэчы рабіўся вядомы адным радком у судовых кнігах.

Рабаўнікі зьяўляліся перад агаломшанымі падарожнікамі раптоўна, рэдка калі па адным, часьцей з слугамі й памагатымі, ці то зь лесу, ці зьнянацку "... выпадшы з закустовя". Вось якім чынам апавядае пра такі выпадак зямянін Аляксандар Ляўковіч: "... выпадшы з закустовя земенин... Ивана Песляк... не маючы до менениякое потребы, сам особою своею с кием и маючы з собою многих помочников с косами, которых он сам лепей знает... учынивши окрык "Бий! Забий!" мене дей невинне сам рукою своею кием збил... и если бым на коню не рушыл, подобно бы мне он смерти приправил... И гонечи за мною, похвалку на здорове мое учынил, мовечы злыми словы, яко се ему подобало иж дей о том собе ведай, што от мене згинеш и кия не будеш".

Па іншаму скончылася падарожжа баярына Храмея, які "... едучы... з Новагрудка от пана своего... посланым до Оршан, до дому своего и трафилосе дей ему, в товаристве ехати в дорозе килько миль... з земенинам Василем Тихоновичом..." У гасподзе Ярэша Зяньковіча ў Менску, дзе спадарожнікі спыніліся разам, "товарыш" зьнік, пакінуўшы баярына Храмея на паловіне шляху без аніводнага гроша. Так "злучалися в дорозе" і шмат іншых цікавых гісторый.

Найбольш цярпелі ліха на дарозе частыя наведнікі карчмы, аматары бяседы й учты. Найчасьцей яны заставаліся жывыя, але ж абрабаваныя да рэшты. Падданы Гаўрыла з Азарыч скардзіўся ў судзе: "... калита з мене зията недавных часов злодейским обычаем, тоест в пост теперешний великий. На третей недели у пятницу ишолом з места Слонимского пьяный и заснулом на дорозе... то так дей пьяного и спячого обрано мя, зията тая калита, а в калите копа грошей, гребен, хустка, а сермяг зиято две, которую дей калиту купилом в мещанина слонимского Иванка Кузютича..."

Цярпелі й больш заможныя людзі і ўсё па тых жа прычынах: "... пріехал по потребе... пана Крыштафа Кграевского с пенезми... закупуючи лесов на выроблене попелов... а так не моглом дей торгу жадного вчинити... с тыми пенезми... назад до Подляша поехал, и переехавши место Тимковичи и село Тимковское, яко будучи человек подпилый, попустивши коня своего на поле близко дороги Клецкое... ниж ми дей неякий земенин... надехавши де мене гдем спал, з оного коня моего зиял седло з сумками, в которых сумках было петдесят золотых чирвоных, копуль две простых тонких, ручников три, один коленский, другий просты, шыты белю, третий простой, в котором ручнику тые злотые были, нож жолтый угорский, а тревики новые при седле, кгермяк чорного сукна утержинового..., ощеп козацкий, узда, то все забравши и до себе на воз побрал и с тым уехал.

Ахвярай на дарозе былі ня толькі людзі, але й жывёлы. Адзін з такіх нетыповых выпадкаў таксама патрапіў у актавыя запісы. Ціvун маёнтка Хажова харунжынай ашмянскай Гальшкі Ясенскай Мікола Урбановіч "... перенемины на дорозе, которая идеть з Лебедева до села панов Головничов, прозываемого Мойсич, вепра кнореза у семи годох, который бег з села Мойсич, там же на той дорозе, он нет ведома для которое причины перенемши на смерть забил..." Чаго толькі ня ўпісваў замкавы пісар у тоўстыя судовыя кнігі! Нават вепрука-сямігодка, што шпацыраваў па пыльнай вясковай дарозе. Чыясьці ўласнасьць — чыясьці здабыча.

Што за краявіды адкрываліся вачам падарожніка падчас ягоных вандраваньняў? Найчасьцей лясы, раўніны, пагоркі на даляглядзе, "ямы-ямица", "речки-речьица", "сажовки", балоты, "озерьица", млыны, карчмы пры дарозе, абарончыя вашты, дубовыя й бярозавыя гаі, ды самотныя агромністыя валуны, якіх багата было раскідана на прасторах нашае зямлі. Штосьці цешыла вока, штосьці прымушала здрыганіцца. Так, баярын Ян Шымановіч, едучы "доброволиной дорогой з места Менского идучою", мінуў шыбеніцу, непадалёк "Кислинага балота".

Ці не знаёмае нам пачуцьцё падарожніка, які нарэшце дабраўся перад зьмярканьнем да доўгачаканага места і з пагорку ўзіраецца у каляровую пляму гарадзкога краявіду: дамкі, храмы, сады... А за сьпінай — у цемры губляецца тракт.

На сваім шляху падарожнік мусіў пераадольваць і вадзяныя перашкоды, калі, зразумела, сам не выпраўляўся на плытах ці "вытинах". Добра калі былі масты. Але часам і на іх адбываліся прыкрыя здарэньні, як з панам Юрыем Рамановічам, які "месеца июля... едучы... до Менска... и далей на Русь по потребах своих, гды переежджаючы реку... ось передняя зламала и весь воз у воду упал. За которым упадненем речей немало се помачало и поплывало у тлумоку. Межы которыми речами и листов немало было, которые помокли..." І таму прыйшлося небараку пасьля перажытага цягнуцца да менскага "враду" і там перад падстаростам Адамам Салагубам "обтежливе жаловать и оповедать", паказваючы "листов помоклых немало..."

Дарога ратавала, хавала, губіла, нагльшчала, вабіла. Была роспачліву й надзеяй. Магла быць і была шляхам у нябыт.

... з Уніы да Краснага Сяла, ад Койданава да Вертнікаў, з Трусавіч да Радашкавіч, з Паняціч да Белых Лужаў, зь Менску да Навагародку, зь Вільні да Маладзечна, Вялікая з Ракава да Менску, з Ракава да Іслачы, зь Менску да Міханавіч і да Дукор, з Луцку да Менску, дарога Слуцкая, гасьцінец з Быхава да Магілёва, гасьцінец Радашкаўскі, дарога Вялікая Сьвіслацкая.

"Дарога — палімпсэст, тора чалавечай гісторыі: што на ёй выдрукоўваюць адныя, сьціраюць, выдрукоўваючы свае, другія".

(Алесь Разанаў)

Слоўнік тэрмінаў

АБУХ — ударна-драбільная зброя накшталт сякеркі на доўгім цаўі
АРКАБУЗ — пішчаль, старажытнае ружжо
БАКАЛЯР — бакалаўр, школьны настаўнік
БАРВА — мундзір
БАРДЫШ — халодная зброя ў выглядзе шырокай сякеры з закругленым у форме паўмесяца лязом, насаджанай на доўгае дрэўка
БАШТА — абарончая вежа
БЕЛЬ — белыя ядвабныя ніткі
БЯСЕДА — гулянка
ВІЖ — судовы выканаўца, сьведчыў у судзе пэўныя факты
ВЫТИНЫ — вялікагрузнае рачное судна, баржа
ГЕРМЯК — шырокі плашч без рукавоў, накідка, род епанчы
ДЕМИД — від сядла
ДРАБ — пешы воін, ахоўнік
ЖАК — школяр, бедны студэнт
КАЛИТА — мех, торба для грошай
КАПА ГРОШАЙ — грашовая адзінка = 60 літоўскіх грошаў
КАРАЗЕЯ — тоўстае, грубае сукно
КИЙ — палка з загнутай ручкай
КОРД — кароткі меч
МАЧУКА — палка, булава
ОЩЕП — вошчап, дзіда
ПОХВАЛКА — выказаная публічна пагроза, намер забіць, замах на жыцьцё, здароўе ці маёмасьць
ПУЛГАК — ручная агністрэльная зброя сярэдняга памеру, род мушкета
РАД — дэталь конскай збруі (вупражы)
РУЧНИЦА — стрэльба
САГАЙДАК — камплект з луку, налучча і калчана з страламі
ТЕКУН — скараход, ганец
ТЛУМОК — скураны вузел
УЧТА — пачастунак
ШЛЫК МАРМУРОВЫ — каўпак з футра чорнай лісы

Вайдотас Даўніс

[ ]

Кожнае нашае слова — абал.

Калі чалавек мае свайго першага прарадзіча, дык тым болей яго мае слова. Нашыя словы паходзяць з слова, адтуль яны выцякаюць.

Іх падарожжа авальнае: яны разыйшліся, а цяпер сыходзяцца. Яны ўсе ў адным, яны адно ва ўсім.

Таму, калі я хачу вымавіць гэты горад, я чую бруеньне ўсіх словаў. Іразам з тым мне паслухмянае адно адзінае.

Тут і літвін, і грэк, і жыд, і русін, і паляк, і прус, і караім, і татарын.

І разам з тым тут няма ні грэка, ні жыда... Толькі адзінае слова, якое вымавіўшыся, становіцца імем.

[ ]

Хачу сказаць толькі: скрыжаваньне, сьвятла й цені — вось імя майго караля.

Ключ майго гораду шукае адпаведнасьці ў гэтым скрыжаваньні. Калі апускаецца сьвятло, калі яго сустракае цемра, я спрабую пасьпець вымавіць гэтае імгненьне. Калі вымаўляю, кажу: вось часіна!

Думка й сон, хоць паходзяць ад розных пачаткаў, спараджаюць адзін плод. Імя гэтаму плоду — Памяць.

Я гавару значыць памятаю.

[ ]

Таму я ведаю: ёсьць выгіны гарызонту, над якімі я згінаюся, і ёсьць пагоркі, над якімі я выпростваюся.

Ёсьць краіна, дзе камень прытуляецца да дрэва, дзе вечная вясна прытуляецца да вечнае восені. Кожная касьцельная вежа прытуляецца да неба, а яе яшчэ болей — да плачу грэшніка.

Ніводная вежа тут не правяшчае сьвету. Ніхто не гаворыць тут пра пераможцаў або пераможаных. Толькі цёплы подых прытомленага падарожніка на ўскрайку зімы. Толькі сухі кашаль на ганку лета.

Спыніцеся на гэтым раздарожжы і цені. Імпэрыя скончылася. Караляўства з табою!

[ ]

Перайсьці праз дождж, праз сьнег, праз золь, праз слоту, праз вілгаць сутоньня, праз плац, праз вуліцу, перайсьці праз лівень, праз літву, праз расквальханыя водбліскі ліхтара, праз чорны брук, праз расталы горад, праз вынетраныя завулкі, праз сны памерлых, праз зьніклыя словы, праз нямыя імёны, праз цёплы прымарожаны воск прадмесьцяў, праз рэчку, праз мост, — як наканавана.

Перайсьці праз плац, вынесены крыгаходам, праз астылае гета, праз попел, выбелены ветрам, перайсьці праз горад, дзе адна чара схаваная, другая разьлітая.

[ ]

Не, нікога.

Але я чую, як спыняецца воз сярод высушанага стэпу, як рыпяць колы, як фыркаюць коні. Бачу, як ты паварочваесься й апошні раз глядзіш назад. Вецер коле табе ў вочы. Пыліць убогая трава. Ціша вярэдзіць паднябеньне. Ты кажаш: "Едзем, ніхто ня кліча".

Ты памыліўся. Гэта клікаў я.

З кнігі «Вільня: Імя и Слова» (1993)

Пераклаў Сяргей Шупа

Гутарка пра Вільню з аўтарам гэтых словаў, а таксама два ягоныя эсэ былі надрукаваныя ў «Нашай Ніве» (№12, 1993)

Дзёньнік прыватнага чалавека

СЭЗОН ПАВЕТРАНЫХ ШАРОЎ

Сяргей Дубовец

Ёсьць здарэньні, якія ня можна ўсьвядоміць. Мы іх толькі апісваем. Гэта як апісальны пераклад. Слова "вырай" выпроствае істоту з ног да галавы, як бы вырастае ў табе, яно стала часткай твае сутнасьці. Па-расейску яго можна перакласьці толькі апісальна: "теплые края, перелетные птицы, время отлета".

Вайдас Даўніс загінуў у віленскім Нагорным парку на сьвяце паветраплаваньня. Ён не пасьпеў забрацца ў кошык, калі шар сарваўся зь месца. Ён толькі зачапіўся і вісеў на руках. Калі вышыня стала ўжо невыратоўная, за сто мэтраў, калега схапіў яго за куртку. Вайдас адпусьціў рукі й высьлізнуў з адзежы. Засталася ў яго пяцёра дзяцей.

Так выглядае "апісальны пераклад" таго, што здарылася ўлетку, але што не даецца ўсьведамленьню. Нехта назваў ягоную сьмерць недарэчнай, нехта — арыстычнай. Што да мяне, дык я так і не паверыў. І не таму, што ня быў тады ў парку. Проста бываюць рэчы, усьведамляць якія няма ані сэнсу, ані тым больш жаданьня. Адразу пачынаеш разважаць: хто гэтым усім кіруе? А такія развагі нічога не вырашаюць.

Мусіць добра быць акуратным католікам літоўцам. Яны ведаюць, дзе адпачнуць, а дзе прыбыло, скуды мы ўсе йдзем. А я не ведаю. І што не кажы, гэтае няведаньне — маё. Я ведаю, што ніколі ня буду верыць. Мае прост[illegible] віўтуальна, бліцам адзінаеся нейкая здольнасьць. Як бы гора стаў бачыць чуць рукацца [illegible] няма.

На саракавы дзень пасьля гібелі Даўніса нас, супрацоўнікаў «НН», запрасілі ў віленскую малую залю Барока на вечар памяці нашага калегі й раўналетка. У Літве Даўніс займаўся прыблізна тым, чым мы займаемся ў Беларусі — пісаў і выдаваў літаратуру. Нехта назваў яго домам культуры ў адной асобе. А філёзаф Шлегерыс сказаў, што сьмерць Даўніса на працёртым палатне сучаснай літоўскай культуры сталася вялізнаю дзіркай, і яго няма кім замяніць.

Мы слухалі Баха, і кожны напоўна думаў пра чалавека на маленечкім здымку, які стаяў на аргане.

Даўніс быў зьвязам аднаўленае «НН» зь Літвою, зь літоўшчынай. Як для мяне, дык — самы трывалы й надзейны зьвяз, стары сябра. Мне заўсёды здавалася, што я пачуваю сябе зь ім як крыху больш гарачай пароды чалавек, гэткі "парывісты славянін", Міця Карамазаў. Як гэта расглумачыць?.. Больш шырокія і нязграбныя рухі й думкі... Гэтага нельга было схаваць ці ўтаймаваць, бо гэта ў крыві. У ягонай і ў маёй.

Але зараз я злавіў сябе на думцы, што, трапляючы ў асяродзьдзе маіх маскоўскіх калегаў, я заўсёды пачуваюся зь імі ня кім іншым, а менавіта Даўнісом. І ўжо не магу ані адкрыцца, ані ўзбудзіцца болей, чым дадзена. І гэта ўжо яны пачуваюцца з мною Міцямі Карамазавымі. А я — Даўніс. І калі яго сапраўды больш няма, то гэта ад яго ўва мне і застанецца назаўсёды. Нават калі я ня буду ведаць, як гэта назваць.

Старыя сябры не паміраюць. Яны, як сваякі й блізкія людзі, уваходзяць у нас саміх і застаюцца там, і ўжо разам з намі ўваходзяць у іншых. Магчыма, так памнажаецца сьвет...

[ ]

Дзіўна, што з усіх маіх апісаньняў мінулага сэзону ягонымі знакамі засталіся словы "неўразумелая сьмерць" і "паветраны шар". Яны ўвесь час спалучаюцца між сабою (як і ў прыкладзе з амэрыканскімі падарожнікамі, якіх зьбілі над Беларусяй), надаючы ўсяму, што адбываецца, нейкі камічна-трагічны зьмест. Што можа быць лепшаю антытэзаю сьмерці, чым паветраны шар? Ніхто й блізка ня думаў, што ў нас будуць забіваць амэрыканскіх спартоўцаў. Ніхто й блізка не дапускаў, што можа памерці Барыс Сачанка.

Пасьля такога здарэньня, якое зноў ня можна ўсьвядоміць, пачынаеш шукаць вачыма наўкола — а хто ж застаўся? Да каго яшчэ можна прыйсьці табе, ці то леваму, ці то праваму — любому, і хто б не выстаўляўся перад табой уласнай пэрсонай, а думаў, як з тваіх жаданьняў ні рабіць толк. Сачанка не павучаў, а даваў зразумець...

Я пачынаю новае апісаньне, хоць сэнс ня ў гэтым. Сэнс у тым — для мяне асабіста — што гэта быў адзіны чалавек з старэйшага пакаленьня, зь якім мяне не лучыла нічога, акрамя мовы. І нічога, акрамя мовы, не было істотнае ў гэтай лучнасьці. Ані там характар, ані рэгаліі, ані ўзрост з досьведам. Магчыма, таму Барыс Сачанка быў для мяне сябрам? Бо адное мовы было дастаткова, каб зьявілася патрэба гаварыць, сустракацца, даваць і атрымліваць пачуцьцё адзінства, надзейнасьці, жыцьцёвасьці такіх [illegible] у кніжках думак.

[illegible] старэйшых [illegible] было прабіцца. Гаворыш, а нейкае единасьці табе не перадаецца. Можа быць, маё пакаленьне так доўга бурапенілася й бурапеніць дагэтуль, што дагэтуль яно як бы не прызнае, не прыняла, і цяпер ужо будзе прызнаваць толькі беларусы[illegible] парадкам. Ня стану даплукваць, [illegible] стварэйшых цэлых. Магчыма, можна пра гэта гаварыць і гаварыць толькі дзеля таго, што у Барыса Сачанкі слова камічнасьці не было. Як-небудзь зайшлы студэнтоў да [illegible] пачатніка [illegible] сустракаў на гэтай перахатуры афіцыёзнага жыцьця поўнае разуменьне сваіх беларускіх ідэй, марау [illegible]. Яны, што нават студэнты пасьля гэтага выходзяць у людзі без страты сваіх перакананьняў і прынцыпаў. Бо тут звыходзіцца такі ўзяўх, [illegible] такое было магчыма.

Нічога ня буду казаць пра "дзірку ў працёртым палатне культуры". Сьмерць Сачанкі на прыгожыя словы. Але гэтая прыгажосьць дзеля сутцяшэньня сама ведае, што не суцешыць. Бо замены Сачанку — ні ў якой яго іпастасі — няма.

[ ]

І я вяртаюся ў Літву, каб распавесьці пра яшчэ адзін [illegible] шар гэтага сэзону.

Літва, нібы адмыслова дзеля Беларусі, стварае хрэстаматыйныя ілюстрацыі — узоры бытту нацыянальнай дзяржавы. Літва — выдатніца ў школе постсавецкіх народаў, акуратная й старанная, прагная да вучобы, яна пераходзіць з клясы ў клясу, павялічваючы адлегласьць ад тро[йч]ніцы Беларусі, — як тая прагульвае ўрокі, як прагульвае іх неахайная дзяўчынка ў запэцканай школьнай форме — прагульвае не дзеля кіно ці нейкіх іншых забаваў, а дзеля самога прагульваньня. І гэтаксама як дзяўчынка-троечніца Беларусь недалюбвае Літву, пазьбягае гэтай стараньніцы, якая марыць паступіць ва ўнівэрсытэт аб'яднанай Эўропы, бо сама Беларусь ня марыць ні пра што.

Нашая [illegible] у мінуўшчыне.

У музэі бурштыну ў Палангэ [illegible] парадак. Бурштынавая нацыя стварыла музэй пра ўвесь бурштынавы сьвет — Амэрыка, Афрыка, Сібір... Літоўцы ведаюць, чым могуць уразіць, бяруць. Баскетбол, бокс, бурштын... А знаходзіцца музэй у добра адрэстаўраваным палацы графа Фелікса Тышкевіча (з "вашых", лагойскіх Тышкевічаў). У мэмарыяльным пакоі графа кае сям'і сярод здымкаў [illegible] рэчаў старажытны патэфон, прайграючы душу й будзячы генную памяць, выконвае паланэз Агінскага. Таго самага Агінскага, чый падобны палац у Залесьсі каля Смаргоні занядбаны ў [illegible].

Адзін лёс — [illegible] Быкава [illegible] "Развітаньне з радзімай". А вось у палацаў у іхных лёс розны. Калісьці пад наступам узбуджанага люмпену гэтыя пакідалі край. А ці куды ж без зайздрасьці? Цяпер мы маем [illegible] зь люмпену.

Калі ў верасьні ў Вільні кукалаўскі тэатр паказваў сваю «Ідылію», там была знакавая сцэна, калі дваранства пакідае Беларусь. Заля здранцьвела. У мёртвай цішыні пачуліся гукі паланэзу. Зразумела, што гэта быў паланэз Агінскага. Дэкарацыі на сцэне ператвараюцца ў... паветраны шар і ў кошык, куды пасяліліся ідылічныя паны. Усё неверагодна прыгожае — аж мароз па скуры. (У гэтым выпадку прыгажосьць ня мела на мэце суцяшэньня і таму выклікала ня роспач, а "праведны гнеў".) Ідылія скончылася. Паны ўзьняліся. А хто ж застаўся?

Перад палацам Тышкевіча ў Палангэ стаіць скульптура Міласэрнага. Ягоныя рукі раскрытыя, нібы абдымаюць увесь гэты край. Тут — ягоная краіна, ягоныя людзі, ягоны музэй бурштыну. За Тышкевічавым паркам чуваць, як шуміць цёплае мора...

Што мяне захапляе у хрысьціянстве? Глыбіня пачуцьцяў. Але з другога боку, я заўсёды адчуваў перад хрысьціянствам страх. Бо я заўсёды баяуся пакласьці ўсё на адну шалю. Паставіць усе чалавечыя дачыненьні на адну карту — карту любові...

Амос Оз. Сьмерць гаху ня мае. Старонка **20**

НАША НІВА

... Рэстаран уладкавауся над самаи Іст-Рывэр, паміж двума мастамі з гірляндамі блакітных лямпачак, якія глядзеліся неяк правінцыйна і нараджалі ў нецьвярозай душы тугу па Бацькаўшчыне

Уладзімер Арлоў. Занатоўкі з падарожжа у Злучаных Штатах Амэрыкі — на старонцы **24**

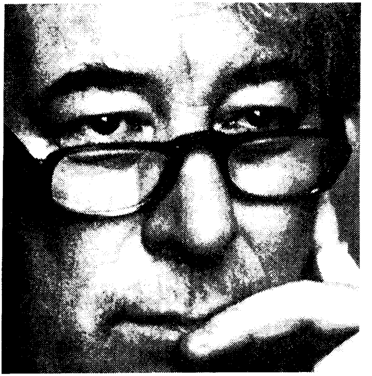

Шэймас Хіні, які атрымаў Нобэлеўскую прэмію 1995 году ў галіне літаратуры

Шэймас Хіні

1
Звычайна ён піў сам з сабою,
Шурпатым вялікім пальцам,
Паказваў на верхнюю паліцу,
Каб налілі яшчэ адзін ром
З чорнай парэчкай — навошта
Без патрэбы падаваць голас
Або на хаду замаўляў куфаль ці мпага,
Імітуючы жэстам, як дастаюць корак;
А калі зачынялі, выходзіў
У сваіх рыбацкіх ботах і кепцы
У непраглядную цемру дажджу
Работнік бяз працы.
Пэўны ў сабе й хітраваты
Няўклюдна тактоўны,
Рыбацкае пільнае вока
І чуйная спіна

Ён ніяк ня мог зразумець
Майго другога жыцьця.
Часам, седзячы каля стойкі,
Заўзята пачыруючы з пажом
Над тытунёвым брыкетам,
У перапынку між чаркамі,
Ён заводзіў размову пра вершы
Нам бывала добра ўдвох.
Баючыся падацца паблажлівым
Я спрабаваў неўпрыкмет
Перавесьці гаворку на вугроў
Або на фурманскае рамяство
Або на дзецюкоў з ІРА.

Аднак мае хітрыкі
Ён адчуваў сьпінаю:
Яго разьнесла ў шматкі
Нападпітку
Надчас камэнданцкай гадзіны,
Праз тры ночы пасьля таго, як забілі
Тых трынаццаць чалавек у Дэры
СПЭЦНАЗ – БУЛЬБАШЫ 13:0
Было напісана на сьценах

У тую сераду,
Калі ўсе затаілі дыханьне

То быў дзень халодны
Золкай цішыні, узьвеяных ветрам
Стыхара й сутаны:
Абсыпаныя дажджом і кветкамі
Труна за труною
Выплывалі зь дзьвярэй
Поўнай людзьмі катэдры
Нібы кветкі па ціхай рацэ.
Супольнае пахаваньне
Спавівала нас сваім палатном
Абгортвала і стуляла.

Ніхто не магло ніколі
Утрымаць яго ў хаце
Як бы ні пагражалі ў тэлефоне,
Якія б чорныя сьцягі ні вывешвалі
Я бачу яго, як ён азірнуўся на выбух
Раскаяньне й страх, зьмяшаныя
На яшчэ пазнавальным твары

"Вось ты, як лічыцца,
Адукаваны чалавек, — я чую
Як ён пытаецца ў мяне, — Ану,
разгадай мне гэтую вар'яцкую загадку"

3
Я спазьніўся на пахаваньне
Раніцой таго дня
Мяне ўзялі на ягонае судна,
Вінт вуркатаў, месячы ў белі
Лёныя воды пад кілем,
Я каштаваў зь ім свабоду
Вось так адарвацца ад дна
Плюнуць на ўлоў, і ўсьміхацца
Намацаўшы рытм, які нясе цябе
Міль за міляй,
У твае патаемнае месца
Недзе там, далёка, за небакраем

Прывід, што на сьвітанку,
Брыдзе праз дажджлівую цемрадзь
Спытайся ў мяне зноў.

Пераклау з ангельскаи BKZ

Раман пра зьдзіўленьне

Амстэрдам

Адам Глёбус

А-а-а... Ну вядома, пра зьдзіўленьне, пра сустрэчу зь дзівам, пра шырока раскрытыя вочы. Слухай.

Ну, што можа зьдзівіць больш за сузіраньне? Паводле розных тэорыяў верагоднасьці, такога быць ня можа, таму што ня можа быць. А яно ёсьць! Яно, дзіва, існуе.

Вось у самалёце «Менск-Варшава» нахіляюся да сьцюардэсы — стройнай, насаджанай навеглянай праўдзіцы. Я гатуюся, каб прачытаць яе прозьвішча на цэтліку, што нечаканена, прышпілены да форменнага пінжака. А яна адхіляецца, сьцюардэса ня ведае пра мой кепскі зрок. У яе ўзьніклі іншыя думкі пра мой нахіл, але чужыя думкі я не зьбіраюся рассакрэчваць. Кожнаму сваё. А тутака раз, і дзіва сапраўднае: ні кожнаму сваё прозьвішча, а адно на дваіх чужых людзей. Ня верыш? Можаш у майго брата перапытаць, ён таксама бачыў на сьцюардэсавай картцы роднае прозьвішча. Брат нават ёй сказаў, пра агульнае прозьвішча. Дзяўчына зaружавелася. Любота, калі дзяўчаты чырванеюць. Ружовасьць на шчоках вельмі прыгожая прыкмета, пяшчотнае сэксу і сораму, як узбуджанасьці. Як і драпіны, пакінутыя на дзявочых руках кацінымі кіпцюрамі, я таксама зачэпваю да любоўных адзнакаў. У сьцюардэсы былі падрапаныя рукі, і мне зрабілася сумна ад выгляду зялёных пісягоў і ад успамінаў.

Я згадаў сваю котку, тоўстую кацяру на мянушку Плюс. Проста, калі яна куплялася за тры рублі на кірмашы, дык была маленечкім чорным кацянём з слаба вызначанымі полавымі прыкметамі. А калі кацянё падрасло, дык аформілася коткаю, а вось мужчынская мянушка засталася. Якая ў рэшце рэшт розьніца? Для мяне як гаспадара аніякай прынцыповасьці няма, ці котка на кілімах ходзіць, ці кот. Гэта для жывёлы была прадвызначаная розьніца, і Плюс скокнула з гаўбца на сакавіцкі сьнег, яна палядзела зь пятага паверху ў начную цямрэчу на пошукі ката-спакусьніка. Плюс някуды ні прыгамілілася й зламала заднюю лапу. Дзесяць дзён праляжала мая чорная злосная котачка на кілме ў пярэдняй і адлежвала. Толькі гладзіць сябе больш нікому ніколі не дазваляла. Плюс зрабілася аскеткаю, і ў значна большай ступені, чым можна падумаць. Бо пашую Плюс мая пешча па жончынаму даручэньню знасіла пад пахаю ў вэтэрынарную лякарню. Там котка пакінула свой параджальны орган. Вэтэрынар як бы ўзаконіў бясполавасьць жывёлы. Плюс зрабілася ніякага роду, і вясновае скавытаньне спакусьнікаў болей не кранала яе маленькую драпежную душу.

А вось паводзіны суседзкай кудлатай коткі страшэнна раздражнялі Плюс. Бясполая істота нападала на гаўбцы на чужынку, у неба вяцела поўсьць. Чужынка ўцякала на свой гаўбец, дзерлася на сьцяне й зачапляла на дзьвюх вяровачках для сушкі бялізны. Котка вісела на вяровачках, пакуль на гаўбец не выходзіў гаспадар і не прагоніў Плюс, якая сычэла на вугравага хлопца, як агрэсія зьмяя. Толькі вугравага суседа не баяўся ні сычэньня, ні ўзьнятай дыбарам поўсьці. Ён спакойненька браў сваю котку на рукі й сыходзіў. Са мною сусед ніколі не вітаўся. Чаму? Ня ведаю. Праўда, і я зь ім не вітаўся, больш за тое, я рабіў выгляд, што ні яго, ні ягонае кудлатае коткі наогул не існуе ў прыродзе, і таму й праблемаў нуль. Пра чортаў нуль я прыдумаў пазьней, калі Плюс прапала. Я шукаў, шукаў, шукаў. Пад канапамі, за пліто́ю, за ваннаю, на шафах, на буфэце, на калідоры, пад гаўбцом, у сутарэньнях, у суседніх дварах. Клікаў: "Плюс, Плюс, Плюс... Котачка мая... Плюс, Плюс, Плюс..." Нуль. Усе мае, жончыны й дочкіны пошукі, сплюсаваныя разам, далі нуль, пусты, як вечнасьць. Плюс прапала назаўсёды. Я ня буду нагаворваць на суседа й ягоную котку, што спакойненька гуляе на

Працяг — на старонцы 18

Перад мінным полем

Ліст зь Бялграду пра сяброўства

Ёвіца Ачын

Магчыма, нашае існаваньне у часе зьмяняе кірунак, або скончацца ранейшая прастора гісторыі. Шкада слоў, каб казаць, якое разнастайнае багацьце нашага жыцьця змарнела на працягу апошніх гадоў. Здаецца, наша жыцьцё пакінула рэальны час. Усё, што з намі адбываецца, злачынствы й тэрор, мы ўспрымаем як гіпэррэальнасьць, якая нас не датычыць, нават тады, калі мы ахвяры. Гэты, на маю думку, катастрафічны паварот напэўна можна было прадбачыць, але ягоныя наступствы былі і ўсё яшчэ застаюцца непрадказальнымі. Магчыма, гэты паварот быў запраграмаваны, быў проста неабходны нам як палюбляемы наркотык, што дазваляў выпрабаваць пераход з рэчаіснасьці ў нерэчаіснасьць. З той самай хвіліны, калі быў выпайдзены выключальнік, што аддзяляў ілюзіі й рэчаіснасьць, (яго ў нас адразу й забралі, зрабілі недаступным), а жыцьцёвыя пераходы паміж іншым і мною былі абарваныя, была ўстаноўленая аўтаматызацыя выбранага або выкліканага канфлікту. І хоць некаму й здавалася, што гэта ня мае асабіста зь ім ніякае сувязі, дастаткова зірнуць у прорву, якая адкрываецца разам з наркай, і распазнаць сярод непрадчуваных наступстваў таксама й сваю асабістую далёкасяжную паразу, якая б'е па тварах, пазбаўляе асабовасьці й робіць сумнеўнымі ўсе будучыя зносіны зь іншым.

Зносіны зь іншым цяпер зноў падазроныя, яны ўважаюцца за здраду тоеснасьці. Яны адзіна магчымыя хіба як захоп, падпарадкаваньне й зьнішчэньне іншага. Разам з гэтым імкненьне падтрымваць і захоўваць якасьці й разнастайную плённасьць у жыцьці чалавека, выраз найбольшае прагі кантактаў зь іншым, імкненьне, зразумелае як творчасьць і адкрыцьцё, па збаўленае жыцьцёвай сілы з-за сумневу й недаверу. Магчыма, сумнеў, пра які йдзе гаворка, існаваў заўсёды й ніколі цалкам не згасаў, хоць пад пытаньне ставілася яго мэтафізычная правамоцнасьць. Аднак нягледзячы на тое, ці ён існаваў у гісторыі заўсёды, ці прымаўся моўчкі, выступаў пад маскай, ці проста быў калісьці зьліквідаваны, каб потым зноў адрадзіцца — застаецца фактам, што хоць мы зусім гэтага не хацелі, жыцьцё нашае падпала выпрабаваньню.

Паразы, пра якую кажу — а я адчуваю яе перадусім як асабістую й індывідуальную — я ня здолею ніякім чынам апісаць ці выказаць. Яна ў маім выпадку — мэлянхолія самой сілы апісаньня, мэдытацыі й выказваньня. Калі я толькі захачу сёньня штосьці сказаць, я зьнываюся зь ею твар у твар, змагаюся за тое, каб дасягнуць неабходнага ўзнаўленьня, каб сябе — і яе таксама — вырваць з аўтаматызацыі прыцягненьня сьмерці, якая тую мэлянхолію спарадзіла й мацуе. Але яе перашкоды — гэта аблудныя сьцежкі напраўкі, якія нікуды не вядуць, а толькі падаўжаюць канец, нечакана адкрываючы перад намі яго страшнае, гэвінонае пекла, складзенае з паўтарэньняў.

Паддадзены выпрабаваньню давер да іншага згубіўся, а разам зь ім быў страчаны давер да самога сябе. Чаму и каму можна цяпер паверыць? Гэты струс мае характар эпідэміі Мы знаходзімся перад мінным полем, дакумэнтацыя якога недзе згубілася...

Вера у іншага? Паддадзены выпрабаваньню насеньнай віны, распаленай нянавісьці, зробленых злачынстваў давер да іншага згубіўся, а разам зь ім быў страчаны давер да самога сябе. Чаму й каму можна цяпер паверыць? Гэты струс мае характар эпідэміі. Мы знаходзімся перад мінным полем, дакумэнтацыя якога недзе згубілася. Ёсьць толькі асобныя лісткі з запісамі аб родзе мін або іх размяшчэньні. Гэтае параўнаньне — штосьці большае чым параўнаньне, таму што якраз сам: мы, закладаючы будучыя камунікацыі, павінны будзем сапраўды размінёўваць небясьпечныя палі.

Вяртаньне даверу да іншага, пры захаваньні ўласнай свабоды ва ўсіх яе вырашальных пастацях, — вось стаўка ў навязанай сяброўскай перапісцы. Гэты ўклад, магчыма, у гісторыі невынікова, магчыма, не гарантуе нічога вялікага, але ён дапамагае перахварэць асабістую паразу, дазваляе над прорвай таго, што страчана, выказаць уласнае аблічча, гатовае да зьвяртаньня, даваньня й прыйманьня. Пагружаны ў мэлянхолію, я ўсьвядоміў сабе, скуль прыйшло мне на думку гаварыць аб сяброўстве, калі на пачатку студзеня 1994 году мяне запрасілі ў Любляну для ўдзелу ў працы адной альтэрнатыўнай групы. Гэтарка закладае пэўныя перадумовы сяброўства. Францускі мысьляр Жак Дэрыда два гады таму як адну з тэмаў дзьвюх сваіх бялградзкіх лекцый выбраў праблему палітыкі сяброўства. Гэта быў апасродкаваны, але этычны выбар. Сваё ж рашэньне я ўважаю за неабходнасьць з роду палітыкі разнастайнасьці, якая захоўвае жыцьцё ад непазьбежнай дэструкцыі і сьмерці, ад варожых параваньняў зь іншым.

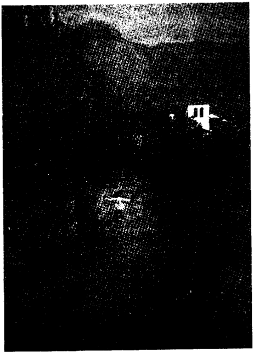

Сяброўская перапіска захоўвае перапіску зь сяброўствам, нават калі сяброў няма.

Славутая, шматразова цытаваная й камэнтаваная апастрофа, прыпісваная Арыстоцелю "О, сябры мае, няма ніводнага сябра", сэнс якой як быццам самазьнішчаецца, выклікала рэпліку Фрыдрыха Ніцшэ. Пасьля раздзелу «Аб сябрах» у «Чалавечым, надта чалавечым» тую апастрафаваную апастрофу прамаўляе мудрэц у хвіліну сьмерці. Гэта да нас ён зьвяртаецца, паміраючы. Як грэкі, ён разумее й прамаўляе слова сябра з сэмантычнага поля слоў *philia* і *homonoia*, на якім у тым самым руху злучаюцца сяброўства, пазнаньне й сьмерць. Апастрофа ў Ніцшэ перавернутая, яна нібы заклікае да агаленьня скампрамэтаваных элемэнтаў хрысьціянскага разуменьня бліжняга як заложніка, асновы пошуку тоеснасьці й падабенства. "Непрыяцелі, няма ніводнага непрыяцеля". Ці праз гэта яна загадзя пачынае разбураць падставу, на якую абапіраецца палітыка зь яе заўсёды адкрытай магчымасьцю рэальнай вайны і ўжываньня фізычнай сілы? Мы як бы стаім перад заклікам, каб у вызначэньні "сябра" парваць з выключна палітычнай логікай, згодна зь якой канструюецца адрозьненьне "сябра-нясябра". Але хто з нас кажа: "Непрыяцелі, няма ніводнага непрыяцеля"?

Ніцшэ будуе нечаканую апазыцыю, якая, магчыма, павінна замяніць апазыцыю "прыяцель — непрыяцель". Заклік паказвае кірунак — перавернутая апастрофа адрасаваная — жывому шаленцу. Паміраючай мудрасьці супрацьпастаўляецца жывое шаленства. Іронія ў гэтым выпадку балючая, што ня мусіць аднак зьмяняць яе лекавай моцы. Таксама як гэтай моцы нішто не гарантуе, нават наш сяброўскі давер.

О, сябры мае, дзе вы, чым вы сталі, ці існуе яшчэ сяброўства зь іншым, у тым ліку і з чужаземцам?! Такія пытаньні праклятыя, нават

Амстэрдам

Працяг з старонкі 17

маім гаўбцы. Я скажу толькі іншае: амаль паўгода на маіх руках няма лілёвых пісягоў ад капіных кіпцяў, такіх жудасна жывапісных драпінак, якія былі у сьцюардэсы з маім родным прозьвішчам, што паслужліва ўсьміхалася на борце самалёта «Менск — Варшава».

У польскай сталіцы я заўсёды транзытнік як на станцыях Баранавічы, Ворша й Дно. Таму нічога дзіўнага ў Варшаве ня бачыў, толькі чуў — прыемны жаночы голас у мужчынскай прыбіральні. Я ціхенька выціраў вымытыя рукі папяровым ручнікам, калі з-пад столі на маё прычасанае цемя паліўся лагодны галасочак з паведамленьнямі, што трэба выбірацца з прыбіральні хутчэй, калі ёсьць жаданьне вылецець у Амстэрдам. Мільганула думка: прапанаваць вакзальным і паветраным службам рабіць абвесткі мужчынскім голасам, але я адкінуў прапанову разам з пакамечаным папяровым ручнікам — бо мужчынскі голас у жаночым ватэрклязэце — яшчэ большая недарэчнасьць.

О, гэтая прырода, зь яе падзелам палоў! О, гэтае паўсюднае штоімгненнае разьдзяленьне на чорнае й белае, на «інь» ды «ян». О, гэты фундамэнтальны выраз: "Пол гэта — лёс!" А я прыхільнік шэрага колеру, і мой час паміж папярэднім і наступным, паміж днём і ноччу — час шэрай гадзіны, час спакою і цішыні — час сталёвых штандараў і ціхіх размоў. Але жыцьцё не складзена з ланцуга сутонлівых нірванных імгненьняў. На жаль.

Намеры паспаць у самалёце «Варшава — Амстэрдам» скончыліся знаёмствам з суседам, які таксама спрабаваў заснуць і ня мог. Гэта быў ветлівы амстэрдамец польскага паходжаньня зь беларускім прозьвішчам Сакалоўскі. Ён служыў кансультантам пры міністры ўнутраных спраў Польшчы й дапамагаў у стварэньні на берагах Віслы паўнавартаснай, узброенай кампутарамі й пісталетамі сацыяльнай паліцыі. Ва ўнутраных дзяржаўных справах я зусім недасьведчаны прафан. Таму гутарка перавялася на пабытовы ўзровень. Што колькі каштуе у слынным Амстэрдаме? Кошты вялікія. Нідэрляндзкі гульдэн роўны зь нямецкаю маркаю. Знаёмствы з кансультантамі бясспрэчна карысныя. Разьвіталіся мы цёпла, сардэчна, інтэлігентна. Але памылка была зробленая: я не спытаў пра выйсьце з аэрапорту.

Амстэрдамскі аэравакзал досыць вялікі, ну і крамы прывабныя, люстраныя, танныя. Каб выйсьці з аэрапорту, давялося спусьціцца на эскалятары ў пусты, цалкам бязьлюдны хол. Ні душы. Ні чэргаў, ні мытнікаў, ні тых, хто чакае, ні тых, хто сустракае. Нікога. Пустэльна. Сьцюдзёны бляск турнікетаў. Гэта насьцярожыла й зьбіла з тропу. Я з братам зрабіў яшчэ адно кола гонару па аэравакзалу, каб потым вярнуцца ў той самы бязьлюдны хол і падыйсьці да турнікетаў. У момант з бакавых дзьвярэй выскачыў гнуткі чакалядны мурын, каб ружовымі падушачкамі доўгіх пальцаў выхапіць мой пашпарт і, зірнуўшы ў вочы фотакарткі, прапэчатаць візу краін БэНіЛюкс. Тое самае адбылося з братавым дакумэнтам, і праз імгненьне мае лёгкія прагна ўцягвалі начное вільготнае паветра Нідэрляндаў.

У гатэль мяне везла, канешне, таксоўка. Можна было на аўтобусе ці электрычцы — што таньней. Але калі ты ў Амстэрдаме й для цябе замоўлены нумар у пяцізоркавым гатэлі «Краснапольскі», дык мусіш ехаць на таксі, бо швэйцар цябе не зразумее, хоць і ўмее вітацца на ўсіх больш-менш вядомых у сьвеце мовах. Дарэчы, калі хочаш ведаць, таксоўкі лётаюць у Амстэрдаме з хуткасьцю сто дваццаць кілямэтраў у гадзіну. Так што начным незнаёмым горадам я любаваўся праз таксовачнае шкло зусім нядоўга.

Мне больш спадабалася любавацца пляцам Дам праз вакно гатэльнага нумару тры тысячы трыццаць тры. Вакно выходзіла на каралеўскі палац, той самы велічны палац, у якім павінна жыць каралева Нідэрляндаў. Толькі Яе Вялікасьці там не было. Ніводнага разу мне не давялося пабачыць, каб туды заходзіла каранаваная асоба. Зрэшты, на маіх вачах у шыкоўны, з рабрыстым купалам і стройнымі пілястрамі, эўрапейскі палац ніхто не заходзіў. А з надыходам паўночнай золкай цемры на ўсім шматваконным фасадзе загаралася толькі адно вакенца, нехта, пэўна, гоўсты ахоўнік, глядзеў тэлевізар.

Мне ж глядзець, хай сабе й трыццаць тэлепраграмаў, зусім не захацелася. Які, ёмаё, тэлевізар, калі ты самым натуральным чынам у Амстэрдаме? І можна спакойненька выйсьці на пляц Дам, што азначае не асобаў жаночага лёсу, а дамбы, канструкцыі для затрымкі вады, дзеля засьцярогі мясцовасьці ад затапленьня. А выйшаўшы можна тут жа пачуць: "Кока, кока, гашыш?!" Амстэрдам — горад вольных, свабодных і не славянскіх нораваў. Хочаш какаін? Купляй, нюхай, кайфуй... Не жадаеш какаіну? Набывай гашыш, купляй анашу, ужывай алькаголь... Можаш з рук у мурына, на пляцы Дам, не адыходзячы ад гатэля «Краснапольскі» прыдбаць любы (бяз пацёку) кайф. А калі ты, як я, гідзісься вулічных гандляроў наркотыкамі, дык можаш з пляца Дам павярнуць на вуліцу Дамрак і рушыць у бок чыгуначнага вакзалу. Дамрак будзе зіхцець і пераліваць вітрыннаы бляск, а ты будзеш спакойна й самаўпэўнена ісьці й думаць: Вось іду па Амстэрдаму, проста, бязмэтна. Дзеля ўласнага лёгкага задавальненьня шпацырую сабе па вуліцы Дамрак. І ўсім прадаўцам кайфу зноў і зноў кажу: "Ноў і ноў". Мне і так выдатна.

Адно мне яўна назаляла: брудныя гандляры наркотыкамі. Пакуль дайшоў да вакзалу, у мяне ледзь галава не адкруцілася ад бясконцых "не".

У першы амстэрдамскі вечар мне цалкам хапіла кароценькага шпацыру, каб сьмяротна стаміцца і, праглынуўшы гарачую канапку ў «Макдональдзе», вярнуцца ў гатэль і заснуць, каб прысьніць эратычны сон...

Нібыта прыехаў я не ў сталіцу Нідэрляндаў, а ў горад на рэчцы Прыпяці, слынны Мазыр, да сваёй даўно пакінутай жанчыны Тамары. Яна сустрэла мяне на аўтобусным прыпынку. Стаяла жахлівая сьпёка, і Тамара скардзілася, што доўга чакала й стамілася ад гарачыні, а я чамусьці не захацеў ісьці да яе дамоў, каб у цяньку папалуднаваць, а загадаў цягнуцца на будоўлю, дзе Тамара зрабіла мазаічнае пано. Мая жанчына мела мастацкую адукацыю й выкладала з каляровых каменьчыкаў постаці будаўнікоў лепшай, сьвятлейшай, справядлівай будучыні. Толькі ў дадатак да самавітай адукацыі Тамара мела наравісты характар і мужчынскую, жывёльную, казіную ўпартасьць. Паказваць пано яна адмовілася. І мы як бывае ў сьне вокамгненна апынуліся у

гады, калі іх задае не паэт. Яны як сьмяротная рана, што сьцікае крывёю. Вось як магла б і мусіла гучаць апастрофа пасьля Арыстоцеля й Ніцшэ... Такою хацела б быць мая сяброўская паэтыка... Маё запрашэньне да перапіскі, да пэўнага досьведу сяброўства. Досьведу, вылучанага да гэтага часу зь філязафічных і палітычных, а гэта значыць і з нацыяналізаваных, канфэсіяналізаваных і сэксуалізаваных кананічных мэдытацыяў, інтэрпрэтацыяў і камунікацыйных мадэляў

... Умовай сяброўства есьць незалежнасьць. Мы сябруем з іншым, вызваленыя ад усіх повязяў. Тут няма чаго больш выракацца. Мы ўжо зрабілі гэта ў хвіліну, калі нарадзілася сяброўства...

Калі ня што іншае, дык уласна праблема працягу мысьленьня сяброўства, разам з усімі палітыкамі, якія прыпісваюцца паняцьцю сяброўства, пачынаючы ад грэцкага разуменьня аж да хрысьціянскага, ад дэмакратычнай канцэпцыі да рэвалюцыйнай, прыводзіць да сытуацыі перабольшанае блізкасьці, якая ўжо не дазваляе нам убачыць, з чым ці з кім гэта мы так блізка. Мы мусім памятаць пра некаторыя перадумовы дыялектыкі: мысьленьне пра нешта закладае зьнікненьне у працэсе мысьленьня таго, што мысьліцца. У рэшце рэшт сяброўства ня можа быць толькі прадметам якогась мысьленьня, асабліва калі рэальны досьвед сяброўства будзе паддадзены найвялікшаму выпрабаваньню якое па сутнасьці ёсьць крыніцай сяброўства выпрабаваньню сьмерці. Нам патрэбны нехта, хто правядзе нас у сьмерць, каб пайсьці ў сьмерць, сам ужо без жыцьця. З мэтафізычнага мысьленьня вынікае, што найглыбейшага сутыкненьня зь нейкім суб'ектам мы дасягаем тады калі ім валодаем. Парадаксальная непадатнасьць сяброўства мысьленьню палягае на сутнасьці ў тым, што сяброўства находзіць з досьведу абсалютнага пазбаўленьня, калі любая ўласнасьць і валоданьне страчваюць сілу. Гэта ня толькі выračэньне, гэта не аскеза, у аснове якой ляжыць давер да вышэйшай істоты – да бясьпамяцтва. Выračэньне ў досьведзе сяброўства не выступае нават як цнота (у якой заўгодна вэрсіі, грэцкай або хрысьціянскай), да якой мы імкнемся й якое урэшце дасягаем як узнагароды за нашу працу, аддаласьць і волю. Тут няма ніякага рэлігійнага сэнсу

Умовай сяброўства ёсьць незалежнасьць. Мы сябруем з іншым, вызваленыя ад усіх повязяў. Тут няма чаго больш выракацца. Мы ўжо зрабілі гэта ў хвіліну, калі нарадзілася сяброўства, у акце, для якога мы ня знойдзем ніводнае аналёгіі ў прызнаных дагэтуль структурызацыях праўды сьвету. Няма тут таксама й ахвяры, прыношанай заўсёды за кагосьці або за штосьці; за кагосьці, з кім мы становімся блізкія таму, што ад пачатку адчуваем яго як бліжняга, альбо штосьці, чаму мы гатовыя аддацца дарэшты як апошняй вартасьці, каб нарэшце ўзьнесьці яе на трон. Іншы або іншае можа быць далёка, затопленае ў самоце, у сваім выключэньні зь любой жывой супольнасьці, таксама, як гэта можа адбывацца з намі. Блізкасьць здалёку, пра якую гаворыць Ніцшэ ў «Заратустры», што зноў адбіваецца рэхам як "супольнасьць без супольнасьці" альбо "нэгатыўная супольнасьць", "непрызнаная супольнасьць", а значыць сяброўства паміж тымі, хто ня мае сяброў, – гэта рэфлекс згаданага вышэй досьведу. Перад сьмерцю мы ўсе аддаляемся ад сябе бясконца, мы блізкія сабе з усё большага аддаленьня. У выпадку Ніцшэ гэта было амаль прарочае прадчуваньне сьвету лягероў сьмерці. Карацей кажучы, ніводнае з грэцкіх або хрысьціянскіх патрабаваньняў ахвяры тут не выконваецца, бо дазвол, каб даль надалей была даляй, спрычыняе тое, што любая ахвяра траціць мэту. Адмаўленьне, даваньне, існаваньне й дар, усё, з чаго калісьці складалася ахвяра, цяпер, ва ўмовах найбольшых выпрабаваньняў чалавечага йснаваньня, аддзеленае ад ахвяры й патрабуе новага сэнсу як этычны чын. Разам з страчанымі багамі, разам зь зьнікненьнем іхных гарантыяў на правы розных гістарычных і структурных формаў супольнасьці, сяброўства становіцца свабодным дачыненьнем да іншых чалавечых істотаў, дачыненьнем, у якім адмаўляецца ахвяра (сяброўства ня можа быць падставай выпрабаваньня іншага або ягонага сяброўства, што прыводзіць да зьбядненьня або дэманізацыі, да нябеснага ці зямнога спараджэньня злачынства), бо інакш яно магло б стацца толькі алтаром у сьвеце лягероў. Пры чым інтэрпрэтацыі сяброўства, паклікаючыся на ахвяру, спрыяюць кананізацыі паняцьця, падмоўленага ўлучэньнем у грэцкія або хрысьціянскія схемы. Калі выйсьці за схемы – рэч у тым, каб жыць у сяброўстве, каб здабыць яго з забыцьця як згублены шанец, а разам зь ім мець нагоду да новага вяртаньня страчанай рэчаіснасьці нашага жыцьця.

Twórczosc 9 1995

ТВАР ІМПЭРЫІ

Уладзімер Пазьнеускі

Партрэт былой савецкай імпэрыі я набачыў увосень 93 году ў трамваі лініі нумар два, якая вядзе з цэнтру Львова на Лычакаў. У той дзень імпэрыя набыла аблічча вагонаважатай, зацылай тлушчам кабеціны ў мундуры якая нібы старшы лейтэнант у казарме муштравала пасажыраў праз увесь час паездкі. Яе гучны голас, узмоцнены дынамікам укручваўся ў мазгі, не дазваляў засяродзіцца на сваіх думках. Увайшоўшы ў трамвай, мы на нейкія поўгадзіны сталіся ўласнасьцю гэтай саракагадовай жанчыны, якая бесьперапынна навучала, рабіла заўвагі або давала ўказаньні

Ты, у жоўтай шапцы, так, я табе кажу, чаму не трымаесься за парэнчы? Ты што, першы раз на трамваі едзеш? Значыць зь дерэвні прыехаў. Яно й відно.

Вусны мажной кабеты не спачывалі ні хвіліны. Словы выляталі зь іх з кулямётнай хуткасьцю. Я заўважыў, што яна гаварыла па-расейску Узброеная вялізным зваротным люстэркам, яна няспынна пасьвіла нас вокам, тым часам як мы толькі ў рэдкія імгненьні маглі заўважыць яе пафарбаваныя валасы круглы твар, размаляваныя вусны і тлустыя палосы броваў. У гэтым архірасейскім у сваёй расейскасьці твары што прыгадваў порцыю пудынгу, вылучаліся чуйныя вочы. Блакітныя цені, пакладзеныя на павекі з гэткай самай шчодрасьцю, як і памада на вусны, здалёк выглядалі як незабудкі ў сьпірце. Падабраўшы нас на прыпынку як падазроных асобаў яна цяпер уволю зганяла на нас усе свае эмоцыі. У яе паводзінах было штосьці ад вартаўніка або канваіра Дзякуючы мундуру, яна адчувала сябе неаспрэчнай уладай. Не чапала яна толькі вайскоўцаў і міліцыянтаў.

Гражданін інвалід! Вас што прыклеілі да падлогі? Прайдзіце наперад. Што за людзі! Што за людзі!

Ты, цяжарная! Ня стой з жыватом на праходзе. Жывот як барабан. Можа шосты ці сёмы месяц. Толькі не кажы, што табе нехта выпадкова. Усе так кажуць.

І мы пачулі здаровы пралетарскі сьмех вагонаважатай, якая зараз жа знайшла сабе новую ахвяру. На вуліцы Лычакоўскай яна не спынілася на прыпынку, і нейкі старэчы голас пачаў нясьмела енчыць па-ўкраінску, што можа б усё ж спынілася, бо яму ужо восемдзесят і ў яго хворая нага. Надта ж цяжка вяртацца.

Там зашмат зьбіралася сесьці, – абарвала яна. А у мяне інструкцыі. А вы што, не чыталі, што рух на сьвежым паветры значыць здаровье? Какое безобразие

Не такое яно сьвежае сказаў стары.

Ніхто вас не ўпаўнаважваў крытыкаваць па лініі экалёгіі, – буркнула яна.

Я назіраў за паводзінамі пасажыраў, якіх абражала тая шнацелая кабеціна. Ніякага нэрвовага ціку на тварах Поўная абыякавасьць. У татальным мучаньні, як аўтаматы, яны выконвалі яе указаньні. Быў аднак у іхных паводзінах такі момант, калі на нейкую сэкунду, адчуваючы сябе вінаватымі, яны імкнуліся схавацца за плечы суседзяў. Схавацца, ня кідацца ў вочы ўладзе вось першы рэфлекс. Зьедлівыя зьдзекі гэтай бабішчы не рабілі ні на кога вялікага ўражаньня. Яс на, што ўлада мае права бо на тое яна і ўлада. І тады, у тым львоўскім трамваі, мне прыгадалася прагулянка па Арэнбургу у кампаніі Герхарда, аднаго расейскага пісьменьніка пачаткоўца. Памятаю, што абодва мы добра бавілі час у абдымках Бахуса. Рака Урал што цячэ праз горад, была мяжою кантынэнтаў. Калі нам абрыдала Азія, мы пешкі пераходзілі мост і гулялі ў Эўропе. Было гэта гадоў дваццаць таму

Адкуль у цябе такое дзіўнае імя? – спытаўся я ў Герхарда. І ямчэ па бацьку Адольфавіч?

– Я не расеец. З паволжскіх немцаў, значыць.

Герхарду я ўдзячны за кароткую лекцыю пра расейскую душу

Такая душа існуе. Але яна нібыта й ёсьць, а нібыта яе й няма. Расейская душа, ведаеш, зьяўляецца на хвіліну падчас гулянкі, калі на стале водачка і сялёдачка. У такія хвіліны шмат хто аддаў бы іншаму сваё сэрца на талерцы. А назаўтра бярэш расейскую душу, пакуеш яе ў мундур, ну, не адразу генэральскі, а, скажам, вакзальнага насільшчыка, і за адну хвіліну зьнікае ня толькі душа але часта нават і чалавек. Замест яго зьяўляецца скотіна. У сьвеце зашмат чыталі Дастаеўскага і лічаць, што расейская душа тое, ці то расейская душа гэтае. Гэта памылка. Існуе толькі душа імпэрыі. А імпэрыя ўсіх нас разглядае як закладнікаў. Яе геніяльнае вынаходзтва ў тым што кожнаму яна вызначыла дзьве папераменныя ролі вартаўніка й зэка. Імпэрыя можа нібы й зьнікнуць, але ўсё роўна яна несьмяротная, бо жыве ў кожным з нас.

Kresy, 2'1995

лесе дзе не было сьнёгу, а стаяла цяплынь і ціша, і можа было распрануцца й пазаймацца тым, чым захпляюцца ён і яна, калі вельмі кахаюць адно аднаго. Тамара ўзьняла спадніцу, легла на падасланы швэдар, разьвяла блакітныя сьцёгны й прашаптала: "Толькі давай хутчэй, я саромеюся ў лесе". Мне зусім не спадабалася абразьлівае "хутчэй", але я ня стаў удакладняць, наколькі моцна маёй жанчыне не падабаецца інтым у лесе. Я ўвайшоў у маленечкую мышыную адтуліну, каб хутчэй забыцца на ўвесь навакольны сьвет. І я забыўся. І апынуўся, так бывае ў сьне, у кватэры Тамарыных бацькоў. Я сядзеў на маленькай варэльні й з апэтытам еў дробныя, добра прасмажаныя катлеты. Тамара стаяла ў кутку зь белай вяроўкаю ў руцэ. На ёй быў адно празрысты халацік, пад якім тырчалі вялікія, поўныя малака грудзі, а там, дзе смочкі дакраналіся да тканіны, распаўзьліся дзьве вільготныя плямiны. "Зараз, даем катлеты і нацягну тваю вяроўку для сушкі пялюшак". Тамара не адказала, толькі ўздыхнула цяжка, як набожчыку, і сыйшла ў пакой да нашай трохтыднёвай дачкі. Дакаўтаўшы катлеты, у дзіцячы пакой прыцягнуўся і я. Тамара карміла Вольгу, а я глядзеў і зьдзіўляўся якія вялікія цыцкі парабіліся ў маёй жанчыны. Пакарміўшы, яна пачала спавіваць дзіця, і я спытаў: "Чаму ў нашае Вольгі ўвесь жывот вымазаны зялёнкаю". "А вось такія мастакі працуюць у мазырскай радзільні, ня могуць акуратна пафарбаваць пуп". Мы не засьмяяліся. Мы апынуліся ў Менску на Прывакзальным пляцы. Ішоў сьнег. Было дванаццаць гадзінаў ночы. "Мне трэба бегчы, інакш спазьнюся на цягнік". Я паспрабаваў быў утрымаць Тамару, але марна, яна вырвалася, і хуценька пабегла ў асьнежаную цемрадзь.

А прачнуўся я ў Амстэрдаме на пляцы Дам, на трэцім паверсе гатэля «Краснапольскі», у мяккім шырокім ложку. Нумар залівала цёплае жаўтаватае сьвятло, якім падсьвечваліся фасады будынкаў, каб начны горад не губляў урачыстасьці. Я сеў на ложку і ўтаропіўся на вялікі шкляны стол на якім красавалася залацістая лямпа. Стол і лямпа адбіваліся ў насьценным люстэрку й зіхацелі прыцішаным бляскам. Багацьце дадае ўпэўненасьці, але не дае весялосьці. Я маркоціўся, седзячы ў ложку найшыкоўнейшага эўрапейскага гатэля. Над маёй галавою вісела квадратная карціна, вышытая залатымі ніткамі і ўпрыгожаная штучнымі пэрлінкамі. Такі зграбны акуратны жаночы палавічок, выштукаваны ўмелымі рукамі й прымацаваны да сьцяны. Сумна. Я паваloкся ў душ і гарачай вадою спрабаваў змыць маркотны настрой, і змыў.

Напіўшыся гарачае кавы, я расштурхаў брата, і мы рушылі ў ранішні Амстэрдам. Ягоныя срэбныя туманы, што ўздымаліся над каналамі й плылі праз вузкія вулкі, паўз цагляныя казачныя дамкі, у якіх ужо пааднымаліся крамкі. У адной з крамак прадавалася пяцьдзесят тры мільёны скураных вырабаў: пасаў, партманэтак, похваў для акуляраў і похваў для ключоў, торбак, валізаў, чамаданаў і дыпляматаў. Чорных, чырвоных, залацістых, зялёных, брунатных шэрых і пацяловых. І усё можна пакратаць узважыць, памацаць, адчыніць, каб зазірнуць у духмянае скуранное нутро, куды так і хочацца схаваць чароўную скарбонку з дыямэнтамі. І сапраўды, калі ты ў Амстэрдаме сусьветнай сталіцы дыямэнтаў, дык чаму ж не набыць скураны партфэль? А таму што ў мяне ёсьць і партфэль і валіза зробленыя з скуры барсэлёнскага быка, што згінуў на карыдзе. Але гэта ў мяне, а вось у брата не было скураной валізы, і я ўгаварыў выбраць і набыць лепшую з найлепшых

Мы вярталіся праз туман і імжу, калі нам насустрач выйшла прастытутка ў чорных ботах на высокіх тонкіх абцасах. Акрамя ботаў на ёй блішчаў скураны купальнік і сьвяціўся плацінавы парык. Яна паліла цёмную цыгарэтку праз доўгі муштук і відавочна радавалася жыцьцю. Яна ўсьміхнулася й кінула "хэлоў". Мне зрабілася няёмка за сваю футравую куртку й братава паліто а яшчэ за шыкоўную валізу, а яшчэ за пудру й танаж, якімі прастытутка пакрыла ня толькі твар, шыю й вушы, а сьцёгны і грудзі. Я паружавеў ад першага блізкага спатканьня зь немаладой амстэрдамскай жанчынай туманных паводзінаў. А потым была разгубленасьць. Нібыта мяне падманулі, замест сапраўднага чалавека паказалі акторку якая выконвае ролю цацкі.

Толькі ўсё мяняецца, забываецца й згладжваецца вельмі хутка, калі ты ў Амстэрдаме, і навокал усё паўсапраўднае й крывое, як руль у ровара. У Амстэрдаме крывыя вуліцы, нахіленыя дамы, няроўныя фасады хісткія адлюстраваньні. У Амстэрдаме, як у казцы, няма мяжы між сапраўдным і штучным, сном і рэальнасьцю, падманам і праўдаю. І ты можаш пачуць, як у канале стогне амстэрдамская пачвара-людажэр, які высмактаў кроў з трыццаці шасьці прыгажуняў, і стогн крываесмока цябе ня зьдзівіць

Цябе ўразіць літоўскі жабрак у пальчатках з адрэзанымі пальцамі. Ён прынясе ў кавярню цэлую процьму смуроду. Ён сьцягне з талеркі недаедзены гамбургер і кінецца ўцякаць ад разьюшанага гаспадара. Літовец зьнясе ў ранішні туман ня толькі бадзяжны дух а і зялёную шапку з вайсковай кукардаю. Спачатку я падумаў што на ваўнянай шапцы беларускі герб «Пагоня», які носяць міліцыянты, але прыгледзеўся, пазнаў літоўскі, і на сэрцы зрабілася крышачку весялей. Хай сабе злодзей ганьбіць дзябелую суседку Літву, абы радзімую Беларусь не чапаў бруднымі пальчаткамі. Вось так выяўляецца дробны патрыятызм. Ну й што? У Эўропе ўсё дробнае. Гэта ў Азіі з Амэрыкай усё вялікае. Вялікая нацыя. Вялікая мова. Вялікая будучыня. Для Эўропы празьмерная веліч – ненавісная, а ўсялякія загусьцэньні – антыпатычныя. Таму яна ўсе чыста дзеліць, разьнімае, рассмоктвае й памяншае да чалавечых памераў. Пасьля эсэсэсэраўскіх імпэрскіх маштабаў нармальныя прапорцыі выдаюць за дробнае, за няважнае, за нявартае ўвагі. Але да чалавечага імгненна прывыкаеш, яно ж сваё, роднае, эўрапейскае, забытае, але сваё. І калі ты у Амстэрдаме, дык выразна разумееш, што ў Расейскай імпэрыі ты працуеш, а ў Эўропе жывеш бо нарадзіўся беларусам.

Вядома, у Амстэрдаме шмат амэрыканскага, шмат азіяцкага, але яно падпарадкавана эўрапейскім законам яно пасечана і ўстаўлена ў невялікую раму. На галяндзкай зямлі не збудуеш хмарачос.

Працяг на старонцы 24

СЬМЕРЦЬ ПАХУ НЯ МАЕ

Гутарка Амоса Оза для польскага часопіса «Literatura na Swiecie»

– Пачну ад рэчы, якая найболей уразіла калі я чытаў Вашыя раманы, апавяданьні, а таксама эсэістычныя выказваньні – узяць хоць бы прамову ў Франкфурце. Я маю на ўвазе Вашае асабліва стаўленьне да зла. Ці не хацелі б Вы гэтае стаўленьне акрэсьліць: ці зло мае выпадковы, аказіянальны характар, або, магчыма, яно зьяўляецца часткаю сьветабудовы і мае онталягічны, субстанцыянальны статус?

– Мне цяжка адказаць на гэтае пытаньне ў ягоным касьмічным маштабе, і я хацеў бы засяродзіцца толькі на чалавечым зьле. Мне здаецца, што ў людзей зло выступае як сьведамы выбар і як "прынада". Я не сустракаў зла сярод драпежных зьвяроў – ні ў гарах, ні ў рацэ, ні ў лесе. Я бачыў зло толькі сярод людзей. Магчыма, зло – гэта выключная ўласьцівасьць чалавецтва і належыць выключна яму. Я не гавару тут пра экстрэмальную зьяву – злых людзей. Я гавару пра людзей добрых – або амаль добрых – якія ўчыняюць зло. У гэтым ёсьць нешта патаемнае. Ці зло прыносіць нам прыемнасьць? Ці жорсткасьць – гэта частка нашай гульні? Ці жорсткасьць – гэта частка нашай сэксуальнасьці? Ці жорсткасьць – гэта частка ўнутранай дэфініцыі кожнага з нас? Вось пытаньні, якімі я шмат займаўся ў кожным маім рамане й апавяданьні. Ва ўсялякім выпадку зло йснуе.

– Мне аднак хацелася б пэўнае адназначнасьці: ці Вы лічыце, што зло ў чалавечым сьвеце непазьбежнае?

Так. Але мне здаецца, на нас, ня гледзячы ні на што, ляжыць абавязак увесь час клясыфікаваць гэтае зло – адрозьніваць паміж злом і дабром, паміж злом, "горшым злом" і "найгоршым злом", паміж шэрым і чорным колерам. Адгэтуль і мая вялікая дыскусія зь Ісусам. Мы нарадзіліся амаль у тым самым месцы, вельмі блізка адзін да аднаго. Мы амаль з аднаго квартала – ад ягонага дому ў Бэйт-Лэхэме да майго дому толькі дзевяць кілямэтраў. І між намі йснуюць розныя канфлікты, розьніца ў паглядах. Ён, напрыклад, думаў, што ў дзяцей няма зла – і памыляўся: бо ня меў дзяцей.

– Пакінем пакуль што Ісуса, да якога мы пазьней яшчэ вернемся, бо я ведаю, што ён для Вас важны, што дыялёг зь Ісусам выразна выяўляецца ў некаторых Вашых выказваньнях, што Вы зь ім якраз вядзеце спрэчку пра зло. Я хацеў бы зараз трошкі пагаварыць пра Вашую творчасьць: ці ўсё ж – кажучы спрошчана – яе можна разглядаць як нейкую барацьбу або гульню з злом? З поўным усьведамленьнем таго, што барацьба гэтая невырашальная, што гульня гэтая ня мае канца?

Так, гэта праўда. У гэтай барацьбе на сваім баку я маю гумар і ўнутраную літасьць да самога сябе. А таксама хірургічную сьведамасьць, сьведамасьць таго, хто праводзіць апэрацыю.

– Я заўважаю ў Вашай творчасьці яшчэ адзін матыў – бо гэтак часта збудаваныя вобразы герояў Вашых твораў, напрыклад «Чорнай скрынкі» – матыў, які дае зразумець, што зло – нешта вельмі банальнае. Што ім па сутнасьці прасякнутая ўся нашая штодзённасьць, нашыя дробныя справы.

Так, але не да канца. Вядома ж, зло – банальнае. Але ёсьць і зло вельмі глыбокае. І тут Ганна Арэндт...

– Я якраз зьбіраўся спытацца ў Вас пра кнігу Арэндт «Айхман у Ерусаліме», якая ў нас была вельмі папулярная – менавіта ў кантэксьце трывожнае праблемы баналізацыі зла ў татальных сыстэмах...

– ...трапіла ў Айхманаву пастку. Бо Айхман здаваўся ён нейкім банкаўскім службоўцам, нейкім бюракратам. І ёй здавалася таксама, што зло – зьява канцылярская, бюракратычная. Аднак гэтае зло не банальнае. Гэта зло, надзеленае сілаю паэтычнае творчасьці. Напрыклад, той невядомы нацыст, які вынайшаў газавыя камэры – "душавыя пакоі" з газам. Ён ня быў банальны: ён знайшоў вельмі глыбокую мэтафару. І меў таксама глыбокае адчуваньне псыхалёгіі. Бо жыдам дзьве тысячы гадоў казалі, што яны брудныя. А ў дадатак да гэтага яны яшчэ доўгія дні й ночы парыліся ў цялячых вагонах. Дык калі пасьля прыбыцьця ў лягер ім прапанавалі схадзіць у душ, яны зусім не хваляваліся за свой лёс. Калі б ім сказалі, што там нейкае бюро або што там робяць здымкі для пашпарту – яны не былі б такія спакойныя. Сказаць жыду: "Будзь чысты, і тады мы цябе прымем" – гэта вельмі глыбокая рэч. Ня ведаю, хто быў тым невядомым нямецкім паэтам. Можа ён яшчэ й сёньня недзе жыве? Але гэта якраз тое небанальнае зло.

– Бо яно абапіраецца на падсьвядомасьць народу адрынутага й асуджанага народу з ганебным кляймом?

Не, аўтар тае "мэтафары" пранікае ў душу народу дзеля таго, каб тысяча людзей была ў стане забіць мільёны. Ня так проста забіць нават мільён кароваў. А вось ён хацеў, каб яму паверылі, калі ён будзе граць на флейце...

– Як той пацукалоў з Гамэльну.

Менавіта.

– Цяпер іншы матыў Вашае палемікі зь Ісусам, якая мае для мяне два больш шырокія вымярэньні: гэта – з аднаго боку – дыспут або дыялёг з прарокамі ўвогуле, з другога – дыялёг з хрысьціянствам, якое Вас адначасна захапляе й адштурхоўвае. Дык вось пытаньне: што ў хрысьціянстве такога выразна непрымальнага й выразна прыцягальнага? Як Вы гэта бачыце як чалавек, які прыходзіць з глыбіняў юдаізму й гаворыць з хрысьціянствам?

Што мяне захапляе у хрысьціянстве? Глыбіня пачуцьцяў. Юдаізм – значна менш пачуцьцёвая рэлігія. Для мяне заўсёды йснавала нейкая чароўнасьць, якая выцякала з глыбіняў хрысьціянскіх пачуцьцяў, перадусім каталіцызму. Але з другога боку, я таксама заўсёды адчуваў перад ім страх. Бо я заўсёды баяўся пакласьці ўсё на адну шалю. Паставіць усё, усе чалавечыя дачыненьні на адну карту – на карту любові. І яшчэ адно – сам крыж. Я шмат разоў пытаўся сам у сябе, чаму хрысьціянства выбрала сабе за сымбаль менавіта крыж? Прадмет, які ўяўляе сабою прыладу катаваньня? Нарэшце, мяне непакоіў і сам Укрыжаваны – партрэт чалавека, ахопленага страшнымі пакутамі. Чаму хрысьціяне ня выбралі сабе за сымбаль чалавека, які ступае па вадзе, чаму гэтым сымбалем ня сталася постаць калекі, які пакідае свой ложак і йдзе здаровы? У хрысьціянстве столькі прыгожых сымбаляў. Але гэтая рэлігія выбрала найгоршыя й найбольш трагічныя. Шмат разоў, будучы жыдоўскім дзіцёнкам, я пытаўся таксама: што адчувае хрысьціянскае дзіця, якое ўстае раніцай, калі першае, што яно бачыць на сьцяне, – гэта выява чалавека, які пакутуе ад садызму. Ці гэта выклікае толькі літасьць? Ці так

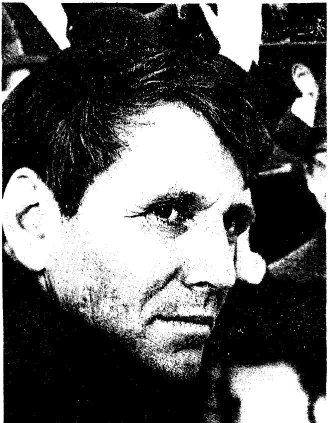

Амос Оз. Здымак Эрыка Фэйнблята

ПРАРОК НАСУПЕРАК САБЕ

Амос Оз – ізраільскі пісьменьнік, якога добра ведаюць у сьвеце. Ягоныя кнігі перакладзеныя з гэбрайскай на трыццаць моваў. Посьпех і розгалас прынесла яму як мастацкая проза, так і палітычная публіцыстыка ў справе ізраільска-палестынскага кампрамісу.

Нарадзіўся Оз у 1939 годзе ў Ерусаліме яшчэ пад брытанскай адміністрацыяй, у сям'і польска-расейскіх імігрантаў. Ягоныя продкі – навукоўцы й настаўнікі, а таксама правакрадыкальныя дзеячы сыянізму. Ягоныя бацькі ў пачатку трыццатых гадоў *прыехалі ў Ерусалім, несучы рану,* – як кажа Оз, – *якая ніколі не загаілася.* Яны лічылі сябе эўрапейцамі, а большасьць Эўропы лічыла іх непажаданымі касмапалітамі. *Паміж сабою яны размаўлялі па-польску і па-расейску, чыталі па-нямецку і англійску, марылі на ідыш, але яго вучылі толькі па-гэбрайску.*

Пятнаццацігадовым хлопцам Оз бунтуецца супраць бацькавага сьвету каштоўнасьцяў і ўцякае з дому ў кібуц Хульда, дзе працуе й скончвае школу. Кібуц пасылае яго на вучобу. Пасьля сканчэньня ўнівэрсытэту Оз вяртаецца ў кібуц і на працягу дваццаці трох гадоў займаецца пісьменьніцтвам, гаспадаркай і настаўніцтвам у школе. Свае ганарары ён аддае ў агульную касу. У танкавым аддзеле Оз бярэ ўдзел у шасьцідзённай вайне 1967 году і ў вайне Суднага Дня ў 1973. Потым ён скажа, што ёсьць толькі дзьве каштоўнасьці, якія апраўдваюць вайну: жыцьцё й свабода. І што ніколі ня стаў бы змагацца за "правы продкаў" ці за дадатковы кавалак зямлі, прыродныя багацьці або ў імя "нацыянальных інтарэсаў". У 1986 годзе разам зь сям'ёй Оз пакідае кібуц. Цяпер ён прафэсар гэбрайскай літаратуры ва ўнівэрсытэце Бэн Гурыёна ў Бээр Шэве.

Дэбютаваў Амос Оз у 1965 годзе зборнікам апавяданьняў «Там, дзе выюць шакалы», які прынёс яму першую літаратурную ўзнагароду. Праз год ён апублікаваў аповесьць «Магчыма, у іншым месцы», прызнаную за зьяву вялікага таленту. З наступных твораў найбольш вядомыя – «Мой Міхал» – кніга, якую называюць ізраільскай «Спадарыняй Бавары»; «Да сьмерці», томік, які ўключае дзьве змрочныя навэлы; раман «Дакраніся да вады, дакраніся да ветру»; «На зямлі Ізраіля» – зборнік літаратурных рэпартажаў, урэшце, нашумелая кніга «Чорная скрынка», якая атрымала прэстыжную французскую літаратурную ўзнагароду *Prix Femina Etranger,* і іншыя. У 1991 годзе выйшла «Фіма», прызнаная як "постідэалягічная" кніга. Гэта дасьлед паралюшу волі, а таксама страсны твор пра жыцьцё, палітыку, плоць і гісторыю. Найноўшы раман Оза «Не кажы, што гэта ноч» зьявіўся ў студзені 1994 г.

Творы Оза выклікаюць у яго на радзіме цэлую гаму эмоцый: ад захапленьня й любові – да гвалтоўных атакаў, і правакуюць бурныя дыскусіі. Гэта адбываецца ня так, як у англасаксонскай культуры, дзе пісьменьнікам вызначана роля тонкіх суразмоўцаў. У жыдоўскай традыцыі, таксама як і ў славянскай, іх уважаюць за прарокаў, выразьнікаў ідэі, сумленьне нацыі. Оз прызнае, што натхненьне на літаратурную працу ён чэрпае з трагічнай мінуўшчыны свайго народу, але, нягледзячы на гэта, ён лічыць, што тая мінуўшчына павінна страціць сваю ўладу, і адмаўляе любыя формы яе тыраніі.

Ex Libris

сама жорсткасьць? Гэта вельмі цяжкія пытаньні. І я ня маю на іх адказаў. Але калі Вы ў мяне пытаецеся пра амбівалентныя пачуцьці да хрысьціянства, я паспрабую вытлумачыць іх, узяўшы два аспэкты музыку Баха й партрэт Укрыжаванага катэдральную царкву й экстаз жорсткасьці й самакатаваньня, элементы духоўнасьці й элементы садамазахізму, цудоўныя карціны й вялікую замілаванасьць да пакутаў. Я асабіста ненавіджу пакуты. Мне здаецца, што пакуты — рэч дрэнная. Таксама й пакуты, якія чалавек прычыняе сабе сам. У мяне таксама не выклікае ніякае сымпатыі нянавісьць хрысьціянаў да свайго цела. Я хачу, каб цела было маім сябрам. Зрэшты, гэта ня так лёгка. Мае дачыненьні зь целам — як дачыненьні з жанчынай. Трэба даць целу даглядаць за целам. І не заўсёды гэта ўдаецца. Але натуральна, я не прымаю нянавісьці да цела. Ня цела грашнае. І ня цела крыніца зла. Зло, пра якое Вы перад гэтым пыталіся, знаходзіць ня ў целе.

— Я пытаюся пра хрысьціянства не без прычыны: у адной з Вашых гісторый апавядаецца пра Крыжовы паход. Там адчуваецца захапленьне хрысьціянствам і разам з тым непрыманьне тых яго момантаў, пра якія Вы якраз згадалі. Зрэшты, гэта вельмі змрочная кніга... Вось жа я хацеў бы ведаць, як бы Вы акрэсьлілі адказнасьць хрысьціянства за перасьлед жыдоў, які чыніўся на працягу многіх пакаленьняў? Бо за гэта адказны ня толькі нэапаганскі нацызм, але й хрысьціянства мае за сабою нядобрую традыцыю.

Існуе пэўная сувязь паміж нацыстоўскім нэапаганствам і хрысьціянствам: свастыка — гэта нібы скрыўлены крыж. Натуральна, тут ёсьць сувязь, але ёсьць таксама пэўныя ступені адказнасьці, пэўная ягоная клясыфікацыя. Таму я ніколі не пагаджуся зь ідэяй, што кожны хрысьціянін вінаваты перад жыдамі. Бо ідэя калектыўнае віны — гэта антыжыдоўскае паняцьце. Мне здаецца таксама, што жыды й хрысьціяне павінны распачаць сур'ёзную размову й дыялёг, які спазьніўся на дзьве тысячы гадоў. Гэтую размову трэба весьці цяпер — у сытуацыі, калі мы, жыды, не стаім на каленях з-за страху і ўласнае слабасьці, а хрысьціяне не стаяць на каленях з-за пакутаў сумленьня й пачуцьця віны. Мы мусім весьці гэтую размову як роўныя — ніколі раней гэта не было магчыма. Можа, жыды баяліся хрысьціянаў, адчуваючы на сабе цяжар адказнасьці за прычыны стаўленых перад імі абвінавачаньняў? Бо ж яны мусілі гаварыць аб розьніцы сьветаўспрыманьня ў нашых рэлігіях. Вось жа мы павінны — паўтараю — весьці гэтую размову: не на тое, каб наварочваць адзін аднаго ў сваю веру, а каб весьці нармальнае рэлігійнае жыцьцё, жывучы ў разнастайнасьці.

— Цяпер зусім іншы матыў. Мы мала ведаем пра новагэбрайскую літаратуру. Існуе, праўда, некалькі анталёгіяў, ёсьць крыху перакладаў. На гэтым фоне ўзьнікаюць розныя пытаньні. Напрыклад пытаньне, як можна быць пісьменьнікам унутры крыху штучнай мовы, якая доўгія стагодзьдзі была мёртвай мовай літургіі? Вядома ж, я ведаю пра пэўную пераемнасьць, пра йснаваньне вялікай гэбрайскай паэзіі ў абшары візантыйскага сярэднявечча або пісьменьнікаў XIX стагодзьдзя, такіх як Чарнігаўскі або Шнэур, пра творчасьць Агнона — "бацькі-заснавальніка" новагэбрайскай літаратуры. А гэта ж, апрача ўсяго іншага, мова, на якой — паводле нашага пабытовага ўяўленьня — выказваліся пераважна ісьціны аб мэтафізычным зьле й дабры, аб кантакце чалавека з Богам, аб вялікіх трывогах, якія не мясьціліся ў душы адной асобы, аб праўдах веры й правілах Старога Закону. А цяпер зьяўляецца мова зусім іншая: мова вельмі канкрэтная, вельмі эмпірычная, на якой гавораць пра цыр... шкарпэтак, пра звычайнае чалавечае каханьне, пра нястачу грошай, пра невядомыя аўтарам Бібліі тэхнічныя прыстасаваньні. Ці паміж дзьвюма гэтымі мовамі няма вялікае "прорвы"? Як Вы даеце сабе рады з гэтай жывой новагэбрайскай мовай, якая для Вас натуральная, бо Вы ў ёй выхоўваліся?

— Я разумею гэтае пытаньне так: як можна весьці дыскатэку на лацінску? Аднак, як выяўляецца, можна. І ня толькі можна, бо пры гэтым узьнікае яшчэ й шмат розных гумарыстычных і вельмі цікавых сытуацый. Але трэба быць асьцярожным — як Даніілу ў клетцы з ільвамі. Бо гэта выглядае прыблізна так: Вы ў катэдральным саборы й Вам раптам захацелася найграць на гармоніку. Акустыка неверагодная, гук можа Вас проста забіць! Але, з другога боку, адкрываюцца цудоўныя магчымасьці, калі Вы здолееце належным чынам выкарыстаць гэтую акустыку. Кожны гук у гэтым Вашым граньні будзе мець тэалягічнае адценьне, але гэты тэалягічны аспэкт мае адначасна й гумарыстычныя рысы або нават вядзе да пародыі. Сёньняшняя гэбрайская мова — зусім як ангельская элізабэтанскага пэрыяду. Гэта вулкан. Вы можаце ўвесьці ў мову словы й правілы, можаце дадаць прэфіксы й суфіксы — бо мы маем нібы камутатар зь Няцікніжжа, склад карэнных структур, адкрытых у розных кірунках. Дзякуючы гэтаму ўзьніклі такія словы як *авірон* 'самалёт' (ад слова *авір* 'паветра'), або хоць бы той самы камутатар — *махшэв* (ад слова *махшава* 'думка'). І так у гэбрайскай мове можна зрабіць усё — трохі з гумарам, трохі з фантазіяй, трохі з анархізмам. Жыць сёньня ў гэбрайскай мове — гэта жыць у цудоўную эпоху: у ёй ужо ёсьць некалькі словаў, якія вынайшаў я сам — паводле старых мадэляў. І яны ўжо ўлучаныя ў слоўнікі. Адно слова вярнулася да мяне ад таксіста, які нават ня ведаў, што яго выдумаў я. Гэта бліжэй за ўсё да несьмяротнасьці: кнігі мае некалі забудуцца, але словы, якія я вынайшаў, выдумаў, ужо кружаць па жылах мовы. І іх ужо нельга адтуль прыбраць. І гэта словы, якія вядуць няспынны дыялёг зь Няцікніжжам. Вось жа — каб закончыць гэтую тэму — я граю на гармоніку ў царкве.

— Калі мы ўжо загаварылі пра мову, надзвычай важнае значэньне ў гэбрайскай мове маюць літары — зьнічкі, якія — подых Бога, матэрыя стварэньня сусьвету. Ці ў сувязі з гэтым, працуючы ў новагэбрайскай мове, у Вас не ўзьнікае ўражаньня, што Вы ўдзельнічаеце ў сьвятакрадзтве, крадзеце ў Бога ягонае права на стварэньне сусьвету?

— Сьвятакрадзтва — частка цудоўнай жыдоўскай традыцыі. І жыды ўжо ня першае тысячагодзьдзе спрачаюцца з Богам амаль па-сямейнаму. Гэта рабілі прарокі, гэта рабіў таксама Ісус, гэта робяць хасыды, а таксама сучасныя пісьменьнікі. Магу даць Вам два прыклады: аднаму зь іх ужо чатыры тысячы гадоў, другому — толькі пяць. У «Кнізе Быцьця» Абрагам таргуецца з Богам за жыхароў Садома й Гаморы дакладна гэтаксама, як гандляр ужыванымі аўтамабілямі: змушае Яго паабяцаць ацаліць тыя гарады, калі б у іх засталося — па чарзе — пяцьдзясят, сорак пяць, сорак, трыццаць, дваццаць, а ў канцы толькі дзесяць праведнікаў. І кажа: "Хіба ж Той, які стаіць судзьдзёю над усёй зямлёй, мог бы ўчыніць несправядлівасьць?" (Бц 18.25). Іначай кажучы: выклікае Бога на суд. Праз тысячагодзьдзі ізраільскі паэт Егуда Аміхай бярэ адзін з вэрсэтаў нашай жалобнай малітвы: *Эль малэ рахамім* (Бог поўны літасьці) і піша верш з чатырох радкоў, абапёрты між іншага на складанай гульні словаў:

Бог поўны літасьці,
Але калі б ён ня меў літасьці
Літасьць была б у сьвеце
А ня ў Богу.

І гэта, вядома ж, сьвятакрадзтва. Сьвятакрадзтва належыць да сфэры веры й тэалёгіі: чалавек не праклінае Бога, калі ён ня мае Бога ў сэрцы. Натуральна ж, атэіст Бога не праклінае.

— Вы, калі гаварыць пра генэзу, пра жыцьцяпіс, паходзіце з традыцыі ашкеназійскіх жыдоў, якія прайшлі эпоху Асьветніцтва, Гаскалы. А якое Вашае стаўленьне да іншых традыцыяў — я маю на ўвазе перадусім містычную традыцыю, традыцыю Кабалы? Я заўважыў у Вашых тэкстах розныя матывы, якія сьцісла зьвязаныя з гэтай містычнай традыцыяй, напрыклад у «Маім Міхале» так проста й апавядаецца пра барацьбу цемры й сьвятла. Таксама важную ролю ў Вас адыгрываюць сны, вырашальную для раманных герояў. Але менавіта з дапамогаю сноў кабалісты часта тлумачылі сусьвет і прызначэньні, якія наканаваў яму Бог. Наколькі важная для Вас містыка?

— Я вельмі рады, што Вы заўважылі ў маіх кнігах менавіта містычныя элементы, бо яны ў іх вельмі моцныя.

— Напрыклад у «Фіме»?

Так, напрыклад. У мяне патрэба містычнага перажываньня — я маю на ўвазе ўнутраную містыку — зьвязаная з пачуцьцём жыцьця. Я ўспрымаю жыцьцё як нешта містычнае. Я стараюся жыць рацыянальна, але ж гэта зусім не рацыянальнае практыкаваньне. Таму я бяру, скажам, нейкі містычны напой і п'ю яго з шклянкі рацыяналізму. Я разумею, што трэба вельмі сьцерагчыся татальнай містычнасьці. Бо тая суцэльная містыка — гэта таксама захапленьне сьмерцю і занядбаньне самога жыцьця. А разам з тым дзіўна тое, што само жыцьцё паходзіць зь містычнае крыніцы — жыцьцё пачынаецца містычна, містычна яно й канчаецца. Але жыцьцё ня можа разьвівацца выключна на містычнай дыеце.

— Ці так у сувязі з гэтым належыць разумець паразу Ганны з рамана «Мой Міхал», якая сваё рэальнае жыцьцё жыве якраз у пацьсне, у мроях?

— Так. Таму я яе люблю і мне яе вельмі шкада. Але я таксама сярджуся на яе ад імя яе сына.

— Ці існуе для Вас іншае месца ў сьвеце гэткае ж чароўнае, як Ерусалім? У мяне стварылася ўражаньне, што няма нічога настолькі важнага — я тут маю на ўвазе не рэлігійнае, нацыянальнае або культурнае разуменьне Ерусаліма, а вельмі асабістае. Нават кібуц, пра які Вы пішаце з сэнтымэнтам і які, як ведама, зьвязаны з важным этапам Вашай біяграфіі, ня мае, як мне здаецца, таго значэньня. І таму чытач перажывае — чытаючы хоць бы «Чорную скрыньку» — Ерусалім разам з Вамі, бачыць яго Вашымі вачмі. У чым жа для Вас — у двух словах — палягае тая пазарэлігійная, тая вельмі асабістая вартасьць Ерусаліма?

— Для мяне Ерусалім — гэта сустрэча справаў вельмі празаічных з рэчамі лірычнымі й паэтычнымі. Гэта месца, у якім ты мыеш шкарпэткі, пячэш яечню і ўвесь час адчуваеш сябе на мяжы духовага аргазму. Гэта месца, у якім найвышэйшы аргазм і найзвычайнейшая проза сустракаюцца й становяцца адной цэласьцю. І гэты сутык — ключ да ўсяго. Ключ да таго, што зрабіла мяне пісьменьнікам. Усьведамленьне таго, што ёсьць містычнасьць і — з другога боку — усьведамленьне таго, што ў прарокаў і ў Ісуса часта дрэнна пахла з чаравікаў. Гэтая сувязь і ёсьць жыцьцё. Сьмерць паху ня мае.

[Варшава, верасень 1994]

Размаўляў Збігнеў Мікалэйка,
Literatura na Swiecie, Nr 1 2 1995

Чаму я вырашыла пісаць па-ірляндзку

Нуала Ні Гональ

Ня так дауно я тэлефанавала маёй маці ў нейкай сямейнай справе. "Ну, што ты цяпер пішаш?" – спыталася яна, больш каб падтрымаць размову, чым дзеля чаго іншага. "А, так сабе эсэ для *New York Times*", – адказала я як мага больш безуважна. "І пра што ж?" – спыталася яна. "Пра тое, як гэта – пісаць па-ірляндзку" – адказала я. На тым баку дрота нейкую хвіліну панавала маўчаньне, пасьля я пачула: "Ну, спадзяюся, ты скажаш ім, што па-ірляндзку пішуць толькі вар'яты". Канец размовы. Я атрымала адплату. І гэта ад маёй маці – адзінай у нашай сям'і для каго ірляндзкая мова была родная. Яна ня чула ніводнага ангельскага слова аж да шасьцёх гадоў, пакуль не пайшла ў школу, і толькі будучы падлеткам сьцяміла, што слова, якім у хаце называлася вельмі важная рэч, аграфка, было ўзапраўды двума словамі – *safety pin* – і словы гэтыя былі ангельскія. Тыпова.

Але, напраўдзе, ня так дзіўна. Неяк нядаўна я была на прыняцьці ў амэрыканскай амбасадзе ў Дубліне ў гонар двух іхных паэтаў, Тоні Морысан і Рычарда Уілбура. Пастаяўшы ў чарзе, мы набралі з шведзкага стала закусак і селі за найбліжэйшы вольны столік. Ірляндка, што села насупраць мяне, спыталася, чым я займаюся. Перш чым я пасьпела раскрыць рот, у размову ўлез яе спадарожнік: "О, Нуала піша вершы па-ірляндзку". А пра што ж я пішу? пацікавілася яна. І зноў, перш чым я пасьпела адказаць, ён адказаў за мяне: "Яна піша вершы пра каханьне й растань, і большасьць іх я магу працытаваць з памяці". Мне гэта пачало абрыдаць, і я паспрабавала адначасна запярэчыць і даць яму фору. "Уласна кажучы, – заявіла я, – калі пра што й варта пісаць, дык толькі пра нешта вялізнае: нараджэньне, сьмерць ды пра найважнейшае, што стаіць паміж імі – сэкс". "О, – насьмешліва сказала мне ягоная сяброўка, – хіба ў ірляндзкай мове ёсьць слова "сэкс"?"

... і я падумала – ці чорнаму пісьменьніку ў Амэрыцы даводзіцца цярпець нешта падобнае? Я тут, у сваёй краіне, мушу бараніць афіцыйную мову дзяржавы ад суайчыньніцы, якая, відаць, лічыць няведаньне гэтае мовы вялікім дасягненьнем...

Я паглядзела на другі столік, дзе сядзела Тоні Морысан, і падумала – ці чорнаму пісьменьніку ў Амэрыцы даводзіцца цярпець нешта падобнае або адпаведнае. Я тут, у сваёй краіне, мушу бараніць афіцыйную мову дзяржавы ад суайчыньніцы, якая, відаць, лічыць няведаньне гэтае мовы вялікім дасягненьнем. Тыпова, але ўсё ж, мабыць, ня так дзіўна.

Я растлумачу. Ірляндзкая мова (гэтак яна завецца ў Канстытуцыі Ірляндыі; называць яе гэльскай цяпер лічыцца не зусім дарэчным і ўспрымаецца як лёгкая пагарда) – гэта кельцкая мова, на якой гаворыць невялічкая меншасьць карэннага насельніцтва пераважна ў маленькіх вёсках на заходнім узьбярэжжы. Гэтыя ірляндзкамоўныя тэрыторыі называюцца Гэйлтахт і ўяўляюць сабою апошнія рэшткі даўніх гістарычных эпохаў, калі ўвесь востраў быў ірляндзкамоўным або адным вялізным Гэйлтахтам. Колькасьць людзей, якія дагэтуль карыстаюцца мовай у штодзённым побыце – пытаньне, вакол якога не сьціхаюць спрэчкі, яна вагаецца ад 100 000 паводле самых аптымістычных ацэнак да 20 000 паводле самых кансэрватыўных. Дзеля круглае лічбы дапусьцім, што іх каля 60 000, або каля 2 працэнтаў насельніцтва Ірляндзкае Рэспублікі.

***

Дзякуючы намаганьням руху Ірляндзкага Адраджэньня й выкладаньню ірляндзкае мовы ў сыстэме адукацыі, на мове гаворыць з рознай ступеньню частасьці й гладкасьці значна большая колькасьць людзей, якія вывучылі яе як другую мову. Аж да таго, што дадзеныя перапісаў за апошнія пару дзесяцігодзьдзяў нязьменна канстатавалі, што да мільёна людзей, або каля 30 працэнтаў насельніцтва Рэспублікі, цьвердзяць, што валодаюць ірляндзкай мовай. Да гэтага можна дадаць 146 000 чалавек у шасьцёх графствах Паўночнай Ірляндыі, якія таксама могуць гаварыць на мове. Гэтая лічба ў адзін мільён, вядома ж, вельмі падманлівая і ні ў якім разе ня сьведчыць пра шырокае ўжываньне мовы ў штодзённым побыце. Гэта хутчэй азнака агульнае прыхільнасьці да мовы, прыгожыя летуценьні аб тым, што хацелася б мець. Тым ня меней гэтая прыхільнасьць вельмі важная.

... шмат каго з замежных навукоўцаў захапляла тое, што гэтая гаворка ўбогіх сялянаў заўсёды вось-вось гатовая выбухнуць паэзіяй...

Той факт, што ірляндзкая мова і, беручы шырэй, літаратура сёньня ў Ірляндыі маюць небясьпечна хісткі статус, выглядае выразным кантрастам да іх доўгай і слаўнай гісторыі. На маю думку, ірляндзкамоўнае пісьменства – найстарэйшая пісьмовая літаратурная дзейнасьць ва ўсёй Заходняй Эўропе. Яно было запачаткавана ў V ст. і квітнела ў багатай і разнастайнай рукапіснай традыцыі праз усё Сярэднявечча. За ўвесь гэты час любыя заваёўнікі – нарманы, англа-нарманы, ангельцы – непазьбежна асымілюваліся, становячыся большымі ірляндцамі за самых ірляндцаў. Але Бітва пры Кінсале 1601 году, у выніку якой брытанцы разьбілі й выгналі з краю апошніх незалежных ірляндзкіх князёў, а таксама трагічныя катастрофы неспакойнага XVII ст., улучна з гвалтоўнымі перасяленьнямі, разбурылі сацыяльную апору мовы. Яе заняпад быў значна паскораны вялікім голадам сярэдзіны XIX ст.; большыня з таго мільёну, што памёр з голаду, і тых мільёнаў, што на ўбогіх судзінах адплылі ў Амэрыку, гаварылі па-ірляндзку. Тое, што большыня тых, хто выжыў, стаялі перад непазьбежнасьцю эміграцыі, паскорыла пераход на ангельскую мову – бо й праўда, "На што табе тая ірляндзкая мова у Бостане?"

Колішняя высокая культура карэннага насельніцтва захавалася ў простай гаворцы рыбакоў і дробных гаспадароў, і якраз гэтую мову я вывучыла, калі мне было пяць гадоў, у Заходнім Кэры ў 1950-х ва ўмовах поўнае ізаляцыі, будучы аддадзеная на выхаваньне маёй цётцы ў парафіі Вэнтры. Ірляндзкая мова вызначаецца незвычайнай гнуткасьцю й эмацыянальнай адчувальнасьцю; дасьціпнай і вясёлай жартаўлівасьцю ды безьліччу гістарычных і міталягічных асацыяцыяў; гэта інструмэнт незвычайнае глыбіні и шырыні ўяўленьня, зладжаны шматлікімі пакаленьнямі аж да таго, што зь яго дапамогаю можна падабраць і прасьпяваць любое адценьне пачуцьцёвых мадуляцыяў, якія толькі могуць узьнікнуць паміж людзьмі. Шмат каго з замежных навукоўцаў захапляла тое, што гэтая гаворка ўбогіх сялянаў заўсёды вось-вось гатовая выбухнуць паэзіяй. Карацей кажучы, той пэдагагічны выпадак, дзякуючы якому я ў маленстве вывучыла мову, безь перабольшаньня можна назваць незвычайна творчым.

Ірляндзкая мова Адраджэньня, або "кніжная ірляндзкая", была чымсьці зусім іншым, я вывучыла яе ў школе. І хоць маім першым літаратурным каханьнем былі мунстэрскія паэты Эган О Рахілі і Эан Руа О Сулевань і я цэлымі старонкамі завучвала вершы, якія не праходзілі ў школе, калі я сама ўзялася за пяро, мне не прыйшло нават думкі ў галаву, што я магла б напісаць нешта па-ірляндзку. Дух адмаўленьня быў авалодаў і мною. Пісаць вершы па-ірляндзку было нечым інтэлектуальна сумнеўным. Таму мае першыя спробы – элегіі на сьмерць Бобі Кенэдзі й Марціна Лютэра Кінга, надрукаваныя ў школьным часопісе – былі скрозь англамоўныя. Усё ў іх было нібыта ў парадку, але нават я адчувала, што нешта ў іх ня так.

І раптам пісаньне ірляндзкай паэзіі па-ангельску падалося мне вельмі бязглуздым заняткам. І я зьмяніла мову пасярод верша й перапісала той самы верш па-ірляндзку – і адразу пабачыла, што выйшла значна лепей. Я паслала яго на конкурс у *The Irish Times*, дзе ён выйграў узнагароду. Вось і ўсё. Да ангельскае мовы я ўжо болей не вярталася.

Я выбрала сваю мову, ці дакладней, напэўна, на нейкім вельмі глыбокім узроўні, мова выбрала мяне. Калі ў нашай істоце ёсьць той узровень, які, ня маючы іншага слова, я б магла назваць "душой" (а я веру, што тое слова ёсьць), дык дзеля нейкае назаўсёды мне незразумелае прычыны, моваю, на якой гаворыць мая душа і якая нараджаецца ў маёй душы, сталася ірляндзкая. У 16 гадоў я зрабіла свой выбар. Так сталася. І так ёсьць. Іншага я ня маю.

Аднак калі сам выбар – пісаць вершы па-ірляндзку – быў просты, усё іншае, што зь ёк зьвязанае, зусім ня простае, асабліва крывадушная пазыцыя дзяржавы. З аднаго боку, ірляндзкая мова шануецца як нацыяналістычны сымболь (прыклад – традыцыйныя "cúpla focal", "пара словаў", на пачатку і ў канцы прамоваў палітыкаў, тэледыктараў і нават сьцюардэсы ў самалёце). З другога боку, ня будзе перабольшаньнем сказаць пра абыякавасьць і нават варожасьць дзяржавы да ірляндзкамоўнага насельніцтва, калі яна ня можа забясьпечыць дзейнасьць па-ірляндзку нават самых асноўных службаў для тых, хто хоча весьці свае штодзённыя справы на гэтай мове.

Кампутар па-ірляндзку не разумее – вось найпершае апраўданьне дзяржавы, якая адмаўляецца ўжываць ірляндзкую мову ў сваім справаводзтве, нават у раёнах Гэйлтахту. За ірляндызацыю кожнае асобнае ўстановы даводзіцца весьці зацятую барацьбу. Так, прыкладам, Gaelscoileanna, ірляндзкія школы, у пераважнай большыні былі запачаткаваныя групамі бацькоў, часта насуперак бязьлітаснаму супраціву з боку Аддзелу Адукацыі. А адзінаю прычынай, дзякуючы якой мы маем сёньня адзіную ірляндзкамоўную радыёстанцыю, было тое, што каля 20 гадоў таму група праваабаронцаў заснавала пірацкую радыёстанцыю на Захадзе на вялікі сорам Ураду, які пасьля гэтага быў проста вымушаны арганізаваць гэтую жыцьцёва важную службу. Сёньня шмат гаворыцца пра адкрыцьцё ірляндзкага тэлеканалу, але я паверу ў яго толькі калі пабачу.

... ня будзе перабольшаньнем сказаць пра абыякавасьць і нават варожасьць дзяржавы, якая адмаўляецца ўжываць ірляндзкую мову ў справаводзтве. За ірляндызацыю кожнае асобнае ўстановы даводзіцца весьці барацьбу. Прыкладам, ірляндзкія школы ў большыні былі запачаткаваныя групамі бацькоў, часта насуперак бязьлітаснаму супраціву з боку Аддзелу Адукацыі...

Можна было б спадзявацца, што на нашым баку будуць прынамсі нацыяналістычныя дзеячы культуры й нашыя браты па пяру, што пішуць па-ангельску. Нічога падобнага. Нядаўні дакумэнтальны тэлефільм пра Томаса Кінсэлу пачынаецца з урачыстага аповеду паэта пра тое, што ірляндзкая гісторыя пісалася па-ірляндзку ад пятага стагодзьдзя да дзевятнаццатага. Пасьля гэтага ідзе шматзначная паўза. Мы чакаем, калі будзе згадка пра тое, што жыцьцё, досьвед, пачуцьцёвая сьведамасьць ды нават і гісторыя выказваюцца праз ірляндзкамоўную літаратуру яшчэ й сёньня. Дарма чакаем. Гэткім антыкварскім фокусам аўтар намякае нам, што ірляндзкія англамоўныя пісьменьнікі сталіся сёньня натуральнымі спадкаемцамі паўтаратысячагадовае традыцыі ірляндзкамоўнага пісьменства. Падтэкст фільма: ірляндзкая мова памерла.

Дык хто ж тады такая я, а таксама шматлікія іншыя пісьменьнікі, што ствараюць сёньня сучасную літаратуру па-ірляндзку? Хадзячы ня божчык? Лінгвістычны прывід?

Аднак, з майго боку было б несправядліва выстаўляць аднаго Томаса Кінсэлу; гэткая падступная "здрада" ў дачыненьні да сучаснай ірляндзкамоўнай літаратуры квітнее й пануе сярод нашых англамоўных братоў-пісьменьнікаў. Як сказала мая ірляндзкамоўная калежанка-паэтка Біды Джэнкінсан: "Нас прымушаюць прыйсьці да іранічнай высновы, што калі мы памрэм, спакойна ўздыхнуць тыя, хто адчувае сябе пэўна ў сваёй ірляндзкасьці пакуль існуе жывая моўная традыцыя, да якой яны не належаць". Адно хай яны сабе далучаюцца да традыцыі, калі ім гэтак хочацца, мне не шкада. Але хай на іх халера, калі іхная культурная тоеснасьць будзе забясьпечвацца за кошт майго йснаваньня або йснаваньня маёй мовы!

Я вельмі добра сабе ўяўляю, як бы некаторым хацелася бачыць ірляндзкамоўную літаратуру гэткім апошнім перадсьмяротным хрыпам старое жывёліны. Што да іх, дык чым раней мова ляжа й памрэ, тым лепей, каб яны маглі спакайней расьцягаць яе па частках, гандлюючы сваім "этнічным шыкам" у выглядзе перакладзікаў "зь ірляндзкае". Ім і ў галаву не прыйшло б сесьці й як сьлед вывучыць жывую мову. Думаю, што яны будуць моцна ўражаныя, калі нябожчык, якога яны ўжо даўно запісалі ў анёльскія хоры, быццам нейкі Тым Фінэган устане й загаворыць зь імі.

***

Не заўсёды бывае так, што памыляецца толькі адзін бок. Ірляндзкамоўныя пісьменьнікі часта становіліся ахвярамі таго, што гісторык літаратуры Тэрэнс Браўн назваў "атмасфэраю нацыянальнае фанабэрыі й культурнае выключнасьці", і іхны талент не заўсёды адпавядаў той ролі, якую ім было наканавана адыгрываць. Тым ня менш, яшчэ доўгі час пасьля ўзьнікненьня высокіх літаратурных стандартаў па-ірляндзку (Шан О Рырдань, Мэрцін О Дзірань, Майра Уак-а-Ты ў паэзіі, Марцін О Кайнь у прозе), ірляндзкамоўнае пісьменства вельмі заўважна адсутнічала ў анталёгіях 50-х і 60-х гадоў. Ужо нават у 70-х гадох адзін з нашых "вялікіх", Шан О Рырдань, неяк пачуў у радыё, як два нашыя англамоўныя браты па пяру гаварылі пра тое, што "ў Ірляндыі ў 50-я гады ў паэзіі панавала зацішша", тым самым зводзячы на нішто тую вялікую працу, якую выканалі якраз за гэтае дзесяцігодзьдзе О Рырдань і яго ірляндзкамоўныя калегі. Дык ці варта зьдзіўляцца, што, аддаўшы ўсё сваё жыцьцё паэзіі, ён памёр у несуцешным смутку й горычы.

Што да культурных нацыяналістаў, дык ірляндзкая мова ніколі не была моваю нацыяналістычнае мабілізацыі. У адрозьненьне ад іншых малых дзяржаваў, дзе нацыяналізм узьнік у XIX ст., у Ірляндыі колеру яму надавала перадусім рэлігія, а ня мова. Дэніел О'Конэл Вызвольнік, які паходзіў з Кэры й меў родную мову ірляндзкую, на вялізных масавых мітынгах у 1820-1840-х гадох звычайна выступаў па-ангельску, хоць гэтую мову не разумелі каля 70 працэнтаў тых, да каго ён зьвяртаўся. Чаму? Таму што словы ягоныя перадусім былі скіраваныя да рэпартэраў і чытачоў лёнданскай *The Times*. Асабліва балюча ўсьведамляць тое, што у тым часе, калі нацыяналізм быў галоўным рухавіком разьвіцьця сучасных літаратурных моваў, прыкладам, нарвэскае, вугорскае, фінскае або эстонскае, якраз у тым самым часе ірляндзкая мова з мовы высокае літаратурнае культуры ператварылася ў простую сялянскую гаворку. Пад той час, калі распачалося адраджэньне, вялізная шкода ўжо была нанесеная і мова была ўжо ў стане непапраўнага заняпаду (у 1880 на ёй гаварылі толькі 14,5 працэнтаў). Абуральная недальнабачнасьць нацыяналістаў-культурнікаў трывае надалей, яна красамоўна выявілася ў ганебнай няўвазе да творчасьці па-ірляндзку ў нядаўна выдадзенай трохтомнай анталёгіі «Field Day Anthology of Irish Writing».

... нацыяналісты-культурнікі, не прызнаючы за ірляндзкай мовай інтэлектуальнага грунту для рацыянальнага дыскурсу або народнага падмурку вуснае традыцыі, ахоўваюць яе як кунсткамэру сваіх утапічных фантазіяў; яна ў іх спракаветная, нязьменная, "творчая", аднак апрача гэтага практычна непатрэбная...

Дык жа и ня дзіва, што мы, ірляндзкамоўныя паэты й празаікі, улучаныя ў анталёгію, адчуваем сябе зьведзенымі да нейкага экзатычнага фону, як ірляндзкая музыка ў выглядзе "мясцовага каларыту". Такім чынам, нацыяналісты-культурнікі, не прызнаючы за ірляндзкай мовай інтэлектуальнага грунту для рацыянальнага дыскурсу або народнага падмурку вуснае традыцыі, ахоўваюць яе як кунсткамэру сваіх утапічных фантазіяў; яна ў іх спракаветная, нязьменная, "творчая", аднак апрача гэтага практычна непатрэбная.

Якое дачыненьне ўсё гэта мае да мяне, паэткі, якая піша па-ірляндзку? Ну, паколькі я, як і ўсе слабыя й нетрывалыя чалавечыя істоты, падсьвядома прагну славы і ўсеагульнае ўвагі, натуральна ж я баюся, што мяне ня так зразумеюць або ня так патлумачаць і што ў рэшце рэшт я застануся незаўважанай ў сваёй роднай

(Нябожчык, які ўстаў і загаварыў)

краіне. Гэта мяне прыгнятае, я скарджуся й наракаю, я хаджу па кватэры й бурчу сабе пад нос. І аднак недзе ў самай глыбіні душы гэта ані мяне не хвалюе. Усё, аб чым я толькі марыла – гэта каб мяне не чапалі ды каб я магла й далей пісаць вершы па-ірляндзку. Ніколі не забуду, як аднойчы я выступала ў зале, дзе слухачоў можна было пералічыць на пальцах адной рукі. І я была гатовая да гэтага. Гатовая я й цяпер.

Аднак мне заўсёды было вельмі прыемна выходзіць на значна шырэйшую аўдыторыю дзякуючы перакладам, асабліва сярод тых мільёнаў, які хоць крыху разумее па-ірляндзку. Шмат хто зь іх, магчыма, добра ведаў мову адразу пасьля школы, але з тых часоў ня меў нагоды яе ўжываць дзеля адсутнасьці функцыянальнага кантэксту, які б апраўдваў яе ўжываньне. Асабліва мне падабаецца, калі мая паэзія ў ангельскіх перакладах адсылае чытачоў да ірляндзкага арыгіналу і калі яны памалу знаходзяць даўно згубленыя ніткі мовы, якая з поўным правам ім належыць. Мне таксама вельмі прыемна выяжджаць час ад часу за мяжу й выходзіць на шырэйшую публіку з дапамогаю дзьвюхмоўных выступаў і публікацыяў.

Аднак галоўная мая аўдыторыя – гэта тыя, хто чытае мае вершы толькі па-ірляндзку. Звычайны наклад кнігі вершаў у Ірляндыі – ад 1000 да 1500 асобнікаў. Гучыць нібыта й сьціпла, пакуль не даведаесься, што гэта палічылі б добрым накладам шмат англамоўных паэтаў у Ірляндыі, ды нават і ў Брытаніі або Амэрыцы, дзе жыве значна больш людзей.

Сама старажытнасьць ірляндзкай літаратурнай традыцыі таксама складае невычэрпную крыніцу творчае сілы для мяне як паэткі. Гэта выяўляецца на двух узроўнях: першы зь іх пераважна моўны й рытмічны, а другі – тэматычны й натхняльны. Што да моўнага ўзроўню, дык старажытнаірляндзкая мова, хоць бясспрэчна вельмі складаная, значна бліжэйшая да сучаснае ірляндзкае, чым, скажам, англасаксонская да сучаснай ангельскай. Любы чалавек, маючы базавы моўны запас, можа пасьля кароткае практыкі чытаць большасьць сярэднявечных тэкстаў у арыгінале.

Таксама й тэматычна старажытная літаратура – гэта Божы падарунак, хоць я толькі цяпер паволі пачынаю ацэньваць тыя ўнікальныя магчымасьці, якія яна дае сучаснаму аўтару. У Ірляндыі й за мяжою на сёньня вядома больш за 4000 рукапісаў, якія зьмяшчаюць тэксты ад ірляндзкае старажытнасьці да сучаснасьці. Праўда, апрача вялікіх сярэднявечных зборнікаў, толькі каля пяцідзесяці рукапісаў створаныя да 1650 году. Аднак пераважная большыня рукапісаў, старанна скапіяваных пасьля гэтае даты, – гэта дакладныя адбіткі значна старэйшых пазаўсёды страчаных тэкстаў. Ускладняе справу тое, што ўсё гэтае багацьце з гледзішча сёньняшняга дня даволі ныўдала скаталягізавана.

Прыкладам, шмат якія матэрыялы, якія маюць велізарную псыхалягічную й сэксуальную цікавасьць, апісваюцца з маралізатарскіх пазыцыяў мінулага стагодзьдзя як "нягодныя й непрыстойныя казкі, непрыдатныя для публікацыі". Шмат якія з гэтых рукапісаў людзкое вока ня бачыла ад таго самага часу, калі яны былі гэтак апісаныя. У дадатак, увагу навукоўцаў амаль выключна прыцягвалі тэксты з эпохі да нармандзкага заваяваньня як некранутыя крыніцы найчысьцейшае вады з роднае глебы (зноў тыя нацыяналісты-культурнікі!), у выніку чаго вялізны корпус пазьнейшых тэкстаў быў несправядліва занядбаны. Галоўная каштоўнасьць гэтых тэкстаў для мяне палягае ў тым, што яны засьведчылі захаваньне нават да самых позьніх гістарычных часоў асобнага бачаньня сьвету, карэнна адрознага ад ангельскае мэнтальнасьці, якая пазьней яго зацьміла.

Дзякуючы асабліваму зьбегу акалічнасьцяў, ірляндзкая мова выпала з вока гісторыі якраз тады, калі пачала ўзьнікаць і самарэўвацца новая мэнтальнасьць. Таму яе зусім не закранулі такія вялікія інтэлектуальныя рухі як Рэфармацыя, Адраджэньне, Асьветніцтва, рамантызм і віктарыянская мараль, якая моцна паўплывала на вялікія эўрапейскія мовы.

Адным з наступстваў гэтага было тое, што захаванае ў ірляндзкай мове стаўленьне да чалавечага цела засталося надзвычай адкрытым і пазбаўленым сарамлівасьці. Па-ірляндзку амаль немагчыма быць "вульгарным" або "непрыстойным". Цела, з усімі яго адтулінамі й выдзяленьнямі, разглядаецца безь ніякага маралізатарства і ўспрымаецца як "an nádúr", нешта прыроднае й натуральнае. Яно – хутчэй крыніца незьлічоных сьмешкаў і жартаў, чым нешта такое, чаго трэба саромецца. Так, старыя бабулькі бездаганнае й бездакорнае маральнасьці зь вялікім густам і дасьціпнасьцю могуць апавядаць нават самыя "непрыстойныя" гісторыі. І праўда што, ці ёсьць у ірляндзкай мове слова "сэкс"! А ці ёсьць у эскімоскай мове слова "сьнег"?

Я правяла ўжо цэлыя гады свайго жыцьця, корпаючыся ў старых рукапісах Аддзелу Фальклёру Унівэрсытэцкага Коледжа ў Дубліне, і ўсё роўна бываюць такія дні, калі я бяру нейкі незнаёмы рукапіс і ў мяне пачынаюць ад хваляваньня дрыжаць рукі. Зноў жа, гэтыя тэксты дзеяць на мяне на двух узроўнях. Першы – калі я смакую нейкі добра завернуты сказ або адценьне значэньня або выкопваю слова, якое даўно ўжо выйшла з ужытку. Гартаць старонкі гэтых рукапісаў – як слухаць галасы маіх суседзяў і сваякоў, нібы зноў вяртаюцца да жыцьця бацькі й бацькі бацькоў. Другое зацікаўленьне – тэматычнае. Увесь гэты матэрыял сапраўды непараўнальны ні з чым, што толькі ёсьць на зямлі.

Вось, у каталёгу ёсьць шуфляда з загалоўкам «Neacha neamhbeo agus nithe nach bhfuil ann» («Нежывыя істоты й рэчы, якія не існуюць»). Я зусім не найбольшы ў сьвеце матэрыяліст, але гэты загаловак зьбіў з тропу нават мяне. Або яны існуюць, або не існуюць. Але калі яны не існуюць, чаму ж у шуфлядзе стос картак даўжынёю з маю руку? Вось у гэтым уся сутнасьць гэтых тэкстаў, уся іхная нездольная прываблівасьць. Ці гэтыя істоты існуюць? І так, і не. Рэч у тым, што гэта істоты з "an saol eile", зь "іншасьвету", які ў ірляндзкай мове ўяўляе сабою тэрмін такой бездакорнай інтэлектуальнай дакладнасьці й рэальнасьці, што яго практычна немагчыма перакласьці на ангельскую мову, дзе ён імгненна ператвараецца ў нешта надуманае й фальшывае, як "фея ў дальнім канцы саду".

Паслухаўшы, як гэтак звыкла глыбінныя псыхолагі гавораць сёньня пра падсьвядомасьць, можна падумаць, што яны самі яе прыдумалі, або як найменей выпадкова натыкнуліся на прывідны й жудасны кантынэнт, дзе ніколі дагэтуль не ступала нага чалавека. Нават вулічныя сабакі ў Заходнім Кэры ведаюць, што "іншасьвет" існуе і што ў любы момант увайсьці туды або выйсьці адтуль – самая звычайная ў сьвеце рэч.

Гэтае заўсёднае напружаньне паміж рэальнасьцю й фантазіяй, на думку Джэфры Ганца, перакладчыка «Старажытнаірляндзкіх міфаў і сагаў», уласьцівае ўсяму кельцкаму мастацтву, але асабліва выразна выяўляецца ў літаратуры Ірляндыі. На думку сп. Ганца, гэта не выпадковая зьява, выкліканая асаблівасьцямі літаратурнае перадачы, а хутчэй прыродная характарыстыка, тыповая кельцкая рыса. Гэта значыць, што "іншасьвет" – гэта ня проста радаснае працягваньне жыцьця пасьля сьмерці; гэта таксама – і нават перадусім – альтэрнатыва рэальнасьці.

Гэтае лёгкае ўзаемадзеяньне з уяўным значыць, што каб трапіць у "іншасьвет", вам зусім не абавязкова перажываць гвалтоўны псыхічны разлад. Глыбока схаванае ў мове адчуваньне, што існуе нешта па-за едо-абгорткай, прыемнае й суцяшальнае, разам з тым гэта невычэрпная крыніца моўна-вобразнай гульлівасьці, нават калі гаворка йдзе пра самыя звычайныя й бытавыя рэчы.

Скажам, неяк увечары я выпраўляла нагрукацца ў дзьверы да сваёй цёткі ў Заходнім Кэры. Яна чуе, як я падыйшла. Яна ведае, што гэта я, бо пазнала мае крокі на каменнай сьцежцы. І аднак, калі я шпаркенька грукаю ў дзьверы, яна пытаецца: "An de bheoaibh nó de mharbh thu?" ("З жывых ты або зь мёртвых?") Бо існуе магчымасьць, што ты можаш быць або тым або тым, і залежна ад таго, да якой катэгорыі ты належыш, усё далей будзе адбывацца паводле зусім адрознага пратаколу. Усё гэта, відома, жарт, але жарт гэты стаўся магчымы дзякуючы вобразнаму багацьцю самой мовы.

***

Я не забіраюся тут весьці спрэчкі аб сутнасьцях, і аднак я лічу, што дзякуючы розным абставінам, пераважна гістарычнага характару, сіла й слабасьць ірляндзкай мовы зусім не такія, як у ангельскай. З гледзішча пазыцый адным з найбольш моцных бакоў ірляндзкае можна лічыць яе вобразныя магчымасьці. Аднак тое самае, мабыць, можна сказаць, напрыклад, і пра бэнгальскую. Вось што найбольш мяне ўразіла ў нобэлеўскай прамове Ісака Башэвіса Сінгера, які пішa на ідыш. Сінгер сказаў, што калі ў яго часта пыталіся, чаму ён піша на мёртвай мове, яму так і карцела адказаць, што ён піша пераважна аб прывідах, а прывіды якраз і гавораць на мёртвай мове.

... занядбаны стан мовы – ня толькі ірляндзкая праблема. Мовы этнічных меншасьцяў у сфэры ўплываў ангельскай мовы стаяць перад 90%-най пагрозай зьнікненьня на працягу бліжэйшых дзесяцігодзьдзяў...

Сінгераў адказ закрануў вельмі глыбокую струну ў душы яго ірляндзкіх чытачоў. Гэта прыгадала мне, што занядбаны стан мовы – ня толькі ірляндзкая праблема. Паводле меркаваньня моваведа Майкла Краўзэ з часапісу *Language,* мовы этнічных меншасьцяў у сфэры ўплываў ангельскай мовы стаяць перад 90%-най пагрозай зьнікненьня на працягу бліжэйшых дзесяцігодзьдзяў. Таму сёньня, калі найбольшаю праблемай сталася пашырэньне першапачаткова англа-амэрыканскай, а цяпер ужо сапраўды глябальнай поп-монакультуры, якая зводзіць усё да ўзроўню нясьцерпнае нудоты, я думаю, што захаваньне моваў меншасьцяў, як прыкладам ірляндзкай, зь іх унікальным і непаўторным бачаньнем сьвету, было б ня менш важнае для чалавецтва, чым захаваньне трапічных лясоў для біялягічнае разнастайнасьці.

Нядаўна, падчас майго кароткага падарожжа ў Кэры з трыма маімі дачкамі, я спынілася ў свайго брата й ягонай жонкі ў старым доме, які ён адбудоўвае на ўсходнім канцы паўвострава Дынгл пад навіслым брывом форту на мысе Кайр Хонры. Брат сказаў, што хоча паказаць нам нешта асаблівае, і вось аднаго дня мы ўсёю гурмой палезьлі ўгору на Дэрымор Глен. І хоць цяпер уся гэтая мясцовасьць абсалютна пазбаўленая ўсіх формаў расьліннасьці, апрача імхоў і лішаёў, самы назоў выдаваў старадаўнюю, даўно памерлую таямніцу: Дэрымор, ад ірляндзкага "Doire Mór", значыць "Вялікая Дуброва".

Цяжка ўявіць сабе больш пустэльнае месца, аднак на паўдарозе да глену, у выгіне лагчыны, дзівосна закручаны й перакрыўлены, падобны на нейкі гіганцкі бансай, стаяў адзіны ацалелы воін – апошні самотны дуб. Толькі на верхніх галінках яшчэ расло лісьце, відавочна, ён дажываў свае апошнія гады, а было яму два або тры стагодзьдзі. Як ён здолеў перажыць масавае чалавечае й жывёльнае спустошэньне гэтага краю за ўвесь гэты час, я ня ведаю, аднак неяк перажыў.

Гэта было самае сапраўднае bile, сьвятое дрэва, шанаванае кельтамі. Казачнае дрэва. Чароўнае дрэва. Усіх нас гэта вельмі кранула. Мы стаялі моўчкі пад ціхай імжою. Нарэшце 10-гадовая Айнэ сказала: "Можна ўявіць сабе, што тут было, калі гэта й сапраўды была "Doire Mór", уся зарослая дубамі". Я заўважыла, што напяваю «Cill Cais» – славуты лямант па вялікіх ірляндзкіх лясох і па велічы гэйльскага ладу, які яны сымбалізавалі:

Cad a dhéanfaimid feasta gan adhmad?
Tá deireadh na gcoillte ar lár.
Níl trácht ar Chill Cais ná a theaghlach
is ní bainfear a cling go brách

Што рабіць нам цяпер безь лясоў
Калі апошняе з дрэваў звалена.
Не чуваць пра Кіл Каш, ні пра ягоны род
І не зьвінець ягоным званам ніколі.

Праз тыдзень, калі я вярнулася ў Дублін, пытаньне гэтае ўсё яшчэ гучала ў мяне ўвушшу. Я чакаю каб забраць дзяцей з школы й пішу свой дзёньнік па-ірляндзку ў сучасным гандлёвым цэнтры ў адным з дублінскіх прадмесьцяў. Ніводнага ірляндзкага слова навокал, ніводнае шыльды або аб'явы, ніводнага гуку не злавіць вухам. Вакол мяне – добра апранутыя жанчыны зь бездакорнай ангельшчынай. Мяне інтрыгуюць урыўкі жывое гутаркі, і аднак мяне гняце невыноснае адчуваньне страты. Я згадваю пра самотны пагорак, пра Айнэ. Вось адказ на пытаньне зь песьні. Вось што мы будзем рабіць безь лесу.

У нечым гэта выглядае быццам бы й няблага. Людзям цёпла, яны не галодныя. Яны безь цяжкасьцяў выказваюць свае пачуцьці й думкі па-ангельску. Здаецца, яны шчасьлівыя. Я захлопваю дзёньнік і адыходжу, ахопленая тым раптоўным прыступам адчаю, які заўсёды хаваецца ў штораз большых дзірах на лінгвістычным палатне моваў меншасьці. Магчыма, мая маці кажа праўду. Пісаць па-ірляндзку – гэта вар'яцтва. Ангельская мова цудоўная, яна мае яшчэ й дадатковую перавагу ў тым, што вельмі карысная для таго каб на стале быў хлеб і да хлеба. Перамены ў гэтым сьвеце неназьбежныя, і можа натуральным ходам рэчаў наканавана, каб адныя мовы зьнікалі, а іншыя займалі іхнае месца. І ўсё ж, і ўсё ж... Я ведаю, што гэта будзе гучаць да сьмешнага рамантычна й сэнтымэнтальна. І ўсё ж, ня хлебам адзіным... Мы ўзьнялі вочы да пагоркаў... Мы кідаем наш хлеб на воды. Ёсьць міфічныя прэцэдэнты. Вазьміце, для прыкладу, Майсееву маці, падумайце пра яе безвыходную сытуацыю. У яе быў выбар: аддаць свайго сына эгіпецкім жаўнерам, каб яны ў яе на вачах расьсеклі яго напалам, або пусьціць яго ў кошыку па Ніле на смачнае сьняданьне кракадзілам. Яна выбрала тое, што пры тых акалічнасьцях павінна было здавацца нечым накшталт "rogha an dá dhiogha" ("меншым з двух ліхаў"), а ўсё астатняе апісана ў Кнізе Выхаду і ў аналах габрайскае гісторыі, якія сталіся непасрэдным вынікам таго ўчынку, які яшчэ й цяпер, калі я пішу гэтыя радкі, працягваецца непрадказальным ланцужком падзеяў, наканаваных няўмольным лёсам. Я ведаю, што малыя рэчы нельга параўноўваць зь вялікімі, аднак маім канчатковым адказам на пытаньне, чаму я пішу па-ірляндзку, будзе вось гэты верш:

Ceist na Teangan

Cuirim mo dhóchas ar snámh
i mbáidín teangan
faoi mar a leagfá naíonán
i gcliabhán
a bheadh fite fuaite
de dhuilleoga feileastraim
is bitiúman agus pic
bheith cuimilte lena thóin

ansan é a leagadh síos
i measc na ngiolcach
is coigeal na mban sí
le taobh na habhann,
féachaint n'fheadarás
cá dtabharfaidh an sruth é,
féachaint, dála Mhaoise,
an bhfóirfidh iníon Fharoinn?

Моўнае пытаньне

Я пускаю сваю надзею на ваду
у маленькім чоўне мовы
нібы кладу дзіця
у калыску
сплеценую й звязаную
зь лістоў аера
з дном абмазаным
бітумам і смалою

пасьля накідаю яго
сярод трысьнягу і рагозу
на самым беразе
ня ведаючы
куды панясуць яго воды
а можа, як Майсея,
уратуе Фараонава дачка?

The New York Times Book Review

Пераклад БКЗ

Божая кароўка зь Пятае авэню

Зялёны нататнік

Уладзімер Арлоў

Як пасьля крышталёвага келіху іскрыстай італьянскай лямбрускі з эратычным букетам захочацца раптам набурболіць кантовую шклянку старадароскае "саматканкі", як пасьля печаных мідыяў і салаты з амараў у таемных глыбінях падсьвядомасьці народзіцца вострае жаданьне ўкусіць салёнага гурка з прысталым парэчкавым лістом, як пасьля чорнага з шышшываным надбоем тому Борхеса ні з пушчы ні з поля заманецца пагартаць празаіка А.Федарэнку, так пасьля прэтэнзіёзных дыярыюшаў, неўвярозна-гульлівых зацемак на тэатральных праграмках ды розных іншых вычварэнстваў можа бліснуць здаровая ідэя — угрунтаваўшыся за пісьмовым сталом, сварыць нарэшце нешта і зьместам і формаю нацыянальна непахіснае. Праўда, ты ня будзеш, насьледуючы клясыку, лезьці ў ванну й апранаць белую адпрасаваную кашулю, а, насьледуючы самому сабе, купіш дзьве (а лепей тры) пляшкі чырвонага балгарскага віна «Рубін», агідным піскьлявым голасам нахабна адкажаш на тэлефонны званок, што цябе няма дома, разгорнеш свой зялёны нататнік, нальеш у нябіткую шклянку ад фірмы «Luval» першую дозу і, непрыемна ўражаны спалучэньнем чырвонага й зялёнага колераў, парушыш брыдкую несуладнасьць некалькімі добрымі глыткамі, а прывёўшы колькасьць паўтарэньняў гэтага манэўру ў строгую адпаведнасьць з колькасьцю дзён тваёй вандроўкі, заўважыш, што ў цябе сапраўды атрымаўся замшэла-традыцыйны падарожны дзёньнік.

1?.06. Калі на першым курсе ўнівэрсытэту мы былі "на бульбе" пад Койданавам, я жыў у глухога дзеда бабыля. Першай адметнай дэталлю інтэр'еру ягонае хаты была этажэрка з адной-адзінокаю кніжкай — «Как закалялась сталь». Другой — рэпрадуктар часоў Малянкова й Кагановіча. Дзедава радыёкропка балабоніла й сьпявала ад раньняга гімну да паўночнага, прычым заўсёды на максымальнай гучнасьці. Аднаго разу я, ня вытрымаўшы дуэту кампазітаровага храпу й ненавіснай чорнай талеркі, падкраўся да яе й падкруціў рэгулятар. Хрыпеньне імгненна абарвалася, і дзед зусім нясонным голасам растлумачыў мне, што за "радзіву" ён плоціць на ўсю катушку, а таму й гаварыць яна мусіць бесьперапынна. "Ня хочаш спаць, чытай кніжку!" — сказаў дзед і зноў захроп. Змагаючыся з узгадаванай у школе і ў камсамоле, далікатна кажучы, непрыязнасьцю да праграмнай савецкай літаратуры, я ўзяў з этажэркі знакаміты твор М.Астроўскага. Пад абцёрханай вокладкай аказалася Эвангельле.

Газэтны варыянт.

Пашпартны кантроль у Нью-Ёркскім аэрапорце Кенэдзі зноў змушае ўспомніць хату койданаўскага эвангеліста; над скуранай абгорткаю з «Пагоняй» амэрыканскі памежнік знаходзіць тую самую "краснокожую паспортину", але, у адрозьненьне ад свайго калегі зь лёнданскага аэрапорту Хітроў усё ж не выпраўляе ў маёй анкеце "Belarussian" на "Russian".

Першае пытаньне, якое я чую з вуснаў заакіянскіх беларусаў: ці праўда, што нехта восем начэй запар уздымаў над Маладэчанскім гарсаветам бел-чырвона-белы сьцяг?

16.06. У царкве сьвятога Кірылы Тураўскага у Рычманд-Гіле, Нью-Ёрк, замест малітвы ўваччу зьнячэўку напльылі менскія "кадры" з Домам ураду да й пасьля рэфэрэндуму. Калі й вы захочаце пракруціць гэтую "хроніку", дык пераканаецеся, што наш сьцяг сапраўды *лунаў*. Гэта было *ягонае* неба, у якое ён імкнуўся, зь якім суладна зьліваўся, нагадваючы бусла, якога за выкапанымі Лукашэнкам памежнымі слупамі ўжо амаль не сустрэнеш. А паспрабуйце ўявіць, каб *лунаў* сьцяг "усенароднапрызнанцкі". Ну што пра яго скажаш? Вісіць, трымціць, трапечацца... Прадчувае свой лёс.

Перад срабрыста-зялёным паралелепіпедам ААН над Іст-Рывэр на флагштоку пакуль што кожную раніцу ўздымаюць сьцяг, падзелены здатнасьцю лунаць. Яго маленькія бел-чырвона-белыя копіі можна набыць у ааньаўскай сувэнірнай крамцы ў выглядзе настольных сьцяжкоў, значкаў — брыжыкаў.

Выбіраючы сабе тавар, па вачох мурына-гандляра заўважаю, што ён яўна чуў нешта пра нашае "лукашэньнічаства". Ці застануцца гэтыя сьцяжкі нацыянальнымі? — занепакоена пытаецца мурын. Пытаньне сфармулявана так удала, што я магу, не назычаючы ні ў кога вачэй, запэўніць візаві, што застануцца, і каб адказ прагучаў больш важка, прашу яшчэ дзясятак "падрыўных" брыжыкаў.

У касмапалітычным Нью-Ёрку (у глыбінцы любая традыцыя трыкроць мацнейшая) на кожным кроку сустракаесься з культам амэрыканскага сьцягу. Дагледжаныя зорна-паласатыя палотны зьвешваюцца з падваконьняў, аздабляюць дахі, вітрыны і ўваходы ў офісы. Каб у Менску ці ў Полацку я ўбачыў столькі чырвона-зялёнай тканіны, дык заставалася б адно намыліць вяроўку. Аднак гэткая сьмерць мне не пагражае. Ці здольныя вы ўявіць здаровага грамадзяніна Рэспублікі Беларусі, які на досьвітку ўрачыста ўздымае праэцдыцкі сьцяг каля свайго дому, а ўвечары ня менш урачыста спускае яго ў промнях нізкага сонца?

Між тым другую цырымонію я зноў і зноў назіраю з аўтамабілю, за рулём якога — мой даўні знаёмец, жыхар штату Пэнсільванія Васіль Мельяновіч. У зеленаватай смузе адплываюць назад падобныя да зробленай Гулівэрам выцінанкі сілуэты манхэтанскіх хмарачосаў. Мы едзем да Васіля ў амэрыканскі Гановэр. Сёе-тое пра адносіны майго кіроўцы да Беларусі могуць сказаць драбніцы: два цыферблаты на гадзіньніку, стрэлкі якіх паказваюць час з разьбежкаю на сем гадзінаў.

Калі хтосьці мяркуе, што самая кансэрватыўная ў заходнім сьвеце краіна — гэта Вялікабрытанія, дык паездка па амэрыканскіх аўтастрадах можа пахіснуць гэтую упэўненасьць. У адрозьненьне ад уладаньняў яе вялікасьці каралевы, тут вы нідзе не сустрэнеце ні дарожных паказальнікаў з кілямэтрамі — суцэльныя мілі (а на гольфавых пляцоўках — ярды й інчы), ні бэнзазапраўак з коштамі за літар. Як вам ня проста ўцяміць, што такое галён, так ня кожнаму тубыльцу ўтлумачыш, што такое кіляграм. Пра тэмпэратурную шкалу Цэльсія ён нешта чуў, але карыстаецца выключна градусамі паводле Фарэнгейта, збольшага знаёмымі вам дзякуючы раману Рэя Брэдбэры, што, як мне памятаецца, некалі зьбіраўся пасьля пяцідзесяці гадоў канчаць жыцьцё самагубствам, бо лічыў, што за гэтай мяжою жыць мужчыну ўжо проста няварта, але вось пасьпяхова жыве далей, маючы магчымасьць гэтаксама, як і мы, са смакам павячэраць на мяжы штатаў Дэлявэр і Мэрыленд, і выпіць кубачак кавы на мяжы Мэрыленду з Пэнсільваніяй.

Амстэрдам

Працяг з старонк. 19

Калі ты ведаеш Менск лепей за астатнія гарады сьвету, дык я скажу так: Амстэрдам падобны да Траецкага Прадмесьця. А розьніца толькі ў тым, што калі ты набудзеш дыямэнт у Траецкім Прадмесьці, дык не атрымаеш ніякага дакумэнта. На прас, на вэнтылятар, на магнітафон і на электрычную брытву выдадуць пашпарт, а на дыямэнт — толькі чэк. І калі па вяртаньні з Галяндыі я зайшоў у «Антыкварную лаўку», што на вуліцы Максіма Багдановіча, я спытаў, ці сапраўдныя на вітрыне дыямэнты, а гандлярка сказала, што, вядома, сапраўдныя, а я запытаўся, ці ёсьць на камяні дакумэнты, а гандлярка азьлілася й сказала, што яна ні разу ў жыцьці ня бачыла, каб да каштоўных камянёў прыкладаўся нейкі там пашпарт. Тады я сказаў у атынкаваны тапажам і пудраны твар, што яна, у такім разе, ніколі ў жыцьці ня бачыла сапраўдныя каштоўнасьці. Ня верыш? Можаш спытацца ў майго брата, я ніколі ня хлушу. Думаю, што й гандлярка з Траецкага Прадмесьця не падманвала, яна сапраўды ведала ня ведала пра пашпарты на дыямэнты.

Зрэшты, я й сам быў у музэі дыямэнтаў толькі адзін раз, але гэта зусім не азначае, што не хачу туды трапіць паўторна. Тое-сёе у дыямэнтавым бляску для мяне засталося таямніцаю і пасьля наведаньня музэя, бо кола ведаў павялічылася й адпаведна ўзрасла колькасьць кропак судакрананьня зь невядомым. Праз невядомае, дарэчы, лягчэй прабірацца з павадыром. Быў у Амстэрдаме ў мяне павадыр-экскурсавод-перакладчык-армянін-таўстун-пустаслоў-Андранік. Ён нагаварыў цэлую гурбу розных пустаў, вычытаных у танных геаграфічных даведніках. Зь яго сыпаліся лічбы й назовы, як сечка з дзіравага меха. Ён выціраў спатнелае брудна-хусьцячкай і скардзіўся на падатковую інспэкцыю, якая можа арыштаваць грамадзяніна Нідэрляндаў нават на аўстралійскім пляжы, і той не пасьпее схаваць дакумэнты. Андранік вельмі хутка надакучыў, але давялося трываць, грошы ж заплочаны.

Нарэшце армянін прывёз мяне з братам у музэй дыямэнтаў. Калі ты думаеш: там палац у сто дзьвярэй, дык памыляесься. Чатыры чатырохпавярховыя дамкі, але ў гэтых дамках на дыямэнты я нагледзеўся.

І куды толькі глядзяць розныя рабаўнікі? Праўда, Андранік расказаў нам пра аднаго амстэрдамскага злодзея. Той, абрабаваўшы краму, трапіў на мушку паліцыянткі, але не разгубіўся, забраў зброю й навешаў паліцыянтцы кухталёў, забіваць ня стаў, адно памясіў кулакамі, дзеля навукі. Пасьля сеў у машыну і ўцякаў, але яго злавілі і, дзеля навукі ўсім астатнім непаслухмяным крымінальнікам, увагналі ў сьмяротнае цела васямнаццаць куляў. Журналісты паспрабавалі разгарнуць кампанію пра парушэньне правоў чалавека, але з такіх памкненьняў нідзе нічога не выйграе. У апавяданьні армяніна мяне зьдзівіла ня колькасьць куляў у рабаўніковым целе, а пазыцыя апавядальніка. Андранік заўсёды заставаўся на баку дэмакратычнага друку. Напэўна ўсе народжаныя на берагах СССР ня любяць міліцыянтаў, паліцыянтаў, цэнтурыёнаў і ніколі не займаюць іх бок, нават у тых выпадках, калі паліцыянт — жанчына. І яно мне зразумела. А паглядзеў бы я на таго ж армяніна, калі б ён меў уласны музэй дыямэнтаў. Які б бок ён займаў?.. Вось і я пра тое думаў, заходзячы ў музэй.

На першым паверсе стаяў станок па апрацоўцы каштоўных камянёў узору сямнаццатага стагодзьдзя. Высокі лысаваты бляндын з марскімі галяндзкімі вачыма сказаў, што станок каштуе столькі, колькі машына «фэрары» апошняй мадэлі. Я ня ведаю, колькі каштуе «фэрары», але, думаю, шмат, калі гэтым хочуць зьдзівіць наведніка музэя каштоўнасьцяў. Станок быў відавочна стары й цёмны, як лёс прыгоннага беларуса. А выглядаў ён, як непрыстасаваная да жыцьця ў цывілізаваным сьвеце пачварная жывёліна. Станок мяне крануў. На гэта й быў тонкі галяндзкі разьлік, я паверыў у сапраўднасьць убачанага. Побач з старажытным станком тулілі восем сучасных, за адным зь якіх сядзеў зусім сівы майстар і апрацоўваў камень. Сучасныя станкі ніякай эстэтычнай каштоўнасьці не ўяўлялі, таму вельмі хутка я апынуўся на другім паверсе, за доўгім шкляным сталом з празрыстымі кубачкамі ласкава прапанаванай гарбаты. Сьветлавокі амстэрдамец маляваў на вялікім белым аркушы розныя формы дыямэнтаў, а потым даставаў з скрыначкі канэрты, а з блакітных канэртаў выкочваў дыямэнты й раскладаў іх пінцэтам на малюнках. На тупаватае пытаньне "А колькі каштуе самы вялікі, самы блакітны, самы чысты дыямэнт з тых, што ляжаць на аркушы?" я пачуў даволі важкую лічбу — дваццаць пяць тысячаў гульдэнаў. Праўда, ня самы найлепшы, а зусім жоўты камень, каштаваў яшчэ на пяць тысячаў даражэй. Я склаў у думках кошты раскладзеных на стале каменьчыкаў, і атрымалася чвэрць мільёна ў гульдэнах, а ў беларускіх рублях яшчэ ў сем тысячаў разоў болей. За жыцьцё не патраціш, калі ня будзеш таўчы ў ступе й сыпаць вострыя аскепкі ў стравы ворагаў.

Жаданьня схапіць камяні і ўцячы не ўзьнікала. Розум вельмі ясна падказваў: схапіць можна, уцячы нельга. Пэўна адсюль і прарасло памкненьне пагаварыць пра набыцьцё каменя. Крый Бог, я не пачаў з прапановы — давайце я набуду жоўты дыямэнт. Я ціхенька, па-жыдоўску спытаў: "А хто набывае такія каштоўныя й дарагія камяні?" "Японцы!" Можна было й здагадацца.

У Амстэрдаме куды ні пойдзеш, паўсюль японцы. У іх маленькія выспы, мала месца і няма дзе захоўваць грошы, а тут раз і мільён гульдэнаў у адной скуранай пудэлцы. Кампактна, па-японску і па-нідэрляндзку, дарэчы. У нідэрляндцаў і японцаў ёсьць агульны вораг — мора, і яны стагодзьдзе за стагодзьдзем змагаюцца зь ім. На першы погляд, у беларусаў ні зь японцамі, ні зь нідэрляндцамі ніякіх агульных рысаў няма, бо ў нас няма мора. Але, калі прыглядзецца, дык і убачыш. І японцы, і нідэрляндцы, і беларусы занепакоеныя станам, статусам, чысьцінёю роднай мовы, якую ўвесь час трэба ахоўваць ад хваляў суседніх моўных стыхіяў. У названых народаў нацыянальнае пытаньне абавязкова ўвязваецца з станам мовы. Таму і армяне і гэбрэі, якія насяліліся ў Амстэрдаме, першае, што робяць пры сустрэчы з былымі суайчыньнікамі, гэта заводзяць гутарку пра складанасьці ў вывучэньні тамтэйшых словаў, і пра ўласныя посьпехі ў гэтай нялёгкай справе. Не раўнуючы менскія армяне й гэбрэі, што спрабуюць вывучыць беларускую мову, якая ўпарціцца, не дасца, трансфармуецца з адной граматыкі ў другую. І як яе такую неакрэсьленую вывучыш? А так як і японскую зь нідэрляндзкай, паціху-патроху. Экскурсавод Андранік, да прыкладу, склаў нідэрляндзка-армянскі слоўнік і атрымаў званьне доктара, пра што паведамляў усім па тры разы, нават у музэі дыямэнтаў уставіў некалькі сказаў пра слоўнік. А пакуль ён пахваляўся слоўнікам, я сасьпеў, каб набыць дыямэнт.

Сапраўды, калі я ў Амстэрдаме — сталіцы дыямэнтаў, калі столькі ведаю пра камяні, калі... Толькі, я цябе папярэджваю, не гавары пра гэта маёй маме. Прыйдзе час, і я сам усё раскажу.

"Я хацеў бы набыць два дыямэнты на тры тысячы гульдэнаў!" — сказаў я гандляру з марскімі вочкамі. Ён узрадаваўся. А вось Андранік панярхнуўся гарбатаю. "Ты што, сапраўды будзеш купляць дыямэнты на тры тысячы?" "А чаму б і не? Я ж у Амстэрдаме, у сталіцы каштоўных камянёў". Вядома, можаш не паверыць, што так проста вырашаецца набыцьцё дыямэнтаў. Можаш засумнявацца. Тады спытай у майго брата, які адразу прыняў прапанову, без усялякіх ваганьняў. Сапраўды, нашто тут вагацца, калі на белым аркушы наклалі два ясныя дыямэнты. Застаецца толькі дастаць грошы. Але у Нідэрляндах прынята патаргавацца. "Таргуйцеся!" — засіпеў армянін і так выразна вырачыўся, што ў мяне мову адняло. Ну як я буду таргавацца? А галяндзец нахвальваў

17.06. Вынікі вадарожжа па заспяваным землякамі Гётэ й Шылера ўтульна-двухпавярховым Гановэры падводзяцца ў швэдзкай рэстарацыі: 8$ за ўваход, і маеш права, нічога больш ня плоцячы, не выходзіць, пакуль ня зробіцца млосна. Мяркуючы па аб'ёмах добрай паловы наведнікаў, менавіта такім чынам яны й звыклі бавіць свой вольны час

Едучы па спадзістых, як у нас на Навагрудчыне, зялёных пэнсільванскіх узгорках, гаворачы з спадарожнікам па-беларуску, слухаючы касэтку з запісамі фальклёрнага гурта «Яника», сустрэтага спадаром Васілём у падземным пераходзе каля Камароўкі, ловіш сябе на тым, што ты ўжо неўпрыкмет прыняў існаваньне гэтае ідэальнае Беларусі з кандыцыянэрамі ў машынах (на вуліцы 90° паводле Фарэнгейта) і «Макдональдсамі» на ўзбочынах як рэальнасьць і пасьпеў досыць выгодна ўладкавацца ў ёй.

У доме у Мельяновіча ілюзія адно мацнее: беларуская бібліятэка, калекцыя ручнікоў, абразы, беларуская мова ў тэлефоннай слухаўцы... Апрача ўсяго іншага з пошты прывозяць пульхную капэрту беларускае перыёдыкі. Як у дзіцячай гульні, наўздагад выцягваеш адтуль 4-ты нумар менскага часопісу «Беларуская думка», наўздагад разгортваеш яго, і на зьмену ілюзійнай Беларусі прыходзіць рэальная, што прамаўляе да мяне голасам паэта Б Сірычана

Что ему хулители? Ничто!
Он в сознанье поколений врос
И в своем простреленном пальто
На ветрах маячит, как Христос.

Угадаўшы лёзьненскі інцыдэнт з замахам на кандыдата ў народныя прэзыдэнты, можна падумаць, што гэта пра Аляксандра Рыгоравіча. Аж не, пакуль што пра Леніна. Цалкам здаволены першым творам Аналён ужо ці клача творцу да новай сьвятой ахвяры, але паэт не дазваляе сабе палёгкі й спрабуе яшчэ раз авалодаць музаю. Тая бароніцца, колькі змогі, словы разьбягаюцца з радкоў, быццам прусакі, аднак задыханы, распалены высокім грамадзянскім пачуцьцём творца ўсё ж дамагаецца свайго.

Тем, что вижу, наполняю строки;
В Смиловичах, Лельчицах Ушачах
Вкалывает каменщик на стройке,
Тракторист на пахоте иначит.
А у водоемов Беларуси
Хищники гнездятся хорошенько.
Кто они? дознаться не берусь я
Если не поможет Лукашенко.

Браво, таварыш стихотворец! Колькі сапраўднай вынакутаванай паэзіі ўжо ў адных толькі "водоемах Беларуси"!

18.06. Ваколіцы Вашынгтону нагадваюць краявіды што плывуць за акном цягніка, калі пад'яжджаеш да Вільні з боку Новае Вялейкі: зялёныя асмужаныя горы, яры й нават гатычныя сьпічакі

Пасьля Нью-Ёрку горад выдае правінцыйным - не раўнуючы, як пасьля Менску Слуцак. Беларускае пасольства на вуліцы Нью Гэмпшыр, 1619. Праз пару кварталаў вуліца перакрытая паліцыяй: дэманстрацыя сэксуальных меншасьцяў. Наперадзе гурма жыцьцярадасных гомасэксуалістаў зь вясёлым гіканьнем цягне зладжанага з блакітных і бэзавых паветраных шарыкаў даўжэзнага, ярдаў на пятнаццаць, цмока. Шчыльнымі шыхтамі праходзяць стройныя хлопцы ў жаночых сукенках. Газуюць у бок Белага Дому актыўныя лесьбіянкі на ліхоткіх «Ямахах» і «Хондах». Прагарцавала тройка мазахістак, запрэжаных у калыскі са сваімі садысткамі. Туга падпяразаўшыся навюткім калючым дротам, засяроджана прадэманстравалі мужчыны-мазахісты ў сталёвых аброжках з кольцамі для ланцугоў. На ўзьбярэжжы гэтай бясконцай ракі гетэрасэксуальны глядач трапляе ў аблогу непрытульнага адчуваньня, што сэксуальная меншасьць гэта не дэманстранты, а ён сам. Каб пазбыцца дыскамфорту, публіка пачынае адпускаць зьняважлівыя рэплікі накошт таго, што вашынгтонская працэсія гэта дрымучая самадзейнасьць Маўляў, сапраўднае сьвята "блакітных" будзе сёньня ў Нью-Ёрку: там і алімпійскі чэмпіён у скачках у ваду Грэг Луганіс, і гаварыства садыстаў-мазахістаў імя Уленшпігеля, і нацыянальныя калёны гасьцей з усіх куткоў сьвету.

(Вечаровыя тэлепраграмы цалкам пацьвердзілі прагнозы. Сьвята набыло такое разгарненьне, што газэта «Новое Русское Слово» пісала: "Городские власти дали голубым поблажку и позволили им маршировать мимо собора Св.Патрика, где от демонстрантов ожидали выходок типа прошлогодних и заготовили поэтому охапки пластиковых наручников и стопки желтых одеял для немедленного покрытия оголившихся Когда мы подошли к собору, там было столько полиции, как будто приехал папа римский или Клинтон; если бы у Зимнего было столько ментов в октябре 17-го, всем нам не пришлось бы мучиться на чужбине".)

Нягледзячы на тое, што ў гады студэнцтва мне давялося ўдзельнічаць у крутой разборцы з мурынамі, я так і не зрабіўся пераканаым расістам. Таму маё сьведчаньне будзе каштоўнейшае, чым у якога-небудзь ку-клукс-кланаўца: калі вы раптам заўважыце, што вакол брудна, што ходнікі густа запляваныя, а з будынкаў абсыпаецца тынк, што жанчын не прапускаюць наперад, а на другім пляне кагосьці прыціскаюць да сьцяны ведайце, што трапілі у чорныя кварталы. Там белыя не жывуць і бяз скрайняй патрэбы стараюцца не зьяўляцца.

Вяртаючыся з Вашынгтону, зварочваем з аўтастрады ў Балтымор, дзе на паркінгу каля затокі машына з мурынамі, ігнаруючы доўгую чаргу, сходу заяжджае на вольнае месца, і тэма дачыненьняў чорных і белых атрымлівае працяг. У прыватнасьці, я даведваюся пра існаваньне ў Балтыморы раёну пад назовам Little Italy (Маленькая Італія), які тутэйшыя мурыны абыходзяць за мілю, бо апрача звычайнай паліцыі сваю службу бясьпекі мае там і Коза Ностра.

19.06. Ці былі ў малых цялятак з саўгасу «Гарадзец» Шклоўскага раёну, дзе кіраваў да свайго прэзыдэнцтва А.Р.Лукашэнка, вось такія індывідуальныя буданчыкі? Але ж і жартаўнік вы, спадар Мельяновіч!

Ну а калі вы цалкам паважна зьбіраецеся падкінуць экс дырэктару ідэю адправіць усіх беларускіх дэпутатаў, што галасуюць супраць прыватнай уласнасьці на зямлю, на пару тыдняў у ЗША, дык я гэтаксама паважна прапаную вам неадкладна патэлефанаваць з гэтае нагоды ў Вярхоўную Рэзыдэнцыю ў Менск. Што з гэтага атрымаецца, вам распавядзе беларускі пісьменьнік з Таронта Кастусь Акула які спрабаваў тактоўна пацікавіцца, чаму прэзыдэнт не павіншаваў з Днём Перамогі беларусаў, што ваявалі з фашызмам у войсках хаўрусьнікаў і жывуць цяпер у Заходнім паўшар'і

Тэлефанаваць мы, напэўна, возьмемся ўвечары а пакуль едзем на тутэйшы аўкцыён. У будынку былой станцыі з масіўнымі бэлькамі і пацямнелай ад часу й колькасьці разьлітага віскі стойкаю бара, дэманструючы даўнія беларуска-амэрыканскія культурныя сувязі, самі сабою выпырваюць з памяці героі полацкага фальклёру часоў майго дзяцінства – трое неразлучных каўбояў, якія невылазна сядзелі ў салуне ў аднавокага Гары Працяг вы мусіцьма таксама памятаеце:

Вдруг заходит туда
Человек восемнадцать
И ковбоям они
Предлагают убраться

Мы сьпявалі пад гітарны акампанэмэнт майго сябра Вовы Цымермана, і нашыя кулакі наліваліся мужнасьцю, рыхтуючыся да новых сутычак з нашымі заклятымі ворагамі з Задзьвіньня, дзе густа стаялі вайсковыя часткі і рэй вялі афіцэрскія сынкі, якія называлі моркву "морковью", а адвечных дзьвінскіх курмялёў "пескарями".

Аўкцыённая публіка ўражвае сваёй стракатасьцю ня меш за выстаўлены тавар: шыкоўныя кандэлябры з Расеі часоў Аляксандра II і блізка знаёмыя з мольлю старасьвецкія капялюшыкі, недабітае кухоннае начыньне й антычная макэта, стракатыя пэнсільванскія посьцілкі зь нямецкім радаводам і замытыя мужчынскія майткі з расьцягнутымі гумкамі, якія ў нас у Полацку называюць проста "сямейнымі".

Я разгортваю на каленях 6-ты нумар часопісу «Вестник». З гэтага балтыморскага выданьня вы ўведаеце безьліч карыснага: вось кароль азартных гульняў Дональд Трамп абвяшчае пра цяжарнасьць роднае жонкі; вось тэкст вашынгтонца Міхаіла Гольдэнбэрга пра тое, як К Бальмонт з І.Севяраніным на эміграцыі выпрошвалі грошы ў Сяргея Рахманінава; вось інтэрвію зь літаратарам Ю Дружнікавым што здабыў сла

Працяг на старонцы 26

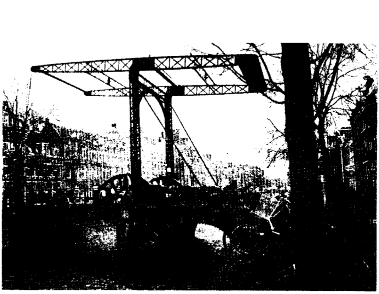

камяні. Яны и чыстыя, яны й іскрыстыя и каштуюць зусім танна, усяго толькі тры тысячы і васемсот гульдэнаў, і залатыя пярсьцёнкі дадаюцца бясплатна. Ёсьць, ёсьць у Амстэрдаме крама, дзе золата даюць бясплатна! Нездарма Галяндыя з сваім багацьцем была ў эўрапейцаў правобразам рака зямнога. Золата бясплатна! Ня можа быць? Можа! "І яшчэ, калі вы вернецеся ў музэй дыямэнтаў, дык заўсёды можаце вярнуць камень, ці здаць, даплаціўшы, атрымаць лепшы, бо ўкладаньне грошай у дыямэнты ёсьць адна з найлепшых формаў інвэставаньня".

- Я, вядома, ня супраць такіх інвэстыцыяў, нават за, але ў мяне толькі тры тысячы і ні цэнта болей. А яшчэ я хацеў бы, каб дыямэнты замацавалі не ў жаночыя пярсьцёнкі, а ў гузікі, якія можна прышыць на ўрачыстую кашулю.

Амстэрдамец саступіў васемсот гульдэнаў і замовіў залатую апраўу ў выглядзе круглых гузікаў. Беларус не саступіў бы столькі, бо яшчэ ня ведае, як будаваць гандлёвыя пасткі, а галяндзец ведае. Ён ня проста прадаў дыямэнты, а прадаў іх на экспарт, а таму й дзешавей, бо падаткі меншыя.

Праўда, давялося пасылаць з гатэля ксэракопіі білетаў «Амстэрдам-Менск» і плаціць за паслугу два гульдэны, ну да Бог зь імі, бо гузікі з дыямэнтамі ляжалі ў нашых кішэнях. І можна было лічыць, што ўсе справы зробленыя, бо грошы сплылі. А няма грошай, і праблемаў няма.

Ідзеш сабе па вуліцы Молен, і ўсё табе нішто. І хай розныя мурыны прапаноўваюць какаін і крычаць: "Італьяно кока!" А пачуўшы "ноў", кінуць усьлед "албано". Яны, пэўныя, думаюць, што абразілі, абазваўшы албанцам. Ці ня дзіўна, нэгар зьневажае славяніна, называючы албанцам. Ды хоць жыдам ці латынам называй, не пакрыўджуся. Я - беларус і маю грывалы імунітэт да нацыянальных зьнявагаў. І калі закілкальнік на ганку стрыптыз-тэатру закрычаў: "Рускі! Горпочофф! Епля! Пэрэстройка!", - я засьмяяўся і падумаў: праз тыдзень другі гэты сыты закліікальнік пачне крычаць да беларусаў: "Рускі! Ельцын! Чэчня! Біг банан! Захоці-і!"

У Амстэрдаме зь мяне вельмі хутка выцяклі нацыяналістычныя, панславянскія і расісцкія настроі. Не скажу, што ў Менску я заняты расіст. Зусім не. Але, каб ня быць расістам, трэба хоць бы зрэдзь часу сутыкацца з прадстаўнікамі іншых расаў. А то раз на год праедзеш з нэграм у трамваі, вось і ўсе міжрасавыя адносіны. А ў Амстэрдаме зусім ня так, бо на кожным другім кроку, у кожнай другой вітрыне пабачыш іншую ад сябе расу.

У сталіцы Нідэрляндаў ёсьць цэлыя раёны, дзе ў шкляных вітрынах выстаўляюцца жанчыны. Яны сядзяць на тонканогіх крэслах, яны стаяць на высокіх абцасах, яны прытанцоўваюць і аблізваюць языком паўадкрытыя вусны, яны падміргваюць і заклікаюць займацца прасьцюткім задавальненьнем. Вітрыны асьвятляюцца чырвонымі й фіялетавымі лямпамі. Таму раён называецца «Квартал чырвоных ліхтароў». Таму белая бялізна там выглядае як смарагдавая. Таму на целе не відаць ні сінякоў, ні драпінаў, ні крованадцёкаў. Усё нерэальнае, як у тэатры, як на тэлеэкране, як у пекле. І можна гадзінамі хадзіць па вузкіх вулках паўз каналы й разглядаць жанчын. І кожны наступны ліхтар будзе здавацца прывабнейшым А калі наважысься спыніцца на якой з жанчын, дык не пасьпееш і вокам міргнуць, як цябе апярэдзіць які-небудзь спрытны мурын. Але ён ня выкліча хвалі расісцкіх перажываньняў, бо кожная трэцяя прастытутка у амстэрдамскіх вітрынах належыць да жоўтай расы, а кожная другая да чорнай. Таму ты пойдзеш далей і панясеш сваё гарэчас, на-юначы моцнае хваляваньне ад вітрыны да вітрыны, ажно пакуль не спахопісься й не зірнеш на гадзіньнік і ня ўбачыш, што распачаліся новыя суткі, і варта спыняцца на любой жанчыне, або вяртацца у гатэль «Краснапольскі». А каб зьдзівіць показкамі сяброў, ты выбераш мажную, на сем пудоў нэгрыцянку. Яна пагодзіцца маркітавацца за дваццаць пяць гульдэнаў і завядзе цябе ў маленечкі пакойчык з ложкам, за якім на ўсю сьцяну будзе глыбока цямнець люстэрка. Цябе зьдзівяць жалезныя скрыні з навяснымі замкамі, там пэўна ж пахаваныя каштоўныя рэчы цёмнакрылых начных матылёў. Ты аддасі ружовую грашовую паперку й скінеш нагавіцы з майткамі Ты ня будзеш гаварыць. Нашто? Ты падыйдзеш да рукамыйніка, паслухаўшыся запрашальнага жэсту мажнай нэгрыцянкі. Яна намые твой прыўзьняты чэлес цёплай вадой, абатрэ яго папяровай сурвэткаю й нацягне кандом. На імгненьне ты адчуеш халодны водар адэкалёну, табе здасца, што навокал цырульня, у якой перагарэла верхняе сьвятло. Такая будзе будзённасьць, што нават ня зьдзівяць паводзіны цёплай мурынкі, якая ляжа на сьпіну, распахне сьцёгны, але ня скіне стракатыя пантофлі Вядома, у Амстэрдаме чыстыя вуліцы, таму можна класьціся ў ложак, не скідаючы пантофляў. Паразважаўшы, я, праўда, ня стаў абувацца і лёг на мурынку без чаравікаў У

Працяг на старонцы 26

Божая кароўка зь Пятае авэню

Працяг з старонкі 25

ву як аўтар кніжкі "Вознесение Павлика Морозова" (самыя цікавыя мясьціны інтэрвію — прызнаньне, што "по национальности я интеллигент" і цытата з К.Чапека, дзе крытык кажа пісьменьніку: "Вы павінны пісаць так, як пісаў бы я, каб умеў").

Чакайце-чакайце, а гэта што?! БНФ, Сяргей Антончык, Зянон Пазьняк, "который в чем-то очень похож на Гамсахурдыя, Дудаева и Жириновского вместе взятых". Гэта Юсіф Калюта (Менск) і Уладзімер Леви (Нью-Ёрк) знаёмяць наваколдную расейскамоўную публіку з А.Лукашэнкам і іншымі палітычнымі лідэрамі. Дзякуючы аднолькаваму погляду з розных бакоў акіяну сытуацыя набывае вусьціншую стэрэаскапічнасьць, і беларускага чытача чакаюць адкрыцьці, якіх ніяк не зробіш, невылазна седзячы на айчынных кухнях. Мы чулі, напрыклад, толькі пра аднаго дэпутата Навумчыка, а на ўсходнім узьбярэжжы Атлянтыкі, высьвятляецца, што іх — двое: "Координатор парламентской оппозиции Белорусского народного фронта Сергей Наумчик не устает повторять, что БНФ политику первого президента не приемлет. Другой депутат — бывший идеологический секретарь Витебского обкома партии Иосиф Наумчик — хочет помочь президенту. Два Наумчика, два депутата, стоящие по разные стороны политических баррикад — отец и сын. Помните, мы еще песню такую пели вдохновенно: "И нельзя сыновьям отставать от отцов хоть на малость, потому что идут по дороге отцов сыновья". "Не идут!" — скрушліва канстатуе «Вестник». Але ўсе дробныя выдаткі такога кшталту блякнуць у параўнаньні з загалоўкам артыкулу: «Лука Мудищев — резидент российской разведки». Як кажа ў хвіліны натхненьня мой знаёмы пісьменьнік Віцэсь Мудроў: "Ну, кенты, трымайце мяне".

20.06. Хоць уначы, далібог, нічога такога ня сьнілася, чамусьці прачынаюся з захраслымі ў памяці словамі Калігулы: "Вы ніяк не зразумееце, што я чалавек просты".

Пасьля гарбаты й бліноў з кляновым сіропам я адлятаю з Балтымору ў Клійленд. На дарозе ў аэрапорт спыняемся ля катэджу з шыльдачкай: Leon Kavalov. Барадаты й дабрадушны, у шортах і футболцы, беларускі старавер Лёва вядзе нас у акуратны да стэрыльнасьці садок, дзе над адхвілакою лінай стаіць стол з двума крэсламі. Краявід аздабляюць амаль дэкаратыўныя грады з памідорамі, бурачкамі, рэдзькай і часаком валоскак.

Увечары я ўжо буду сядзець над лінкаю у Стронгсвіле пад Клійлендам, штат Агаё. Мае гаспадары зь беларускага культурнага цэнтру «Полацак» успомніць, як спачатку хацелі называць свой цэнтар «Палесьсем», бо, на іх думку, самай дзейснай часткаю беларускае эміграцыі заўсёды былі палешукі. Я ж, папіваючы ледзяное піва, раскажу, як у той час, калі яны будавалі тут храмы і вучылі дзяцей у беларускай школе, у нас, у беларускім Полацку, прыезджыя набрыдзь гадавалі ў занядбаным Крыжаўзьвіжанскім саборы сьвіньняў, а беларускую мову ў маёй клясе вывучала восем чалавек з трыццаць двух. Над намі будуць дагніваць суніцы. Над азярынаю мякка расьсьцелецца туманец. З высокай травы, навакаўўны рудавата-шэрыя вушы, да размовы будзе прыслухоўвацца тутэйшы нацыяналістычна настроены трусік. Вавёркі, як і належыць жанчынам, будуць цікавіцца шматлікаю значна меней. А яшчэ менш зацікаўленьня выявіць нейкі падобны да хамяка дробны зьвер, які будзе гукам глядзець на нас, нагадваючы прадстаўніка той часткі электарату, што год таму дружна галасавала за таннную гарэлку і тэлевізар зь лядоўняю за кошт індэксацыі ўкладаў, а потым вуснамі майго вечна п'янога серабранкаўскага суседа Камінтэрна пасьля імгненнага надаражаньня яго самага запатэнтаванага прадукту харчаваньня казала мне "Нікаму, Воўка, ніяльзя верыць, нікаму", і верыла далей, і цягнулася 14 траўня 1995 году на выбарчыя ўчасткі раней за ўсіх — пахмяліцца й аддаць свае галасы, каб мы хутчэй дасягнулі таго жыцьця, якое ў нас ужо было.

21.06. У клійлендзкай царкве Жыровіцкай Божай Маці вісіць сьпіс з 128 прозьвішчамі дарослых прыхаджанаў. Сцэну прыцаркоўнае залі некалі размалявала ў духу францускага мытніка Анры Русо беларуская дзяўчынка Ліда Лазар. Зубры, бярозавы гай, палоска жыта, маці зь дзіцём на каленях. У руках у малога сьцяжок накшталт таго, што на футбольным матчы Беларусь-Галяндыя пасьля рэфэрэндуму адабраў у майго малодшага сына менскі міліцыянт з «Пагоняю» на кукардзе. Найбольшай праблемаю было памалёўваць хаты, бо юная мастачка нарадзілася ўжо ў эміграцыі. Хаты атрымаліся адметныя: гібрыды ўкраінскіх мазанак і гішпанскіх бунгала — пад уплывам Гагена.

Клійленд вылучаецца ці не найбольшай у ЗША колькасьцю эмігрантаў-перасяленцаў з Усходняй Эўропы. У гэтым яшчэ раз пераконваешся ў гарадзкой публічнай бібліятэцы, дзе існуюць прыстойныя зборы кніжак на польскай, літоўскай, харвацкай, украінскай да гэтулу іншых моваў. Вось, стэлаж з сотнямі беларускіх кніжак. Неабдымная украінка ў вышыванцы, адрываючыся ад камутара, паведамляе, што набываюць кожных 60 беларускіх выданьняў робяцца падставаю для выпуску інфармацыйнага бюлетэню. Запрашальнасьць кніжак клійлендцы Аўгена Калубовіча.

Ягоным апошнім зямным прытулкам знаходжу на мясцовых могілках сярод іншых надмагільляў зь беларускімі прозьвішчамі. Карпаловіч, Лук'янчык, Дурэйка, Гасьцееў. На помніку пісьменьніку — выява крыжа сьвятой Еўфрасіньні. Над дахам жыцьця можна прачытаць "Wife Inna 1906 — ", "Wife Inna" — гэта ўдава Іна Кахановуская (яна ж — пісьменьніца Аляксандра Саковіч).

Спакарыцца да гэтай на гэтлябках ё паматрачы. Невялікая розьніца ў гадох усё ж дазволіла нам трапіць у адну часавую "капсулю". Мы абое былі знаёмыя з гісторыкам Міколам Ўлашчыкам, а ў яе родных Ярэмічах я вудзіў рыбу, калі плыў зь сябрамі ад вытокаў Нёману да Балтыкі. Мы з пасьпешным вучыліся на адным факультэце БДУ; праўда, яна — у Пічэты й Доўнар-Запольскага, а я — у Абэцэдарскага. Што там у Менску? Апошняя весткі, вядомыя з раніняга званка дахаты, — забарона канцэрту беларускіх рок-гуртоў, ладжанага з нагоды Купальля да ўгодкаў разгону радыёстанцыі «Беларуская маладзёжная».

Наб'яжджаючы да яшчэ аднаго клійлендзкага беларускага дому — сакратара часопісу «Полацак» Міхася Белемука й ягонай жонкі шчадрэйшай мянчанкі Тамары (сёньня яна якраз атрымала «зялёную» іміграцыйную картку і з гэтае нагоды нас чакае ружовае каліфарнійскае шампанскае) — знаёмлюся з узорам мясцовага беларускага гумару. Шараговы жыхар Клійленду Міхась Рагуля пасьля грунтоўнага наведваньня бару сядае за руль і выпраўляецца дахаты. "І ты, Міхась, у такім выглядзе едзеш?" — спыніўшы яго, дакорліва пытаецца тутэйшы паліцмэн, таксама беларус. "А ты, Пятро, хочаш, каб я ў такім выглядзе ішоў?" — адказвае наведнік бару.

22.06. Афіцыйная сустрэча з "палачанамі". Прысутнічае дваццаць пяць чалавек плюс пара вавёрак плюс камароў. Чытаю свае шпількі ў 1990-ым год «Незалежнасьць — гэта...» якому, відаць, з кожным годам наканавана рабіцца ўсё актуальнейшым. Колішніх падвапцаў клійлендзкай беларускай школы Віктара і Джоана цікавіць відавочна больш за нашу палітыку. Пасьледнікі на дзіва прыстойную беларускую мову, іхняя радзіма — Амэрыка.

Яшчэ адзін званок у Менск. З нагоды званок на праводзенне грунвальдзкіх урачыстасьцяў абяцаныя праведзіцкія віртыкальнічымі ліхамаладкавана высьвятляюць, ці не расейцаў разьбілі пад Грунвальдам шляхты продкі. Пасьля гэткае навіны неапатытныя калізіі позьняга фільму жахаў успрыймаюцца зь нейкім асаблівым настроем і ператвараюцца, так бы мовіць, у алюзіі: група рэанімаваных сталінскіх гэлай гаварыншаў, перацірацкаў, — церцьвякоў захоплівае гарадзкі крэматорый і замест спаленьня трупаў запускае іх назад і паведамля жорацоўкі назад да жывых.

23.06. Усе сны былі апанаваныя мерцьвякамі ў розных знаёмых абліччах. Перакульваючы недаравальна лёгкія надмагільныя помнікі, яны прытка выскоквалі з трунаў, апрасалі з дыхтоўных гарнітураў зямлю й пачыналі выступаць з дакладамі, сустракацца з працоўнымі, уздымаць сьцягі, езьдзіць зь мігалкамі, лавіць для сваіх досьледаў прыгожых дзяўчатак і загадваць немерцьвякам пісаць заявы з указаньнем таго, хто на якой мове хоча гаварыць...

Адмыць сьвядомасьць ад тагасьветнага мярзоцьця, напэўна, здолее толькі Ніягарскі вадаспад, куды вязе мяне на сваім "траку" прэзыдэнт «Полацку» Янка (ён жа — Джон) Ханенка. Як на амэрыканскія сумеры, дык падарожжа з разраду недалёкіх — нейкія 600 міляў ці трохі болей, бо заедзем яшчэ на полудзень да Натальлі Арсеньневай у Рочэстар.

У леціі цудоўны дзень 1974 году марак савецкага ваеннага флёту Іван Ханенка ў камкіні

Амстэрдам

Працяг з старонкі 25

цёмным люстэрку адбіваліся: праадохалё неныпакой, шырокі ложак, засланы цёмнай посьцілкаю, шурпатая падушка, гарачая жанчына і цямрэча, у якой я, сьветлы й чысты, торгаўся, рухаўся, варушыўся, зьнішчаючы расавую цнатлівасьць. Раней нікоглі не даводзілася марківавацца з нэгрыцянкамі. І калі на вяртаньні ў Менск адна рухавашчокая бляндыначка сказала мне, што ў нэгрыцянак благія фігуры: шырокія плечы й вузкія сьцёгны з маленькімі сухаватымі клубамі, дык я шчыра прызнаўся, што й такая фігура прыдатная для сэксу наогул і мінэту ў прыватнасьці. Бляндыначка сказала: "Фу-у-у... І ўсё адно я не люблю нэгры цянак". А я насьпачуваў ёй, бо яна ня зьнішчыла ў сабе расізм, ясная справа — не было магчымасьці нерашпурхнуцца з мурынам. А я вось выцісьнуў у мурынскую чарнаскурую похву порцыю сьветлага славянскага насеньня, і супакоіўся.

Накуль я апранаўся, прастытутка зусім бессаромна набрала ў місу вады, падмылася, а потым гучна й дзьвюкна намачылася. Калі яна апаласквала ў чарупине місу, у цемры ярка сьвяцілася яе ўсьмешка, поўная вялікіх зубоў.

Дарэчы, я заўважыў, калі выходзіш ад прастытуткі, дык вельмі рэзка паляпшаецца настрой. Выйшаў, забыў былое, удыхнуў на поўныя грудзі ідэрляндзкага паветра, закінуў галаву, зірнуў у чорнае неба, і настрой паляпшаецца ў сто адзінаццаць і адну дзясятую разоў, і хочацца засьпяваць песьню: "Гары яно гарам, такое каханьне!" Але крычаць я ня стаў. У Амстэрдаме вар'ятаў і так хапае. Я ціха пайшоў на начоўку ў свой «Краснопольск».

Не пасьпеў я зайсьці ў нумар і запарыць кубачак гарбаты, як пачную цішу падзёрла на шматкі аўтаматычная чарга стрэлаў. Я адчыніў вакно й высунуўся. Усё ж Амстэрдам, а не Тбілісі ці Грозны, і можна высоўвацца з вакна, пачуўшы аўтаматны трэск. "Можа, нейкі рабаўнік зноў забраў у палі цыянткі зброю, і помсьлівыя калегі ўганяюць у рабаўніка цела сьмертаноснага свінцу?" І тут у чарноцьце ўварвалася імклівая зьнічка пэтарды, якая заскакала на ільны, затахцела, растрасаючы бліскавічныя пырскі, закруцілася й сьпяйшла ў неба аўтаматную чаргу. "Ясна, нэгры балдзеюць!" Чаму падумалася на мурынаў, ня ведаю. Але падумалася, і я зласьціў сябе на такой думцы якраз тады, калі з-за фасадападобнага манумэнту выскачылі лысы вар'ят і трасучы над галавою кулакамі паскакаў у завулак. Вось быў і доказ: вар'ят і крыкуноў у краінах БэНіЛюкс хапае безь мяне. І добра, бо менавіта вар'яты складаюць адметнасьць краін.

Ну хіба можна ў Менску ўбачыць чалавека ў высокай цялесна-ружовай шапцы, па шытай у форме чэлеса? А ў Амстэрдаме — калі ласка. Ідзе сабе чалавек у белым палатняным строі, а замест галавы — адваронны мужчынскі ворган з бліскучай галоўкай. А чалавек ідзе й спакойна размаўляе зь сябрамі, вельмі цывільнымі спадарамі ў добрых дарагіх паліто. Вось і адметнасьць: вось і жывы экспанат з музэя эротыкі.

Ёсьць у сталіцы Нідэрляндаў і такая ўстанова — музэй сэксу. Зрэшты, ён расчараваў. Чакалася большага, думаў, пабачу каштоўныя творы мастацтва на задзейную тэму, а сутыкнуўся з кепска зробленымі муляжамі. Ну хіба можа ўразіць пластмасавая дупа, якая вісіць на сьцяне й імітуе гук выпушчэньня газаў? Ці каго зьдзівіць гадкі манякен старой прастытуткі, які высікаецца на цябе з цёмнага кутка? Вялікіх блага зробленыя цацкі, і больш нічога. Чым уразіць чучала Мэрылін Манро, што прыціскае да сьцёгнаў падхопленні ветрам прыпол; ці пудзіла Маты Хары ў час расстрэлу; ці ўклепчаная мінэтчыца з пластмасавым чэлесам каля пластмасавых вуснаў? Парад разбэнчаных лялек. Збор пратэзаў. А вось наглядачоў цікава глянуць, асабліва ў залях з фотакарткамі, якія рабіліся аматарамі эротыкі выключна дзеля зарабку. Амаль усе гледачы інстынктыўна напраўляюць рукамі свае пададзенныя ворганы, прыкладна так, як дэпутаты напраўляюць гальштукі перад выхадам на трыбуну. Ну, калі ты ў Амстэрдам, дык можна й направіць напяты чэлес. Нашто трываць? Нашто каб мулялі? Нашто рабіць выгляд, што ў цябе няма ворганы, калі ворган ёсьць? А так адварнуўся, направіў, удыхнуў і выйшаў у музэя эротыкі, хаваючы ў кішэню калоду парнографічных картаў.

А далей пашыбаваў у які-небудзь запшыны рэстаранчык-кабачок на два столікі, пасьць месцаў. А там замовіў порцыю смажанай камбалы. І рудабровы кухар-гаспадар падемажыць рыбіну пайцеьным чынам і ўсьміхнецца, а ты пабачыш шырозны сьвіш паміж пярэднімі верхнімі зубамі. Такі шырокі, што праз яго можа праплысьці не толькі камбала, але й каравела, а за ёй і ўся Іспанская армада, якую так люта ненавідзяць галяндцы. О, гэтая сьвятая вайна за незалежнасьць! О, гэтая праклятая Богам каляніяльная вайна! Іспанцы захапілі Амстэрдам і амаль усе паспяцатае стагодзьдзе рабавалі і ўціскалі вось такіх рудабровых прадаўцоў камбалы. Але сьвет плыве, сьвет мяняецца. Імпэрыі руйнуюцца. Пясок сочыцца праз пальцы. Вада точыць камень. Нідэрляндская партызаны — гёзы — вызвалілі родны Амстэрдам ад іспанскае навалы і вярнуліся ў свае крамкі гандляваць смажанай рыбаю. І калі сумна, а ты ў Галандыі, дык пашукай у дамках, падобных да кухонных буфэтаў, маленькую рэстарацыю, зьеш сакаўны кавалак залатой камбалы, і стане ўтульней у гэтым сьвеце. Над'еўшы яно заўсёды спакайней.

Можна зноў прагуляцца вакол каралеўскага палаца, у які так і не завітала каралева. Яна любіць жыць у нейкай Гаазе. Вокны палаца цёмныя, як люстэркі за ложкамі прастытутак. Усё ж нельга надоўга пакідаць каралеўскія палацы.

Хай дарує Яе Каралеўская Вялікасьць усіх Нідэрляндаў, але *трэба дома бываць часьцей, трэба дома бываць ня госьцем, каб ня страціць* павагу й любоў уласнага народу. Вось такое нахабнае пажаданьне выказалася ідэрляндзкай каралеве ў музэі мадам Цюсо. Ясна, калі ты ў музэі спадарыні Цюсо, дык каралева не сапраўдная, а цацачная. Ну й што?

Я й сам ведаю, што лепш было пайсьці у дом-музэй найвялікшага з галяндзкіх жывапісцаў, чым да Цюсо. Але дом Рэмбранта, як высьветлілася, адчыняюць толькі ў нядзелю. Пацалуй прабой і кіруй дамоў. Але ты далёка ад Менску, ты ў Амстэрдаме, здзеш на пляц Дам і цябе ветліва запрашаюць у музэй бабулі Цюсо. Здзеш.

"Русин?" І атрымліваеш паперку з тэкстам, якую чытаеш у хуткасным ліфце, які імчыць на самы верх вялізнага будынка. З ліфта накіроўваешся ў цёмны, кепска асьветлены пакой. І тут усыхваюць прэжэктары, у конусах промняў на цябе насоўваецца са столі вялікая чатырохмэтровая фігура Клааса Янсзоона, які нагадвае Якуба Коласа з аднайменнага менскага пляца, перапранутага ў строй залатога для Галяндыі сямнаццатага стагодзьдзя. Амстэрдамскі калос пачынае расказваць пра васьмідзесяцігадовую вайну за незалежнасьць. Ляваруч ад яго высьвечваецца дырама бітвы. Сапраўдная гармата стрэліць сапраўдным колцам дыму, якое паляціць над табою нібыта ядро. А ты ўспомніш бронзавага партызана Дзеда Талаша з унукам, які цягне скрыню з патронамі. Раней у праекце недалёка ад скрыні з патронамі каля кола саўскага чаравіка ляжаў вялізны капялюш але бронза — рэч кантоўная, вырашылі эканоміць і не адліваць капялюш. Народны пясьняр цяпер сядзіць на пляцы без галаў

двух таварышаў зайшоў у праклюты капіталістычны супэрмаркет і ў хуткім часе выйшаў адтуль, каб заявіць паліцыі, што вырашыў застацца ў Амэрыцы. У нью-ёрскім аэрапорце яго сустрэне прадстаўнік Талстоўскага цэнтру князь Галіцын, які па шляху ў сваю сядзібу, да Талстых і Радзянкаў, пачастуе Янку абедам у шыкарным рэстаране і ня выявіць аніякага захапленьня, калі на пытаньне пра нацыянальнасьць марак упэўнена адкажа: беларус. (Прыйдзе дзень, калі сярод іншае карэспандэнцыі Ханенка атрымае й рахунак за той абед.)

"Цела тут, а душа там, у Беларусі", – пасьля доўгае перарвы гаворыць наогул далёкі ад сэнтымэнтальнасьці Янка.

Мы ўжо круцімся па вуліцах Рочэстару, дзе з сынам Уладзімерам, унучкаю й двума сабакамі жыве легенда нашай паэзіі Натальля Арсеньнева.

Стол сабраны ў садзе пад чарэшняй.

Спадарыня Натальля лічыць, што паэтаў у беларускай літаратуры сёньня меней, чым дваццаць гадоў таму. Прамовіўшы колькі слоў, яна замаўкае, засяроджваецца на нечым сваім, і тады здаецца, што ў 92 гады чалавек і павінен углядацца ў іншыя сфэры, а не шчыраваць з гасьцямі. Аднак зьнячэўку гаспадыня падымае сваю шклянку з содавай (але й з глытком віскі) і кажа саркастычны тост з палітычнай падкладкай.

У 40-м годзе яна ішла з Танкам, Машарам і Айзікам Кучарам па Менску; Танк загаварыў, і напалоханы Кучар кінуўся да яго: "Ціш-эй, цішэй! У нас у Менску так гучна гаварыць па-беларуску не прынята!"

Арсеньнева доўга глядзіць нам усьлед.

А ў штаце Нью-Ёрк, як і ў беларускіх вёсках пад Полацкам і Вільняй, цьвіла бульба. Усьцяж дарогі гандлявалі сакаватымі нясмачнымі трускалкамі, а з узбочыны сумнымі жаночымі вачыма глядзелі на нас тры казулі.

Па-над кіпеньню вадаспаду пахла шыпшынавай квеценьню. Каля парэнчаў беспардонна ціскаў белую жанчыну чалавек, у якога белымі былі адно штаны. Жанчыне гэта яўна падабалася. Унізе стаяў параходзік, які неўзабаве, няўзнак завярнуўшы на канадыйскую акваторыю, павязе нас пад самую выгбу ніягарскай вясёлкі, дзе ў срэбным воблаку вадзянога пылу мне нарэшце ўдасца канчаткова загнаць зграю начных мерцьвякоў у віварый і зачыніць іх там на замок разам з усімі іхнімі чорнымі членавозамі і рэзыдэнцыямі, у наваколлі якіх жывым людзям раяць не падыходзіць бязь пільнае патрэбы да вокнаў і не рабіць на іх тле ніякіх рэзкіх рухаў.

24.06. Каб зірнуць, як жэніць сына Колю доктар Ала Орса-Рамана, мне даводзіцца пераадолець уначы яшчэ 400 міляў і тры штаты. Зь беларускае калёніі ў Нью-Брансьвіку дабіраюся да Нью-Ёрку ў машыне з эмігрантамі зь Беласточчыны. І старыя, і маладыя моцна трымаюцца беларушчыны. "Ці Майкл драйвуе карам?" – цікавіцца адзін з маладых. "Драйвуе, драйвуе", – з адметным акцэнтам адгукаецца з задняга сядзеньня жвавая бабуленцыя з-пад Гайнаўкі.

Вянчаньне ў вядомым сваёй талерантнасьцю ўнівэрсытэцкім езуіцкім касьцёле. Служаць па чарзе каталіцкі патэр і праваслаўны бацюшка. Як заззвычай бывае падчас супольных набажэнстваў і ў Беларусі, сьвятары распачынаюць спаборніцтва. Дзякуючы беларускаму хору зь яўнай перавагаю верх бярэ айцец Васіль. Нявеста паходзіць з ужо цалкам амэрыканізаваных італійцаў, а таму беларускі бок (сваты, «Лявоніха», вясельны каравай etc.) упэўнена перамагае й на бяседзе.

Рэстаран уладкаваўся над самай Іст Рывэр паміж двума мастамі з гірляндамі блакітных лямпачак, якія глядзеліся неяк правінцыйна і нараджалі ў нецьвярозай душы тугу па Бацькаўшчыне.

Я выцягнуў з кішэні зялёны нататнік і помсьліва запісаў ключавую фразу гэтага дня: "Майкл драйвуе карам".

25.06. Кожны беларускі эмігрант у Амэрыцы найчасьцей лучыць з Бацькаўшчынай дзьве рэчы – царква й могілкі.

У Саўт-Рывэры, штат Нью-Джэрсі, гэта царква сьвятой Еўфрасіньні Полацкай. (Пасьля набажэнства да мяне падыходзіць пацiснуць руку малады эмігрант былы (?) беларускі кампазытар Зьміцер Яўтуховіч.) А на мясцовых беларускіх кладах можна вывучаць і гісторыю Беларусі XX ст., і яе этнаграфічныя межы. Магіла слуцкага паўстанца Івана Навумчыка. Манумэнальны помнік прафэсару Радаславу Астроўскаму. (Мае праважатыя ўзгадваюць, як аднойчы ў 1944-м у Баранавічах ён перапудзіў нямецкіх афіцэраў, заявіўшы: няхай партызаны дакажуць, што змагаюцца за вольную й незалежную Беларусь, і я першы пайду зь імі.) Кампазытар і рэгент *Дзьмітры Верасаў* нарадзіўся пад Смаленскам. Як сам расказваў, прозьвішча было Верас, ды бальшавіцкія пісары падставілі "ов". Помнікі Палюховічам. Гэтыя родам зь вёскі Сэрнікі з-пад Каменя-Каширскага, якую пасьля апошняй вайны Сталін "прырэзаў" Украіне.

Юрка Віцьбіч (Стукаліч) прыйшоў на сьвет таксама на беларускай Смаленшчыне, у Веліжы.

У халадку царкоўнага архіву сакратар парахвіяльнага камітэту Міхась Сенька нарэшце прыносіць мне ўвасабленьне ці не галоўнай мэты маёй заакіянскай вандроўкі – вялізны пакунак дакумэнтаў пад №28 – «Матар'ялы Віцябскае навуковае экспэдыцыі 1939 г. Здымкі цэркваў, касьцёлаў і г.д. з апісаньнем гіст.» Дзясяткі зьнішчаных помнікаў. Гістарычныя сьведчаньні з дамешкам мясцовых паданьняў. Цьвёрды, з націскам і надзіва чытэльны почырк кіраўніка экспэдыцыі Юркі Віцьбіча. Знаёмае па-ранейшых ягоных тэкстах ігнараваньне добрай чвэрці "правідловых" косак. Мова – расейская.

"Полоцк. Вал Валовьего озера. Известно, что здесь на берегу когда-то находилось в священных рощах капище Перуну... Известно, что в 1563 году в период Ливонской войны Иван Грозный лично топил в проруби этого озера ксендзов-бернардинов".

"Екимань. Георгиевская церковь".

"Черея. Белая церковь".

"Смольяны. Развалины замка королевы Боны. Так или иначе, но народ по сегодняшний день говорит о существовании подземного хода, по котрому когда-то Бона ездила на тройке в костел... 3 августа 1708 года, во время Северной войны, замок за исключением угловой башни был разрушен русскими".

"Витебск. Губернаторский дворец. С 16 июля по 1 августа 1812 года в здании жил Наполеон. Войдя в приготовленные для него на третьем этаже комнаты он отстегнул шпагу и бросив ее на стол, покрытый картами России, сказал неаполитанскому королю Мюрату: "Я здесь остановлюсь, соединю корпуса моей армии, дам ей отдохнуть и устрою Польшу. Военные действия кампании 1812 года окончены: 1813 год увидит меня в Москве, 1814 – в Петербурге".

У бары Саўт-Рывэрскага беларускага цэнтру я сяджу насупраць былога паліцэйскага Вовы. Вова дапівае свой скотч, а я сярод Сьцюартаў, Стрыкераў, Струеўскіх, Стралкоўскіх і Ступелаў знаходжу ў гарадзкім тэлефонным даведніку нумар Ганны Стукаліч.

Юрка Віцьбіч зьявіўся ў гэтым сьвеце ў 1905 годзе, ягоная ўдава – на пяць гадоў раней. Кожны з гэтых 95 гадоў пакінуў ня толькі свае кольца на старых дрэвах за вакном, але й сваю фіялетавую жылку на руках спадарожніцы пісьменьніка, што напісаў лірычны маніфэст эміграцыі – "Мы дойдзем!".

Кладу на стол толькі што факсымільна перавыдадзеную «Мастацкай літаратурай» найлепшую, на маю думку, Віцьбічаву кнігу «Плыве з-пад Сьвятое Гары Нёман». Колер вокладкі якурат такі, як жоўтая гаспадынiна сукенка з дробнымі ружачкамі. Рукі ў фіялетавых жылках пачынаюць дробна трэсьціся. Што пішуць апошнім часам пра яе мужа ў "нашых" газэтах, я не расказваю.

26.06. Прачынаюся ў доме спадара Лёвы Высоцкага. Лёву далёка за 80. Вы скажаце, у нас асобныя індывіды таксама дажываюць. Магчыма. Ня ведаю толькі, што яны робяць, калі нагорнецца сумота. Мой гаспадар у такім разе сядае ў машыну й гоніць у найбліжэйшае казіно ў Атлянтык-Сіты (сто міляў).

Сёньня ў вакно да спадара Лёвы зноў заляцеў вецер вандраваньняў, а таму мне засьвяціла паездка на беларускі курорт «Менск». "Нейкія дзьве-тры гадзіны, затое якая дарога: горы, а ўнізе – рака", – спакушае аматар рулеткі. Рака завецца знаёма – Дэлявэр.

Высокія горы пачынаюцца не адразу. Пакуль тое справа й зьлева застаюцца: штаб кватэра фірмы «Джонсан і Джонсан»; перакуплены ў сьвятых айцоў кляштар, дзе цяпер спыняецца з гарэмам кароль Марока, былая рэзыдэнцыя місіс Анасіс-Кенэдзі й лес, дзе мільянэры палююць на гаротных лісіцаў.

Працяг на старонцы 28

нога ўбору. А ягоны стрыечны брат Клаас хоць і ў памяшканьні, але пры капелюшы. Вядома, Клаас у Амстэрдаме, а Колас у Менску, і хай яны абодва калосы, але Бог ня роўна дзеліць.

Кожная няроўнасьць вельмі добра вымалёўваецца на геаграфічных мапах. Вось у музэі Цюсо ёсьць мапа Нідэрляндаў, падзеленая на правінцыі: Гелдэрлянд, Утрэхт, Паўночная Галяндыя, Галяндыя, Паўднёвая Галяндыя, Зэляндыя... І правільна, дарэчы, зрабіла, што падзялілася, што не йснуе адзінага й непадзельнага саюзу, няма адзінай партыі, якая са зброяю ў руках будзе змагацца за нейкае ўяўнае адзінства. Саюзу няма, а Нідэрлянды ёсьць, як і краіны БэНіЛюкс ёсьць, як ёсьць і дабраахвотна аб'яднаная Эўропа.

І хай праклянуць мяне дробныя беларускія нацыяналісты, але ня бачу нічога кепскага ў палескім культурным сэпаратызме. Хай акрэсьліваюцца, хай вылучаюцца, хай Пінскі раён стане Палескім раёнам. Хай зьмяняюцца межы вобласьцяў Рэспублікі Беларусь. Хай усё дзеліцца й множыцца, асабіста я за жывы й мірны працэс зьмені межаў, бо ніколі не ўціскаў геапалітычнае паняцьце сваёй Беларусі й Радзімы ў рамкі, акрэсьленыя Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікай ці Рэспублікай Беларусь. Мяжа – умоўнасьць, а зь яе зрабілі паласу сьмерці. Дык хай паадсыхаюць тыя рукі, што на геаграфічнай мапе малююць палітычныя межы. Вось так, я ня толькі касмапаліт, а яшчэ й інтэрнацыяналіст, праўда, апрануты ў нацыянальны мундзір.

Аднойчы, мая жанчына Тамара сказала: "Глёбус, ты заўсёды зашпілены на ўсе гузікі". Вельмі эратычнае назіраньне, праўда? Згадалася цалкам ідыёцкая Тамарына манера падыходзіць і падкрадацца ззаду. Яна любіла падыйсьці крадком на дыбачках і напалохаць: крыкнуць што-небудзь гучнае ў самае вуха, ці пляснуць чым-небудзь, ці яшчэ горш – ударыць. Аднаго разу на маю галаву абрынулася паўлітровая бутэлька. Тамара ўдарыла мяне бутэлькай па цемені. Зразумела, я пакрыўдзіў яе, усе людзі сварацца. Бывае, і мы пасварыліся з-за нейкай там фігні, з-за цюбіка з фарбаю. Рыштаваньні былі вузкія. Тома расклала фарбы на дошках, а я йшоў і наступіў, і зь цюбіка выскачыла ўся сіняя сінеча й паляцела з рыштаваньняў на падлогу. Тамара засталася безь нябеснае фарбы і сказала, што я няўклюдны і яшчэ нагаварыла рознага бруднага. Мне давялося ўзяць яе за ногі і сапгурхнуць з рыштаваньняў. Яна вісела ўніз галавою на вышыні трэцяга паверху. Унізе была каменная падлога. Твар Тамары зрабіўся бурачковы, але яна не зьбіралася прасіць прабачэньня. І я зразумеў, што можна Тамару забіць, але прабачэньня я ужо не атрымаю ніколі. Я ўсьцягнуў яе на рыштаваньні і пакінуў. Хай сабе робіць копію. Тамара капіявала фрэску «Сустрэча Марыі і Лізаветы». Вельмі кранальны сюжэт. Выгляд цяжарных жанчын зачароўвае. На жываце ў цяжарнай Марыі было маленечкае сонца са знакам Госпада Ісуса Хрыста. На фрэсцы, дарэчы, амаль не было нябеснага колеру. Я сеў у кутку касьцёла, на хорах і думаў пра цяжарную Марыю, пра яе велічны жэст. Рука Марыі была ўзьнятая, яна вітала Лізавету. А тым часам узьняла сваю мужную руку Тамара. Яна шарахнула бутэлькай мне па галаве і ўцякла. Я ня стаў яе даганяць. Падумалася, калі інтымныя ўзаемаадносіны будуць разгортвацца ў ваенным накірунку, адзін з нас загіне. І не было ніякіх пераваг на маю карысьць. Наадварот, сьвядомасьць замуцілася й мяне званітавала. Страсеньне мазгоў я атрымаў. Страсьці напаляліся, але рэшткі рацыянальнага не далі загінуць ні мне, ні Тамары. Мы памірыліся ў той жа вечар. І расшпілілі ўсе нашы гузікі. Нам было добра. Павер мне.

Мяжы паміж праўдаю й хлусьнёю няма, як паміж вераю й сумневам. Вось ты йдзеш па музэі бабулі Цюсо, а навокал людзі й лялькі, рэчы й адбіткі ў люстэрках, цені й плямы сьвятла. Вось жанчына падмятае брук, гэта лялька. А вось японец фатаграфуе жанчыну-ляльку, што падмятае брук. А вось мой брат, які назірае, як турыст-японец фатаграфуе ляльку зь венікам. А вось я, той самы Адам Глёбус, які бачыць усю вялікую карціну ў люстэрку. А вось ты, што слухаеш мой раман пра дзіва. А вось і ён, дарагі сябра чытач, які схіліўся над тэкстам. Ці істотная ў такім разе неадухоўленасьць лялькі, якую зрабілі ў выглядзе падмятальшчыцы па-за-па-мінулага стагодзьдзя? Лялька вельмі добра затрымлівае на сабе промні сьвятла. Калі сфатаграфавацца побач зь ёю, дык на картачцы лёгка пераблытаць, дзе жывы чалавек, а дзе рукатворная цацка. Вось так з-за слабой здатнасьці адрозьніваць адно ад другога ты ня можаш выбрацца зь люстраных лябірынтаў. І ты натыкаесься на люстэркі, як экскурсант японец з фотакамэраю. Ён усьміхаецца, у яго мэханічная ўсьмешка. Японец так выхаваны: атрымаў удар – усьміхніся, а толькі потым, папраўіўшы акуляры, рэагуй – ці то ўдарам ці то прабачэньнямі.

Рантоўны жах, ты робісься сьведкам забойства братоў дэ Вітаў. Адзін зь іх, Ёхан, быў правіцелем Галяндыі на працягу дзевятнаццаці гадоў. Але ягоныя посьпехі выклікалі чорную зайздрасьць у колах супрацiўнікаў, якія здолелі справакаваць натоўп на гвалт і самасуд. Пакутнікаў Ёхана і Карнэліса ты пабачыш прывязанымі да бязьлістага дрэва. З разьдзёртых жыватоў будуць зьвісаць вантробы: сьлізкія, бэзавыя й гарачыя. Ты жахнесься, падумаеш пра чалавечыя цёплыя кішкі, пра незваротнасьць учыненага – вантробы сямнаццатага стагодзьдзя нельга запіхаць назад, як сёй-той з філёзафаў меркаваў. Ты адхіснесься ад пачварных лялек і пабачыш шкло, за якім застанецца сцэна гвалту. На шкле варухнецца адбітак майго брата Міраслава. З-за Міраслававага пляча будзе паглядаць белы твар вучонага гэбрэя.

Лялечны гэбрэй апусьціў вочы, ён ня хоча глядзець на паталягічную сцэну. Пэўна таксама апускаў вей й вучоны Сьпіноза, калі забілі ягонага паплечніка Ёхана дэ Віта ў тысяча шэсьцьсот семдзесят другім годзе. Пабачыўшы разяўлены жывот сябра, цяжка адстойваць пастулят, што трэба разглядаць чалавечыя дзеяньні й памкненьні так, як разглядаеш лініі, паверхні й геамэтрычныя целы. Каб абараніць такую тэзу, трэба апусьціць вочы, разгарнуць кнігу, дзе замест закладкі ляжыць найдаражэйшая нідэрляндзкая купюра коштам у тысячу гульдэнаў, а на ёй, на глянцавай паверхні тонкімі лініямі намалёваны твар сумнавокага матэрыяліста Сьпінозы.

Доўгі, сплецены з смарагдавай павуты, твар філёзафа я абмяняю на каштоўную рэч – дыямэнт. І калі, седзячы за сталом у ювэлірнай краме, я буду круціць перад вачыма пярсьцёнак з матавага золата й любавацца колкімі жарынкамі марознага дыямэнтавага бляску, згадаецца сэнтэнцыя Сьпінозы: той, хто ў рэшце рэшт выходзіць у пераможцы, болей ганарыцца тым, што ён нашкодзіў іншаму, чым тым, што прынёс дабро сабе. Ці можна, растрыбушыўшы чалавечае цела, атрымаць задавальненьне? Няўжо натоўп, які зьнявечыў дэ Віта, меў палёгку? Мяркую, меў! Вось у чым жах. Я ціха апускаю вочы, раскрываю нататнік і вялікімі літарамі запісваю: "Вайна – грамадзкая шызафрэнія, суцэльнае вар'яцтва. Вайна вельмі заразная, інфэкцыйная хвароба. Салёны водар крыві распальвае апэтыт.."

У мяне зьнікае жаданьне хадзіць у пераможцах, а тым болей залічыцца ў ахвяры. Хочацца цішыні, спакою... Рай падобны да

Працяг на старонцы 28

Божая кароўка зь Пятае авэню

Працяг з старонкі 7

Нарэшце на даляглядзе вымалёўваюцца горы. Пры дарозе, на беразе возера, стаіць дом індзейскага правадыра, якога завуць Гром. Каб ніхто з бледнатварых братоў, крый божа, не памыліўся, аб гэтым нагадвае жоўты шчыт камерам з бульдозэр.

Беларускі курорт падобны да нашых саўмінаўскіх пансіянатаў. Ёсьць усяго парачка неістотных адрозьненьняў — тутэйшым насельнікам людзям пакуль што не прыйшло ў галаву закафляваць лясныя сьцежкі й зладзіць побач з бабрынымі хаткамі пляж.

27.06. У доме мастачкі Галіны Русак найперш уражвае калекцыя індзейскае керамікі. Творы спадарыні Галіны я ўжо бачыў і ў Менску, і ў Полацку. Цяпер мне зразумела, адкуль у яе абразах гэтыя незвычайныя эўрапейскаму воку дакаранцуйныя матывы. Маючы ахвоту, іх нескладана знайсьці і ў яе вобразе сьвятой Еўфрасіньні. Уражвае, калі ўзгадаць, што юная Прадслава ведала пра купальлі, русальлі ды каляды зусім не з кніжак і, у адрозьненьне ад некаторых расейскіх сьвятых, ніколі не займалася пераследам нехрысьціянаў, ніякай ерасі ёю тут не пахне.

З кубкам кавы праглядаю загалоўкі раніішых газэтаў: «Расейскія генэралы апраўдваюць дзеяньні спецназу ў Будзёнаўску»; «Іосіфу Кабзону адмовіліся даць візу ў ЗША» (за цёплыя сувязі з мафіяй); «Стэнаграму сакрэтнай сустрэчы дэмакратаў знайшлі ў віннай краме»; «Паўтара мільёна расейцаў — наркаманы»... Гаспадар рэстарацыі Дэйна Гапаль злавіў карпа вагою 95 фунтаў, а загадчык кафедры афра-амэрыканскіх дасьледаваньняў Нью-Ёркскага гарадзкога ўніверсытэту Леанард Джэфрыс пазбаўлены пасады за размовы пра тое, што італьянцы ды габрэі імкнуцца зьнішчыць мурынаў як расу, дзеля чаго некалі фінансавалі гандаль рабамі, а цяпер кантралююць Галівуд. Відаць, шмат чаго кантралявала і ўсьмешлівая габрэйка Рыма Данілаўна Чаркаская (адразу на пяці здымках), з нагоды заўчаснае сьмерці якой разам з «Новым Русским Словом» смуткуюць, заняўшы цэлую газэтную паласу, жыхары Нью-Ёрку, Кіева, Таронта, Бярдзянску, Тэль-Авіва і Бабруйску.

Падчас вечаровага выступу ў мастацкай бібліятэцы заснаванага яшчэ ў каляніяльны пэрыяд Ратгерскага ўніверсытэту (тут пачынаў сваю навуковую кар'еру біяхімік беларус Аўген Вярбіцкі, спецыяліст у захаваньні ежы, які быў адказны за харчы першай касьмічнай экспэдыцыі на Месяц) уважліва пазіраю на ўключаны адным пасадзіўшым эмігрантам зь Беларусі дыктафон. Гэта гальванізаваная апошнімі палітычнымі падзеямі спадумляжасьць чалавека, якому дзядзька ў цывільным адвойчы гадоў дваццаць таму паказаў у службовым габінеце напісаную суседам па інтэрнацкаму ложку рэзюмэ пад непрыгожыстым назвам «О некоторых высказываниях студента исторического факультета БГУ В.Орлова».

Адолець непамысныя рэмінісцэнцыі дапамагае чырвонае каліфарнійскае. Гэта, відома, не лямбруска з Эміліі, але й не айчынны «Крыжачок» з-пад Вілейкі.

28.06. Дырэктар Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва ў Нью-Ёрку Вітаўт Кіпель нарадзіўся ў 1927 годзе ў Менску й добра памятае, як двое дзядзькоў Міколаў вучылі яго на беразе рэчкі сьпяваць беларускія песьні. Дзеля таго, што йшлі 30-ыя гады, а дзядзькі гэтыя былі географ Азбукін ды гісторык Уланчык, рэчка, каля якой адбываліся рэпэтыцыі, шанцаў называцца Сьвіслаччу ўжо не мела, а звалася Вояй і плыла сярод вяцкіх лясоў. Тэрмін высылкі арыштаванага па справе «Саюзу вызваленьня Беларусі» Язэпа Кіпеля скончыўся ў 1935 годзе, а праз тры месяцы былы асьпірант БДУ атрымаў яжоўскую "дабаўку" — пяць гадоў тагачаснага БАМу. Вітаўт з маці жыў у Арле. Аднаго разу маці выклікаў дырэктар школы, дзе яна выкладала расейскую мову: "Мария Васильевна, мы будем давать вам паспорт. Там есть национальность. Мы вам напишем русская, ведь русская или белоруска — это все равно". "Ну если все равно, — адказала жонка "ворага народу", — то пишите: белоруска".

Дзед спадара Вітаўта меў хату каля Вайсковых могілак і трыццаць гадоў зарабляў на хлеб у шапіто менскага гарадзкога, а потым Беларускага дзяржаўнага тэатру. На пытаньне, дзе працуе, ён любіў з гонарам адказваць: "У цэатрах".

З Кіпелем-унукам мы гаворым за сталом, на якім ляжыць карэктура ангельска-беларускага слоўніка на сорак зь лішнім тысячаў слоў, які праз год БІНіМ мае падараваць Беларусі. Размова працягваецца ў кітайскім рэстаранчыку. Да гарбаты вузкавокі афіцыянт падае некалькі пакуначкаў салодкіх каўдунцоў, але заміж начынкі знаходжу ў сваім цыдулку зь дзьвюма кітайскімі фізіяноміямі і ўсходняй прымаўкаю: разумны ведае ўсё, а хітры — усіх.

Напэўна, я хітры, бо ведаю, што найлепшы праваднік па Нью-Ёрку — спадар Антон Шукелойць, зь якім мы ўжо дамовіліся заўтра ад самае раніцы рушыць па манхэтанскіх авэню й стрытах.

29.06. Старшыня Беларуска-амэрыканскага задзіночаньня Антон Шукелойць з сваімі выкоўнымі падкручанымі вусамі выдае тыповым беларускім шляхцічам канца XIX ст. Трохі дзіўна, што гэты "шляхціц" захапляецца паэзіяй Алеся Разанава.

На скрыжаваньні Брадвэю й відомай сваімі ювэлірнымі крамамі й ружавашчокімі пэйсатымі габрэямі ў капелюшах 47-й вуліцы мой праваднік кажа: крыж сьвятой Еўфрасіньні трэба шукаць у Маскве.

Тут, у цені хмарачосаў, я не пэўны, што спадар Антось не йдзе ў гэты самы момант па вуліцах Гаруна або Ігнатоўскага, як за нямецкай акупацыі зваліся сёньняшнія Камсамольская й Чырвонаармейская.

На сьценах парасклееныя абвесткі па-нямецку й па-беларуску. Шукелойцю дваццаць пяць гадоў, ён — дырэктар Менскага гістарычна-мастацкага музэю. Немцаў ён любіць гэтаксама моцна, як і бальшавікоў, хоць першыя выпусьцілі яго з турмы, куды пасадзілі другія. Брунатныя фашысты прыйшлі на зьмену чырвоным. Усьлед за зьнікненьнем знаёмых габрэяў з дырэктарскага кабінэту зьнікла праца Ісакаў «Гадзіньнікар» — немцы загадалі зьнішчыць усе творы "недачалавекаў". А перад вайной у неварацыі зьехалі ў вагонах менскія выканаўцы праектаў дзівам ацалелага ў Маскве архітэкта-

Амстэрдам

Працяг з старонкі 27

бібліятэкі зь ненапісаным каталёгам. Рай падобны да музэя, дзе чалавечае сэрца можа быць гарачым толькі ва ўяўленьні, ну і ня дома, у жывых грудзях.

Ты калі-небудзь дакранаўся да музэйных масянжовых твараў? О, які сьмяротны холад працінае пальцы!

А ў музэі Цюсо я не чапаў лялек. Нашто. Я разглядаў у спэцыяльнай залі анатомік экспанатаў: вока без павека, галава без валасоў, ружовыя дзясны са сточанымі зубамі. Нецікава. Не здзіўляе "Захапленьне механікай засталося для мяне ў дзевятнаццацігадовым узросьце і ў васямнаццатым стагодзьдзі", — я так падумаў, абмінаючы фігуру сьмерці з касою.

Зрэнты, канструяваньне — адні з нецікавейшых забаваў. І ня буду гэтага адмаўляць.

Я зноў праз шэраг лялек, зробленых у выглядзе знакамітасьцяў: Мэрылін Манро — сэкс-сымбаль дваццатага стагодзьдзя, Майкл Джэксан — чалавек-танец, які напрабаваў зьмяніць расу й разбурыў твар, ператварыўшы ў маску з праваленым носам, Ленін — мумія, пастаўленая вэртыкальна, Гарбачоў — прэзыдэнт СССР, краіны, дзе я нарадзіўся... Чаплін, Нідэрляндзкі кароль на кані, Эйнштэйн, Шварцэнэгер, Мадона — тая, што безь дзяцей й Лізавета, Ціна Тэрнэр, Рэмбрант, Вэрмэер, гандлярка, пакупнік, чарга пакупнікоў, ахоўнік з рацыяй і пісталетам... Мы не ў музэі мадам Цюсо, а ў вялікай шматпавярховай краме.

Выхад з музэя вядзе ў краму. Трэба, калі ты ў Амстэрдаме, памятаць: "Гандаль — душа Галяндыі!" Пяць параў шкарпэтак каштуюць танней, калі іх набыць оптам. Толькі нашто пяць параў аднолькавых шкарпэтак? Ну хіба што падараваць брату, сыну, бацьку, дзядзьку і адну пару пакінуць сабе. Можа так і трэба абыходзіцца з шкарпэткамі, якія заўсёды губляюцца па адной. Адна ёсьць, а дзе другая? На небе? Там зьбіраюцца ўсе шкарпэткі, пакрыўджаныя гаспадарамі. Мільёны, мільёны, мільёны аднаасобных сувэрэнных шкарпэтак, чыстенькіх — адпрасаваных, зацыраваных. І столькі ж, калі ня больш, пальчатак. Калі зьнікла твая шкарпэтка, ведай — яна пайшла да тваёй згубленай пальчаткі.

А я з музэя мадам Цюсо выйшаў праз краму на пляц Дам і пайшоў, пайшоў, пайшоў перакусіць у «Макдональдз».

Такая лёгкая закуска: бутэрброд з катлетай і запіўка гарбатай. Усе замаўляюць кока-колу, а я гарбату. У чужых гарадах я п'ю выключна гарбатку, каб трымаць страўнік у тонусе. А то набухаесься кавы і захапіш у прыбіральню, а гэтае хаценьне стварае дадатковыя складанасьці. Асабліва калі ты ў амстэрдамскім «Квартале чырвоных ліхтароў», калі з-за шкляных дзьвярэй на цябе пазіраюць зманлівыя вочы прастытутак, а пругкія языкі млява падрыгваюць паміж растуленых вуснаў, а пальцы прыспускаюць станік, каб на цябе зірнулі насьцярожаныя музкі. А ты ўзяў і нажлукціўся кавы, зь яе сікуновагонным эфэктам. І што тады, заходзіць да жанчыны й мачыцца ў рукамыйнік? Ці ўмясу дзеля падмываньня? Ці спытаць, як прайсьці ў ватэрклязэт? Ці апрастацца ў амстэрдамскі канал? Усе не падыходзіць. Застаецца адзін варыянт: вярнуцца ў гатэль, выгвалціцца, і болей ня піць кавы.

На дарозе ў «Краснапольскі» можна заскочыць у кавярню пад шыльдай, на якой намаляваная канапля у выглядзе пальмы, гэта ўмоўны знак, сыгнал: тут можна набыць марыхуану. Зайшоў і прыдбаў. Заплаціў грошы й забраў пакецік з канфам, і цябе ня схопіць за руку паліцыянт. Вольнаму воля, калі ты ў Амстэрдаме. Хочаш нажыць дур? Купляй і куры. Толькі я кінуў паліць. Сабраў волю ў кулак і не куру паўтары гады. А брат паліць. Я старэйшы, ён малодшы, і яму не прыйшоў час кідаць курыва. Таму ён і купіў пакецік апашы, а я толькі стаяў побач. Я прывык. Усе кураць, а я прысутнічаю, усе п'юць віно, ром, віскі, каньяк, самагонку, гарэлку, лікер і нават каву, а я стаю побач, і мне ня хочацца курыць і піць разам з усімі. Калі спрабую закурыць выпіць ці закурыць, дык на адзінаце, гэта як складаць вершы, як пісаць літаратуру, як закахацца. І таму або гэта, або тое. Слушна спадар Гётэ заўважыў: палень не й творчасьць несумяшчальныя рэчы. І як ты іх сумясьціш, калі выпаліш цыгарэтку з марыхуанай?

Вось і прыклад... Вярнуліся мы ў гатэль. Я сеў за шкляны стол, запаліў лямпу й пачаў апісваць амстэрдамскія дзівосы. А брат Міраслаў, які любіць пакурыць, дастаў пачак тытуню «Друм», які мае салодкі водар чарнасьліва, перамяшаў тытунь з накрышанай апашою, якая пахне прахалодным пальцам, і зацягнуўся, і запоўніў гатэльны пакой блакітнай смугою. І не пасьпеў я напісаць тры радкі, як мой дарагі брат, выцяпнуўшыся, ляжаў на ложку й глядзеў у столь. Якая тут творчасьць? Хіба што канцэптуальная, хіба што амэрыканская, як у Кэна Кізі пасьля дозы ЛСД. Толькі я — эўрапеец з малой літары, як і трэба па правілах граматыкі. А таму, напісаўшы старонку на цьвярозую галаву, я вярнуўся ў «Квартал чырвоных ліхтароў».

Я доўга блукаў паміж вітрынамі й разглядаў розныя экзатычныя пастаўы. Мне спадабалася белая жанчына з шацінавымі кудзерамі, з важкім бюстам і з круглымі клубамі. Мне спадабалася жанчына, а да яе заскочыў віхлясты юнак. Усьмешлівая парачка схавалася за бурачковай запавескаю, пакінуўшы мяне любавацца пустым высокім белым крэслам. Давялося пайсьці далей і разглядаць штучны тавар. Заапарк у чырвоным, пурпуровым, блакітным, лёдавым сьвятле. Людзі — жывёлы. Жывёлы — людзі. Усе жанчыны на адзін афраэўразіяцкі твар. Ні даўжыня ног, ні ўрост, ні колер вачэй, ні колер скуры нішто ня мае аніякага значэньня.

Незаўважна для сябе я апынуўся у нізкім пакойчыку зусім маленечкай мурынкі. Яна ўсьміхалася, яна хіхікала — сьмех пырскаў зь яе, як сок з апэльсіна. Яна ветліва схавала гульдэны пад коўдру і скінула майткі, уселася на падушку. Маленькая ручка ўзяла з паліцы ўпакоўку кандомаў. Мурынка пачала абмахваць твар блескучай упакоўкаю шыбка вэерам. Боты нэгрыцянка ня зьняла і станік ня скінула. А я ня зьняў капцюю. Прастытутка яўна не зьбіралася мыць мой чэлес. Давялося самому правесьці водную працэдуру. Яна толькі выцерла мае пахавіньне мяккай сурвэткай, якую тут жа скачала ў шарык і шпурнула ў вядро. Усе нэгры народжаныя баскетбалістамі. У вядры было поўна сурвэтачных шарыкаў.

Валасы на мурынскай похве аказаліся пругкія, не раўнуючы капронавыя. Прастытутка апранула мой папяты чэлес у тонкую гумку. Нават міг рабіўся праз кандом. *"Беражонага Бог беражэ!" — сказаў француз Бэранжэ.* Я забаўляўся з нэгрыцянкай, а яна ўсьміхалася, уздыхала й зазірала мне ў вочы. І ўсё ж, за жывасьцю выразна праманцвалася ненатуральнасьць і лялькавасьць. Не я, а француз Лямэтры прыдумаў разглядаць чалавека як мэханізм, як машыну, як рэч. А мне давялося адчуць матэрыяльнасьць гэткае думкі.

Мурынка стаяла на каленях і локцях, калі зь мяне выцякала жаданьне знаходзіцца ў жанчыне, яно выцекла ў гумовы мяшэчак і было загорнута ў папяровую сурвэтку, скатана ў шарык і кінута ў вядро. Маё жаданьне апісала вельмі прыгожую дугу ў цёмным паветры й трапіла ў лузу са сьмецьцем.

Каму трэба зьдзейсьненьня жаданьняў? Нікому. Вось хацелася нечага да вар'яцтва, да самазабыцьця, да самагубства, да самазьнічэньня, і раптам дасягнулася, зрабілася, зьдзейсьнілася запаветнае жаданьне — спустошанасьць, разгубленасьць, расчараваньне. Было й няма. І як сорамна за мізэрнасьць жаданьняў?! Таксама прыкра бывае глядзець тэлевізар, ляжаць і зырыць на ідыётаў з напамаджанымі тварамі і ўстаўнымі думкамі. На інвалідаў глядзець сорамна. Ім трэба спачуваньне й спагада. Згодны. Але пазіраць за калекамі не хачу. Лепей заплюшчыцца ў сон. "О, каб глядзець сны на замове!" — усклікне ідыёт. Ён жа ня ведае, што гэта будзе ня сон, а пратэз сну, муляж. Ды фігвам. Бог дапаможа ўбогім. А я буду спаць гэтак, заплюшчыўшы вочы, патану ў пальцях невядомасьці, у хвалях бязьмежнасьці, у дыханьні вечнасьці. Патану і адчую нярэўнасьць часавае плыні. Вось адчуваньне, што час марудна паўзе, як сьлімак, а вось ён зусім спыніўся, як сьлімак на попеле, а вось імклівы пальцаў кажаном ўлукаткі.

Мы — праявы часу, марудлага ці імклівага, роднасьлага, як крынічная вада, і густога, як наварыста булён зь сьвініны. І якімі ж цацачнымі здаюцца гадзіньнікі. Яны ня маюць аніякага дачыненьня да сапраўднага, жывога, шматгарнага, касьмічнага часу, таксама як лялька ня мае непарыўнай сувязі з правобразам. Час сьціскаецца, згусае, разьвейваецца, скручваецца ў зьмяіныя кольцы й працінае прастору вострым прутком. Ён жывы. Я гэтая магутнасьць асабліва моцна праяўляецца ў снах, дзе час уладарыць бязьмежна. У такія сны я праваліваюся вокамгненна, лячу ў мігатлівай цемры, пакуль не пачую выбух: і шолахі, шоргаты, шэпты, крыкі, галасы, мэлёдыі запоўняць прастору. Гукавая хваля можа й выкінуць са сну ў рэальнасьць, асабліва калі пераўтомлены, перасычаны ўражаньнямі, перапоўнены зьдзіўленьнямі. Як у амстэрдамскім гатэлі «Краснапольскі», напрыклад. Толькі ня трэба нэрвавацца. Бяссоньне ня горшая з хваробаў, і яго можна ператварыць у нірвану, асабліва калі ляжыш у шыкоўным ложку й пазіраеш за гульнёю амстэрдамскіх сьвятлаценяў на высознай столі.

Чалавек — назіральнік гульні ценяў і сьвятла. А што яшчэ трэба? Гульня сьвятлаценяў забаўляе. Пазіраю. Бaўлю час. Жыву. Сапраўднасьць надакучвае. Выратоўвае захапленьне друкаванымі тэкстамі.

Лісты Ван Гога. "Мне здаецца, калі я знайду яшчэ аднаго мастака, які захоча распрацоўваць тэму поўдня (а ў нашым варыянце Амстэрдама) і, так як і я, захоціцца працаю і пагодзіцца на жыцьцё манаха, раз

ра Лангбарда, аўтара будынкаў Дома Ураду й Опэрнага тэатру, якімі захапляўся маладым Шукялойць. Ня ўсе сьледчыя НКВД шукалі нованародзкіх шпіёнаў і праектантаў турмаў з Варонежу ў Бамбэй. Трапляліся й такія, што ў гмаху менскага опэрнага разглядалі цытату з рымскага Калізэю, дзе апрача іншых вясёлых забаваў публіка з задавальненьнем назірала, як аддавалі на разарваньне львам першых хрысьціянаў. У гэтым быў угледжаны намёк на стараньні "перадавога атраду партыі".

Зь Беларускага гістарычна-мастацкага музэя мы трапляем у мадэрновую бэтонна-шкляную сьпіраль музэю Гугенхайма на 5-ай авэню. Сталую экспазыцыю пачынаюць скульптурныя коні Эдгара Дэга й працягваюць Тулюз-Лятрэк, чорна-сінія, але цёплыя жанчыны Пікаса, і другая вэрсія імправізацыі №28 Васіля Кандзінскага. Сустрэўшы позірк зеленавокага жоўтага ката з чагалаўскім тварам (М.Шагал «Парыж з вакна»), даю зарок убачыць Эйфелеву вежу з вакна раней, чым за свае грахі вымушан буду вярнуцца на гэтую зямлю ў іпастасі ката.

А побач з маім улюбёным «Зялёным скрыпачом» здараецца штосьці трансцэдэнтнае — на рукаво маёй тэніскі апускаецца і ўпоўнена задае ў капэню кароўка багоўка.

Кім жа была ў сваім мінулым увасабленьні ты? На залах Мэтраполітан-музэю зь згоным цалкам перанесеным праз акіян эгіпецкім храмам мы падарожнічаем ужо ўдвух.

У прудкаватым і цесным нью-ёркскім сабвэі я даю сваёй кішанёвай спадарожніцы беларускае імя — і сьмбраўшыся на волю, нават, пакідаю ёй лёгкія самалёцікі, што цягаюць па небу рэкляму з надпісамі на тросікі лятараў. Можа, яна хоча паляцець разам зь імі? Не, яна хоча разам са мной на вячэру да Юлі Андрусышнай, маці сынскага Дзяніка, які цяпер ходзіць па праскім бруку Старамескага пляцу або п'е каву на тэрасе зь відам на Карлаў мост, дзе мае рэальныя й вельмі сустрэцца з маёй эдыньяю.

Незапланаваны прыпынак насупраць мяне на пляскатым даху прысадзістага дому стаіць помнік Уладзіміру Ільлічу Леніну. Бачачы ўпічык нейкіх істотных зьменаў у краявідзе не выклікае. Ільліч на ранейшаму стаіць, хоць і паказвае не на віна-гарэлачную краму, як заўсёды бывае ў нас, а на падазроныя вітрыны з голымі прыгажунямі. Спадар Шукялойць тлумачыць, з прычыны дзякуе пастальга помнік прывезьлі і ўсьцягнулі на дах кучаравыя савецкія эмігранты. У гэты момант мяне наведвае ясная разуменьне, што я — на тэатральна-расьпіна, якая можа прыпыніцца на гэтай зямлі, нават калі перавезьці сюды ўсе беларускія помнікі правадыру і на кожны ўсьцягнуць па буськавіцы. Пасадзіўшы багоўку на далонь, я паўтараю ёй усё гэта ўголас. Мая вандроўніца сур'ёзна выслухоўвае й сумаксна раскрывае крыльцы.

30.06. У славяна-балтыйскі аддзел Нью-Ёрскае публічнае бібліятэкі, дзе працуе Зора Кіпель (сярод безьлічы іншых клопатаў яна выдала ў сваім ангельскім перакладзе беларускую «Аповесьць пра Трышчана»), варта наведацца хацяб дзеля таго, каб спраўдзіць словы менскага калегі, які сьцьвярджаў, што колькі гадоў таму кампутар выдаў яму тут даведку з дадзенымі жыцьцяпісу, бібліяграфіяй і паведамленьнем пра тое, што ў яго, калегі, — няма вершаў пра партыю". Тым, каго хвалююць такія рэзюмэ заакіянскіх дасьледчыкаў, магу з поўнай адказнасьцю сказаць: складалі вы вершы гэткага кшталту ці Бог літаваў — кампутар дасьць вам адно даведку пра наяўнасьць вашых кніжак у бібліятэках ЗША й ні слова болей. Таму супакойцеся й знайдзіце на турыстычнай мапе «The Museum of Modern Art».

Мастацкім эпіграфам да ўсёй гісторыі XX ст. успрыймаецца там датаваная 1913 годам карціна нямецкага экспрэсіяніста Франца Марка «Карова»: велізарная чырвоная жывёліна, у чэраве якой пасецца на поплаве пакуль яшчэ ружовы бычок, які неўзабаве народзіцца й залье сьвет крывёю. Крывавая аўра твору настолькі моцная, што вы з палёгкаю ўдыхнеце сьвежасьці, якой цягне ад шагалаўскіх сумётаў са старым гобрэем над зімовым Віцебскам. (Як выказаўся некалі адзін савецкі мастацтвазнаўца: "евреи, да еще и летают — такое искусство нам не нужно".) На музэйным подпісе будзе пазначана: «French, born Belarus», што наўрад спадабалася б паэту А.Вазьнясенскаму, які, гаворачы пра Шагала, любіць згадаць "древний российский Витебск".

Каля палотнаў — аб'ёмных кампазыцыяў Далі хочацца па-дылетанцку паразважаць над вэрсіяй, паводле якой пасьля фізычнае сьмерці мастак трапляе ў сьвет вобразаў, створаных ім у зямным жыцьці. Калі гэта сапраўды так, дык той сьвет абстракцыяніста Джэксана Полака (як і беларуса зь Дзьвінску Марка Роткі) будзе сукадны, але досыць правінцыйны: ні вялікіх мастурбатараў, ні Нарцысавых мэтамарфозаў, ні дасканалых жаночых формаў, пяхай сабе й напоўненых канцылярскімі шуфлядкамі. Напэўна, па тое, каб трапіць у сьвет сваіх вобразаў, заслугоўваюць і літаратары. Я думаю, што, напрыклад, Адаму Глёбусу будзе карысна бліжэй пазнаёміцца з героямі «Дамавікамэрону». А якія сустрэчы могуць надарыцца ў Смілавічах, Лельчыцах і Ушачах у паэта Б.Спрынчана! Калывадзёмныя "хищники", чалавек у прастрэленым паліто, першы прэзыдэнт РБ...

Спадар Шукялойць запрашае мяне ў стары ірляндзкі рэстаранчык «McSorley's Old Ale House» на 7-й вуліцы. Мілосьнікі тутэйшага элю нядаўна адсьвяткавалі 125-годзьдзе ягонае хмельнае таямніцы. Самой карчомцы два разы па семдзесят. Пры ўваходзе наведніка сустракае паведамленьне, якое ў вольным перакладзе можа прагучаць так: цябе яшчэ не было на сьвеце, а мы тут ужо добра сядзелі. Дамінанты інтэр'еру — разьмешчаная пасярод залі велізная печ кшталту буржуйкі і аўтэнтычныя аб'явы аб пошуку забойцы Аўраама Лінкальна (1865 год) з прызавым фондам 50 000 $.

За кепска пагабляваным сталом вы мусіце выпіць прынамсі два кухлі бясспрэчна цудоўнага элю. Найпапулярнейшая закусь — ружовая настружаная ялавічына з адваранай бульбай, добра ўтушанай капустаю й кавалкам масла. Гарыр прымушае ўспомніць частыя цяпер у беларускім асяродзьдзі параўнаньні зь Ірляндыяй. "Бульбяныя" аналёгіі, што праўда, выглядаюць больш пераканаўча за палітычныя. Гэта падкрэсьлівае й партрэт першага прэзы

Працяг на старонцы 30

удва тыдні наведае бардэль, а ў астатнія дні будзе неадрыўна працаваць і не губляць часу ўпустую, тады ўсё складзецца выдатна..."

А ў мяне ўсё й так выдатна, і магу табе паабяцаць: я не адрэжу вуха, як Ван Гог пасьля сваркі з прыпавітым сябрам Гагенам, які так нічыра запрашаўся на поўдзень Францыі ў Арль.

А я запрашаю ў іншае месца, на поўнач Нідэрляндаў, у цёмную Вэнецыю, у найвялікшы музэй Ван Гога. Пэўна ж, павінна і ў невялічкай Галяндыі быць нешта найвялікшае, хоць бы сховішча з найкаштоўнейшымі палотнамі першага экспрэсіяніста, найбуйнейшага постымпрэсіяніста, які ўзяў рэвальвэр і застрэліўся ў жытнім полі. Ван Гог прастрэліў уласную скроню. У музэі спадарыні Цюсо постаць Ван Гога самая гідная. Ня можа вялікі мастак усіх часоў і народаў быць ніж ёйны за ідыёта-турыста. Я разумею: вернасьць ідэалам рэалістычнай школы і ўсе астатняе з дакумэнтамі і фотаздымкамі, з выкананым чэрапам бязьніжняй сківіцы, з дадзенымі ў мілімэтрах і дэцымэтрах зь мікронамі. Але хіба ня можна паставіць Ван Гога на подыюм? Хто-хто, а дзядзька Вінцэнт гэта заслужыў. І справа ня ў сэйі, выпучанай у галаву, і ня ў стрэле, які спудзіў зграю груганоў. Іспіна ў іншым. І ты ня думай, што палотны вар'ята добрыя, со кашгуюць даражэй за золата, і не спадзявайся, што людзі павар'яцеліі, калі выкладаюць за вангогаўскія карціны шалёныя грошы. Усё ня так. Таямніца ў фокусе, у аптычным эфэкце, у пераламленьні промняў сьвятла, у гуканы сьвет тацэнаў. Ты ідзеш уздоўж сьценаў, завешаных палотнамі маладога дзядзькі Вінцэнта. І кажы ціха палатно. Сяляне ядуць бульбу. Жанчына ідзе па восеньскай алеі. А ты ідзеш па музэйнай гладзенькай падлозе. Ідзеш і думаеш. А чаму Ван Гог вялікі? Чаму яму пабудавалі музэй? Ты падыходзіш да палатна з сланечнікамі, да знакамітай карціны, да пэдзгура, да сутнасьці. Табе робіцца добра. Як? Чаму? У якое імгненьне? Ня ўловіш.

Ты згадаеш, як у дзяцінстве засушыў сланечнік, і як сухі сланечнік праз усю зіму пах мёдам. Ён стаў цёмны, скурчаны, касьцяны, але пах мядовым летам, ён захаваў ліпеньскае паветра, ён дыхаў лёгкай сьпёкаю.

Ван Гог застрэліўся летам. І можаш уявіць, як каркалі над ім груганы, як кружлялі, мітусіліся, віравалі ва ўльтрамарынавым густым небе. Ад карканьня, шолаху, лямантў падлаеднах штушак можна звар'яцець, як і ад гляданьня на карціны Вінцэнта Ван Гога. Такі зрух у розуме здарыўся з адным маім аднакурсьнікам у мастацкай вучэльні.

Ён днямі й начамі разглядаў альбомы з малюнкамі вялікага экспрэсіяніста, ён капіяваў вангогаўскія палотны да страты прытомнасьці. Ён езьдзіў у Эрмітаж і ад раніцы да закрыцьця прастойваў перад творамі самазабойцы. І ён стаў Ван Гогам. На яго так і казалі: "Вось пайшоў Ван Гог". "Дзе там Ван Гог?" "Ты Вінцэнта ня бачыў?" Ён не крыўдаваў, калі называлі Вінцэнтам. Ён успрымаў гэта з удзячнасьцю. А на сваіх накідах, малюнках, эцюдах ён ставіў у кутку вангогаўскі аўтограф. Зьдзіўляў мяне толькі адзін момант: эцюды, малюнкі, накіды былі зусім не падобныя да твораў вялікага экспрэсіяніста. "А яны не павінны паходзіць на кампазыцыі Вінцэнта Ван Гога, — шчыра разважаў аднакурсьнік. — Ван Гог жыў у дзевятнаццатым стагодзьдзі, а я жыву ў дваццатым. І калі б ён жыў цяпер, дык маляваў бы так, як я!" Нярэчаньні ў дадзеным варыянце недарэчныя. Я нават не пытаўся, чаму Ван Гог, жывучы ў нашым стагодзьдзі, не падпісвае свае палотны прозьвішчам Руневіч. На такія пагаемныя тэмы з аднакурсьнікам гаварыў доктар ў псыхіятрычнай лякарні. І ён пераканаў Руневіча не пісаць на малюнках прозьвішча Ван Гога. І Руневіч не пісаў. Ён адно ўсьміхаўся. Ён распаўнеў, шчокі яго пыларужавелі, і зняк зрабіўся вясёлы. І ніхто ня бачыў ультрамарыну, які зацвёў і зямнеў над руневічавай чорнай кучаравай галавою. А можа ніхто не хацеў гэтага разумець і бачыць?

Тым часам скончыўся наш тэрмін навучаньня. Усе разьехаліся з вучэльні, хто куды. Усе забыліся пра Вінцэнта Вангогавіча Руневіча. А ён ціхенька ўладкаваўся ў Дзяржаўны Мастацкі музэй простым рабочым перастаўляць скульптуры і перавешваць творы старых майстроў. Ён ціхенька пераставіў і перавешваў карціны і таксама ціхенька набыў каля крамы «Філятэліст», што якраз насупраць музэя, маленькі шасьцізарадны пісталет. Вінцэнт Вангогавіч Руневіч-Менскі выехаў за горад на электрычцы, зайшоў у жытняе поле і стрэлам напалохаў груганоў. Вось так. Груганы каркалі й шархацелі ў пачарнелым ультрамарыне. Майго аднакурсьніка знайшлі з прастрэленай скроняй. А чалавек, які прадаў шасьцізарадны пісталет, сказаў: "Я й думаць ня думаў пра самазабойства!" Прадавец, відома, падманваў. Усе гандляры — падманшчыкі.

Любы прадавец какаіну скажа, што ён ня думаў, прадаючы наркотык, што непаўналетні пакупнік будзе той парашок шохаць. Так мы з табой і павeрылі. Набыў наркотык, каб высыпаць ва ўнітаз, каб зьнішчыць зло, каб зрабіць сьвет дабрэйшым, каб запанавалі свабода, роўнасьць і нірвана. А мне дарэчы, ня трэба наркотык, мне й так добра ляжаць на ложку й глядзець у сьветлую столь і думаць пра Амстэрдам і пра шолах вугальных крылаў, пра магады экспрэсіянізм, пра мадэрн, пра белыя крылы, пра палёт, пра Тамару...

Я пазнаёміўся з Тамарай на бульбяным полі. Не, мы ведалі адно аднаго, але пазнаёміліся, зьбіраючы бульбу. У той верасень мяне зачынілі ў інстытут. Як кожны савецкі студэнт, я павінен быў дапамагчы калгасьнікам сабраць ураджай. І я прыехаў на вёску. Мяне пасялілі ў старой кабеты разам з разьбяром Віктарам, які зрабіў кінэшны арбалет і анарыўсям, і мог паўночы расказваць, як робяцца арбалеты. Віця быў волатам з выгляду й падлеткам па разумовым разьвіцьці, таму зь Віцем было цікава. Мне хацелася не страляць з арбалету па катах і прабіваць іх наскрозь зробленымі зь цьвікоў сталёвымі стрэламі, а жадалася знаёмства зь цёплымі, як коткі, жанчынамі. Менавіта з-за цяпла, з-за холаду, з-за тэмпэратурнае розьніцы я й пазнаёміўся з Тамарай. Яна сядзела на кукішках і выбірала зь зямлі бульбу. Тамара кідала бульбіны ў вядро. А я стаяў і глядзеў на яе сьпіну ў пагасаным швэдры. На Тамары былі швэдар, джынсы й гумовыя боты. У джынсах не было паса. Яны адставалі ад сьпіны. Швэдар крыху задраўся. У Томы была блакітная скура. Значна пазьней яна так і напісала ў лісьце: "Сягоньня пазвала нальчык. Вы сьветлілася, што кроў у мяне чырвоная, як і ва ўсіх, а я была перакананая, што у маіх жылах цячэ блакітная вадкасьць". Я глядзеў на паласу блакітнае скуры, што сьвяціла паміж цёмна-сінім джутам і шэрай воўнаю. Пазіраў і думаў: пра знаёмства, пра словы, якія варта сказаць, пра дождж, які пачаў сыпацца на палоску агаленага цела, пра холад і цяпло. Я сказаў глупства: "Давай падніму вядро да трактара". Тамара адрэзала: "Ай, ня трэба, я сама". Мы пазнаёміліся.

У дзяцінстве я прачынаўся рэзка, лёгка і з добрым настроем. У Амстэрдаме я проста выскокваў з сноў, і бег прымаць душ, і шпурляў на падлогу ручнік, і галіўся, і расп'ырскваў адэкалён «Кальвін Кляйн», і спускаўся на ліфце зь люстранымі сьценамі ў рэстарацыю зь дзесяцімэтровай стольлю. Такая высозная столь проста зьдзіўляе ў ялечнай Галяндыі, дзе ўсё вымяраецца прапорцыямі буфэта. Толькі да большай прасторы прывыкаеш хутчэй, чым да каменнага меху. А сплеценыя з лазы крэслы нагадваюць пра хатнюю варэльную ўтульнасьць. І ты можаш хадзіць па шахматнай падлозе як кароль, і прыносіць на свой стол любую з трохсот трыццаці трох страў. Асабіста я сьнедаў наступным чынам... Аўсяныя муслі зь вяршкамі еліся пасьля салаты са сьвежае гародніны, розныя агуркі, памідоры, крышку цыбулі, зусім крышку, каб ня пахнуць. Цыбуля вельмі добра дапаўняла смажаны бэкон з амлетам. Да бэкону варта дадаваць скрылік лімону, выціснуць дзьве-тры кроплі на ружаватае, крышку падсушанае мяса. Я ж не француз, каб запіваць сьняданак шампанскім, таму наліваліся семдзесят грамаў грэйпфрутавага соку. Мне падабаліся стограмовыя гладкасьценныя шкляначкі для соку. Выпіў і палію яйчо. Бэкон у галяндцаў чорствываты, перасушаны, занадта хрумсткі, а таму піўся грэйпфрутавы сок, а не апэльсынавы, таму і кроплі лімоннае кіслаты не зашкодзяць страўленьню, і цыбуля, і гурок. Пасьля бэкону добра накаштаваць якую-небудзь грунтоўную салату, лепей мясную ці курыную, тунца ці іншую рыбу лепш не чапаць. Рыба кепска паводзіць сябе ў маталэ. Калі ўзяў крабавыя палачкі, дык забудзься пра вяршкі з мусьлямі. Раніцай я рыбу ня ем. Рыба ня любіць вяршкі. А я люблю. Яйчэ цыня вяршкі ня любіць. Толькі амстэрдамскае дыні я ня бачыў. І таму мой страўнік пазьбегнуў спакусы. Я шкадую страўнік. Раней не шкадаваў, а цяпер шкадую, і каву п'ю толькі на працы.

У Амстэрдаме чорная моцная кава была без патрэбы. І я піў крышталька-бурштынавую гарбату і еў ківі. Я вельмі зграбна магу абабраць ківі. Беларус добра абірае ківі. Кожны беларус зь дзяцінства прывучаны абіраць бульбу, гэта нацыянальнае, гэта ў крыві, гэта вышэй за асобу. А таму нават тупаватым нажом я зграбна зрэжу варсістую скурку. Галяндцы таксама спрытна распраўляюцца з ківі. У іх таксама абіраньне бульбы — старажытны нацыянальны спорт. І менавіта ў Амстэрдаме вісіць самая беларуская з усіх сусьветных карцін «Ядакі бульбы» Вінцэнта Станіслававіча Івана Гога. Такая цёмная-цёмная-цёмная карціна. Такая смачная-смачная-смачная пара сыходзіць ад сопкай бульбы. Што можа быць смачнейшае за добра звараную, пасоленую шчопцямі бульбіну? Ну хіба што смарагдавы скрылік ківі з срэбнага двухдзюбага відэльца. Дэсэрт заўсёды выклікаў у маёй

Працяг на старонцы 30

Божая кароўка зь Пятае авэню

Працяг з старонкі 29

дэнта незалежнай Ірляндыі, які вісіць тут з часу яго абраньня. Вы можаце ўявіць, што ў 2000 нейкім годзе дзе-небудзь у менскім ці давыд-гарадоцкім шынку сьціну будзе ўпрыгожваць партрэт першага прэзыдэнта Беларусі? Немагчыма ўявіць і тое, каб эміграцыя ў выніку страты незалежнасьці набыла ў нас калі-небудзь такія сумеры, як у Ірляндыі, насельніцтва якой паводле перапісу 1821 году складала 6 мільёнаў 800 тысячаў, а ў 1970 — 2,9 мільёны. Аднак ня трэба лішне драматызаваць і нашае становішча. *Дасьведчаныя* людзі сьцьвярджаюць, што па-ірляндзку ў Рэспубліцы Эйрэ гавораць у лепшым разе ў дзесяць разоў меней грамадзянаў, чым у сёньняшняй Беларусі па-беларуску. Калі гэта можа нас суцешыць, дык мы не самотныя...

Але да вядомай Багушэвічавай формулы гэтую мэтафізыку не зьвядзеш. Можа ўдакладніць: шмат было такіх народаў, што найперш страцілі дзяржаўнасьць сваю?.. Напрыклад, шатляндцы. Побач зь іхняй нашая моўная сытуацыя дык наогул выглядае бліскуча. Апрача таго, нікі, нават папяровы сувэрэнітэт ім у бліжэйшыя дзьвесьце-трыста гадоў не пагражае. Карацей, бяз новага кухлю элю тут не разьбярэсься.

На бэльцы над намі прышпіленая добрая сотня значкаў зь дзяржаўнымі сьцяжкамі. Беларускага няма. Няўжо па дарозе ў прыбіральню яго зьняў які-небудзь заблукалы сюды "вортыкальшчык"? Афіцыянт-ірляндзец мае іншае тлумачэньне: нашы значкі часта крадуць людзі з разьвітым эстэтычным пачуцьцём. Значыцца у героя нашае вэрсіі поўнае алібі.

Калі ўстанове 140 гадоў, тут мае гісторыю нават прыбіральня. Рэч у тым, што да самага канца 70-ых гадоў (нашага стагодзьдзя) «McSorley's» разам зь яшчэ дзьвума нью-ёркскімі шынкамі быў адчынены выключна для мужчынаў. Фэміністкі вялі зацятую барацьбу за свае правы, і нарэшце новы ліберальны мэр гораду здолеў пратараніць кругавую абарону: у «McSorley's» урачыстым маршам увайшоў першы аддзел заўзятых аматарак добрага старога элю. Насьля парачкі выпітых пераможцамі кухляў згуртаваныя вакол гаспадара заўсёднікі-мужчыны злараднa нaзiралi амаль панічнае адступленьне трыумфатарак на зыходныя пазыцыі: жаночай прыбіральні ў рэстаране не йснавала. Прычым яе ня проста не было: з парады адвакатаў гаспадар накіраваў у мэрыю складзеную ў вытанчаным стылі паперу, што мэўляў дзеля поўнага забесьпячэньня роўных правоў прадстаўніцы цудоўнай паловы чалавецтва могуць наведваць ня толькі агульную з мужчынамі рэстарацыю але й яе агульную прыбіральню. Змаганьне ўвайшло ў новую фазу. Пра зьмест лёзунгаў здагадацца даволі лёгка.

Суайчыньніц, якім, магчыма, давядзецца сюды трапіць, хачу папярэдзіць: не хвалюйцеся — сёньня дыскрымінацыя паводле полавай прыкметы ў «McSorley's» канчаткова перамагла.

10/. Разьвітальны шпацыр па Манхэтане пачынаецца ад аздобленага мэмарыяльнай дошкаю сучаснага будынку 20 на Broad Street. Тут стаяў дом, дзе ў 1659 годзе эмігрант зь Вялікага Княства Літоўскага Аляксандар Куртыус заснаваў першую каталіцкую школу Новага Амстэрдаму. Як высьветліў Вітаўт Кіпель, да свайго прыезду ў калёніі доктар Куртыус меў беларускае прозьвішча Карчэўскі й настаўнічаў у Полацку й Вільні. У Нью-Амстэрдаме ён выкладаў так званую "рускую" мову сваёй радзімы й чытаў курс лаціны.

Паблізу знаходзіцца іншая славутасьць — старадаўні рэстаран з Доўгай Залай («The Long Room») што быў сьведкаю разьвітальнага банкету Джорджа Вашынгтона й ягоных афіцэраў пасьля здабыцьця незалежнасьці. Каля гэтых сталоў зь печаным індыком і зялёнымі дыбельмі графінамі непазьбежна задумаесься: калі, дзе й зь якімі дзейнымі асобамі адбудзецца такі банкет у нас? І зь якой нагоды: канчатковай заваёвы незалежнасьці ці яе канчатковае здачы?

У суседніх залах наведнік знаёміцца з мастацкім адлюстраваньнем шляху Злучаных Штатаў да свабоды. Сярод батальных палотнаў бачым Вашынгтона з жыхаркаю Філядэльфіі Бэтсі Рос, што пашыла сваёй незалежнай дзяржаве першы сьцяг. Тамсама, у Філядэльфіі, дзе захоўваецца дамок патрыёткі-рукадзельніцы, кангрэс маладой дзяржавы ледзьве не прыняў пастанову, паводле якой дзяржаўнай моваю ЗША магла стаць не ангельская, а нямецкая (германафілам не хапіла, кажуць, усяго двух галасоў).

У гэткім музэі аналёгіі атакуюць, як авадні, і ты ўвачавідкі бачыш вобразы й назвы палотнаў, над якімі, магчыма, ужо натхнёна працуюць айчынныя жывапісцы: «Старшыня Вярхоўнага Савету Рэспублікі Беларусі загадвае выключыць шостай мікрафон у задніх праходзе»

Амстэрдам

Працяг з старонкі 29

дуны хвалю лагоды. Пасьля сьнядання ня чалавек дабрэйшы ўтрая.

Выгляд старых расеек, што напабіра ці на тры бананы кожная, мяне пасьля сьнеданьня не раздражняе. Наогул, расейцы ў Амстэрдаме — гэта букет сюрпрызаў. Расейцаў, савецікаў, русаў, рускіх відаць здалёк. І не скажу, што вельмі прыемна зь імі сустракацца. Ня ведаю як ім са мною, а мне ня ў кайф. Ну хто гэта на сьнеданак з трохсот трыццаці трох страў выбера тры бананы? Толькі руская жанчына, яе подзьвіг можа паўтарыць украінка. Беларуска ня зможа, два бананы яшчэ сяк-так зьесьць, а трэці не агорае. А расейкі лёгка зьелі па тры. І у «Квартале чырвоных ліхтароў» гэтыя дзьве кабеты ў ангатравых мужчынскіх шапках-вушанках мяне вельмі зьдзівілі. Яны хадзілі ўздоўж вітрын з прастытуткамі й гучна абураліся праявамі тамтэйшай этыкі. Яны пшацыравалі й голасна перагаворваліся, а за імі цягнуўся шлейф дурнога водару. Ад іх патыхала танным сьмярдзючым мацаваным віном. Дзе яны знайшлі пладовавягаднае віно у Нідэрляндах? Таямніца. Ну хіба з сабою прыгарабанілі з роднай тартарані. Прыцягнулі, нажлукціліся й пасьмярдзелі на ўвесь Амстэрдам, на ўсю Галяндыю, на усе Нідэрлянды надыхалі перагарам, як цмокі Гарынавічы. Толькі рускія могуць напусьціць такога духу. Толькі рускі можа выйсьці ад прастытуткі, а потым вярнуцца й моцна ўзасос пацалавацца, і толькі пасьля, адмілаваўшыся, пусьціць сьлязу й зашпіліць порткі. Ды Бог зь ёй, зь незашпіленай прарэхаю, абы чалавек быў добры. А рускі трапіўся добры. Ён пачуў наш сьмех і не пакрыўдзіўся. Ён падыйшоў і сказаў майму брату Мірaславу: "Рэкамэндую! Выдатная цётка! Проста кляса!" А потым павярнуўся да прастытуткі й паабяцаў, што абавязкова заўтра зойдзе. А як толькі дзявуля прычыніла празрыстыя дзьверы, сказаў, што буйныя грошы лепей прасталыткам не паказваць, а даваць драбязу і за кожную дадатковую паслугу накідваць асобна. Рускі раптам плаксіва скрывіўся й паскардзіўся: "На гэтую суку сплыло сто гульдэнаў!" А за сотню ён намерваўся "атадраць" як мінімум дваіх дзевак. Вось такія добрыя парады даў нам рускамоўны дарадца. Зрэшты, гэта ня самае кепскае, што ён мог зрабіць. Мог пайсьці наймітам у войска й зьнішчаць каўказцаў, а ён ціха-мірна трахаўся зь белатварай дзяўчынай. Ён мог бы на сто гульдэнаў накупіць патронаў і пасылаць іх у горную Ічкерыю. Мог да сотні гульдэнаў дакласьці яшчэ сотню і набыць агнястрэльную зброю, выправіцца ў Грозны й не набаяцца, што ні аднаго забітага чачэнскага баявіка прыпадае сотня забітых рускіх салдацікаў. Але ён так не зрабіў. Ён адно паабяцаў, што заўтра зноўку прыйдзе маркітавацца. І я яму веру. Бо рускіх у «Квартале чырвоных ліхтароў» бадзяецца шмат. Таму запрапальнік са стрып-бару, пабачыўшы славяніна, радуецца й грычыць: "Рускі! Ельцін! Перэстройка! Горпочофф! Хапьин! Кайф!" І ты праходзіш паўз запрапальніка й ціха гаворыш: "Рускі рускі!"

Ты йдзеш у чорную ноч Амстэрдама, ты крочыш насустрач невядомым кайфам, і табе да ліхтара, да чырвонага ліхтара усе расавыя й нацыянальныя канфлікты. Ты больш ня хочаш ведаць ні пра землятрус у Японіі, ні пра вайну індзейцаў за незалежнасьць у Мэксыцы ні пра эпідэмію працоў у сталіцы роднай Рэспублікі Беларусі. Ты плывеш насустрач жаноцкай прывабнасьці. І ўспамінаеш чарнаскурую жанчыну ў высокіх ботах. І хочацца кантрасту, жадаецца зьмены ўсіх каштоўнасьцяў на сто адзін працэнт. Трэба шукаць белую жанчыну. І жаданае знайшлося хутка. Высокі рост. Белыя валасы. Напампаваныя сылііконам цыцкі. Шырокі крыж. Крутыя клубы. Праўда, кошт запрошваўся адпаведны — пяцьдзесят гульдэнаў. За выкананьне жаданьняў неабходна трэсьці машною. І я заплаціў у вялікім дагледжаным пакоі, які, у адрозьненьне ад мурынскіх апартамэнтаў, не нагадваў вэтэрынарню. Шырокі ложак пакрывала па-афрыканску яркая посьцілка. Яе геамэтрычным арнамэнтам можна было палюбавацца ў цёмнасінім люстэрку. Сваю скураную куртку я акуратна разьвесіў на плечыках. У таемнай кішэні маёй выдатнай італьянскай зімовай марынаркі ляжаў купленьі за паўтары тысячы гульдэнаў залаты гузік з дыямэнтам. І хоць кішэня была прыхаваная і зашпільвалася на тугую мэталёвую маланку, усё адно ледзяны скразьнячок сполаху прайшоўся ўздоўж хрыбетніка.

"Хо-о-оладна! Быр-р-р!" Напудраны нос наблізіўся да мяне й чыркануў па шчацэ. Я панакідаў апранахі на куртку, нібыта гэта выратоўвала каштоўны гузік. Якога чорта не пакінуў камень у гатэлі? Чаму я не аддаў дыямэнт брату, які пацягнуўся ў шматпавярховую краму выбіраць сабе ў падарунак чарговую капулю? Становішча маляпрыемнае. Выйсьце напрошвалася само сабою — хуценька зраблю заплянаванае й зноў надзену марынарку. Чамусьці такія паводзіны здаліся найразумнейшымі.

Я лёг на посьцілку з афрыканскімі малюнкамі. Лёг на сьпіну. Зрабіў так, каб не засталося варыянтаў, акрамя пазыцыі "конна". Сапраўды, за выплачаныя гульдэны можна крышку й разнастаіць пачатак.

Кандом шчыльна абхапіў чэлес. У Амстэрдаме ўвесь час мне трапляліся прэзэрватывы малых памераў. Зрэшты, не такіх малых, каб ствараць вялікія праблемы. Проста яны вельмі цесна аблягаюць. Тым не менш рызыка скарыстаць прэзэрватыў зь прастытуткай рамантычна бяз кандома — тое самае, што адпачываць у халерным бараку. Наступствы непрадказальныя. Таму гумовыя сродкі перасьцярогі ўплываюць толькі на даўжыню акту, без кандома фінал значна бліжэйшы да пачатку.

Ёсьць у мяне яшчэ адно сэксуальнае захапленьне: люблю хутка мяняць пазыцыі. Але, ня ведаючы нідэрляндзкае мовы, рабіць гэта было складана. Толькі, памятаеш, жэст быў раней за слова? І спачатку было ня Божае слова Бог. Спачатку быў Жэст. І Жэст быў у Бога. І Бог быў Жэстам. А потым — было слова, і далей па тэксту...

Абыходзячыся бяз слоў, я гуляў з чужым целам, нібыта зь лялькаю, і, мяняючы пазыцыю, натрапіў рукою на чэлес. Я намацаў пэніс, і нічога дзіўнага ў гэтым не было. Я зусім не зьдзівіўся, пакуль не ўсьвядоміў, што сьціскаю ў руцэ чужы мужчынскі полавы орган. Знайшоў тое, чаго не шукаў. Атрымаў бясплатны дадатак да аплочанага дзеяньня. Сюрпрыз. Сюр-прыз. Прыз сюррэалістычны. Надрэальны твор. Агаламшальная рэч. Узрушанасьць. Выбух пачуцьцяў.

Вось ён — гермафрадыт, сымбаль і ўвасабленьне Эўропы, яе культуры, яе цывілізаванасьці, пачуцьцёвасьці й рацыянальнага канструяваньня. Невялікі, ледзь узбуджаны чэлес у маёй скамянелай руцэ. Сьвет перакуліўся, нібыта лебедзь у люстранай вадзе. Так перакульваецца сьвядомасьць, трапляючы зь сьвету рэліг ў сьвет эротыкі. Толькі вяртаньне ў зыходны стан вельмі хуткае. Чырвоныя ліхтары адбіваюцца й множацца ў нафтавым глянцы амстэрдамскіх каналаў. Вечнасьць нязьменная.

Я прымусіў сябе ўявіць: у маей руцэ засьнуты мой чэлес. Маленькі юначы струпок, які я насіў дваццаць пяць гадоў назад. Нічога страшнага не адбываецца.

Гермафрадыт вельмі спрытна крутнуў клубамі. Маленькі пэніс высьлізнуў зь няспрытнай рукі, а мой чэлес застаўся ў гермафрадыце. Варта захапляцца эратычным майстэрствам Эўропы. Варта вучыцца сэксуальнай разьняволенасьці.

Вялікі жоўты Кітай падзяліў сьвет на "інь" і "ян", драбок "інь" увайшоў у цела "ян", а кропля "ян" не размылася ў "інь". Эўропа раструшчыла ўсе кантрасты, зруйнавала ўсе аўтарытэты з аўтарытарызмамі. На эўрапейскай канапе паўляжыць самавіты гермафрадыт. Ён усьміхаецца й напудраным носам кранае мочку твайго чырвонага вуха. Ён прапануе кахаць не а ў цябе ня хопіць сілы адмовіцца.

Гермафрадыт, вядома, ня краў мой залаты дыямэнтавы гузік.

Я выйшаў у дождж з рашэньнем нікому ніколі не расказваць пра здарэньне. Ідучы ўздоўж канала, я задумаў апісаць кароткі раман з гермафрадытам. Мне рупіла напісаць пра зьдзіўленьне, пра экзатычны сэкс, а не пра смаленьне вепрука ў чужой бацькаўшчыне.

Вось так, у маленькі чырвоны нататнік запісалася наступнае... *Дыямэнт, набыты ў Амстэрдаме, не выклікае сумневу.*

Схаваўшы нататнік, я пайшоў, знайшоў брата, які набыў чарговую капулю. У кожнага свае прыбамбасы: адзін купляе пяцьдзесят тры пары зацкраваных чаравікаў, а другі ва ўсе свае нагавіцы й капулі прыпинае адно пякавыя гузікі. Кожны забаўляецца

«Прэзыдэнт Лукашэнка разьвітваецца са сваімі дэпутатамі» (або «Свае дэпутаты разьвітваюцца са сваім прэзыдэнтам»), «Іван Цішкоў з болем у сэрцы здымае бел-чырвона-белы сьцяг»...

У палоне мілых вобразаў роднага краю хуткасны элевэйтар узносіць мяне на 110-ты паверх найвышэйшага ў сёньняшнім Нью-Ёрку будынку, званага «The World Trade Center». Далёка ўнізе лётаюць экскурсійныя гелікоптэры. У тых, хто захоча паляцець усьлед за імі, нічога не атрымаецца: пляцоўка агляду нагадвае вартаўнічую вежу пасярод турэмнага двара з усімі адпаведнымі атрыбутамі. Газэты пішуць, што тут, на хмарачосах, пачалі гнездавацца арлы й сокалы. Пакуль яны высочваюць сабе ахвяраў недзе над Гудзонам, на парэнчы апускаецца мая кароўка-багоўка. "Якраз пасьпела, - расчулена кажу я сяброўцы, асьцярожна адпраўляючы яе ў кішэню. - Зараз паедзем у Нью-Ёркскі ўнівэрсытэт да прафэсара Томаса Бэрда, а ўвечары будзем выступаць з табой у Фундацыі Пётры Крэчэўскага"

У кабінэце прафэсара вісіць абвестка, чый зьмест, мабыць, навеяны паездкамі яе аўтара ў Беларусь: "У сувязі зь няпэўным эканамічным становішчам сьвятло ў канцы тунэлю будзе выключана да адпаведнай інструкцыі"

На вечарыне ў Фундацыі Крэчэўскага бачу ў залі аднаго з найарыгінальнейшых літаратараў нашай сучаснай эміграцыі Янку Юхнаўца, кніга якога адкрыла летась сэрыю «Галасы беларускага замежжа» ў выдавецтве «Мастацкая літаратура». Кніга называецца «Сны на чужыне».

А што сьніцца новым эмігрантам? Журналістам Алесі Сёмусе й яе мужу Юрку Васілеўскаму літаратуразнаўцу Лявону Юрэвічу, Дзіму Лявіту, чыю калярытную постаць пры стосах падпольнае літаратуры яшчэ не забылі ўдзельнікі першых бэнээфаўскіх мітынгаў? Ратонда на сьвіслацкай набярэжнай? Вогнішча на дзьвінскім беразе пад Друяй? Слынны Брайтан-Біч, дзе можна ўбачыць шыльду «Пельменная», а жыхары пішуць у мэрыі скаргі, што паліцыя ня ведае расейскае мовы?

Кастусь Мярляк, аўтар кнігі мэмуараў пад адмысловаю назвай «Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі», дорыць мне талерку са статуяй Свабоды. Маладыя эмігранты дамаўляюцца, як будуць бавіць уік-энд. У кутку, разгарнуўшы на каленях прывезеную мною газэту з надчэпленай над'ёмным кранам дзяржаўнай «Пагоняй», ціха плача незнаёмы стары беларус

2.07. Сын доктара Алы Орсы Паўлік, студэнт мэдыцыны, гаворыць па-беларуску не зусім дасканала, але ня горш за народнага пісьменьніка І.Чыгрынава. Матчыну мову Паўліку не займае і ў халаднаватых хвалях Атлянтыкі. (Я парэшце зьдзяйсьняю сваё рытуальнае купаньне).

Увесь гэты час мая кароўка-багоўка аддана чакае мяне ў кішэні. Відаць згаладаўшыся, яна зьяўляецца на людзі ў грэцкім рэстаране. Запрыкмеціўшы маю сяброўку, спадарыня Ала апавядае, што апошнім часам у Амэрыцы за пару даляраў можна набыць пушачку з божымі кароўкамі, якіх потым выпускаюць у садзе ці ў гародзе, каб яны елі шкоднікаў. Я выказваю далікатны сумнеў у тым, што багоўкі дакладна ведаюць межы ўладаньняў сваіх гаспадароў. Ці не паляцяць яны, шчасьліва выбавіўшыся зь няволі, на гістарычную радзіму? Якраз так яны і робяць, пагаджаецца суразмоўніца.

Пачуўшы гэта, мая багоўка падымаецца у рэстаранкае неба

Праз тры гадзіны ададлятаю на гістарычную радзіму і я.

У прыбіральні аэрапорту Кенэдзі грала пяшчотная музыка й пахла добрым дэзадарантам. У прыбіральні аэрапорту Менск 2 не было туалетнае паперы.

На дарозе з Варшавы у Менск сьцюардэса прапанавала пасажырам сьвежы нумар рэспэктабэльнага выданьня пад назовам «Gazeta Świąteczna». Чакаючы багаж, шукаю ў ёй паведамленьні зь Беларусі. Адзіная знойдзеная навіна: надрыхтаваны ўказ аб стварэньні ў раёнах, якія мяжуюць з Польшчай, Украінай і балтыйскімі дзяржавамі, добраахвотных дружынаў дапамогі памежнікам. На нататку зьвяртае ўвагу й мой сусед-паляк. Чаму такіх дружынаў ня будзе на расейскай мяжы? - пытаецца ён і чуе загадкавы адказ: каб у нашых прыбіральнях ніколі не было туалетнай паперы

Чэрвень-ліпень 1995

як можа. Брат любіць кашулі недарагія, паранькія, у дробны малюнак, свабодныя й няношаныя. Каб у яго было шмат-шмат гульдэнаў, ён бы праз кожныя паўгадзіны надзяваў новую кашулю. А так ён купляе кашулю толькі раз на два тыдні.

Зь ненадзяванай кашуляю ў кардоннай каробцы мы зайшлі ў італьянскі рэстаранчык - маленечкую піцэрыю. Але печка там стаяла сапраўдная белая й вялікая. Я любаваўся печкаю й думаў пра белавалосага гермафрадыта з маленькім дзіцячым чэлесам. Я думаў пра ягонае дзіўна сканструяванае прыродаю цела. А брат Міраслаў тым часам замаўляў вячэру. Сабе ён папрасіў бутэльку чырвонага. Віно прынесьлі хутка, і брат піў. А я ўсё ня мог ня думаць пра Эўропу й яе чароўнага прадстаўніка з раёну эратычных ліхтароў. Піцу я зьеў без апэтыту, безь віна, без увагі, абыякава парэзаў нажом і відэльцам перанёс з талеркі ў рот. Зжаваў і не заўважыў, і ўздыхнуў з палёгкай. А брат сказаў, што яшчэ будуць грыбы. Ну й выдатна, маленечкі гаршчочак з грыбамі - вельмі па-галяндзку, вельмі апэтытна. Толькі ў Шляраффі, краіне, дзе ўсё для ўсіх было, ёсьць і будзе, атрымалася пятак. Брат замовіў грыбы, а іх падалі разам зь вялізным смажаным кавалкам мяса й залацістай гурбай бульбы-фры. Брат замовіў яшчэ віна і зьеў наступную другую страву. І я зьеў мяса з грыбамі, бульбу ня змог. Мне заўсёды сорамна робіцца за пераяданьне. Дарослы чалавек, ня піў, не курыў і... аб'еўся. Прыкра, ну крыўдна, ну млосна, але два пальцы ў рот я не засунуў і не званітаваў грыбамі. Я азьлібўся на сябе й расказаў брату пра гермафрадыта. А ён не паверыў. Мне мой брат Міраслаў не паверыў. Гэта ж трэба! Каб у мяне быў старэйшы брат, і ён расказаў пра гермафрадыта, я б адразу паверыў. Але ў мяне толькі малодшы брат. І я на яго пакрыўдзіўся. Я ня стаў настойваць маўляў - пайшлі, пакажу, пераканаесься. Экзотыка не загана і не вычварэньне. Кожны зарабляе, як хоча. Я пакрыўдзіўся ціха надзьмуўся, нашаторыўся, зацяўся й схаваў крыўду ў далёкую патаемную кішэню туды - да залатога гузіка з дыямэнтам.

Пра крыўду можаш спытацца у брата Але, я цябе прашу, не хадзі ў бібліятэку да нашай мамы і не распытвай пра Амстэрдам. Яна ў Галяндыі ніколі не была.

Я вярнуўся ў гатэль, лёг і глядзеў дваццаты тэлеканал, на якім круглыя суткі круцяцца порна-сюжэты. Усе пары, тройкі, чацьвёркі й гурты маркітаваліся чамусьці пад дзяржаўнымі сьцягамі. Порна-патрыятызм! Я так вызначыў гэты накірунак у тэлемастацтве. Нагледзеўшыся да чорцікаў уваччу, я пастаяў пад душам і выраішыў зноўку прайсьціся па сэксуальным квартале. Дыямэнт я выклаў з патаемнай кішэні й дэманстратыўна паклаў на шкляны стол. Хай крадуць - такі быў настрой - хай задушацца сваімі каштоўнымі камянямі. А я парадаваўся дзеля лёгкага шпацыру, дзеля зіхценьня й шчасьця. Я не зьбіраюся быць ахвяраю, я не намерваюся рабіцца героем - паэтам, мастаком, беларусам, мінаком, кліентам, рызыкантам. Я - прааява часу. Чалавек - прааява часу. Не жыцьцё вымяраецца часам, а час вымяраецца чалавечымі жыцьцямі, пакаленьнямі, плямёнамі, народамі, нацыямі, культурамі, цывілізацыямі і далей па тэксту. - Час не памераеш забойствамі сьмярцямі й войнамі. Усё, вядома, руйнуецца, рухаецца, цячэ, зьмяняецца, і нельга два разы ўвайсьці ў адзін і той самы амстэрдамскі канал. А ў адзін і той самы квартал зайсьці лёгка.

Тры гадзіны назад у вузкай вітрыне сябе прапаноўваў гермафрадыт, а цяпер ягонае належнае месца займае маленькая азіятка ў жоўтым станіку. Яе востры язык дакранаецца да кончыка ўласнага, пляскатага, малазійскага носу. Такі доўгі-доўгі язык. Азіятка паказвае язык, зубы й маленькую цыцку. Яе складзеная чаўночкам далонь запрашальна чэрпае паветра, перанасычанае водарам сэксуальнасьці. І трэба было пайсьці да маленькай прадстаўніцы вялікай залатой расы, прадстаўніцы магутнай сонечнай імпэрыі драконаў і ядомых чарвякоў. Варта было паспытаць гладка выгаленую похву, паказаную мне толькі на імгненьне. Але я прайшоў міма. Каб я ўбачыў у знаёмай вітрыне паумужчынапажанчыну, дык можа й трахнуўся б. А кітаянка праляцела, не атрымала ад мяне ні цэнта. Калі першы прэзыдэнт Беларусі лічыць Пэкін вялікай вёскай дык і мне ня сьлед кваліцца на першую кітайскую похву - нават калі яе чысьцютка пагалілі.

Усё цячэ и мяняецца, асабліва хутка зьмяняецца настрой. Быў кепскі, а стаў добры й вясёлы. І я засунуў рукі ў кішэні, усім усьміхаюся, падміргваю, паказваю язык, фігі й сярэдні палец правай рукі. "Дзявулі, няма праблемаў!" Мяне не раздражняе ліпучае прыставаньне гандляроў какаінам, мяне забаўляе настойлівасьць вулічных п'яных прастытутак. Я гуляю па казачным горадзе і ў мяне адпаведна чарадзейны настрой. Так бывае. Зь лёгкім сэрцам прынялася прапанова зайсьці пад чырвоны ліхтар. І я радаваўся, калі меў трэцюю мурынку, і думаў пра неаспрэчную наяўнасьць кандома на ўласным чэлесе.

Гумовыя контрацэптывы - найвялікшае вынаходніцтва чалавека. Варта адшукаць у аналах гісторыі вынаходніка кандомаў і напісаць пра яго кнігу пад кічовым загалоўкам «Вялікі вынаходнік з плянэты Сэкс». І трэба выляпіць, сканструяваць гэтага мудрага вынаходніка з воску й пластыкі для музэя спадарыні Цюсо. Я нават уявіў як ляплю партрэт.

Стогны папятай жанчыны разбурылі маё скульптурныя эцюды, бо пальцы занадта моцна сьціснулі смуглявыя клубы

Сьвежае паветра было жаданае - як заўсёды.

Прызнаюся шчыра: было сумна разьвітвацца з амстэрдамскім паветрам.

Седзячы на пластыкавым крэсьле ў аэрапорце, я нудзіўся й пазіраў на акуратны зялёны пакунак, што стаяў пад суседнім крэслам. Пакунак быў невялікі, але й немалы - дзьве пляшкі віскі грамаў па сямсот маглі зьмясьціцца у гэткім аб'ёме, а магла быць... Але ж я не ў Маскве, я ў Нідэрляндах. Сяджу, сумую й пагляджаю на чортаў пакет. Нуджуся й нікога не чапаю, а мог бы чапіць, дарэчы. Вядома, мог бы, каб не паліцыя. Да мяне падыйшоў паліцыянт у блакітнай кашулі з чорнымі пагонамі. Ён задаў пытаньне на чыстай нідэрляндзкай мове. Ён спытаўся й пальцам паказаў на пакет. А я паказаў на пакунак і заматляў галавою - не разумею. Дзіўна - паліцыянт зусім не пакрыўдзіўся. Ён толькі ціхенька нагаварыў нешта ў рацыю на саёй роднай, паліцыянцкай мове. Вакол мяне вырасла яшчэ двое служыцеляў парадку. Яны пачалі хадзіць і поўзаць вакол пакунка, быццам бы ў ім бомба, а не алькаголь, як я маракаваў. Вось табе, Адам Глёбус, і Амстэрдам, зараз разьдзярэ цябе выбухам на шматкі, і акрамя выразнага радка у нэкралёгу "Загінуў у Амстэрдаме" нічога добрага ня будзе. Вось яна, зьвярыная пыса тэрору. Адна справа змагацца за незалежнасьць уласнай Радзімы й зусім іншая - загінуць ад бомбы ў якасьці ахвяры дзеля статыстыкі. Ну чаму я мушу гінуць? Чаму мяне павінна раскідаць у розныя бакі, і ня ў выглядзе літаратурных твораў, а ў форме костак, мяса і храсткоў? Няўжо нельга было падсунуць бомбу пад іншае крэсла й зьнішчыць не славянскага пісьменьніка з касмапалітычным псэўданімам, а якога гэбрэя з славянскім прозьвішчам, ці якога кітайца, ці мурына. Адным словам, усё роўна каго, абы толькі не мяне. Бамбізм - выдатны занятак, калі асабіста цябе не датычыцца. А то раз, і цябе няма. Раз, і ўспышка на тэлеэкране, паведамленьне па радыё й расплываньне ў вечнасьці. А яна такая халодная, такая бясконцая. А я маю форму і хачу пакуль што яе захаваць. "Бог мой, пачуй атэіста! Пачуй, даруй і ператвары бомбу ў кнігу" Такая магла б скласьціся малітва. Толькі я ня стаў турбаваць Бога з-за нейкай там асабістай драбязы. Я мужна думаў пра вечнасьць і бясконцасьць. Моўчкі я сачыў, як паліцыянт акуратна падымае пакунак і зносіць з маіх вачэй. Паведамленьне ў газэце пра бомбу калі й выйдзе, дык без майго прозьвішча. Я не сумую і не шкадую, што не застаўся назаўсёды ў Амстэрдаме, горадзе найсьвяцейшых дыямэнтаў і найчасьцейшых вокнаў.

За некаторымі з амстэрдамскіх вокнаў ты мог бы пабачыць у свой час і мяне, апранутага на ўсё чорнае. Верхні, залаты гузік маёй шаўковай кашулі зіхцеў дыямэнтам. І гэта ня жарт. Вер мне, як маленькі хлопчык у аэрапорце паверыў у Дзеда Мароза. Хлопчык паказаў пальцам на пераапранутага артыста й сур'ёзна сказаў: "Мама, паглядзі на жывога Дзеда Мароза!"

Інтэрнацкая хроніка

Працяг з старонкі 10

Заходзіць афганец . Эдуард Анатолевіч асаджвае хлопца, калі той залічвае сябе па льготах да И.О.В. Хлопец губляецца кажа, што быў ужо тут два месяцы таму на што Эдуард Анатолевіч яму шчыра здзіўляе што памятае толькі жанчын

Зноў званок Камушэнку "Петр Никифорович! Петр Никифорович! ." толькі и запомнілася мне з тэлефоннае размовы нашага бездапаможнага Эдуарда Анатолевіча з упоўненым у сваёй уладзе Пятром Нікіфаравічам. Се ля ві. Вярхі хацелі б ды ня могуць кіраваць па-старому нізы ўжо ня хочуць, але ж жывуць.

У сыботу прыйшла позва ў суд на панядзелак для Колі й Ларысы. Сказалі: вымятацца адсюль да пятніцы

Сабраліся ўсе раньняйдзёнкі ды махнулі зноў да знаёмага Эдуарда Анатолевіча (Уначы я з адчаю напісала й перадала зь імі ліст на радыё «Свабода». Вядома ж як тонісься – за брытву хопісься) Ён сапраўды памятаў жанчын і паклікаў іх першых без чаргі. Галя казала, што купіла кветкі... Я страла яе пасьля на лесьвіцы вясёлую поўную клопату. У іх усё было добра

Вечарам таго ж дня я страла на лесьвіцы і Колю. Ён – зусім бязвольны. Хадзіў да Камушэнкі. Той быў надта ж лагодны, хоць ты яго да раны прыкладай. Абяцаў даць машыну, брыгэнт усяго на два мільёны – да Гоцка. "Я б мог прывезьці сюды дзяцей, але ж прыйдуць ламаць дзьверы дзеці напужаюцца. Каб людзі падтрымалі... – сыпаліся змрочнай восеньскай імжою ягоныя словы на маю сьцюдзёную душу. Ці значыла гэта, што мне ўжо нікуды ня трэба было бегчы, уставаць сярод ночы, пісаць, гаварыць, выпукваць, выкляўляць з душы нейкія патрэбныя акурат на гэты момант словы, каб толькі не зачапілі нас чужынцы, каб не кранулі, каб не растапталі мы самі ў сабе нешта кволае, але адначасна й моцнае, словам – бараніць жыцьцё? А калі гэтае жыцьцё само адмаўлялася жыць? Ці маю я права вяртаць яго да жыцьця? . І хто я такая? А тут яшчэ мае сямейнікі ўсё сьмялей сталі заганяць мяне ў кут, адказваючы на тое пытаньне, што я задавала сабе у пачатку: "Ты ня можаш адна разьбіць муры. Дык чаго ж ты гойсаеш, як апантаная?" У кожнай зьяве, у кожнай істоце у кожным слове й думцы я шукала нейкае рады на гэтую ліхую скулу й ня ведала, як яе ўправіць. "Куды ж ісьці і што рабіць?" – скажы, Максім.

На другі дзень пайшоў дождж. Я забегла да Колі й папрасіла яго не сьпяшацца з выездам маўляў, "на вуліцы мокра"... Сама ж рушыла ў Койданаўскі "белы дом". Не адразу я знайшла там Сакалоўскага. Ён запрасіў мяне ў свой кабінэт. І толькі я назвала пароль: Камушэнка, інтэрнат на Прагасава – ён згодна хітнуў галавой і пачаў шукаць нейкія паперы, кажучы, што трэба патэлефанаваць да Марыновіча. Я спыніла яго назваўшы імя Макаеда. Ягоны твар зчужынеў, хоць часам з вуснаў і падалі ў добрым вымаўленьні нашыя словы. Гэтыя словы былі ні аб чым...

Мае ногі здолелі вынесьці мяне з гэтага сапраўды непрыступнага муру, да якога ні просьбаю, ні грозьбаю не падступісься. Заплаканая, я сутыкнулася ў дзьвярах з Галяй Куксік якая зьзяла ад свайго шчасьця. Вось яно што! Яна чакала, пакуль я выйду, каб зайсьці ёй. Намагаючыся прагнаць з твару сваю радасьць, яна папыталася аб прычыне маіх сьлёз. "Мне шкода Колі", – прашаптала я. Ейныя разважаньні пра тое, што калі Макаед будзе ўпарціцца, ягоныя рэчы завязуць на склад, а яго самога у вар'ятню, былі для маёй змучанай душы бальзамі за ўсё на сьвеце. Каюся у гэтым месцы я хацела ўзнагародзіць Галю ёмкім эпітэтам

Я спынілася, змоўкла, ні да каго больш не чаплялася з сваімі авантурамі. Знайшоўся нарэшце й час, каб адказаць на старыя Людзіны лісты. У Людзе я цаню ненадзіманасьць, неамбітнасьць. Вось абазвала яе "адэптам без інтэлекту" а яна мне за тое грошай прыслала, калі я галадала. Люда на маёй просьбе стала вывучаць свой радавод і адшукала родзіча, забітага партызанамі за тое, што быў багаты, а значыць, незалежны. Я падвяла рысу: цяпер ты ня будзеш з чужой падачы захапляцца «Партызанскай мадоннай». Па казвала ёй адрозьненьні паэзіі Максіма Танка ад паэзіі Максіма Багдановіча. Яшчэ я прасіла выслаць для мяне Новы запавет і Псалтыр у перакладзе Васіля Сёмухі. Шлях да незалежнасьці Беларусі пралягае праз людзкія душы..

Неяк зайшла да Бартановіча, і ён стаў выпытваць у мяне пра нашыя інтэрнацкія справы "Усё добра" кажу

– А што ужо не высяляюць ?

Высяляюць .

А чаму ж тады добра?

Добра таму, што я цяпер ведаю што мне трэба рабіць.

Ну и што трэба рабіць?

А вот пайду да Нікалаеўны

Нікалаеўна гэта старая жанчына мая былая супрацоўніца, расейка. Муж у яе быў прафэсійны вайсковец з тутэйшых мясьцінаў, ужо нябожчык. У пару нядаўняй адлігі яна заахвочвала мяне гаварыць па-беларуску. Цяпераka я не працую, яна ж усё яшчэ цягне свой воз хоць і далёка адыйшлася ад пэнсійнае мяжы. Да Нікалаеўны я хадзіла на споведзь. Усё ж яна была разумнай жанчынай, а галоўнае, верыла ў Бога. Яна адшукала Камушэнкаў хатні тэлефон, і я пазваніла ягонай жонцы... О, не, яна хворая, слабая жанчына яна нічога ня можа.. Мяне ўзяў сорам, мне й цяпер сорамна. Чаму я розных людзей мераю на свой капыл?

Нечакана зусім проста й лёгка я выдаліла зь сябе ліхую скулу. Высьвеціліся Галубовічавы словы: Алесь – ты геній бо знайшла я ўсё ў Разанава

"Зьмест свабоды дзейсьніцца й выяўляецца ў кантэксьце вялікай мэтазгоднасьці... кантэкст якой ахоплівае зямлю і неба... і якая ніколі ня зводзіцца да сваволі (сваёй волі). Мэтазгоднасьць поўная зваротным рухам – рэхам і калі ты сонца... то тваё прызначэньне слухацца зваротнага руху, які табе некалі ціхім голасам скажа, што тваё палымянае зьзяньне з аб'ектыўнай карысьці перарастае ў аб'ектыўную шкоду, і што трава, якая спачатку радавалася табе і цягнулася да цябе – вяне, сохне і просіць каб ты схаваўся за хмары"

Я выпусьціла з рук лейцы. Коні пайшлі самі.

P S. У жыцьці я зусім не такая сьмелая як гэта, мабыць, выглядае. Хутчэй наадварот. Сто разоў я перадумала перш чым выправіць Вам ліст. Гісторыя і ўсе прозьвішчы – нявыдуманыя. Нікога ня можна судзіць, кожны чалавек варты свайго назову – Чалавек. Хай выбачаюць мне тыя людзі, каго я закранула, можа, балюча сама таго не жадаючы... Мною рухаў толькі востры жаль да тых што жывуць са мною побач

Койданава

2 кастрычніка 1995 г

РЭДАКЦЫЙНАЯ ПОШТА

Дарагая Рэдакцыя! Нашу газэту чытаю ад загалоўку да прозьвішча рэдактара. Пішу нашу, бо яна наская, чыстамоўная і наскрозь беларуская. Калі рэнэгат Лукашэнка надалей застанецца пры ўладзе, дык у "незалежнай" Рэспубліцы ня будзе ніводнай дэмакратычнай публікацыі, і таму вялікая надзея на «Нашу Ніву». Апошнія выбары і рэфэрэндум страшна мяне прыгнобілі. Няважна колькі выбаршчыкаў галасавала, факт астаецца фактам, што пераважная бальшыня не пазбылася пакलони ніцтва і рабскай псыхікі. Відаць, патрэбная кроў, каб замацаваць дзяржаўную незалежнасьць, а масы бядуюць пра недахоп каўбасы. "Біце ў сэрцы іх, біце мячамі"... *Міхась Лужынскі (Аўстралия)*

Славаміру Адамовічу Так, мы ведаем мову нашага ворага, але пераможам мы яго толькі тады, калі ён будзе ведаць нашую мову Гэта й будзе нашая перамога
Віталь П. зь Вілейкі

ПРЫВАТНЫЯ АБ'ЯВЫ

Кніга поштай. Маю для продажу кнігу Адама Глёбуса «Дамавікамэрон». Кніга выдадзеная ў Польшчы і ў Беларусі не прадавалася, хоць пра яе ў нас пісалі. Выдатная паліграфія ілюстрацыі аўтара, несавецкі правапіс. Гэта 66 фантастычных, жартоўных, эратычных гісторый з героямі беларускай міталёгіі. Каб атрымаць кнігу, трэба 30 тыс. руб. пераве сьці на адрас: Загурскі Аляксандар Пятровіч. 220108 Менск, а/с 4. Не забудзьцеся ўказаць адрас!

«Канцэрт віншаваньняў». Шаноўнае спадарства! Беларуская Рэдакцыя Польскага Радыё з прыемнасьцю паведамляе, што, ідучы насустрач прапановам многіх слухачоў, увяла новую перадачу «Канцэрт віншаваньняў». Праз нашую праграму вы можаце перадаць зычэньні вашым блізкім ды знаёмым. І гэта ўсё бясплатна. Заяўкі прысылайце на адрас Беларуская Рэдакцыя Польскага Радыё, 00 977 Warszawa, P.O.Box 46, Polska. Наш «Канцэрт віншаваньняў» гучыць кожную нядзелю ў перадачы а 16.30 ды ў панядзелак у перадачы а 19.00 на кароткіх хвалях 41 і 49 мэтраў. Чакаем вашых заявак!

Курсы эсперанта. Літоўскі саюз эсперантыстаў і Віленскі гарадзкі аддзел у справах асьветы й моладзі абвяшчаюць месяцовыя штодзённыя спэцыяльныя бясплатныя курсы мовы эсперанта. Чарговыя групы будуць фармавацца ў залежнасьці ад колькасьці ахвотных. Пачатак курсаў 6 лістапада а 14, 16 і 18 гадзінах. Вядзе курсы прафэсійны выкладчык з Бразіліі Aristophio ANDRADE ALVES FILHO. Месца заняткаў Віленская вышэйшая тэхнічная школа (Olandų 16). Дадатковая інфармацыя і папярэдняя рэгістрацыя па тэлефоне ў Вільні 736738. Запрашаем!

ФУНДАТАРЫ «НН»

Рэдакцыя «Нашай Нівы» шчыра дзякуе нашым фундатарам.

Моніцы Банкоўскі-Цюліг з Швэйцарыі, **Кону Ворфу** з ЗША, **Мацьвею Смаршчку** з ЗША, **Раісе Жук-Грышкевіч** з Канады, **Міхасю Баяроўскаму** з Англіі, **Міхасю Лужынскаму** з Аўстраліі, **Кастусю Акулу** з Канады, **Зоі Жалязоўскай** з Бэльгіі, **Міхасю Махначу** з Бэльгіі

ПАШТОВАЯ СКРЫНКА

Андрэю К. з Горадні Можна колькі заўгодна шукаць прычыну гістарычнай несьвядомасьці й рускамоўнасьці нашага народу ў самой гісторыі й мове, але гэта нічога не дае й ня дасьць. Бо такі пошук гэта справа ўжо гістарычна сьвядомага й беларускамоўнага чалавека, і толькі яму такі пошук зразумелы й неабходны. Што да народу, то ягоную сьвядомасьць фармуюць сёньня тэлевізіі расейскае тэлевізіі, школа, сыстэма дзяржаўных сьвятаў і г.д. Побач з усёй гэтай індустрыяй усе высілкі нашай сама тужнай "навукова-папулярнай рэвалюцыі" аснуюцца яе, "рэвалюцыі", унутранай справай. Так беларускае адраджэньне сьвядома пера твараецца уладамі ў прадпрыемства закрытага тыпу рэч у сабе, а нашыя пошукі ў галіне інтэрпрэтацыі гісторыі пачынаюць нагадваць самакапальніцтва. Мы ўжо не ствараем, а паглязаем у бясконцых развагах пра тое што ёсьць творчасьць і як трэба ствараць. Мы ўжо шукаем ня выхаду на шырокую публіку, а патрабуем "карэнных зломаў у нашай псыхіцы й складзе думак". А трэба фігуральна кажучы, адно - выявіць волю: калі цябе за гінаюць у сябе, на супор гэтаму разгарнуцца да іншых... Напішыце нам што небудзь *жывое.*

Сяргею К. з Жодзіна Пішыце імпрэсіі, яны Вам удаюцца. У дасланым апавяданьні задуманая "не свая" тэма скоўвае Вас, прымушае шмат чаго тлумачыць. Вы спрабуеце "апрануцца" ў героя прачытаных кніжак, але герой застаецца толькі "вопраткай". Бо ў такіх выпадках ня трэба ні ў кога апранацца, а трэба пісаць ад сябе, сваё. Тады атрымаецца праўда - хоць бы й пра 18 ты год, хоць бы й пра эмігранта. Так, як на апошняй старонцы.

Вадзіму К. з Барысава. Напішыце нам, што "аб лукашэнкаўскім гербе" думаюць у войску. Што кажуць афіцэры? Што цяпер клеюць у дэмбельскі альбом?

Міхасю С. зь Менску. Ну, "экстрапалявалі" Вы "безвыходную бяду" - і што атрымалі? Сьледам, дарэчы, за Валошыным і Гіпіюс. Катарсіс? Не. "Народ" такія экстрапаляцыі ўсё адно не чытае й імі не праймаецца. А інтэлігенцыя... У расейскай традыцыі было шмат паэтаў, якія ўмелі на майстэрску заклеймаваць свой народ. "Народ, безумствуя, убил свою свободу". Колькі пачуцьця, колькі ўдзячнага паэтычнага надрыву ў такіх радках! Але няхай яны ўсё ж будуць пра расейскую рэвалюцыю, а не пра беларускі рэфэрэндум. Бо мы ведаем прычыны. І ведаем, што ў іншых абставінах усё магло быць і наадварот. Наш народ адзіна кроўны прыродны арганізм – быў бессаромна й кварна выкарыстаны дзеля папулісцкіх мэтаў, "праверкі на лаяльнасьць". Гэта як бы за палка пыталася ў пушчы: ты "за" мой агонь ці "супраць"?.. Нашы людзі "за Расею", бо ім ніколі нічога апроч Расеі не паказвалі, ім дзяўблі бясконца, што яны і самі Расея. Вось яны и выказаліся. І вось што ў Вашым допісе вельмі істотнае. Яны выказаліся, за што іх свая ж інтэлігенцыя (якой, нібыта, дадзена бачыць шырэй) і заклеймавала. Пры гэтым не заўважыла, што зрабіла гэта зусім па-расейску. "Экстрапалюючы"... Дык хто ж тут першы "сьляпы, быццам крот"?

Сымону В. з Бабруйску. Вершы моцна перагружаныя словамі накшталт: зьмяшчальнасьць, істотнасьць, непахіснасьць, за імі прападае таемства слова, і тэкст выходзіць абагульнены й неарыгінальны. Памятаецца, падобнымі словамі пачынаўся верш аднаго пачаткоўца: "Зацемненасьць прасьветленасьці"... У вершы пра паэтаў ухвальныя характарыстыкі можна пераставіць месцамі, сэнс ня зьменіцца

Уладзіміру З. з Магілёву. Напэўна, пра Законы Сусьвету Вы маеце рацыю, але без канкрэтных прыкладаў гэта гучыць непераканаўча. Што да схемы "нацыяналізм - гэта калі чалавек дзейнічае сродкамі культуры, якая для яго родная, а інтэрнацыяналізм - калі чалавек яшчэ й карыстаецца здабыткамі іншых культур", то тут увогуле няма сэнсу. Бо што такое культура? і як яе разьдзяліць на родную й "іншую"? Калі з мовай і бюджэтам яшчэ можна разабрацца, то як падзяліць мэтафізыку? Падобна што Вы маеце на ўвазе *шырыню* кругагляду, а нацыянальнае інтэрнацыянальнае гэта пра *глыбіню* сьветапогляду

НАША НІВА 7-8 (37-38) Беларуская газэта
Заснаваная ў 1906, адноўленая ў 1991
Рэдактар Сяргей Дубавец
Заснавальнік і выдавец Павал Жук

Адрасы для допісаў 220123 Менск, а/с 71 альбо 2041 Вільня, а/с 2082
Падпісны індэкс 63125,
Steigimo liudijimas Nr.1178

Алег Дзярновіч (адк. сакратар)
Сяргей Харэўскі (маст. рэдактар)
Андрэй Антонаў (набор);
пры ўдзеле Сяргея Шупы

Афсэтны друк
Фармат А3.
Наклад 7 тыс.
Кошт дамоўны

Друкарня выдавецтва «Беларускі Дом Друку» (220041 Менск, пр. Скарыны 79)

Падпісана у друк 25 X 95
Замова 5472